

श्रीहिमचन्द्राचार्यजैनग्रन्थमाला. ५३)

पंडितशुभशीलगणिविरचित-

श्री विक्रमचरित्रम् ।

[द्वितीयः खंडः]

श्रीमदाचार्यविजयनीतिमुरीणामुपदेशेन- वेरावळवास्तव्यस्य श्रीमतः श्रेष्ठिर्वर्यस्य 'शाह अमिलाल रायचंद रत्तनजी'
इत्येतस्य द्रव्यसाहाय्येन प्रकाशितम्,

यलावास्तव्येन सुश्रावकहर्षचन्द्रात्मजेन पंडितभगवानदासेन संशोधितं च ।

संवत् १९८१.

प्रतयः ५००.

નિવેદન.

—૦૪—

આ વિક્રમચરિત્ર લગભગ ત્રણ વર્ષ પૂર્વે પ્રારંભેલું, પરન્તુ પ્રેસ વગેરેની મુશ્કેલીઓને લીધે આજે લાંબા કાલે પ્રકટ થાય છે. આ ચરિત્રનો સર્ગ ૧-૭ સુધીનો પ્રથમ खंड જૈન एडवોકેટ પ્રેસમાં છાપેલો છે, પણ જલ્દી પૂરું કરવાના હિસાબથી સર્ગ ૮-૧૨ સુધીનો વીજો ભાગ લીંબડી—શ્રી જગન્નંતસિંહ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપવા આપ્યો હતો, અને તે પ્રેસના અધિપતિ એ જલ્દીથી છાપી પૂરી કરી આપ્યો છે; છતાં કેટલીક સાંસારીક અડચણોને લીધે તેને પ્રકટ કરવામાં કે ત્રણ માસ જેટલો અધિક વિલંબ થયો છે. આ ચરિત્ર ઉપર એક વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખવાની इच्छा હતી, પણ ઉપરના કારણથી તેમ કરવું વની શક્યું નથી. આ ગ્રંથના શુદ્ધગણમાં શ્રી ડેલાના જ્ઞાન મંડારમાંથી શરૂઆતથી કે પ્રતો મળી હતી. એક જૂની પ્રત હતી, પરન્તુ તે જેવી જોડે તેવી શુદ્ધ નહોતી, તેની અમે ‘ક’ સંજ્ઞા રાખી છે, વીજી પ્રત તદ્દન નવી લખાવેલ હતી, અને ઉપરની પ્રત કરતાં તેમાં વધુ વિશેષતા નહોતી, તેની ‘લ’ સંજ્ઞા છે. તે વસ્તુ પ્રતોને આધારે પ્રથમભાગ અને વીજા ભાગની શરૂઆતનો થોડો ભાગ છાપ્યા પછી વાકીનો ભાગ વધારે અશુદ્ધ જણાતા ત્રીજી પ્રત મેળવવાની વધારે આવશ્ય-

કના પ્રજાદ. તપાસ કરતા શ્રી દેહલાના જ્ઞાનભંડારમાથી ત્રીજી પ્રત પળ મળી, તે પ્રાય શુદ્ધ હતી, તેની એમ 'ગ' સજ્ઞા મળી કે. ને ત્રણે પ્રતોના આધારે વાકીના ભાગનું મુદ્રણ અને સંશોધન કરેલું છે, તો પળ કેટલેક સ્થળે સંદિગ્ધ પાઠ રતો છે. દૃષ્ટિદોષથી તેમજ અક્ષરયોજકના પ્રમાદથી કેટલેક સ્થળે અશુદ્ધિ રહેલ છે; તેમ પ્રેસમા છપાતા કાના અને માત્રાઓ શુદ્ધિ થયાથી પળ કેટલેક સ્થળે અશુદ્ધ પાઠ થયો છે. તો વાચકો અમારી સર્વ શ્રુતિઓ દરગુજર કરશે. આ ગ્રંથનું શુદ્ધિપત્રક પળ હવળાં અવકાશના અભાવે વિલંબ થવાના ભયથી પછીથી આપવા ધાર્યું છે.

મા ચરિત્ર શ્રીમદ્ આચાર્ય શ્રીવિજયનીતિમૂરિના ઉપદેશથી નેરાવલનિવાસી શ્રીયુત શેઠ અમીલાલ રાયચંદની દ્રવ્યસહાયથી તેમના સ્વર્ગસ્થ પિતા શ્રીમાન્ શેઠ રાયચંદ રતનજીના સ્મરણાર્થે પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. તેમજ શ્રીમાન્ રાયચંદમાફનો ફોટો પળ આ ગ્રંથ સાથે આપવામાં આવેલ છે. પણ.

શ્રીરેમચન્દ્રાચાર્યગ્રંથમાલા.

સં. ૧૯૮૧ ફાલ્ગુન

વદ ૫.

પ્રકાશક.

[द्वितीयः खण्डः]

अनुक्रमणिका-

—५०—

अष्टमः सर्गः ।	विषयः ।	पृष्ठम् ।
श्रीसिद्धसेनसूरिणा विक्रमादित्यस्य		
शत्रुञ्जयमाहात्म्यकथनम् ।	‘नृपस्य सौम्यदृष्ट्या प्रजानां सुखं भवति’ इत्येतस्य परीक्षा ।	१८
शत्रुञ्जयमाहात्म्ये शुकराजकथा ।	‘यस्येपरि यादृशं प्रशस्तप्रशस्तं वामन- स्तस्यापि तादृशम्’ इत्येतस्य परीक्षा ।	१९
शत्रुञ्जयमाहात्म्यं श्रुत्वा विक्रमादित्यस्य शत्रुञ्जयादितीर्थयात्रायै गमनम् ।	नृपेण स्वस्य देशात् व्यसनसप्तकं निष्कासनम् ।	१००
दीनादौ उचितदानम् ।	विक्रमादित्येन दूर्यराणां चौराणां ग्रहणम् ।	१००-१०८
बहुश्रुतकथानकभवनम् ।		

नवमः सर्गः ।	पृष्ठम् ।
विषयः ।	१०९-११७
पञ्चदण्डछत्रागो त्रेण देवदम्नी- परिणयनम् ।	११८-१२७
पञ्चदण्डछत्रार्थं रत्नपेटाऽऽनयन- मबन्धः ।	१२७-१३९
सर्वरस-त्रयदण्डानयनसबन्धः । मत्तिसारमथानस्य देशान्निर्वासनमा- नयन च ।	१४०-१५०
त्रिपापहार-भूस्फोट-मणिदानयन- सबन्धः ।	१५०-१५५
दशमः सर्गः ।	१५६-१६२
कालिदासोत्पत्तिमबन्धः ।	

विक्रमादित्यस्य पृथिवीवलोकनादि- स्वरूपम् ।	पृष्ठम् ।
विप्रतारकतापसरित्तस्यावलोकनम् ।	१६२-१७०
अन्यायिन. पापाणमन्त्रिणश्चरितम् ।	१६२
मूर्खस्याविचारकस्य भूपतेरन्यायः ।	१६४
अभिनवरामजलयनसंबन्धः ।	१६५
विक्रमादित्यस्योपकारविषये श्रेष्ठितुत- कथा ।	१७०-१७४
विक्रमादित्यस्य सत्त्वे औदार्ये च रत्न- परीक्षासंबन्धः ।	१७४-१७९
सत्यसतीपरीक्षायां गगनधूलिवर्णिकथा ।	१७९-१८१
अथदकुमारकथा ।	१८१-१९२
	१९३-२००

वृक्षादृष्टः सर्गः ।

विषयः ।

पृष्ठम् ।

विक्रमार्कस्य सिद्धसेनसुरेः पार्श्वे पूर्वभव-	
श्रवणमालोचनादिग्रहणं च ।	.... २०६-२०९
पद्मावत्याः परिणयनसंबन्धः ।	.... २०९-२१३
पत्नीनां सदृशमानने कथा ।	.... २१३-२२०
विक्रमार्कस्यौदार्ये धन्यकथा ।	.... २२०-२२१
स्त्रीचरित्रवीक्षणसंबन्धः ।	.... २२१-२४९
रत्नमञ्जरीकथा ।	.... २२१-२४२
राज्ञीचरित्रवीक्षणम् ।	.... २४२-२४९
विक्रमार्कस्य वदान्तत्वे कुशीलिनीस्त्री-	
विषये छाहृद्भार्यासंबन्धः ।	.... २४९-२५३

विषयः ।		पृष्ठम् ।
धूर्तजनवीक्षणसंबन्धः ।	....	२५३-२५७
विक्रमार्कस्य साहसविषये श्रीदत्तनयमृत-		
कदाहसंबन्धः ।	....	२५७-२५९
औदार्ये स्त्रीराज्यगमनसंबन्धः ।	....	२६०
औदार्ये शतमत्यादिभटानां संबन्धः ।	....	२६०-२७३
स्त्रीचरित्रविलोकनसंबन्धः ।	....	२७४-२७६
विक्रमार्कस्य शालिवाहनेन समं युद्धम् ।	२७६-२७८	
युद्धे विक्रमार्कस्य मृत्युः ।	....	२७८
पाठान्तरेण उद्भव्याधिना विक्रमादित्यस्य		
मृत्युः ।	....	२७९

द्वादशः सर्गः ।

विषयः ।

पृष्ठम् ।

त्रिरुपनगरिस्त्रयाग्रे विक्रमादित्यसत्त्वा-
दिगुणत्रिपये आग्रचामरहारिणी-
प्रोक्तकथाः ।

२८१-२९३

विषयः ।

पृष्ठम् ।

बुद्धौ औदार्ये च द्वितीयचामरहारिणी-
प्रोक्तकथाः । २९४-३०३
दाने तृतीयचामरहारिणीप्रोक्तकथाः । ३०३-३०६
परोपकारे चतुर्थचामरहारिणीप्रोक्तकथाः । ३०६-३०९
प्रशस्तिः । ३१०

सुचारो-बुद्धित पाठभृ. ४१ पं. ८.

“कर्त्ताऽऽश्रमस्य कः सारां ततः स निर्जरो जगौ ॥

दौहित्रेण धानीय गध्यतः शुक्रहंसयोः । विमुञ्चात्र ततः स्यान् भविष्यति निरत्ययम् ॥ इति गणुस्तके ।

આ ગ્રન્થમાઢામાં પ્રકાશિત થયેલા ગ્રન્થો.

૧. મણિપતિરાજર્ષિચરિત્ર—આ ચરિત્રના કર્તા શ્રીમાન્ જંદુ કવિ છે. તેની રચના સરલ પ્રાસાદિક અને આલંકારિક છે, ચરિત્ર વૈરાગ્યપ્રધાન છે, તેમાં નાની, રસિક અને સુન્દર વૈરાગ્યોત્પાદક કથાઓ છે. સાધુ સાધ્વીને વ્યાખ્યાનમાં વાંચવા યોગ્ય આ ચરિત્ર છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦.

૨. કર્મગ્રંથ, કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ મૂલ—આ ગ્રંથમાં આ ત્રણ પ્રકરણો મૂલ આપેલા છે.

૩. વિક્રમચરિત્ર સ્વંડ ૧-૨—આ ચરિત્રના કર્તા શ્રીમાન્ દુનિસુન્દરસ્મરિના શિષ્ય પં. શુભશીલગણી છે. રચના અત્યન્ત સરલ છે. તેમાં વિક્રમરાજાનું ચરિત્ર સવિસ્તર આપેલું છે, અવાન્તર કથાઓ પણ રસ ઉત્પન્ન કરે તેવી છે. ગ્રન્થસંખ્યા લગભગ સાત હજાર શ્લોક પ્રમાણ છે. સાધારણ વૌઘવાઢા સાધુઓ માટે વ્યાખ્યાનમાં વાંચવાને ઉપયોગી છે. મૂલ્ય વન્ને ભાગના ૧-૮-૦.

છપાતા ગ્રન્થો.

॥ ૨૧ ॥

કર્મગ્રન્થ વિવેચન સહિત ૧ લો.—આ પ્રથમ ભાગમાં કર્મવિપાક, કર્મસ્તવ, વન્ધસ્વામિત્વ અને પઢશિતિ—
૧૧ ચાર કર્મગ્રન્થ વિવેચનસહિત આપવામાં આવશે. કર્મસવન્ધી કઠિન વિષયોનું સરલ તેમ સ્પષ્ટ ભાષામાં સમ્પ્રસ્તર
વિવેચન કરવામાં આવશે.

નાભિનન્દનોદ્ધારમગ્ન્ય—આ ગ્રન્થના કર્તા કલ્કસૂરિ છે, શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર સમરશ્રેષ્ઠી અને પ્રતિષ્ઠા
કરનાર પોતાના ગુરુનું ચરિત્ર આપેલું છે. કયા પૈતિહાસિક છે.

॥ ૨૧ ॥

तीर्थनिष्ठुत्तमं तीर्थं जगानामुत्तमो नगः । क्षेत्राणामुत्तमं क्षेत्रं सिद्धादिः श्रीजिनैर्मतः ” ॥ ११ ॥ इत्यादि ॥

पुराणे—“अष्टपट्टिषु तीर्थेषु यात्रया यत्फलं भवेत् । आदिनाथस्य देवस्य स्मरणेनापि तद् भवेत् ॥ १२ ॥

३ स्मृत्या सन्तुजयं तीर्थं नत्वा रैवतकाचलम् । स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ” ॥ १३ ॥

पल्योपसहस्रं तु ध्यानालक्षयिभिराह । दुष्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपसंचितम् ॥ १४ ॥

यस्मिन् सन्तुजये तीर्थे सिद्धिसौख्यप्रदे सदा । पुण्डरीकादयोऽनेके सिद्धा गणभृतः पुरा ॥ १५ ॥ यतः--

६ “चित्तस्त पुणिमाए समणणं पंचकोडिपरिअरिओ । निम्मलजस्स पुण्डरीअं जयउ तं पुण्डरीअतित्थं ॥ १६ ॥

जत्थाइच्चजसाई रागरंता रिसहवंसजनरिंदा । सिद्धिं गया असंखा जयउ तं पुण्डरीअतित्थं ॥ १७ ॥

जहिं रागाइति-कोडी इगनवई नारयाइसुणिलक्खा । जाया उ सिद्धिराया जयउ तं पुण्डरीअतित्थं ॥ १८ ॥

९ येनादौ निखिला लोकव्यवहाराः प्रकाशिताः । स श्रिये नृपभो भूयाद् भव्याङ्घ्रिभ्यो जिनेश्वरः ॥ १९ ॥

यं कैलराजं रामनाथ्य भूरिशः श्रीपुण्डरीकादिकसाधुरात्तयाः युक्तिश्रियं प्राप्सुरनर्घ्यशर्पणे स स्तात् जिनानां विमलावनीधरः ॥

पुण्डरीकागरेः सन्तुजयेत्याह्वा यतोऽभ्यवत् । तस्य श्रीशुक्रराजस्य चरितं कीर्तयिष्यते ॥ २१ ॥ तथाहि--

१२ इहेय भरतक्षेत्रे पुरे सितिपतिष्ठिते । मृगध्वजाभिधो भूयो बभूव न्यायतत्परः ॥ २२ ॥ यतः--

“यस्तेजसो यशस्वी शरणगतजनत्राणकर्मप्रवीणः, सास्ता शब्दत् खलानां क्षतरिपुनिवहः पालकश्च प्रजानाम् । दाता भोक्ता धिक्वक्ता नयपथपथिकः सुप्रतिशः कृतज्ञः, प्राज्यं राजा स राज्यं प्रथयति पृथिवी--मण्डलेऽखण्डिताज्ञः” ॥

उग्रनपालहाद्विष्टे रसन्तसमये मने । सान्तःपुरो ययौ श्रीडा कर्तुं कामो महीपतिः ॥ २४ ॥

दोधिक्तानु चिर श्रीडा कृत्वा पत्नीयुतो द्रुपः । भ्रामन् मने लसच्छाय-मात्र प्रेक्ष्येत्यमूचिवान् ॥ २५ ॥

“गोद्विग ऊपरि मजरी तूं सोह्ह सहकार । आन्नि जि तल्लर तुडि ऋइ ते सव्वे गम्मार ” ॥ २६ ॥

ततन्तरोस्तले राजा निविष्टः सपरिच्छदः । अन्तःपुरं निज प्रेक्ष्य गर्भमित्थं दयौ हृदि ॥ २७ ॥

‘मिथ्वं कस्यापि विग्रन्ते नदीदृश्यो मृगीदृशः । माप्यन्ते न यतः कल्प-लताः सर्वत्र भूतले’ ॥ २८ ॥

तदा तस्यान्नटुलस्य शाखाया संस्थितः शुक्रः । भूपगर्वज्जडे श्लोक-मेकमित्थं जगौ वरम् ॥ २९ ॥

‘स्वचिक्कल्पितो गर्गः कस्य नाम न विद्यते । उल्लिख्य टिट्ठिभः पादौ शेते भग्नभयाद् भुवः’ ॥ ३० ॥

शुभोक्त भूपतिः श्रुत्वा याददेव व्यचिन्तयत् । अनगाह कथं गर्वं कुर्वाण-स्तर्जितोऽधुना ॥ ३१ ॥

किमेव नाकृतालीया-जाकुषाणीयनीतितः । स्वभावेन शुभेनंदं प्रोक्तं किंवा विजानता ॥ ३२ ॥

एव च भूरिशस्तस्मिन् विमलपान् हृदि कुर्मति । भेक-ल्लोक्तिसन्निधौ कालं कीरः पुनर्जगौ ॥ ३३ ॥

“रे पक्षिन्नागतस्त्व कुत इह तरसस्तत् कियद् भो विशाङ्गं । किं मद्भाम्नोऽपि वाढं नहि नहि सुमहत् पाप मा जल्प मिथ्या ॥

इत्य वृषोदरस्यः नपति तदगत दर्दुरो राजहंसं, नीचः सल्येन गुर्वीभवति हि विपया नापरो येन दृष्टाः” ॥ ३४ ॥

श्रुत्वा तत्तान्यमुर्वीशी दध्यावेवं निजे हृदि । कूपमण्डूकतुल्यं मां करोत्येव कथं शुक्रः ॥ ३५ ॥

कूपमेवेकं राजस्त्व तुल्योऽभीति जगौ शुक्रः । ततो ऽव्याप्ति क्षमापः शुक्रोऽस्ति ज्ञानवानयम् ॥ ३६ ॥

- ततः ग्राह शुको राजन् ! त्वं ग्राभीणो भवन्नसि । चलदन्त-विषाणोक्ष-दत्तरागनिर्दर्शनात् ॥ ३७ ॥
- “ दन्ताः सप्त चलं विषाणयुगलं पुच्छाञ्चलः कर्धुरः, कुक्षिथन्द्रकितो वपुः कुसुमिं सत्त्वच्युतं वेष्टितम् ।
अरिम् दुष्टये दृपथिष्युणग्रामानभिज्ञात्मानो, ग्राभीणस्य तथाऽपि चेतसि चिरं धुर्यति विस्फूर्जितम् ” ॥ ३८ ॥
- एतत्तुतेऽपि नो यावद् गर्वमुञ्चति भूयतिः । तत्रात् ग्राह पुनः कीर इति गीर्वाणभाषया ॥ ३९ ॥
- ‘तमान्तशूरचारीभ्यः श्रीगामलिङ्गहरेः सुता । चारुल्पाऽस्ति कमल-माला नाल्नी महीपते ! ॥ ४० ॥
- सद्यरेत वृषते ! नाञ्छा तस्या रूपनिरूपणे । तदेहि मम पृष्ठौ त्व’-मित्युबत्वोर्हीनवान् शुक्रः ॥ ४१ ॥
- नृग उवाचचेतस्कः प्रोहेति सेवकान् प्रति । आनयध्वं द्रुतं भृत्या ! वायुवेगतुरंगमम् ॥ ४२ ॥
- सैयकस्तर्भणान्धशालातो विनयाञ्चितः । आनिनाय द्रुपोपान्ते वायुवेगतुरंगमम् ॥ ४३ ॥ यतः—
- “सतीं परदुः गभोः पक्षिः गुरोः शिष्यः पितुः सुतः । आदेशे संशयं कुर्वन् स्वण्डयत्यात्मनो व्रतम् ” ॥ ४४ ॥
- भस्यर्नीतां ह्यं दातु-वेगं पर्याणलुन्दरम् । आरुह्य दृगतिः कीरपृष्ठौ च चलितो द्रुतम् ॥ ४५ ॥ यतः—
- “अथे लखलुरेतखातरजः लल्लक्षणस्थितिः । गतिर्वेगपती वक्रमास्यं धाराप्रपञ्चनम् ॥ ४६ ॥—अश्ववर्जनम् ।
- रर्धः परितो राज्ञः पृष्ठौ गत्वा क्रियद्द्रुतम् । अनीक्ष्य च निपणः सन् पुरमध्यमुपगमत् ॥ ४७ ॥ यतः—
- “राज्यं निःसन्निवं नतमहरन् दैन्यं विनेत्रं ह्रुवं, वर्षा निर्जलदा धनी च कृपणो भोज्यं तथाऽऽज्यं विना ।
दुःशीला दृहिणी दुहन्निष्ठतिसान् राजा प्रतापोञ्जितः, शिष्यो भद्रितविवर्जितो नहि विना धर्मं नरः शस्यते’ ॥ ४८ ॥

कीरपृष्ठौ व्रजन्नेयं योजनानि शतं तृषः । अतिक्रम्य महाद्वया प्राप्तो घोटह्वेगतः ॥ ४९ ॥

प्रासादमेकं निलसत्सुवर्ण-दण्डाढ्यकुम्भं प्रचलत्पताकम् । ददर्श यामन्वृषतिस्तदीय-शृङ्गे निवेक्ष्येति शुको जजल्य ॥
'राजन् युगादीशजिन प्रणम्य विधेहि रामजननं पवित्रम्' । राजा जिनेन्द्र तुरगस्थितः सन् ननाम कीरस्य गतेर्भयेन ॥
ततः कीरः समुद्रीय गत्वा प्रासादमध्यगतः । भक्त्या नत्वा जिनं स्तोतुं प्रवृत्त इति मोदतः ॥ ५२ ॥ यतः—
मूर्तिस्त्रिजगता महातिशमनी मूर्तिर्जनानन्दिनी, मूर्तिर्वाञ्छितदानकल्पलतिका मूर्तिः सुधास्यन्दिनी ।

ससाराम्बुनिधिं नरितुमनसां मूर्तिर्दृढा नौरिय, मूर्तिर्नेपथ्यगता जिनपते । किं न कर्तुं क्षमा ? ॥-इत्यादि स्तुतिरत्र ।
शुकस्तम्बनिं श्रुत्वा हयादुत्तीर्य भूपतिः । प्रासादमव्यगगत्य स्तौति स्मेति जिनं मुदा ॥ ५४ ॥

'श्रेयःसकैतशाला सुगुणपरिमलैर्ज्यमन्दारमाला, छिन्नव्यामोहजाला प्रमदभरसरःपूरणे मेघमाला ।
नम्रश्रीमन्मराला नितरणकलया निजितस्वर्गिशङ्कु त्वन्मूर्तिं श्रीशाला विदलतु दुरित नन्दितसोणिपाला' ॥ ५५ ॥
इतः प्रासादसनीडाश्रमरयो गागलिर्मुनिः । श्रुत्वा तां स्तुतिमाचर्य कुर्वस्तत्राययौ हुतम् ॥ ५६ ॥
भूपतेः स्तुतिपर्यन्ते गागलिर्मुनिपुङ्गवः । प्रचक्षते स्तुतिं कर्तुं जिनस्य मधुरस्त्वनिः ॥ ५७ ॥

'श्रीनाभिभूपालकुलावतस ! नमस्तुपर्वीविपराजहंस ! । कल्याणगुह्यीतिविवारिवाह ! महात्मोदृक्षनदमिवाह ॥
इति स्तुत्वा जिनं भक्त्या मुनिः पप्रच्छ भूपतिम् । राजन् मृगवर्जदानी-मलंकुरु ममाश्रमम् ॥ ५९ ॥
निजनामश्रुतेर्जात-चमत्कारो नरेवर्गः । तस्याश्रमे ययौ तत्रैव यावत् सन्मानितो भृशम् ॥ ६० ॥

मोवाच गगली राजन् कृतार्थाः स्मोऽधुना वयम् । यतो भवादृशां भाष्याद् दर्शनं जायते नृणाम् ॥ ६१ ॥
ततो मुनिर्निजां पुत्रीं जिनेन्द्रार्चनतत्पराम् । वादीतस्तत्र कमल-मालामानीतवान् स्वयम् ॥ ६२ ॥
ऋषिः प्राहाय भूतल ! प्रसद्य मम पुतां गम ! अङ्गीकुरु न कर्तव्यो विचारोऽत्र त्वया मुवम् ॥ ६३ ॥
अत्याग्रहाद् ऋषिः पुत्रीं 'स्वर्णिगरीसहोदरा'म् । मृगध्वजमहीनाय ददौ सन्महपूर्वकम् ॥ ६४ ॥
ततो मन्त्रं गुतोत्पचिहेतुं सद्भिर्बिभुन्दरम् । तनयार्थे ददातिस्म गागलिः तापसाग्रणीः ॥ ६५ ॥ यतः—
“धर्मप्रभावतोऽद्वया-दिस्थानेषु तन्मूलात् । गतानां राज्यकन्यादि-लक्ष्मीप्राप्तिर्वेद् द्रुतम्” ॥ ६६ ॥
वृषोऽन्येद्युर्जगौ राज्यं शून्यं मे विद्यतेऽधुना । तेन^२ कुरु तथा सद्य-श्चलिष्यामि यथा मुने ! ॥ ६७ ॥
ऋषिः^३ प्राह दुक्कलादि नास्ति किञ्चिद् ममाधुना । वल्कलान्येव वस्त्राणि सन्ति मे नापरं मनाक् ॥ ६८ ॥
तावत् तस्याः सुभाग्येना-सन्नपादपकोटरात् । सर्वभूपा-दुक्कलादि-संचयो निःसृतोऽद्भुतः ॥ ६९ ॥
पुण्यैः संभाव्यते पुंसामसंभाव्यमिति क्षितौ । तेरुर्मेखसभाः शैलाः किं न रामस्य वारिधौ ॥ ७० ॥
तदाऽभरण-वस्त्रादि-शालिनीं कृषिनिन्दिनी । सा श्रीजिनालये प्राप मुक्तलापयितुं जिनम् ॥ ७१ ॥

१. बहुगानपुरस्सरम् । ददौ राबोऽङ्गजोत्पत्ति-सन्त्ययुक्तां मनोरमाम् ॥—इति पाठः गपुस्तके ।
२. तेनातोऽहं चलिष्यामि नमिष्यामि निजे पुरे ॥—क
३. गागलिः प्रोक्तवान् दातुं दिव्यवासो न मेऽस्ति ते ।—इति कपुस्तके ।

“पुण्यप्रभाविऽशशि सूर्यं चालहं, पुण्यप्रभाविऽफल वृक्ष आलहं ।

पुण्यप्रभाविऽजल मेघ मुकुहं, सण्ड्र मर्याद धिको (धिको) न चूकह ॥ ७२ ॥

राप्ती सुणीऽअतुलाल वल जाणीसि इहेव । हीअडाभ्यंतरी मई गहीउ जइस कि नीकली देव ॥ ७३ ॥

साप्ती तुम्ह पयत्तमल्लयुग निरुवमसुहदातार । गिरि पुरि वनि रणि मज्झ हीयइ अनिश वसल अनिवार” ॥ ७४ ॥

इत्यादि शूरिशो भव्यभक्तिभज्ञाभरा स्तुतीः । कृत्वा श्रीगालेः पुत्री स्वाश्रयं समुपगमत् ॥ ७५ ॥

मृगध्वजो जिनं नत्वा हयालडः प्रियान्वितः । पमच्छ स्वपुरं गन्तुं मार्गं गागलिसन्निधौ ॥ ७६ ॥

नृपिः प्राह न जानेऽहं त्वत्पुत्रीमार्गमंशतः । एवमुक्ते नृपोऽवादीत् कथं मद्यमदाः सुताम् ॥ ७७ ॥

मुनिर्जगौ यात्रदहं स्यपुत्रीं दृष्ट्वा निवाहोत्क्रमना अभूवम् । तात्तशुकोऽवक्त्वा सहकारसंस्थ-श्चिन्ता मनाम् मा कुरु चित्तमभ्ये ॥

मृगव्यज नाम नृप प्रभाते समानयेऽहं तुरगाधिरुहं । तस्मै प्रदेशे स्वसुता त्वयेति प्रोक्त्वा क्वचित्कीर इयाय शीघ्रम् ॥

त्यामागत मगे प्रेक्ष्य तुभ्यं पुत्रीमदाग्रहम् । तेनागमममाध्वादि न जाने मेदिनीपते ! ॥ ८० ॥

ततो यामनृपश्चिन्ता कुर्वाणो व्याकुलोऽजनि । तावत् शुक्रः समेत्येक. प्राह गीर्वाणभापया ॥ ८१ ॥

आगच्छागच्छ भो भूप मत्पृष्ठे त्वं च वेमतः । यतोऽहं स्वाश्रितं नैव समुपेक्षे कदाचन ॥ ८२ ॥ यतः—

“तुन्दराः सुभगाः सौम्या कुन्धीनाः शलिशालिनः । भ्रान्ति धर्मतो दक्षाः शशाङ्कयशस. स्थिरा.” ॥ ८३ ॥

धर्मतो यशमायान्ति देवा अपि हि देहिनाम् । विघ्नावली व्रजत्याशु क्षय दान्तं स्वेरिणि ॥ ८४ ॥

ततश्चात्कृतो भूपो विदुष्य गुनिपुङ्गवम् । सार्थस्तुरगावहः शुक्रपृष्ठेऽवलचढा ॥ ८५ ॥

गच्छतो नृपतेर्याव-दभूद् दृगोचरे पुरम् । तावदेकतरोः सात्वा-गलज्ज्व तस्थिवान् शुक्रः ॥ ८६ ॥

भूपः प्राह कथं कीराग्रतो व्रजसि नाधुना । शुक्रोऽवक्त् कार्णं किञ्चिदस्ति तच्छृणु सात्प्रतम् ॥ ८७ ॥

विज्ञाय त्वां गतं चन्द्र-वतीं तव गिया क्वचित् । त्वद्वाज्यग्रहाण्य स्मं अतरं चानिनाय सा ॥ ८८ ॥

त्वत्पुरीं परिवेष्ट्यास्याद् वलेन चन्द्रशेखरः । गव्यस्थान्तो भया शुद्धं चक्रुस्तेन राहान्वहम् ॥ ८९ ॥

दुःखेन गमनं कीराद् मत्वा दध्यौ महीपतिः । अहो ! अस्मरः संसार ईदृक्षाऽस्ति प्रिया यतः ॥ ९० ॥ यतः—

“दृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुद्धं सरः सारत्नम्, पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दण्डं वनान्तं मृगाः ।

निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिकाः प्रष्टुं नृपं सेवकाः, सर्वः कार्यमशाज्जनोऽन्न रमते नो कस्यको वल्लभः ॥ ९१ ॥

अथवा विद्यते तस्या नैव दोषो मनागपि । यतः शून्यं पुरं दृष्ट्वा वाञ्छतग्न्यो जनोऽपि च ॥ ९२ ॥

मया येन पुरी एवता रमसा गुणव्युदिना । तेनायं विद्यते दोषो मग नान्यत्न कस्यचित् ॥ ९३ ॥ यतः—

“सगुणमपगुणं वा दुर्नता कार्यजातं परिणतिरावर्त्यो यत्नतः षण्डितेन ।

अतिरभसकृतानां कर्मणापविषत्तेर्धनति हृदयगती जालगतुल्यो निपाकः ॥ ९४ ॥

सहसा विदधीत न क्रिया-मविवेकः परमायदां पदम् । एषते हि विमृष्टप्रकारिणं गुणलुब्धाः सत्यमेव सम्पदः ॥

एवं विन्तापरे भूगे यावत्कीरोऽगमत् क्वचित् । तावद् दुरे वलं दृष्ट्वा गच्छन् भूयोऽभवत्सभीः ॥ ९६ ॥

नूनमेकाकिनं मत्वा मामत्र विपिने स्थितम् । शत्रुसैन्यमगाद् हन्तुं रक्षाम्येतां प्रियां कथम् ॥९७॥
 यान्नेवमभूद् भूपो विरुल्यव्याकुलाशयः । तावज्जयजयेत्यादि-ध्वनिस्तस्य पुरोऽभ्यवत् ॥९८॥
 दृष्ट्वा निजं परीमार दधानधिन्नमात्मनि । भूपः प्रोवाच भो यूयं कथमत्राधुनाऽऽगता ॥९९॥
 तैऽपि प्राहुर्न जानीमः केनानीता नरेण नः । अत्रागतं स्वयं दृष्टं विद्युत्पात इवाचिरात् ॥१००॥
 आगच्छन्त नृप तूर्य-स्वानपूरितदिमुखं । आगत्य मन्त्रिणश्चन्द्र-शेखराय व्यजिज्ञपन् ॥१०१॥
 राजत्रय नृपो हन्ता भविष्यत्यात्मनः क्लिष्ट । तेनैव क्रियते युद्धी रक्षणाय निजात्मनः ॥१०२॥ यतः-
 “वलङ्गन्त रिपु दृष्ट्वा किलात्मानं प्रगोपयेत् । वलवद्विस्तु कर्तव्या शरचन्द्रमकाशता ॥१०३॥
 उत्तम प्रणिपातेन शूर भेदेन योजयेत् । नीचमल्पमदानेन समशक्तिं पराक्रमैः” ॥१०४॥
 गोपयित्वा निजाकार तत्कालोत्पन्नयुद्धिकः । चन्द्रो मृगवज्रभाप-पार्श्वे गत्वेदमूचिवान् ॥१०५॥
 दूरदेशे गत स्वार्धि-स्त्वां मत्वाऽह जनश्रुतेः । शून्य त्वन्नगर पातुकामो-ऽगां भक्तिभावितः ॥१०६॥
 तत् त्वद्वैरजानद्वि-रारब्धा युद् मया सह । प्रहारा भूरिशस्तेषां सोढारो मे भटैर्ध्रुवम् ॥१०७॥ यतः-
 “पटुः कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुः कर्णस्तु धार्यते । द्विकर्णस्यापि मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति” ॥१०८॥
 श्रुत्वैतद् भूपतिस्तस्य बहुमानं ददद् भृशम् । सद्गुत्सवं पुरीमध्ये यावदायाति वर्त्मनि ॥१०९॥
 तावन्निजं निज कार्यं भुक्त्वा शीघ्रं मृगीदृशः । भूपं पत्नीयुत द्रु-कामास्तत्र समाययुः ॥११०॥

“तीहं तिन्नि पिआरडां दूध जयाइ तूर । अवर कि तिन्नि पिआरडां कलि कज्जल सिन्दूर” ॥१११॥

विधाय कमलां पत्नीं पट्टराक्षीपदे वृषः । न्याययार्गेण सकलाः प्रजाः शास्ति सदाशयः ॥११२॥

पुत्रार्थं जपितोऽन्येष्टु—र्मन्त्रो यावन्महीशुजा । तावता सर्वं पत्नीना—यैकैकस्तनयोऽजनि ॥११३॥

अन्येष्टुरिति विज्ञातो भूषः कमलमालया । स्वामिन् ! स्वस्रोऽनघो लब्धो मयाऽद्य सुखमुप्तया ॥११४॥

मत्तातस्याश्रमोपान्ते स्थितः सर्वज्ञसद्मनि । नतः श्रीऋषभो देवः कल्याणीप्रकृतो मया ॥११५॥

जिनेनोचेऽधुना वत्से ! गृहार्णैकं शुक्रं वरम् । क्षियत्यपि गते काले हंसं दास्ये पुनस्तव ॥ ११६ ॥

लब्ध्वा स्ममिमं रात्रौ प्रबुद्धाऽहं ततः प्रभो ! । एतत्स्वप्नेन यद् भवि फलं तद् ब्रूहि साध्यतम् ॥ ११७ ॥

प्रातः स्वप्नविदः पृष्ट्वा यथाविधि महीपतिः । प्रोवाचेति प्रियापार्थे इति स्वप्नफलं स्फुटम् ॥११८॥ यतः—

यस्तु पश्यति स्वप्नान्ते राजानं कुञ्जरं दयम् । सुवर्णं वृषभं गावं कुटुम्बं तस्य वृद्धयति ॥ ११९ ॥

दीपयन्तं फलं पद्मं कन्यां छत्रं तथा ध्वजम् । स्वप्नान्ते यो लभेन्मन्त्रं स सदा लभते सुखम् ॥ १२० ॥

कुष्णं कृत्स्नमशस्तं सुतत्त्वा गो—वाजिराज—गज—देवान् । सकलं शुक्रं शस्तं सुतत्त्वा कार्पास—लवणानि ॥१२१॥

देवता गुरवो गावः पितरो लिङ्गिनो वृषाः । यद् न दान्ति नरं दम्रे तत्तथैव भविष्यति ॥ १२२ ॥

एतत् स्वप्नानुसारेण भाविपुत्रद्वयं तव । एक आदौ सुतः शीघ्रं चार्वाचारो भविष्यति ॥ १२३ ॥

श्रुत्वैतन्मुदिता राज्ञी काले गर्भं दधौ वरम् । गर्भानुभावतस्तस्या जाता कचिरदोहदाः ॥ १२४ ॥

भूपपूरितनिःशेष-जिनर्चादिरुदोहदाः । शुभेऽहनि सुत देवी मृते त्मेन्दुमिवेन्द्रदिग् ॥ १२५ ॥

सन्मान्य स्वजन सर्व-मन्त्रपानादिनाऽऽदरात् । पुत्रजन्योत्सव स्फारं चकारावनिनायकः ॥ १२६ ॥

निर्चार्य स्वजनैः सार्द्धं गुरुस्वप्नानुसारतः । शुक्रराजेति पुत्रस्या-भिधा धात्रीधवोऽभ्यधात् ॥ १२७ ॥

लायमान क्रमात्पथ-धात्रीभिस्तन्यपानतः । वभूव पञ्चवर्षीय-पुत्रो जनमनोहरः ॥ १२८ ॥ यत —

“गाहाण रसा महिलाण विवममा कविअणस्स वयणाइं । कस्स न हरन्ति चिचं बालाण मम्मणालावा” ॥

राजाऽन्यदा ग्ने तस्मिन् क्रीडन् पुन-प्रियायुतः । माकन्दाधोनिर्विष्ट सन् प्रोपचेति प्रिया प्रति ॥ १३० ॥

‘माकन्दोऽयं प्रिये ! सोऽयं यस्मात् शुक्रमुत्सोक्तितः । श्रुत्वा त्वन्नाग त्वत्पुष्टौ धावितोऽहं पुरा ननु ॥ १३१ ॥

आगत्य निषिन्ने तस्मिन् त्वा गागलिसुता तदा । परिणीय पुन पथा—दागां पुरमहं निजम् ’ ॥ १३२ ॥

द्वपोत्सङ्गस्थितः पुत्रः शृण्वन्नेतत् स्फुटाक्षरम् । मूर्च्छितः पतितः पृथ्व्या विद्युत्पत इवाचिरात् ॥ १३३ ॥

तथाविधं सुतं दृष्ट्वा भूपतिर्गृहिणीयुतः । कोलाहलं तथाऽक्रापीद् यथा तन्नागमञ्जनः ॥ १३४ ॥ यतः—

गुरु-गुरुतर-अइगुरुपिअ -माय-अवच-पिअजणसिणेहो ० ॥ १३५ ॥

सच्चन्दनपयःकेलि-दलयातोपचारतः । चक्रे सचेतनः पुत्रो भूपादिसकलैर्जनैः ॥ १३६ ॥

मफुल्लाक्षशुरुः पश्य-उज्जनं वक्ति न यावता । तवद् भूपः प्रियायुक्तो विषण ऊचिवानिदम् ॥ १३७ ॥

हे वत्स ! वचन देहीत्युक्तो यावन्न जल्पति । तदा राजा जगौ पत्नि ! रत्नदोषी यमः खलु ॥ १३८ ॥ यतः—

“शशिनि खलु कलङ्कं कण्टकाः पद्मनाले, उदधिजलमपेयं पण्डिते निर्द्धनत्वम् ।

दयितजनवियोगो दुर्भगत्वं सुरूपे, धनपतिकृपणत्वं रत्नदोषी कृतान्तः” ॥ १३९ ॥

३

उपचारास्तदाऽनेके कारिता मेदिनीशुजा । आकार्यं भूरिशो वैद्यान् नानाशास्त्रविक्षणान् ॥ १४० ॥

एवं च क्रियमाणेषूपचारेषु निरन्तरम् । षड्मासा अभवन् नैव शुकराजो जगौ मनाग् ॥ १४१ ॥ यतः—

“वैद्या वदन्ति कफ-पित्त-मरुद्विकारं, सांवत्सरा ग्रहगतं प्रवदन्ति दोषम् ।

भौतोपसर्गनिपुणाः प्रवदन्ति भौतम्, सन्तो वदन्ति च पुराऽकृतपुण्यमेव” ॥ १४२ ॥

६

जनाग्रहान्द्रूपोऽन्येद्युः कौमुद्याश्च महोत्सवे । पूर्वस्मिन् विपिने गच्छन् प्रोवाचेति त्रियां प्रति ॥ १४३ ॥

यस्मिंस्तरात्रयं पुत्रं छलितः केनचिच्चदा । तेनायं दूरतस्त्याज्य इति यावन्द्रुपो जगौ ॥ १४४ ॥

तस्यैव तावताऽऽब्रस्य तले दध्वान दुन्दुभिः । किमित्युक्ते द्रुपेणेत्य कश्चित्प्राहेति मानवः ॥ १४५ ॥

स्वामिन्नस्य तरोर्मूले श्रीहृत्तस्य मुनीशितुः । तपोध्यानपरस्याद्यो—त्पद्मं केवलमुज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥ यतः—

“प्रणिहन्ति क्षणार्द्धेन साम्यमालम्ब्य कर्म तत् । यन्न हन्यान्नरस्तीव्र-तपसा जन्मकोटिभिः ॥ १४७ ॥

कर्म जीवं च संश्लिष्टं परिजातात्मनिश्चयः । विभिन्नाकुस्ते साधुः सामायिकशलाकया ॥ १४८ ॥

रागादिध्वान्तविध्वंसे कृते सामायिकांशुना । स्वस्मिन् स्वरूपं पश्यन्ति योगिनः परमात्मनः ॥ १४९ ॥

समेत्य स्वर्गतो देवा भक्तिभावितमानसाः । कुर्वन्ति केवलज्ञानो—त्सवं रैपद्मकल्पनात् ॥ १५० ॥ यतः—

- “पंचसु निणकृष्णेषु महारिसितवाणभावाओ । जम्मंतरेहेण य आगच्छन्ति सुरा इहं (ये)” ॥१५१॥
 देवी माह तदा नाथ ! केवली पृच्छयतेऽधुना । सुतस्य जल्यनोपायो गत्वा तत्र सुभक्तिः ॥१५२॥ यतः—
 “सम्भिन्न पासंतो लोग-मलोंगं च सब्बओ सब्बं । तं नत्थि जं न पासइ भूयं भव्बं भविस्सं च” ॥१५३॥
 ततो राजा परीवार-युतस्तत्रैत्य सम्रियः । प्रदक्षिणादिविधिना ववन्दे श्रीगुरुत्तमान् ॥१५४॥ यतः—
 “सच्चित्तद्व्यमुऽग्रण-मचित्तमणुज्झणं मणेगत्तं । इगसाही उचरासंग अंजली सिरसि जिणदिट्ठे ॥१५५॥
 इअ पंचग्निहाभिगमो अहवा मुच्चंति रायचिन्हाइं । खगं १ छत्तो-२ वाणह ३ मउडं ४ चमरे ५ अ पंचमए” ॥१५६॥
 चर्दारः स्तवनेः स्तुत्वा भक्तितो मेदिनीपतिः । कृतोत्सङ्गसुतः श्रोतु देशनां समुपाविशत् ॥१५७॥ तथाहि—

“सद्ववंशजन्म गृहिणी स्पृहणीयशीला, लीलायितं वपुषि पौरुषभूषणश्रीः ।

पुत्राः पवित्रचरिताः सुहृदोऽपदोपाः, सूर्यर्मतः खलु फलानि पचेल्लिमानि ॥१५८॥

विरोधिता गन्धुजनेषु नित्यं सरोगता मूर्खजनेषु सङ्गः । क्रूरस्वभावः कडुवाक् सरोषो नरस्य चिह्नं नरकागतस्य ॥
 स्वर्गच्युतानामिह जीवलोकैः चत्वारि नित्यं हृदये वसन्ति । दानप्रसङ्गो विमला च वाणी देवार्चनं सद्गुरुसेवनं च” ॥
 १२ भूपोऽग्नस्य दृप्तस्य तलेऽस्य तनयस्य मे । मुद्रिताऽभूत् कुतो वाणी प्रसद्य कथ्यतां प्रभो ! ॥१६१॥

सुरिः प्रोत्राच जीवानां पुण्यपापमयात्मनाम् । सुख-दुःखानि जायन्ते भूरिशः पृथिवीतले ॥१६२॥ यतः—

“कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजखण्डम्, त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिभांश्चक्रवाकः ।

- उदयमहिमरश्मिर्याति शीतशुरस्तम्, हतविधिललितानां ही विचित्रो विपाकः” ॥१६३॥
केऽपि सहस्रभरयो लक्षभरयश्च केऽपि नराः । नात्मभरयः केचिद् फलमेतत् सुकृत-दुष्कृतयोः ॥१६४॥
गुरुः प्राहाऽधुना स्पष्टवक्ता शीघ्रं करिष्यते । राज्ञोक्तं क्रियतां सद्यः स्फुटवक्ता सुतो मम ॥१६५॥
वन्दस्व शुकराजास्मान् विधिनेति गुरुदिते । समुत्थाय मुदा स्पष्टा-क्षरैरेवं स वन्दते ॥१६६॥
‘अणुजाणह पसाउ करी’ति शुकेनोक्ते गुरुः प्राह-‘इच्छं’ । ततः प्राह शुक्रः-‘इच्छामि खमासमणो वंदिउं
जावणिज्जाए निसीहिआए मत्थएण वंदमि” ।
ब्रुवन्नेवं मुनिं भवत्या ववन्दे यावदेव सः । तावत्सर्वो जनश्चक्रे चमत्कारं भृशं हृदि ॥१६७॥
राज्ञोक्तं भगवन्नस्य सुनोरजनि किं मम । ततः पूर्वभवं तस्य गुरुराचष्ट शिष्टवाग् ॥१६८॥ तथाहि-
‘श्रीभद्रहिलपुरे भूपो जितारिः संसदि स्थितः । प्रतीहारेण विज्ञप्त इति प्राञ्जलिनाऽन्यदा ॥१६९॥
स्वामिन्नेको नरो द्रष्टुं त्वामिच्छति वहिः स्थितः । समानयेति भूपोक्ते तेनानीतः पुमान् स च ॥ १७० ॥
भूपोऽप्राक्षीत्कुतः कस्मि-न्नर्थेऽत्रासि त्वमागतः । दूतः प्राहास्ति पूर्वस्यां दिशि लक्ष्मीवती पुरी ॥१७१॥
१२ तस्यां विजयदेवस्य भार्या प्रीतिमती सती । अमृत तनयान् वर्यान् सोम-भीम-धना-र्जुनान् ॥१७२॥
तेषां जन्मोत्सवे निष्पादिते प्रीतिमती प्रिया । सुते स्म तनये हंसी-सारस्याहं क्रमात् वरे ॥१७३॥
क्रमेण पण्डितोपान्ते पाठ्यमाने सुते उभे । नृपेण सर्वशास्त्रेषु समभूतां विचक्षणं ॥१७४॥ यतः-

“आहार-निद्रा-भय-मैथुनानि सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् । ज्ञानं विशेषः खलु मानुषाणा ज्ञानेन हीनाः पशुभिः समानाः” ॥

मिथःप्रीतिपरे हंसी-सारस्यौ नृपतेः सुते । देहच्छाय इवाभीष्टं तिष्ठतो न कदा पृथक् ॥ १७६ ॥

अन्येद्युर्दृपतिः प्रेक्ष्योद्वाहयोग्ये सुते उभे । प्राह हे तनये ! कस्मै कुत्र देशे ददाम्यहम् ॥ १७७ ॥

ऊचतुर्थदि सुष्टोऽसि तातेदानी त्वमावयोः । तदैकस्मै वरायात्रां ददस्व स्याद् यतः सुखम् ॥ १७८ ॥

वरं वरयते कन्या माता विचं पिता कुलम् । वान्यवाः स्वजनमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥ १७९ ॥

एकं वरं ददाभीति गदित्वा नृपतिर्व्याधात् । विचार्य सज्जनैः सार्यं स स्वयंवरमण्डपम् ॥ १८० ॥

लग्नं लात्वाजन्यं माघ-सिताष्टम्या महीपतिः । प्रेषयामास भूयिष्ठ-देशे कुङ्कुमपात्रिकाः ॥ १८१ ॥

तेनात्राहं महीशेन प्रेषितो भवदन्तिके । तत्रागच्छेत् भवान् वाच-यित्वा कुङ्कुमपात्रिकाम् । १८२ । तथाहि—

जितारिभूपतिर्वाच-यित्वा कुङ्कुमपात्रिकाम् । सद्यः शुद्धपरिवारो ययौ तत्र स्वयंवरे ॥ १८३ ॥

अंग-वंग-तिलंगादि-देशाधीशान् वहून् वरान् । दूतीकीर्तिततद्वंशान् समतीत्य क्रमाचदा ॥ १८४ ॥

सुखासनसमासीने भूपपुत्र्यावुभे अपि । *जितारेश्चक्रुः कण्ठे वरमाला मनोरमाम् ॥ १८५ ॥ युग्मम् ।

१२ स द्रुपे नृपतेः पुत्र्यौ परिणीय सदुत्सवम् । लब्धभूरितुरङ्गेभो जितारिचलचतः ॥ १८६ ॥

प्रियायुग्मयुतं भूपं जितारिं समहोत्सवम् । आगच्छन्तं निजावासे श्रुत्वा तत्रैति स्त्रीजनः ॥ १८७ ॥

* जितारेर्दधतुः कण्ठे-ग ।

एकनेत्राञ्जनक्षेपा काचिन्नारी कृतत्वरा । द्रष्टुं भूमीपतिं पत्नी-युतं तत्र समागमत् ॥ १८८ ॥

एवं कृतार्द्धकार्याणि मुक्त्वा बह्व्यो मृगेक्षणाः । राजमार्गे वृषं द्रष्टुं समाजग्नुः कृतत्वराः ॥ १८९ ॥ यतः—

“तिहं तिन्नि पीआरडां कलि कज्जल सिन्दूर । अनि जि तिन्नि पीआरडां दूध जमाइ तूर” ॥ १९० ॥

जितारिभूषतिहंसी-सारसीभ्यां समन्वितः । शोभते रतिप्रीतिभ्या-मिवाभीष्टं मनोभवः ॥ १९१ ॥

अन्येद्युर्गृहीणीयुग्म-युतो जितारिभूषतिः । उद्याने श्रीधराचार्यान् वन्दितुं समुपागमत् ॥ १९२ ॥

“धर्माज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्वलम् , धर्मेणैव भवन्ति निर्मलयशो-विद्या-र्थसम्पत्तयः ।

कान्ताराच्च महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते, धर्मः सम्यगुपासितो भवति च स्वर्गोपवर्गप्रदः ॥ १९३ ॥ अत्र धर्मोपदेशः ।

धर्मं जीवदयामूलं जितारिर्मेदिनीपतिः । गृहीत्वा गृहीणीयुक्तो निजावासं समीयिवान् ॥ १९४ ॥ यतः—

“आसन्ने परमपण्णं पावेयन्वाम्मि सयलकल्लाने । जीवो जिणिंदभणिअं पडिवज्जइ भावओ धम्मं” ॥ १९५ ॥

बबन्ध सरला हंसी नृयोग्यं कर्म धर्मतः । स्त्रीयोग्यं सारसी माया-विनी वक्राशया सदा ॥ १९६ ॥ यतः—

“संतुट्ठा सुविणीया अज्जवजुत्ता य जो धिरा निच्चं । सच्चं जणइ महिला सा पुरिसो होइ मरिज्जणं ॥ १९७ ॥

जो चवलो सदभावो मायाकवडेहिं वञ्चए सयणं । नहि कस्स य वीसत्थो सो पुरिसो महिलाआ होइ” ॥ १९८ ॥

कियत्थपि गते काले सारसी कुटिलाशया । कुर्वाणा कलहं हंस्या सार्द्धं तिष्ठति संततम् ॥ १९९ ॥

एकद्रव्यभिलाषे हि जीवानां द्विविधं मनः । विशेषतः सपत्नीनां सरलत्वं सुदुर्लभम् ॥ २०० ॥

गवाप्तस्यो बहिः सार्धं व्रजन्त मेदिनीपतिः । दृष्ट्वाऽन्यदा जगौ भर्त्यान् प्रतीदं वचनं द्रुतम् ॥ २०१ ॥

कुत्रत्योऽयं नृगन् सार्धो दृश्यते साम्प्रतं ततः । श्रुत्वैति सेनैरुत्वे भूपतेरग्रतः स्फुटम् ॥ २०२ ॥

३ श्री शङ्खपुरवास्तव्यः संघः श्रीविमलाचले । युगादीशं जिनं नन्तुं साम्प्रतं याति भूपते ! ॥ २०३ ॥

सद्ग्रन्थे द्रपो गत्वा सद्यः श्रीश्रुतसागरान् । कल्याणीभक्तितो नत्वा पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥ २०४ ॥ यतः-

“निनयं राजपुत्रेभ्यः पण्डितेभ्यः सुभाषितम् । अमृत द्यूतकारेभ्यः स्त्रीभ्यः शिक्षित कौतुकम् (कैतवम्) ॥ २०५ ॥

६ क्रिमयं गम्यते तत्र भवद्भिर्विमलाचले । प्रोचुः श्रीमूरयस्तस्य माहात्म्यं त्रिद्यते महत् ॥ २०६ ॥ यतः-

“सुधाञ्जनं सज्जनलोचनेषु मिथ्यादृशामक्षिषु धूमरेखां । पश्यन्ति तत्रादिममर्हते(न्तं)ये संसारसिंधुं लघु ते तरन्ति ॥

पुण्यं चिनोति नरजन्म फलं तनोति, पापं लुनाति नयनानि सतां पुनाति ।

९ दूरेऽपि दर्शनपथं समुपागतो यः, श्रीमानसौ विजयतां गिरिपुण्डरीकः ” ॥ २०८ ॥

तस्मिन् तीर्थे जिनाधीशा-श्चत्वारः सगमासरन् । अतश्च संसरिष्यन्ति जिना एकोनविंशतिः ॥ २०९ ॥ यतः-

“सिरिनेमिनाहमज्ञा ज्ञाय जिना रिसहस्रमुह्वरिंता । तेवीसं समोसरीआ सो विमलगिरी जयड तित्थं ” ॥ २१० ॥

१२ निशम्य तीर्थमाहात्म्यं तत्तज्ज्ञात् भूपतिस्तदा । पश्यता मन्त्रिणामादा-दभिग्रहमिति स्फुटम् ॥ २११ ॥

नत्वेव श्रीयुगादीशं मया विमलपर्वते । ग्राह्यमन्न पयः पाद-चारिणा गम्यमेव च ॥ २१२ ॥

जितारिर्भूपतिः सद्ग्र-सार्धेन गृहिणीयुतः । चचाल श्रीयुगादीशं नन्तुं श्रीविमलाचले ॥ २१३ ॥

गच्छतो नृपतेः शीघ्र-मभूवन् सप्त वासराः । महाटव्यामभूत् सर्वः सङ्ख्यो व्याकुलमानसः ॥२१४॥

मन्त्रिणा सूरयः पृष्टाः कियान् मार्गोऽस्ति साम्प्रतम् । गुरुणोचे च काश्मीर-देशोऽयं विद्यते ननु ॥२१५॥

३ मन्त्री प्रोवाच भूपेना-भिग्रहो दुष्करो लले । देव्यादिः सकलो लोको व्याकुलोऽजनि सम्प्रति ॥२१६॥ [मित्यादि ।

आकार्यं नृपतिं सुरिः प्रोवाचेति स्फुटाक्षरम् । सहसाऽभिग्रहो लालो भवता तेन पार्यताम् ॥ यतः-उक्तं सहस्रगारेण-

इत्यादि कथिते भूयोऽभिग्रहं नैव मुञ्चति । ततश्चिन्तापरो मन्त्री वभूवातीवदुःखितः ॥२१८॥

६ सुप्तस्य मन्त्रिणः स्वप्ने तीर्थेणो गोमुखोऽगदत् चिन्तां कुरुष्व मा विचे करिष्येऽहं तवेप्सितम् ॥२१९॥

प्रभाते प्रथमे यामे सङ्ख्यस्य गच्छतोऽध्वनि । आनयिष्याम्यहं सत्यं सम्मुखं विमलचलम् ॥२२०॥

नत्वा देवं महीशायैः पूरणीया अभिग्रहाः । एवं स्वप्नो ददे तेना-न्येषां प्रत्ययहेतवे ॥२२१॥

९ प्रभाते सुरि-भूपाला-माल्याद्या बहवो जनाः । मिलित्वा स्वप्नट्चातं नैशगुचुः परस्परम् ॥२२२॥

चलन् मार्गे नृपस्तीर्थं दृष्ट्वा श्रीसङ्ख्यसंयुतः । अपूरिष्ट जिनार्चादि-चारुहृत्परिभिरग्रहम् ॥२२३॥

द्रव्यभावस्तवं चारु-पुष्पैः स्तोत्रैश्च सुन्दरैः । कृत्वा महीपतिर्जन्म चकार सफलं निजम् ॥२२४॥ अत्र नमस्कारा वाच्याः ।

१२ प्रभुं नत्वा नृपस्याङ्गी न गन्तुं बहतोऽग्रतः । जिनं नत्वा चलित्वा च बलते च महीपतिः ॥२२५॥

एवं पुनः पुनर्थेणं कुर्वाणं वीक्ष्य यन्त्रिणः । प्रोचुः स्वामिन् ! किमख्यमीदृशं च(व)लनादिभिः ॥२२६॥

राज्ञोक्तं नहि जानामि क्रमौ मे चलतश्च न । मन्त्री माहान्न नगरं स्याप्यते स्थीयते पुनः ॥ २२७ ॥

- सस्थाप्य नगरीं नाना-जिनेभ्यालयमालिताम् । श्रीविमलाभिधां तत्र तस्यौ धर्मपरो नृपः ॥ २२८ ॥
 इतो गोमुखयक्षेणा-गत्योक्तं नृपतेः पुरः । विकुर्व्य रचितः शैलः पुण्डरीकाभिधो मया ॥ २२९ ॥
 भवतोऽभिग्रहः पूर्णः सङ्घस्य चाखिलः पुनः । तेनासुं पर्वतं सह-रिष्यामि साम्प्रतं दुतम् ॥ २३० ॥
 त्वयाऽतो मुख्यसिद्धाद्रौ सुराग्रदेशभूषणे । गत्वा श्रीऋषयो देवो वन्दितव्यः सुभावतः ॥ २३१ ॥ यतः-
 विकुर्वितं समं वस्तु गेहादि चिचहर्षदम् । पक्षादुपरि नो कुत्र तिष्ठत्युक्तं जिनागमे ॥ २३२ ॥
 ततोऽन्येद्युर्वृषः सङ्घ-सहितो विमलाचले । युगादींश्च जिनं नन्तुं ययौ मुदितमानसः ॥ २३३ ॥
 चारुस्तोत्र-महापूजा-ध्वजारोपादिभिर्भूषम् । श्रीसङ्घसहितो भूप-ध्रुवान् सफल जनुः ॥ २३४ ॥
 विधाय लचिरां यात्रां गृह्णन् मर्त्यजनुःफलम् । श्रीविमला पुरीं भूपः समागात् सङ्घसंयुतः ॥ २३५ ॥
 ततो जितारिवृपतिः पुरीतो, गजाध्वस्तपत्तिरथादिशाली । प्रियायुतधारुमहोत्सवेन श्रीमद्विलायां पुरि द्रागियाय ॥
 अन्येद्युस्तत्पुरोयाने गुरुन् सिद्धान्तसागरान् । श्रुत्वाऽऽगतान् नृपः सान्तः-पुरो वन्दितुमीयिवान् ॥ २३७ ॥
 पूज्यपूजा-दया-दानं तीर्थयात्रा-जप-स्तपः । श्रुतं परोपकारश्च मर्त्यजन्मफलाष्टकम् ॥ २३८ ॥
 जिनार्चोद्विफलं स्वर्गो-पवर्गादिसुखं तदा । श्रुत्वा राजाऽभव-ज्जीवदयाधर्मणि (भे च) कर्मठः ॥ २३९ ॥
 कुर्वन् राज्य महीशोऽन्ते गृहीत्वाऽनशनं मुदा । दीयमानान् नमस्कारान् शुश्राव ध्यानतत्परः ॥ २४० ॥
 अत्रान्तरे युगादींश्च-प्रासादशिवरस्थितम् । शब्दायन्तं शुक्रं श्रुत्वा ददौ तत्र मनो नृपः ॥ २४१ ॥

- पश्यन् महीपतिः कीरं प्रासादशिखरस्थितम् । मृत्वा प्रान्ते शुक्तीभावं प्राप कर्मनियोगतः ॥ २४२ ॥ यतः
“ठाणं उच्चु-च्चयं मज्झं हीणं च हीणतरंगं वा । जेण जहा गंतवं चिद्वा वि से तारिस्सी होइ” ॥ २४३ ॥
- ३ निरन्तरं कृतानेक-पुण्यपापमयात्मनाम् । जायते प्राणिनामन्ते या मतिः सा गतिर्भवेत् ॥ २४४ ॥
लोकैरुत्तमयं भूपः पुण्यवान् जग्मिवान् दिवम् । यतो गतागतिं सम्यक् छद्मस्थो वेत्ति नो जनः ॥ २४५ ॥
मृत्युकार्ये कृते हंसी-सारस्यौ गुरुस्त्रिधौ । वैराग्यवासितस्त्वान्ते प्रव्रज्यां ललतुर्मुदा ॥ २४६ ॥
- ६ कुर्वन्तौ षष्ठकल्पादि तपो घोरं निरन्तरम् । सद्द्व्यानाद् ययतुर्हंसी-सारस्यौ प्रथमं दिवम् ॥ २४७ ॥
हंसी-सारसिकाजीवौ तत्र देव्यौ सुखस्थितौ । पश्चाद् भवस्य संबन्धं पश्यतः स्मेति सादरम् ॥ २४८ ॥
अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा निजं कान्तं शुकं वने । समेत्य प्रतिवोधाय ते देव्यान्निदमृचतुः ॥ २४९ ॥
- ९ त्वया पूर्वं भवे कीर ! कृतं पुण्यं बहु स्फुटम् । आर्चिध्यानेन च प्रान्ते तिर्यक्तं प्रापि दैवतः ॥ २५० ॥
तेनायुना शुभं ध्यानं कुरु कीर ! स्वप्नानसे । येन ते जायते स्वर्गपवर्गादि सुखं क्रमात् ॥ २५१ ॥
- “पंचसु जिणकल्लाणेषु महारिसितवाणुभावाओ । जम्मन्तरेहेण य आगच्छन्ती सुरा इहयं” ॥ २५२ ॥
- १२ एवं धर्मोपदेशेन ग्राहितोऽनशनं शुकः । मृत्वा स्वर्गेऽगमत् तत्र पूर्वपत्नीविराजिते ॥ २५३ ॥
न सा जाई न सा जोणी न तं ठाणं न तं कुलम् । न जाया न मुआ जत्थ सव्वे जीवा अणंतसो ॥ २५४ ॥
च्युते देवीद्वये पूर्वं देवो दुःखेन पूरितः । न चिक्रीड मनाग् वापी-वनादिषु कदाचन ॥ २५५ ॥ यतः-

- “ईसा-विषाय मय-कोह-माया-लोभेहि एवमईहि । देवा वि समधिभूआ तेसिं कुचो सुहं नाम ॥२५६॥
 देवा विसयपसत्ता नेरइआ विविहदुःखसंतत्ता । तिरिआ विरेगाविगला मणुआणं घम्मसापममी” ॥२५७॥
 धर्मं श्रोतुमना धर्म-घोषकेवलिसन्निधौ । अन्येयुः स सुरो लक्ष्मीपुरोग्राने समागत ॥२५८॥ अत्रोपदेशः ।
 देशनान्ते सुरोऽप्राक्षीत् जितागिरुस्सनिधौ । बोधिः किं सुलभा मे स्याद् दुर्लभा वा निगद्यताम् ॥२५९॥
 गुरुः प्रोवाच सुलभा बोधिस्तेन तु* भाविनी । देवेन कथमित्युक्ते पुनः प्राहेति केवली ॥२६०॥
 ये त्वत्पिये च्युते पूर्वं तन्मध्यात् शुभकर्ममतः । हंसीजीवः क्षितिप्रति-ध्रितेशोऽभ्रमृगध्वजः ॥२६१॥
 वनमध्ये युगादीश-सद्योपान्ताश्रमेऽभवत् । श्रीगागलिऋपेः पुत्री सारस्या जीव इत्यपि ॥२६२॥
 ज्ञाताऽस्ति सारसीजीव श्रीगागलिऋपेः पुनः । सुता कमलमालेति विमलाचलसन्निधौ ॥२६३॥ पाठान्तरम् ।
 त्वं तयोस्तनयो भूत्वा लब्ध्वा जातिस्मृतिं पुनः । लप्स्यसे विमला बोधिं संसाराब्धितरीनिभाम् ॥२६४॥
 +आरुण्यंतत् गुरोरास्यात् स सुरो ध्रुदिताशयः । कीररूपं चकाराशु सर्वावयवसुन्दरम् ॥२६५॥
 त्वां च तत्राश्रमे नीत्वा परिणाय्य ऋपेः सुताम् । प्रददौ स्फारशृङ्गारं स्नेहेन निर्जरः स च ॥२६६॥
 १२ पुनस्तेनैव रूपेण त्वा नीत्वा नगरे निजे । मन्यानः सुलभां बोधिं स्वस्मिन् स्वर्गे ययौ सुरः ॥२६७॥

*भयिष्यति क । + मृगध्वजस्य कमलमालायास्तनयो भवान् । अभयिष्यद् यदि ते बोधि-बीजं तदा भयिष्यति ॥-इति कपुस्तकेऽधिक. पाठः ।

काले च्युत्वा सुरः सोऽपि जितास्तिष्ठभवत् सुतः । शुकराजेति तस्याह्वां त्वमदाः समहोत्सवम् ॥ २६८ ॥

त्वामत्र भार्यया सार्द्धं वार्तां कुर्वाणमैक्ष्य च । प्राप्तजातिस्मृतिर्दध्या-वेवं सुनुरयं तव ॥ २६९ ॥

एतौ मे पितरौ पूर्वं-भवेऽभूतां प्रिये प्रिये । ब्रवीम्यहं कथं तात ! मातेरेवं च साम्भतम् ॥ २७० ॥

अतो मे श्रेयसे मौनं विचिन्त्येति निजाशये । मौनी वभूव ते पुत्रो ज्ञेयं सत्यमिदं त्वया ॥ २७१ ॥

दधानं मानसे दुःखं शुकराजं समीक्ष्य च । प्रोवाच केवली चित्रं विद्यते भवनाटकम् ॥ २७२ ॥ यतः—

‘देवो नेरइज्जि अ कीड-पयंगुच्चि माणुसो एसो । ख्वस्सी य विरूवी सुभागी दुक्खभागी अ ॥ २७३ ॥

रायच्चि अ दमणुच्चि अ० ॥ २७४ ॥ नवि इत्थ कोइ नियमो’० ॥ २७५ ॥

यः पिता स भवेत्पुत्रो यः पुत्रः स पिता भवेत् । या कान्ता सा भवेन्माता या माता सा भवेत् पिता ॥ २७६ ॥

तस्मान्न रागो कर्त्तव्यो विद्वेषश्च मनागपि । व्यवहारो विधातव्यः केवलं समताविदा ॥ २७७ ॥

न सा जहिं न सा जोणी० ॥ २७८ ॥

“माता-पितृसहस्राणि पुत्र-दारशतानि च । संसारेऽत्र व्यतीतानि कस्याहं कस्य चान्धवाः ॥ २७८ ॥

१२ “अहं तात ! त्वया जातो मया त्वं च सहस्रशः । सुत एव पिता जात-स्तात मायाविजृम्भितम्” ॥ २७९ ॥

यभूव मम वैराग्यं यथाऽऽशु श्रूयतां तथा । भरतेऽत्र पुरं रम्यमभून्मन्दिरनामतः ॥ २८० ॥ [श्रीदिचक्रथा]

- मूरकान्तो वृष्टन्त्र *मशशास प्रजा नयात् । तस्य मान्योऽभवत्सोम-श्रेष्ठी श्रेष्ठि-शिरोमणिः ॥ २८१ ॥
 गृहिणी तस्य सोमश्रीः श्रीदत्तस्तनयस्तयोः । श्रीमतीति प्रिया तस्य वभूव शीलशालिनी ॥ २८२ ॥
 ३ “पत्नी प्रेमवती तुतः सक्विन्यो भ्राता गुणलंकृतः, स्निग्धो वन्धुजनः सखाऽतिचतुरो नित्य प्रसन्नः प्रभुः ।
 निर्लोभोऽनुचरः परार्त्तिगमने प्राप्तोपयोगं घनम्, कल्याणाभ्युदयेन सन्ततमिदं कस्यापि संपद्यते ॥ २८३ ॥
 सोमोऽन्यदा प्रियायुग्मचः क्रीडितुं विपिने ययौ । तावच्चत्रागतः सूर-कान्तः सान्तःपुरस्तदा ॥ २८४ ॥
 निन्नरूपजितस्वर्गि-वधूं सोमश्रियं तदा । वीक्ष्य रागान्द्वयः स्वान्तःपुरे विक्षेप दुष्टधीः ॥ २८५ ॥ यतः-
 ६ “विकलयति कलाकुशलं हसति शुचिं पाण्डितं विडम्बयति । अधरयति वीरपुरुषं क्षणेन मकरध्वजो देवः” ॥ २८६ ॥
 दीनः श्रेष्ठी हुतं भूप-मान्यानामेत्य मन्दिरम् । माह प्रियापहारादि-स्वरूपं गद्गदस्वरम् ॥ २८७ ॥
 ९ तेऽपि गत्वा वृषोपान्ते प्रोचुरेवं स्फुटाक्षरम् । जायते दुष्कृतं धोरं परस्त्रीहरणे भृशम् ॥ २८८ ॥
 मूरकान्तः वृषः माह सोमश्रियं वणिक्प्रियाम् । नहि मुञ्चाम्यह माणा-त्ययेऽपि किं प्रजल्पनैः ॥ २८९ ॥
 ततस्तैर्मन्त्रिभिः प्रोक्तं आगत्य श्रेष्ठिसन्निधौ । गजः कर्णे कथं धार्यो निवार्यो वृषतिः कथम् ॥ २९० ॥
 १२ विधुत्पातः कथं धार्यो नदीवेगः कथं पुनः । कथं धार्योऽनिलस्तीव्रः सदा वह्निः शरीरिणा ॥ २९१ ॥
 माता यदि विपं दद्यात् पिता विक्रयते सुतम् । राजा हरति सर्वस्वं का तत्र परिदेयना ॥ २९२ ॥

* ररक्ष जनतां न-इति कपुस्तके ।

- ततः श्रेष्ठी समेत्यौकः स्वं प्राहेति सुतं प्रति । राज्ञा दुष्टेन त्वन्माता गृहीता साम्प्रतं बलात् ॥ २९३ ॥
तथापि वीक्ष्यते पुत्र वालिता द्रविणव्ययात् । स्वगृहे सन्ति द्रव्यस्य षट् लक्षा साम्प्रतं ननु ॥ २९४ ॥
तन्मध्यादर्द्धमादाय सेवित्वा बलिनं दृषम् । बालयिष्ये बलादेव शीघ्रं च तव मातरम् ॥ २९५ ॥
विमृश्येति धनं भूरि लात्वा श्रेष्ठी रहस्तदा । चचाल दिशि कस्योचित् मुत्कलाप्य सुतं ह्रुतम् ॥ २९६ ॥
श्रीदत्तस्य गृहस्थस्य मियाऽऽसूतान्यदा सुताम् । पुत्रीजन्म समाकर्ण्य श्रीदत्तो ध्यातवानिति ॥ २९७ ॥ यतः—
“माय—पिअराण विरहो धणनासो अज्ज पुत्तिआजम्म । नरनाहोपि विरुद्धो दइवं रुट्ठं न किं देइ ॥ २९८ ॥
जम्मंतीए सोगो वड्ढन्तीए वड्ढए चिन्ता । परिणीआए दण्डो जुवइपिआ दुक्खिओ निच्चम् ॥ २९९ ॥
निअघरसोसा परगेहमण्डणी कलिकलङ्ककुलभवणम् । जेहिं न जाया धूआ ते सुहिआ जीवलोगम्मि” ॥ ३०० ॥
शङ्खदत्तेन मित्रेण श्रीदत्त इति भाषितः । धनं विना न ना भाति तेन श्रीरज्यतेऽधुना ॥ ३०१ ॥ यतः—
“शीलं शौचं तपः क्षान्ति—र्दक्षिण्यं मधुरता कुले जन्म । न विराजन्ति हि सर्वे विचहीनस्य पुरुषस्य” ॥ ३०२ ॥
गत्वा तेनाम्बुधौ लक्ष्मीरज्यते भूयसी किल । अर्धमर्धं गृहीष्याव—स्तस्या आत्रां विभागतः ॥ ३०३ ॥
कृत्वेति निश्चयं पत्नीं दशाहतनयायुताम् । विष्टुच्य सदनं चालीत् श्रीदत्तोऽभ्युधिवर्त्मनि ॥ ३०४ ॥
श्रीदत्तो मित्रसंयुक्ते महाम्भोधौ व्रजन् क्रमात् । लक्ष्म्यर्थं सिंहलद्वीपं समागन्मुदिताशयः ॥ ३०५ ॥ (युग्मम्)
स्थित्वा तत्र नवाब्दानि समुपाज्य धनं बहु । श्रुत्वा लाभं कटाहाह—द्वीपं प्रति प्रचेलतुः ॥ ३०६ ॥

“घनहीनः शतमेकं सहस्रं शतवानपि । सहस्राधिपतिर्लक्षं कोटिं लक्षेश्वरोऽपि च ॥३०७॥

कोटीश्वरो नरेन्द्रत्वं नरेन्द्रश्रुवर्तिताम् । चक्रवर्ती तु देवत्वं देवोऽपीन्द्रत्वमिच्छति” ॥३०८॥—इत्यादि।

विद्वतिं तत्र कुर्वद्भ्यां द्वाभ्यां लेखे कृते सति । अष्टौ कोट्यो घनस्यासन् पूर्वपुण्योदयात्तयोः ॥३०९॥

ऋयाणकानि भूयांसि गजाश्वादींश्च भूरिशः । गृहीत्वा चेलतुस्तौ स्वं स्थानं प्रत्यब्धिवर्त्मना ॥३१०॥

गच्छन्तौ तौ निरीक्ष्यैकां मञ्जुपा जलमध्यतः । निन्यतुर्धीवरालोक्ष्य निजोपान्ते प्रमोदतः ॥३११॥

ताभ्यामिति मिथः प्रोक्तं यन्मध्येऽस्या भविष्यति । स्वर्ण—रत्नादि तत्सर्वं विभज्याद्धेन गृह्यते ॥३१२॥

इत्युत्तवोद्घाटिता पेटा वणिग्भ्यां यावदेव हि । तावदेका कनी दृष्टा निम्बपत्रोपरि स्थिता ॥३१३॥

निरीक्ष्याचेतना नील—वर्णां तामिति जल्पतः । नूनमेवाऽहिना दृष्टा जले केन प्रवाहिता ॥३१४॥

शङ्खदत्तो जागैवं जीविष्याम्यहं ननु । इत्युत्त्वा मन्त्रपूतेनाभ्युना सज्जीकृता दुतम् ॥३१५॥

सद्वरूपां तां निरीक्ष्यावक् शङ्खदत्त इति स्फुटम् । एतामहं हि लास्यामि जीवितव्यप्रदानतः ॥३१६॥

श्रीदत्तः प्राह मा यादी—मित्रैवं साम्प्रतं स्फुटम् । यतोऽर्द्धमर्द्धमावां हि लास्याव इति जल्पितम् ॥३१७॥

१२ त्वं किञ्चिद् विभवं लात्वा महामेनां प्रदेहि भोः । शङ्खदत्तोऽपि तत्रैवं जगौ दारुणलोचनः ॥३१८॥

मयि जीवति रे दुष्ट पापिष्ठ निष्कृपाशय । गृहीष्यसि कथं कन्या—मेनां श्रीदत्त ! साम्प्रतम् ॥३१९॥ यतः—

“हा नारी निर्मिता केन सिद्धिस्वर्गाला खलु । यत्र स्वलन्ति हा मूढाः सुरा अपि नरा अपि ॥३२०॥

बाला अपि बलात्कारान् मनो बलवतामपि । गृहीत्वा मीनमिव हा पीडयन्ति मृगेक्षणाः ॥ ३२१ ॥
रामाभिर्मोहितो जीवो न जानाति हिताहितम् । हताखिलविवेकाभिर्बोद्धूणीभिरिव स्फुटम् ॥ ३२२ ॥

३ प्राप्तुं पारमपारस्य ॥ ३२३ ॥

विवदन्तौ भृशं तौ च दृष्ट्वा निर्यामका जगुः । विवादो विद्यते भूरि-दुःखदायी न संशयम् ॥ ३२४ ॥

दिनद्वयाध्वनि स्वर्ण-कूलं नाम्ना तटं पुरम् । विद्यन्ते चतुरास्तत्र भूरिशो भूपतेर्नराः ॥ ३२५ ॥

६ विवादं युवयोस्तत्र ते भङ्ग्यन्ति नरोत्तमाः । श्रुत्वैतच्चौ तदा वादं मुञ्चन्ते स्म परस्परम् ॥ ३२६ ॥ [निश्चितं दापयिष्यते।]
श्रीदत्तोऽचिन्तयन्मार्गे नूनमेषा मृगेक्षणा । अस्मै जीवितदानत्वात् लोकेन दापयिष्यते ॥ ३२७ ॥ लोकेन जीवदायास्मै
अतोऽधुना करिष्याम्युपायं-किंचिदहं रहः । ध्यात्वेति मायया मित्रं विश्वासयति निर्दयः ॥ ३२८ ॥ यतः-

९ “मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्त्तरीतुल्यं त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥ ३२९ ॥

रात्रौवदालके स्थित्वा श्रीदत्तः प्रोचिवादिदम् । हे मित्र ! कौतुकं चारु दृश्यतेऽब्धौ महत्तरम् ॥ ३३० ॥

मत्स्योऽष्टवदनो याति यानस्याधोऽधुना महान् । शङ्खवदत्तस्ततो द्रष्टुं लग्नो यावत्प्रयत्नतः ॥ ३३१ ॥

१२ श्रीदत्तश्छद्मना मित्रं क्षिप्त्वा पाथोनिधौ हुतम् । तन्वानो निष्कृतिं ग्राह जनाऽग्रे गद्गदस्वरम् ॥ ३३२ ॥

हे मित्र ! त्वां विना प्राणा यास्यन्ति मम निश्चितम् । इत्यादि बहुशो जल्पन् रोदयत्यखिलं जनम् ॥ ३३३ ॥

लोकवाक्यात् शुचं मुक्त्वा स्वयं प्रीतस्ततोऽचलत् । श्रीदत्तः प्रययौ स्वर्णकूलं नाम्ना तटं पुरम् ॥ ३३४ ॥

- श्रीदत्तेन तुरङ्गेभा दैक्रिता धनभूषतेः । नैगमाय ददे तस्मै सन्मान दृष्टचेतसा ॥ ३३५ ॥
 यानात्कन्यान्वित उष्टु समुच्चार्याखिलं तदा । पणायामास वस्तूनि भुवतशुल्को वणिग्गरः ॥ ३३६ ॥
 आहार्यं गणकान् क्रन्या मङ्गीकृतुं वणिक् तदा । लाल्वा मुहूर्तमनिशं ययौ भूपतिसंसदि ॥ ३३७ ॥
 श्रीदत्तो द्रुपतेः पार्श्वे चार्वा चाभरहारिणीम् । दृष्ट्वाऽप्राप्सीत् स्त्रियस्तस्याः स्वरूपमेकं नरम् ॥ ३३८ ॥
 तेनोत्तमनया राज-मान्यया स्वर्णरेखया । सार्द्धं वार्तां करोत्येकगर-मेव नरः स च ॥ ३३९ ॥
 योऽस्या ददाति पञ्चाशद्-दीनारान्मानपूर्वकम् । यतोऽस्तीयं महीशस्य मान्यं पात्रं मनोहरम् ॥ ३४० ॥ युग्मम् ।
 श्रीदत्तो मोहितो दत्त्वा दीनारान् तत्सणाद् रहः । रथाल्ढां कनीपुक्ता तामादाय वनं ययौ ॥ ३४१ ॥
 निविश्य चम्पकस्याधः श्रीदत्ते स्त्रीद्वयान्विते । ऋडां कुर्वति तत्रागात् वानरीसहितः कपिः ॥ ३४२ ॥
 स्वर्णरेखां प्रति ग्राह श्रीदत्तः कौतुकी तदा । वानर्योऽस्य कपेः किं स्यु-रेतास्त्वं ब्रूहि मेऽग्रतः ॥ ३४३ ॥
 तयोक्त जननी काचित् स्वसा काचित्सुता पुनः । भवन्त्यन्येऽपि सम्बन्धा भूरिशः किं ब्रवीम्यहम् ॥ ३४४ ॥ यतः-
 “धिगू जन्म पशुजन्तूना यत्र नास्ति विवेकिता । कृत्याकृत्यविचारेण विना जन्म निरर्थकम् ॥ ३४५ ॥
 १२ आस्तन्यपानाज्जननी पशूना-मादारलाभाच्च नराधमानाम् । आगेहकमैव तु मध्यमाना-माजीवितात्तीर्थमिवोत्तमानाम्” ॥
 श्रुत्वेतद् वानरो गच्छन् बलित्वाऽरुणलोचनः । श्रीदत्तं प्रोचिवानेवं स्फारयन् वचनं दृढम् ॥ ३४७ ॥
 पश्यस्यद्री ज्वलन्तं त्व न पश्यसि पदोरथः । रे दुराचार पापिष्ठ परदोषावलोकितः ॥ ३४८ ॥ यतः-

- “रार्ह—सरिसवमिच्छाणि पर छिद्वाणि पाससे । अप्पणो बिल्लमिच्छाणि पासन्तो वि न पाससे ॥३४९॥
सर्वः परस्य पश्यति बालाग्रादपि तनूनि छिद्राणि । नात्मगतानि पश्यति हिमगिरिशिखर प्रमाणानि” ॥३५०॥
३ क्षिप्त्वाऽब्धौ मित्रमाधाय स्वाङ्के मातृ—सुते पुनः । परदोषान् वदन् श्वभ्र—रूपे आशु पतिष्यसि ॥३५१॥ यतः—
“मन्मनत्वं काहलत्वं मूकत्वं मुखरोगिताम् । वीक्ष्यासत्यफलं नैव पुमान् (वदेत्) कूटं कदाचन ॥३५२॥
इत्युक्त्वोत्प्लुत्य सहसा क्वचिदूरे ययौ कपिः । श्रीदत्तो ध्यातवानेवं गदितं कपिना कथम् ॥३५३॥
६ मम मातृ—सुते दूरे स्यातां वर्णाद्विनीदृशे । तेन तयोः कथंकार—मत्र संभावना भवेत् ॥३५४॥
श्रीदत्तः प्राह काऽसि त्वं स्वर्णरेखे ! वदाधुना । पशुवाक्ये मुधा मूढः पतितोऽसीति सा जगौ ॥३५५॥
तत उत्थाय श्रीदत्तो वने भ्राम्यन्नितस्ततः । दृष्ट्वैकं मुनिमानम्य पप्रच्छेति कृताब्जलिः ॥३५६॥
९ भो मुने ! कपिना भ्रान्ति—समुद्रे पातितोऽस्मि हा ! । तेन सज्ज्ञानयनेन मधुचारय सत्तम ! ॥३५७॥ यतः—
“हुन्ति परकज्जनिरया निअकज्जपरंमुहा फुडं सुअणा । चन्दो धवेलइ महीं न कलङ्कं अत्तणो फंसे” ॥३५८॥
अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा मुनिराचष्ट शिष्टवाग् । यदुक्तं कपिना सत्यं तत् त्वं जानीहि निश्चितम् ॥३५९॥
१२ श्रीदत्तोऽवक् सुता—मात्रोः सम्बन्धं कथयाधुना । मुनिः प्राह तनूजायाः सम्बन्धः श्रूयतां धुरि ॥३६०॥
दशाहजातां तनयां यदा त्वं भुक्त्वा धनार्थं चदितोऽसि याने । तदा पुरे तत्र विपक्षभीते—अलाचलोऽशेषजनो बभूव ॥
गङ्गातटस्थिते सिंह—पुरे त्वदृष्टहिणी द्रुतम् । लात्वा सुतामगात् स्वीय—यान्धवानां च सन्निधौ ॥३६२॥

- जगुरेकादशाब्दानि त्वत्पत्न्या वन्दुसन्निधौ । दद्या सप्रेण दुष्टेना-न्यदा त्वत्तनया निशि ॥३६३॥
जनन्या मातुलैश्चोप-चारास्तत्रैव कारिताः । परं मनाप् गुणो नाभूत् तस्या दुष्कर्मयोगतः ॥३६४॥ यतः-
“जं चिअ विहिणा लिहिअं तं चिअ परिणमइ सयललोअस्स । इअ जाणेविणु धीरा विहुरे वि न कायरा हुन्ति ।”
मात्रा स्नेहेन पेदान्तः क्षिप्त्वा पुत्री सरिज्जले । महादृष्टिपयःपूरप्लापिताञ्चौ समागमत् ॥३६६॥
भवतश्चद्विता सेयं त्वत्पुत्रीति विभाव्यताम् । अथ मातृस्वरूप हि कथ्यमानं निशम्यताम् ॥३६७॥
त्वदम्बा मूरकान्तेन क्षिता स्वान्तःपुरे तदा । जिघृक्षुस्त्वात्पिता द्रव्यं लात्वा पल्लया रहो ययौ ॥३६८॥
सोमेन रजितोऽन्यन्तं ग्राह पल्लोपतिस्तदा । विद्यते भवतः कार्यं यत् तदाशु निगन्ताम् ॥३६९॥
सोमोऽग्रं मूरकान्तेन गृहिताऽस्ति मम मिया । तेनाऽहं बालयिष्यामि गृहिणीं त्वद्वलान्द्वय ! ॥३७०॥
दृश्यन्ते बहवो लोकाः स्वकार्यरुणक्षमाः । परकार्यं तु कुर्वन्ति ये ते स्तोका महीतले ॥३७१॥
पल्लिशिरुदकं लात्वा सोमोऽगात् मूरसिमनि । मूरकान्तो महासैन्यं निरीक्ष्य व्याकुलोऽभवत् ॥३७२॥
समेत्य सम्मुखं मूरकान्तः कुर्वन् युध द्विपा । भयसैन्यः स्वयं नष्ट्वा वप्रमध्ये समीयिवान् ॥३७३॥
१२ तस्यौ सन्नद्य भूपालो यावदत्त्वा प्रतोलिकाम् । भङ्गत्वा तावच्च तां सोमो बलादागात्पुरान्तरे ॥३७४॥
सोमस्य कुर्वतो युद्धं भाले लग्नः शरो दृढम् । तेन श्रेष्ठी क्षणात्प्राणैर्मुक्तो मृत्युं समीयिवान् ॥३७५॥
अन्यथा चिन्तितं कार्यं दैवेन कृतमन्यथा । भार्या बालयतस्तस्य स्वस्य प्राणाः स्वयं ययुः ॥३७६॥

सुरकान्तो रणं कुर्वन् नष्टो भग्नबलः क्वचित् । चकार लुण्ठनं पुर्यां भिल्लसैन्यं निर्गलम् ॥३७७॥ यतः—
“तावच्चन्द्रबलं ततो ग्रहबलं तावद्बलं भूबलं०॥३७८॥

३ लात्वा सोमश्रियं कश्चिद् भिल्लः सपदि निर्गतः । रात्रौ प्राप्य छलं तस्मात् नष्टं सोमश्रिया क्वचित् ॥३७९॥
भ्रमन्ती विपिने कस्यचित् तरोः फलमाद् सा । तत्प्रभावात् तनौ तस्या गौरहस्वे समागते ॥३८०॥ यतः—
“अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अनाथा पृथिवी नास्ति आम्नायाः खलु दुर्लभाः” ॥३८१॥

६ वनेऽन्यदा तां सुरसुन्दरीश्री-रूपां हि दृष्ट्वा धनसार्थवाहः । रहो गृहीत्वा मुदितो जगाम सुवर्णकूलस्य तदं रयेण ॥३८२॥
यावद् बहूनि वस्तूनि सार्थवाहो गृहीतवान् । समर्घं नगरे तत्र वस्तु तावदजायत ॥३८३॥

९ द्रव्यं विना कथं वस्तु समर्घं गृह्यतेऽधुना । श्रेष्ठी ध्यात्वेति विक्रेतुं तां निनाय चतुष्पथे ॥३८४॥
वेद्या रूपवती द्रव्य-लक्षणादाय तां दुतम् । नृत्यादि निखिलं सम्यग् शिक्षयामास यत्नतः ॥३८५॥

१० दृष्ट्वा तां तादृशीं नारी-वपुःक्रान्तिजितार्जुनाम् । स्वर्णरेखेति नामादात् तस्या नगरनायिका ॥३८६॥
ततो नृत्यं वितन्वन्तीं तां च स्वीयान्तिकेऽन्यदा । महीपतिः स्वयं स्वस्मिन् चक्रे चामरहारिणीम् ॥३८७॥
१२ सेयं जानीहि जननीं निजां श्रीदत्त ! सम्प्रति । लोभेन लज्जया न स्वं प्रादुश्चक्रेऽनया स्त्रिया ॥३८८॥ यतः—
“लोभस्य राजधानीयं ज्ञेयः पण्याङ्गनाजनः । ततः प्रयाणकं कृत्वा विभ्वं विभ्वं जयत्यसौ ॥३८९॥
मनस्यन्यद् वचस्यन्यत् क्रियायामन्यदेव हि । यासां साधारणक्षीणां ताः कथं सुखहेतवे” ॥३९०॥

- श्रीदत्तोऽवक् कथं वेत्ति वानरोऽयं स्फुटं पशुः । मुनिः प्राह पिता यस्ते सोमो दूरं तदा ययौ ॥३९१॥
मन्दिराहपुरे राण-विद्धः सोमः पिता तव । सोमश्रीध्यानतो मृत्वा व्यन्तरत्त्वमुपेयिष्यन् ॥३९२॥ यतः-
३ “रज्जुगृह-विसभक्खण जलजलणपवेस-त्तण्ह-छुहदुहओ । गिरिसिरपढणाउ मुआ सुहभावा हुन्ति वंतरिआ ॥३९३॥
दृष्ट्वा त्वामत्र सोमश्री-मातृपुत्रीसमन्वितम् । ज्ञात्वा ज्ञानात्कापिरूपं कृत्वेदं व्यन्तरो जगौ ॥३९४॥ यतः-
४ “सखिज्जजोअणा खलु देवाण अद्धसागरे उणे । तेण परमसंखिज्जना जहन्नय पत्रवीसं तु ॥३९५॥
गृहीत्वा व्यन्तरः प्राच्य-मोहादेतां गमिष्यति । इत्युक्ते वानरोऽकस्मात् तामुत्पाद्य क्वचिद् ययौ ॥३९६॥
श्रीदत्तो मुनिमानस्य चित्ते चित्रं दधन् भृशम् । पुरमध्ये समागत्य तस्थौ यावन्निजाश्रये ॥३९७॥
इतो रूपवतीं प्राह स्वर्णरेखा क्व विद्यते । सख्यः प्रोचुस्ततः स्पष्टं स्वामिनीं प्रति सद्गिरिः ॥३९८॥
९ तुभ्य दास्यामि पञ्चाशद्-दीनारानहमञ्जसा । इत्युक्त्वा तां समादाय श्रीदत्तो विपिने ययौ ॥३९९॥
तयाऽथ मेपिताश्चेदयो गत्वा तस्यान्तिके जगुः । श्रीदत्त ! विद्यते स्वर्णरेखा ख जल्प साम्प्रतम् ॥४००॥
श्रीदत्तोऽवगू न जानेऽहं श्रुत्वेति ता इद जगुः । किं कूटं जल्प मत्यहं दुष्ट पापिष्ठ साम्प्रतम् ॥४०१॥
१२ ततो रूपवतीं भूप-पार्श्वे गत्वेति जल्पति । हा प्रभो वसतिग्रामे धूर्तेन मुपिताऽस्म्यहम् ॥४०२॥
केन त्वं मुपितेत्युन्ते भूपेन रूपवत्यवगू । स्वर्णरेखा हृतेदानीं श्रीदत्तेन शठात्मना ॥४०३॥
श्रीदत्तो भृशुजाऽऽचार्यं पृष्टस्स द्यातवानिति । वच्मि कपिकृतं चेद्दि तदा क्रोऽपि न मन्यते ॥४०४॥

मत्वेति कृतमौनं तं श्रीदत्तं गुप्तिसन्नि । चिक्षिषू रूष्टभूपाला-देशेन दण्डपाशकाः ॥४०५॥
दत्त्वा तद् भाण्डशालायां मुद्रामानीय तत्तुताम् । स्वग्रहे भूपतिः शीघ्रं स्थापयामास दुष्टधीः ॥४०६॥

३

“काके सत्यं द्यूतकारे च सत्यं सप्ये क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः ।

क्रीबे धैर्यं मद्ये तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥४०७॥

६

सत्यं वचम्यधुनाऽत्रैव यद् भाव्यं तद् भविष्यति । मत्वेति प्राह भूपत्रे श्रीदत्तः कपिचेष्टितम् ॥४०८॥
श्रीदत्तगदितं श्रुत्वा भूपालादिजनो जगौ । श्रीदत्तेनाधुना सत्यमपूर्वं जल्पितं ननु ॥४०९॥ यतः—
“असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते । यथा वानरगीतानि तथा तु तरिता शिला” ॥४१०॥ तथाहि—

९

श्रीपुराधीशभीमस्य भूपस्य सचिवोऽन्यदा । दृष्ट्वाऽम्भोधौ शिलामेकां तरन्तीं पुरमागमत् ॥४११॥
शिलातरणवृत्तान्तं श्रुत्वा प्राहेति भूपतिः । असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते ॥४१२॥
समाकर्ण्येति मन्त्रीशो मौनमाधाय तस्थिवात् । इतोऽन्यदा महीशोऽन्धापहतो दूरमीयिवात् ॥४१३॥
अपूर्वं गीतवृत्त्यादि कपीनां वीक्ष्य भूपतिः । पश्चादेत्य च पौराणमग्रे जजल्प यावत्ता ॥४१४॥

१२

तावत् कोऽपि जनो नैवा-संभाव्यं मन्यते मनाम् । ततो विलक्षवदनो महीगतिरजायत ॥४१५॥
इतश्चागत्य मन्त्रीशः पश्यन्तीषु प्रजालु च । भूपस्यग्रे जगौ श्लोकं स्वभूपदृष्टगर्भितम् ॥४१६॥
असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते । यथा वानरगीतानि तथा तरति सा शिला ॥४१७॥

इदमेव न किं वेदसी-त्युक्त्वा भूयोऽव्गणेक्षणः । श्रीदत्तं चालयामास शुलारोपकृते तदा ॥४१८॥ यतः-

“शशि-दिवाकरयोर्ग्रहपीठनं ग्रह-भुजङ्ग-विहङ्गमन्वनम् ।

मतिमता च समीक्ष्य दरिद्रता विधिरहो वलवानिति मे मतिः ॥४१९॥

अतीतं नैव शोचन्ति भविष्य नैव चिन्तयेत् । वर्त्तमानेन कालेन वर्त्तयन्ति विवक्षणाः ” ॥४२०॥

इत उद्यानपालास्यात् श्रुत्वा ज्ञानिनमागतम् । चन्दितु भूपतिस्तत्र जगाम सपरिच्छदः ॥४२१॥

प्रणम्य निधिवद् भूयो ययाचे देशनां मुनिम् । तावद् तद्बोधविधये प्रोवाचेति मुनीश्वरः ॥४२२॥

यस्य न्यायो न धर्मो न तत्र का देशना भवेत् । भूयोऽवक् भगवन् न्याय-धर्ममेव करोम्यहम् ॥४२३॥

मुनिश्चन्द्रो जगौ राजन् न न्यायः क्रियते त्वया । श्रीदत्तस्य सदा सत्य-वादिनो मारणं मुधा ॥४२४॥

“सीदन्ति सन्तो विलसन्त्यसन्तः पुत्रा त्रियन्ते जनकश्चिरायुः ।

दाता दरिद्रः कृपणो धनाढ्यः पश्यन्तु लोकाः कलिचोष्टितानि ” ॥४२५॥

निस्मितो वृषतिः प्रेष्य प्रेष्यान् श्रीदत्तमञ्जसा । तत्रानीय निजे पार्श्वे निविवेश कृतादरम् ॥४२६॥

श्रीदत्तस्य कथं सत्य-वादित्वं भवतोदितम् । यावदेव महीपालो मुनिं पप्रच्छ भक्तितः ॥४२७॥

तावता वानरः स्वर्ण-रेखा पृष्ठे वहन् द्रुतम् । तत्रेत्य विधिनाऽनसीत् गुरुं सर्वस्य पश्यतः ॥४२८॥

तामुच्चार्य गुरोः पार्श्वे शुश्रूद्देशना कापिः । उपविष्टो महाश्वर्यं कुर्वाणः संसदस्तदा ॥४२९॥ यतः-

- अनिदिशे वचःकार्ये पशूनां मरुतां नृणाम् । निरीक्ष्य तनुते को न कौतुकं हृदि मानवः ॥४३०॥
श्रीदत्तो देशनान्तेऽवगृ भगवन् ! केन कर्मणा । अनुरागः कथं पुत्री-जनन्योर्विषये मम ॥४३१॥
मुनिश्चन्द्रो जगौ पूर्व-भवाज्जातोस्ति निश्चितम् । श्रीदत्तः प्राह कीदृक्षोऽजनि पूर्वभवो मम ॥४३२॥
३ मुनिः प्रोवाच श्रीदत्त श्रुणु पूर्वभवं निजम् । पाञ्चालविषये चाभूत् कामील्यपुरपत्तनम् ॥४३३॥
तत्र द्विजस्य चैत्रस्य गौरी-गङ्गे उभे प्रिये । अभूतां पञ्चवाणस्य रति-प्रीत्याविवाद्भुते ॥४३४॥
६ सोऽन्यदा मैत्रनामानं मित्रमिति जगैरहः । गम्यतेऽन्यत्र लक्ष्म्यर्थं विषये मित्र ! सम्प्रति ॥४३५॥ यतः-
“समीताः परदेशस्य बह्वालस्याः प्रमादतः । स्वदेशे निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः” ॥४३६॥
यो न निर्गत्य निःशेषा-मवलोकयति मेदिनीम् । अनेकाश्चर्यसम्पूर्णां स नरः कृपदुर्दुरः ॥४३७॥
९ एवं विमृश्य द्रव्यार्थं गत्वा कुङ्कुणनीदृति । चैत्र-मैत्रौ रमां वही-मर्जयामासतुः क्रमात् ॥४३८॥
उपाज्यैर्द्रविणं भूरि लोभात् मैत्रोऽन्यदाऽध्वनि । सुप्तं चैत्रं रहो हन्तु-मुत्थाय ध्यातवानिति ॥४३९॥
नैवास्ति नरके स्थानं मम विश्वस्ते घातिनः । यतो हि प्राणिनः श्वभ्रे गच्छेयुः पापकारकाः ॥४४०॥ यतः-
१२ “लोभमूलानि पापानि रसमूलाश्च व्याधयः । स्नेहमूलानि दुःखानि त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥४४१॥
न च मे पर्वता भारा न च मे सप्त सागराः । कृतघ्नाश्च महाभारा भारा विश्वासघातिनः ॥४४२॥
कूटसाक्षी मृषाभाषी कृतघ्नो दीर्घरोषणः । चत्वारः कर्मचाण्डालाः पञ्चमे जातिसम्भवः ॥४४३॥

त्रिविन्त्येति निजात्मान निन्दन् मैत्रो भृशं हृदि । उपविष्टः स्वके स्थाने करुणावासिताशयः ॥४४४॥ यतः-

“उत्तमानां मनो गच्छत् कुमार्गात् चलति स्वयम् । दुष्टाना पापिना दृणां नोपदेशश्चैतैरपि ॥४४५॥

ततस्तौ भूरिदेशेषु भ्रान्तोपार्ज्यं घनं बहु । मार्गे नदीप्रवाहान्तः पतितौ मृत्युमीयतुः ॥४४६॥ यतः-

“मज्जत्वग्भसि यातु मेरुशिखर शत्रुं जयत्वाह्वे, वाणिज्यं कृपि-सेवनादि सकला विधाकलाः शिस्तु ॥४४७॥

आकाशं विपुल प्रयातु खगवत् कृत्वा प्रयत्नं परं, नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥४४८॥

छानदं म करिसि रांकडा हुं तूं नीलजवेचि । छन्नुकोडि सतोरणइ रावणि मूकी लंक”॥४४९॥

तिर्यग्योनी तृपादीनि कष्टानि प्राप्य भूरिशः । चैत्रजीवस्ततोऽभूस्त्वं श्रीदत्ताभिधयाऽधुना ॥४५०॥ यतः-

“तिरिआ कस-कुसा-आरानिवाय-वह-बंध-मारणसयाइं । नवि इहइ पाविता परत्थ जइ निअमिआ हुंति” ॥४५१॥

भ्रान्त्वा भूरिभवं दुःख-सन्तति प्राप्य सन्ततम् । मैत्रजीवोऽभवत् शङ्खदत्तनामा सुहृत्तव ॥४५२॥

ततश्चैत्रमिये गौरी-गङ्गे कालं कियत्तदा । भर्तुर्मार्गं समालोक्य-भूतां भवपराड्मुखे ॥४५३॥

कुर्वाणे ते स्त्रियौ मासो-पवासादि तपो बहु । दृष्ट्वा गङ्गातटे चार्वां वेक्ष्यां वीक्ष्य ते दध्यतुः ॥४५४॥

धन्यैषा दृणुते चिच्च-चिन्तित नरमन्त्रहम् । अस्तु धिगावयोर्भर्तुः शुद्धिर्न ज्ञायते कुतः ॥४५५॥

सदेत्थं चिन्तयन्त्यौ ते अनालोच्य स्वकर्म तत् । मृत्ना ज्योतिष्कंद्वीषु देवीत्वं प्रापतुः क्रमात् ॥४५६॥ यतः-

“बालतवे पडिबद्धा उक्कडरोसा तवेण गारविआ । वेरेण य पडिबद्धा मरिउं असुरेसु जायन्ति ॥४५७॥

रज्जुगह-विसृज्य स्वर्ण-जलजलणपर्वस-तणह-लुहलुहओ । गिरिसिरपडणाउ मुआ सुहभात्रा हुंति वंतरिआ ॥४५८॥

तावस जा जोइसीआ चरगपरिव्वाय वंभलोगो जा ।

जा सहसारो पंचिदिअ-तिरिअ जा अच्चुओ सइहा” ॥४५९॥-इत्यादि

ततश्च्युते ते क्रमतो गृहीण्यौ गङ्गा च गौरी च वरस्वभावे । श्रीदत्त ! ते मातृ-सुते अभूतां मनोहरे पूर्वमवाचुरागात् ॥
शंखः* पुनः पूर्वमवाजितेन वैरेण पानीयनिधावपारे । क्षिप्तस्त्वयोत्तमहाकुद्राऽऽशु श्रीदत्त जानीहि निजं कुकर्म ॥

गुरेर्मुखादेतदवेत्य+ जज्ञे एवं हि जीवाः कृतपूर्वकर्म-न वशाच्छ्रुयन्ते सुख-दुःखयोगं श्रीदत्तवैदेहमनोविरागम् ॥ यतः-
“क्षणं शक्तः क्षणं युक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी । मोहाद्यैः क्रीडयैवाहं कारितः कपिचापलम् ॥४६३॥

आसन्नो परमपण० ॥

स्वामिन्नपरसंसार-विषयाम्बुधितारणे । उपायं दर्शयेदानीं प्रसन्न मम साम्प्रतम् ॥४६४॥ यतः-

“हुंति परकञ्जनिरया निअकञ्जपरंमुहा फुडं सुअणा । चन्दो धवलेइ महीं न कलंकं अत्तणो फंसे” ॥४६५॥
तारणे भवपाथोधे-धर्म एव तरीसमः । चारित्रमेव चारित्रतुलं तत्र निभर्त्यलम् ॥४६६॥

१२ दो चैत्र जिणवेरीह जाइ-जरा-मरणविष्णुयेकहिं । लोगमि पहा भणिआ सुसमण-सुसानओ वावि ॥४६७॥

*मैत्रः पुनः पूर्वमवाजितेन कुकर्मणा वारि निधावपारे । क्षिप्तत्वयोत्तमहाकुधैव श्रीदत्त-इति गपुस्तके ॥
+जज्ञे श्रीदत्तवैदेहमनोविरागम् । एवं हि जीवा कृतकर्मयोगात् सदा लभन्ते शुभभाचयोगम् ॥-इति कपुस्तके ॥

श्रीदत्तोऽक्क प्रभो ! कस्मै ददामि तनयामहम् । साधुः प्राह त्वया किं न शङ्खदत्ताय दीयते ॥४६८॥
मुञ्चन्नश्रूणि श्रीदत्तः प्राहेति गद्गदस्वरम् । मम तेनाब्धिक्षिप्तेन भित्रेण सद्गतिः कथम् ॥४६९॥ यतः-

“पुनर्लक्ष्मीः पुनर्भार्यो पुनर्माता पुनः पिता । भवान्तरे भवन्त्येव न पुनः साधुसद्गतिः” ॥४७०॥

मा विपदि क्षणात् भित्र-मेष्यतीति त्वानघ । श्रुत्येति कौतुक यावत् श्रीदत्तस्तनुते हृदि ॥४७१॥

तावद् रक्तेक्षणः शङ्खदत्तस्तत्रेत्य तत्क्षणात् । उपविष्टो मुनिं नत्वा विधिना भूषसन्निधौ ॥४७२॥

कपायग्रसितस्वान्तं शङ्खदत्तं समीक्ष्य तम् । मुनिः क्रोधोपशान्त्यर्थं दिदेश देशनामिति ॥४७३॥ यतः-

“क्रोह पइदुठो देहधरि तिन्नि विकार करेइ । आपू तावइ पर तवइ पर तह हाणि करेइ ॥४७४॥

अणथोव वणथोवं अणीयोवं कसाय थोवं च । नहु भे वीससिअब्बं गेवंपि हु त बहु होइ ॥४७५॥

दासत्तं देइ रणं अयरा (इरा) मरणं वणो विसपण्तो । सब्वस्स दाहमगीं हित्ति कसाया भवमणत्तं” ॥४७६॥

शङ्खदत्त ततः शान्तं निवेक्ष्य निजसन्निधौ । मुनिं पप्रच्छ श्रीदत्तः शङ्खदत्तागतिः कुतः ॥४७७॥

मुनिः प्राहाम्बुधैर्मध्ये पतन् भित्र तदा तत्र । फलकं प्राप्य सप्ताहा ययौ सारस्वतं तटम् ॥४७८॥

१२ तत्रैन संवरो नाम मातुलो मिलितस्तटे । आपृच्छ्य कुशलोदन्तं निनाय निजमन्दिरम् ॥४७९॥

रसवत्यादिनाऽत्यन्त मीणितः प्राह नैगमः । हे मातुल ! कियन् मार्गे विद्यते स्वर्णकूलकम् ॥४८०॥

पट्विंशद्वयोजनेऽस्तीति श्रुत्वा मातुलपार्श्वतः । अयमत्रागतो लातुं वस्तुकन्यादिकं निजम् ॥४८१॥

- ३ मत्वा वैरं तयोः पूर्वं श्रीदत्त-शङ्खदत्तयोः । प्रोवाचेति मुनिः शङ्ख-दत्तं प्रति हिताशयः ॥४८२॥ यतः—
“कृपाकृत्रचितं चेतो वचः पीयूषपेशलम् । परोपकारव्यापारं वपुः स्यात् सुकृतात्मनाम्” ॥४८३॥
श्रीदत्तोऽयं त्वया पूर्व-भवे हन्तुं समीहितः । श्रीदत्तेनाधुना त्वं च हन्तुं क्षिप्तोऽसि वारिधौ ॥४८४॥
इदानीं भवतो घात-प्रतिघातप्रदानतः । गतं वैरमतः प्रीतिं कुरुतं च युवां ध्रुवम् ॥४८५॥ यतः—
“कृतकर्मक्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव हि भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥४८६॥
“काण्ण काइअस्स पाडिक्कमे वाइअस्स वायाए । मणसा माणसिअस्स सब्वस्स वयाइआरस्स” ४८७॥
भूपः श्रुत्वेति सम्यक्त्व-मूलं श्रीद्वादशत्रयम् । लात्वा (ललौ) सदुत्सवं भावात् साधोस्तस्यान्तिके सदा ॥४८८॥ यतः—
“सम्यक्त्वमूलानि पंचा-शुत्रतानि गुणास्त्रयः । शिक्षापदानि चत्वारि व्रतानि गृहमेधिनाम् ॥४८९॥
अंतोष्ठुत्तमितं पि फासिअं जेहिं हुज्ज सम्भत्तं । तेसिं अयइहुपुगलपरिअट्ठो चेव संसारो” ॥४९०॥
उपदेशं गुरोः पार्श्वे आकर्ण्य व्यन्तरस्तदा । पूर्वसंस्थितिगेहिन्या-गमुरागं शुभोच च ॥४९१॥
श्रीदत्त-शङ्खदत्त-क्षारमण-व्यन्तराः क्रमात् । श्रीदत्ततनया सोमश्रीयुताः क्षमिता व्यधुः ॥४९२॥
१२ वेश्याकर्म विहायाथ स्वर्णरेखा जिनोदितम् । धर्मं कृत्वाऽगमत्स्वर्गे गमिष्यति शिवं पुनः ॥४९३॥
राजाऽपि स्यं सुतं राज्ये निवेश्य लसदुत्सवम् । साधोस्तस्यान्तिके दीक्षां लात्वाऽगाह् मुक्तिमन्दिरम् ॥४९४॥
अन्येऽपि बहवो भव्यलोका धर्मं प्रपदिरे । व्यन्तरोऽप्यवधीज्जैन-जनविघ्नावलीं सदा ॥४९५॥

- श्रीदत्त-शङ्खदत्ताभ्यामादाय धर्ममार्तम् । नत्वा मुनिं निज स्थान जग्मते रगतस्तदा ॥४९६॥
 ३ द्रव्यार्धेन सम पुत्रीं शङ्खदत्ताय सोत्समम् । दत्त्वा शेषयनं सप्त-क्षेत्र्या श्रीदत्त उत्सवान् ॥४९७॥
 लात्वा केवलिनः पार्धे दीक्षा सप्तासत्तारिणीम् । श्रीदत्तस्तीव्रमातन्वन् तपो विहृतवास्ततः ॥४९८॥ यतः-
 “सुहिओ न चयइ भोए चयइ जहा दुक्खिओत्ति अलियमिण०॥ चिक्कणफम्पालितो न इमा इमा परिचयइ० ॥४९९॥
 जह चयइ चक्काट्ठी पवित्थरं तच्चिअ मुहुत्तेणं । न चयइ तहा अहत्तो दुग्गुट्ठी खप्परं दमओ ॥५००॥
 ६ तपोऽग्निना दहन् दुष्ट-कर्मणिन्धनसञ्चयम् । श्रीदत्तः क्षपकथ्रेणीमारुरोह क्रमाच्चदा” ॥५०१॥ यतः-
 “अण-विन्छ-मीस-सम्मं अट्ट नपुसित्थि वेअछक्कं च । पुंवेअं च खवेई कोह्मईए अ सजलणे ॥५०२॥
 ९ गई-आणुपुब्बि दो दो जाई-नाम च जात्र चउरिंदी० ॥-इत्थ्यादि आत्रयकगाथा अत्र वान्याः ।
 तमस्तमासि भिन्दानः शुक्लध्यानोग्रोचिपा । श्रीदत्तार्योऽनघजान-प्रकाशं प्राप्तवान क्षणात् ॥५०३॥
 सोऽह विहरमाणो भू-पीठे सजातकेयलः । अत्रागतोऽस्मि भव्यानामपुष्कररुतेऽधुना ॥५०४॥
 चैत्रम्य मे मिये गौरी-गङ्गे पूर्वं वभूवतुः । साम्भतं जननी-पुत्र्यौ ते जाते मम कर्पेतः ॥५०५॥ यतः-
 १२ अज्ञानतो मया मातृ-पुत्र्योरूपरि सम्प्रति । अकारि मानस रक्त दृष्टकर्मनियोगतः ॥५०६॥ [इति श्रीदत्तकथा]
 शुक्रोऽयम् मे मिये हंसी-सारस्व्यौ ये वभूवतुः । अभूतामत्र ते माता-पितरौ साम्प्रत मम ॥५०७॥
 तात मातरिति रुथ-मह वन्म्यधुना तयोः । प्रोयाच केवली चित्र विद्यते भवनाटकम् ॥५०८॥ यतः-

- ३ “न सा जर्ह न सा जोणी न तं ठाणं न तं कुलं । न जाया न गुआ जत्थ सन्वे जीवा अणंतसो ॥५०९॥
संसारं भ्रमतां देहभुतामेव निरन्तरम् । मातापित्रादिसम्बन्धा बभूवुर्भूरिशो मिथः” ॥५१०॥
इति न्यायात् स मोक्तव्यो व्यवहारो हि धीमता । निश्चयाद्विद्यते यस्माद् व्यवहारो वली नयः ॥५११॥ उक्तं च—
“व्यवहारो वि हु वलं जं छउमत्थं वि वंदई अरिहा०—इत्यादि ॥५१२॥
संसारं नाटकभायं विज्ञायेति शुकं तदा । मातस्तातेति जल्पन्तं दृष्ट्वा माह मृगध्वजः ॥ ५१३ ॥
ते धन्या मानवा युष्मा-दृशाः सन्ति महीतले । येषां स्याद् यौवने चिचं वैराग्यरसवासितम् ॥ ५१४ ॥
संसारविमुखं चेतः कदा मम भविष्यति । इति भूपोदिते माह श्रीदत्तः केवली तदा ॥ ५१५ ॥
यदा सुतश्चन्द्रवर्तीप्रियाया हृगोचरे एष्यति ते नरेन्द्र । वैराग्यरङ्गो रुचिरस्तदानीं भविष्यति आक् शिवशर्मणे हि ॥
मुनीश्वरोक्तं नृपतिर्मनोज्ञो धृत्वा दृढं केवलिनं प्रणम्य । विभावयन् स्वप्नसमं समस्तं पुत्रादियोगं गृहमाजगाम ॥
ततो भव्यजनारम्भोज-बोधाय मुनिपुङ्गवः । विजहार लसज्ज्ञान-दीप्तिर्भोस्वानिवावनौ ॥ ५१६ ॥
बभूव दशवर्षीयो यावद् भूपुतः शुकः । तावत् कमलमालाया द्वितीयोऽभूत् सुतोऽनघः ॥ ५१९ ॥
कृत्वा जन्मोत्सवं भूमि-पतिः स्वप्नानुसारतः । हंसराजाभिधां तस्य सूतोश्चक्रे प्रमोदतः ॥ ५२० ॥
भूपतिर्दशवर्षीय-हंसयुक्तशुकान्वितः । सभायां यावदाधीनो द्वास्थ्यस्तावज्जगाविदम् ॥५२१॥
स्वामिस्त्वां द्रष्टुक्कामोऽथ रामगाढ् द्वारि गागलिः । यद्यदेगोऽधुना च स्या-दत्रायाति तदा यतिः ॥५२२॥

धानीयतामिति प्रोक्ते भूपेन द्वारपालकः । तत्रानयद् ऋषिं शिष्यत्रययुक्त जटाधरम् ॥५२३॥

प्रतिपात्तं ऋषेः कृत्वा लब्ध्वाशीर्मुनिपुङ्गवम् । उपवेदश्यासनेऽप्राप्तीद् भूपो भद्र जिनैकसः ॥५२४॥

ऋषिः प्राहाधुना युष्मत्तुल्याना रक्षतां क्षितिम् । कथं भवति लोकेषु विघ्नान्यत्र मनागपि ॥५२५॥

त्वयि क्षितिं पालयति क्षितीश क्षितिः कथं स्यात्कुशलस्य लोके । धाराधरे वर्षति वारिधारां दुर्भिक्षमाविर्भवति क्वचिच्छिन्नाम् ॥

आगतं पितर तत्र शुत्वा कमलमालया । तत्रेत्य तातचरणौ नत्सैकत्र स्थितं तदा ॥५२७॥

भूपः प्राहात्र भमतोऽधुना किमर्थमागमः । ऋषिः प्राहागमे हेतुं (तुं) श्रूयतां वृषते ! मम ॥५२८॥

प्रमाद्य गोकुलौ यसः स्वप्नेऽभ्येत्य जगादिदम् । चलितोऽहं जिनं नन्तुं मुख्यश्रीविमलचले ॥५२९॥

त्वमागच्छति यक्षेण प्रोक्तेऽहमित्यवादिपम् । + ॥५३०॥ यतः-

९ “सीह सद्य न चंदयल न वि जोह धणरिद्धि । एकल्लो लक्खहि भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि” ॥५३१॥

ततो यक्षप्रभावेणात्रागमं स्तोत्रमेलया । तेनैकं तनय देहि सद्यो मम मृगध्वज ! ॥५३२॥

राजाऽच्चाष्ट लघू पुत्रावमू मे स्तोऽधुना ननु । तेनोच्यते कथं गन्तुमादेशश्च तयोद्युवम् ॥ [स्पष्टं जगादिदम्-पा०

१२ ततो राज्ञा सुतो पृष्टौ तत्र गन्तु वनान्तरे । प्रणम्यांही पितुर्हंसो विनयेन जगाविति ॥ आरुण्यैतन्मुनेर्विक्रयं हंस

गागलेर्मिते गच्छा नन्तुं शत्रुञ्जये जिनम् । ताताहमाश्रमं यामि रक्षितुं तन्निर्योगतः ॥५३५॥ यतः-

+अत्र कश्चित्पाठोऽस्ति. । “मयोस्तमेतत् कस्तोर्यं रक्षिता सोऽप्युवाच माम् । लोकोत्तरचरित्रौ हि दौहित्रौ हन्त यौ तव भीमार्जुनाविव परौ शुक्रहसाभिधाभृतौ ॥ अनयोरानयेरेकमत्र भाव्यनुपद्रवम् ॥” इतिश्रद्धविधेयोकायां शुक्रकथायाम् ।

- “ते धन्या ये पितुर्मर्तुर्विक्रयं च दृण्वते मुदा । ते च धन्यतमा लोके गुरुणां च वचो हितम्” ॥५३६॥
श्रुत्वा पुत्रोदितं माता—पितराबुचर्तुमुदा । धन्यस्त्वं तनयो यस्मादीदृशं वचनं वद (तत्र) ॥५३७॥ यतः—
३ “दीपाः स्थितं वस्तु विभासयन्ति कुलप्रदीपास्तु पुनर्नवीनाः। चिरं व्यतीतानपि पूर्वजान् ये प्रकाशयन्ति स्वगुणप्रकर्षतः” ॥
निशम्यैतच्छ्रुतः प्राह तातादेशं ददस्व मे । विमलाचलतीर्थेश—निर्नसाऽस्ति पुरा मम ॥५३९॥ यतः—
४ “आदौ तन्व्यो बृहन्मध्या विस्तारिण्यः पदे पदे । यायिन्यो न निवर्तन्ते सतामाशाः सरित्समाः” ॥५४०॥
श्रुत्वा विनयसंयुक्तं पुत्रयोर्वचनं नृपः । ईक्षते मन्त्रिणामास्यं यावत् तावच्च ते जगुः ॥५४१॥
मुनीन्द्रोऽर्थी भवान् दाता रक्षणीयौ जिनाश्रमौ । रक्षिता शुक्रराजश्चेदनुमन्यामेहेतराम् ॥५४२॥
मन्त्रिणां वचनं श्रुत्वा माता—पित्रोः क्रमाम्नुजम् । नत्वा सिंह इवाचालीत् शुक्रो गागलिसंयुतः ॥५४३॥ यतः—
५ “सोनडं चंदन सपुरिसह आपण पीड सहति । कुलकसयदृइ जाणीइ परउपगार करंति” ॥५४४॥ ततश्च—
गागलिर्भूपदत्ताशीर्वादः शुक्रसमन्वितः । लङ्घयन् पृथिवीं स्तोक्नेलयाऽगान्निजाश्रमम् ॥५४५॥
नत्वा स्तुत्वाऽऽदिमं देवं तस्थौ तत्राश्रमे शुक्रः । ववन्च स्वर्ग—मुक्तिश्रीयोग्यं कर्म शुभं बहु ॥५४६॥
१२ श्रीतीर्थश्रमयोः सारां कुर्वाणे यत्नतः शुके । चचाल गागलिर्नन्तुं जिनं श्रीविमलाचले ॥५४७॥ यतः—
“श्रीतीर्थपान्थरजसा विरजीभवन्ति, तीर्थेषु च भ्रमणतो न भये भ्रमन्ति ।
तीर्थेश्वरार्चनकृतो जगदर्चनीयाः, तीर्थव्ययादिह नराः स्थिरसम्पदः स्युः” ॥५४८॥

अशाम दृष्ट्याऽपि विना दवाग्नि-रासीद्विशेषा फलपुष्पदृष्टिः ।

ऊनं न सत्वेऽप्यधिको ववाधे शुके वनं गोप्तरि गाहमाने ॥५४९॥

३ दूरेऽन्यदा निशीथिन्या शुल्वा स्त्रीरुदित भृशम् । गत्वा तत्राशु प्रच्छ शुक्रो रोदनकारणम् ॥५५०॥

स्त्री माह विद्यते चम्पापुर्या भूपोऽस्मिर्दनः । तस्यासीच्छीमती पत्नी-भवा पद्मावती सुता ॥५५१॥

पद्मावतीमह धात्री पालयाग्नि रमाऽभिधा । स्तन्यपानादिनाऽपत्यमिव माता निरन्तरम् ॥५५२॥

६ पद्मावतीं मया युक्ता रागात् कश्चिन्नभ्रधरः । विमानस्या विधायाशु चचालाम्बरवर्त्मनि ॥५५३॥

अत्राह पतिताऽरुस्माद्विमानाद् दैवयोगतः । लात्वा पद्मावती खेटः क्वाप्यगात्तेन रोदिमि ॥५५४॥ यतः-

“पितृ-मातृ-सुहृत्-पुत्र-गृहिणीना निरन्तरम् । वियोगो दुस्सहो वृणा जायते नात्र संशयः ॥५५५॥

९ मधुरैर्वचनैः स्वस्थीकृत्वा तामुदजे क्वचित् । मुक्त्वा ततोऽचलद् द्रष्टुं ययौ पद्मावतीं द्रुतम् ॥५५६॥

मासादपृष्ठितश्चैक क्रन्दन्तं पतितं नरम् । निरीक्ष्येति शुकः प्राह कस्त्वमत्रागतः कुतः ॥५५७॥

वैताड्याद्विशिरोरत्नात्पुराद् गगनवल्लभात् । खेटोऽहं वायुवेगाहोऽचलं द्रष्टुं महीतलम् ॥५५८॥

१२ चम्पापुरीपतेः पुत्रीमेका लात्वाऽम्बरे व्रजन् । यावदत्रागमं तावद्विमानं स्वलितं मम ॥५५९॥

पूर्वमेका पपात स्त्री ततो भूमिपतेः सुता । ततोऽहं पतितोऽस्मीह ज्ञायते कारणं नहि ॥५६०॥

शुकः प्राहास्य तीर्थस्य प्रभावात् खेचरेश्वर । विमानारपतनं जातं तवात्र साम्प्रतं ननु ॥५६१॥

ततः शुक्रो जिनं नन्तुं वायुवेगसमन्वितः । गत्वा प्रासादमध्ये श्राग् ववन्दे भव्यभक्तिः ॥५६२॥
प्रेक्ष्य पद्मावतीं तत्र वायुवेगो जगाविदम् । इयमेव मया बाला गृहीताऽस्ति दुरात्मना ॥५६३॥ यतः—
“सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पलङ्घरः खलः । मन्त्रौषधिवशः सर्पः खलः केनोपशाम्यते” ॥५६४॥

३

नत्वा स्तुत्वा जिनं वायुवेगं पद्मावतीयुतम् । शुक्रः परोपकारार्थो निनायाश्रमञ्जसा ॥५६५॥
धात्री पद्मावतीं प्रेक्ष्य जहर्षेन्दुमित्राम्बुधिः । गौरवं वायुवेगाय रसवत्या शुक्रोऽकरोत् ॥५६६॥ यतः—
“पानीयस्य रसः शैत्यं परान्नस्यादरो रसः । आनुकूल्यं रसः स्त्रीणां मित्राणां वचनं रसः” ॥५६७॥ अत्र सज्जनपद्धतिः ।
शुक्रः प्राहान्यदा वायु-वेगं विद्याधरं प्रति । वियद्गमनविद्या ते समेति विस्मृताऽथवा ॥५६८॥

६

व्योमविद्या समायाति परं स्फुरति नो मनाग् । शुक्रोऽवगृह्णं तर्हि मह्यं त्वं तां श्रात्रय खगेश्वर ॥५६९॥
वियद्विद्यां खगेनोक्तां लात्वा गत्वा जिनालये । देवदृष्टौ तपो-जापपरोऽजनि शुक्रो भृशम् ॥५७०॥
व्योमविद्या शुकेनाशु सिद्धा दत्ता खचारिणे । खेटौ द्वावपि संजातौ परस्पररोपकारतः ॥५७१॥ यतः—

९

“ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति । शुद्धक्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥५७२॥
वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्तं विपमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि” ॥५७३॥

१२

अत्रान्तरे श्रीविमलाद्रितीर्थे नत्वा जिनेन्द्रं प्रथमं प्रमोदात् । समागतो गगलिरैक्ष्य विद्यां स्वगां शुक्रस्याशु मुदं ततान ॥ यतः
परस्य कमलां वर्ध-मानां संवीक्ष्य सज्जनाः । मोक्षयते पयोराशिरेव चन्द्रस्य सन्ततम् ॥५७५॥

आपृच्छप गगलिहृदि लघु वायुवेग-क्षीणमयुक्तमधिरुष लसद्दिमानम् ।

क्रामन्नभस्तलयनेरुपुराकराद्रिं पश्यन् मृगच्चञ्जसुतः समिपय चम्पाम् ॥५७६॥ यतः-

यस्याशये तिष्ठति जीवरसा-मूलो जिनोक्तः प्रबरो हि धर्मः । सुरा-सुरो-वीर्यपति-यस-रसो-भूतादयस्तस्य वशी भवन्ति ॥

अनुज्ञाप्य त्वं तत्र द्युत्तवा पद्मावतीं मियाम् । शुक्रः शाश्वतचैत्यानि वन्दितुं चलितस्ततः ॥५७८॥ यतः-

“पुनरस कोडिसयाई दुचत्तरोडीहवन्न लक्खाई । छत्तोससहस असीआ तिहुअणविंवाणे पणमायि” ॥५७९॥

नत्वा शाश्वतचैत्यानि पुरे गगनवल्लभे । शुक्रराजः सुहृद्युक्तः पश्यन् ग्रामाकरान् ययी ॥५८०॥

माता-पित्रोः पुरो वायु-वेगः प्रवेति रङ्गतः । उपकारः कृतोऽनेन शुक्रैव महात्मना ॥५८१॥

वायुवेगपिता वायुवेगां पुत्रीं निजां वराम् । प्रददौ शुक्राजाय चारुत्सवपुरस्सरम् ॥५८२॥

वायुवेगां मियां तत्र मुक्त्वा मित्रयुतः शुक्रः । श्रुत्वाऽष्टपदमाहात्म्यं वन्दितुं चलितो जिनान् ॥५८३॥

“चचारि अट्ठ दस दोअ वंदिआ जिणवरा चउब्बोसं । परमट्ठनिट्ठिअट्ठा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥५८४॥

धूमसयभाउआणे चउवीसं वेव जिणयरे कासी । सव्वजिणाणं पहिमा वन्न-ययाणेण नामेणं” ॥५८५॥

शुक्रराजेति जल्पन्तीं कांथिन्नारीं पुनः पुनः । पृष्टो श्रुत्वा शुक्रो मार्गे यावत् पथाद्विलोक्ते ॥५८६॥

तावत्तत्रागमत् काऽपि नारी दिव्यविभूषणा । काऽत्रायास्तत्वं शुकेनोक्तं प्रोवाचेति मृगेक्षणा ॥५८७॥

अहं चक्रेचरी देवी जिनेन्द्रक्रमसेविका । हन्मि विघ्नानि भूयांसि भव्यानां सन्ततं स्फुटम् ॥५८८॥

- पुण्डरीकाद्रिसारार्थं गोमुखदेशतोऽधुना । चलन्त्यहमगां क्षोणिप्रतिष्ठस्योपरि स्फुट्य ॥५८९॥
गृह्णाद्यन्तरे नारी—रुदितं करुणस्वरम् । श्रुत्वा तत्रेत्य सा पृष्टा मया रोदनकारणम् ॥५९०॥
तयोक्तं मे शुकः पुत्रोऽचालीढागलिना समम् । अद्यापि तस्य नो शुद्धिर्जाता तेनैव रोदिमि ॥५९१॥
एवंविधा लसद्भक्ति—युक्ताः पित्रोस्तनूद्भवाः । न लभ्यन्ते विना पुण्यं मानवैः कर्हिचित्कचित् ॥५९२॥ यतः—
“किं जातैर्विदुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रमते (श्रूयते) कुलम्” ॥५९३॥
मयोक्तं तव पुत्रस्य विज्ञाय कुशलं द्रुतम् । कथयिष्याम्यहं तुभ्यं वलमाना सती पुनः ॥५९४॥
समाश्वास्येति वचनैर्मोतरं तव तत्क्षणात् । अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा त्वामत्राहं समागमम् ॥५९५॥
पश्चादेत्य शुकाहाय साम्प्रतं निजपत्ने । गत्वा मातुः क्रमौ स्वीय—चरित्रैः प्रीणयोत्तम ॥५९६॥ यतः—
९ “असार्थप्रार्थनं तीर्थ—मदेहद्रोहणं तपः । अनम्भःसंभवं स्नानं मातुश्चरणचर्चनम् ॥५९७॥
ऊढो गर्भः प्रसवसमये सोढमत्युग्रशूलं, पथ्याहारैः स्नपनविधिभिः स्तन्यपानप्रयत्नैः ।
विष्टा—मूत्रप्रभृतिमलिनैः कष्टमासाद्य सद्य—स्नातः पुत्रः कथमपि यया स्तूयतां सैव माता ॥५९८॥
१२ आकर्ण्यैतच्छुक्रः साश्रुः प्राह चक्रेश्वरीं प्रति । अनत्वा तीर्थमासन्नं पश्चादायाम्यहं कथम् ॥५९९॥ यतः—
“अवाप्य धर्मावसरं विवेकी, कुर्याद्विलम्बं न हि विस्तराय । ततो जिनस्तक्षशिलाधिपेन राज्ञि व्यतिक्रम्य पुनन नेमं ।
तायमि पूह्य पूह्यं चक्रं पूजगारिहो ताओ । इह लोहजं तु चक्रं परलोअसुहावहो ताओ” ॥६०१॥

८५६ राधादिगुणं कथानन्मय रा-यम् ।

एवमपि धीरेणो कृतीकृत्वा युगधर्माज्ञानः । विनयेन जगामेति तदा चक्रेयम् । प्रति ॥६०२॥

नीप नर गुणो देवान् नत्वा मृत्या समेष्यति । रस्तव्य च त्वया देवि ! यम मातुः पुरः स्रुष्टम् ॥६०३॥
गतिर्नन्ति प्रायः शीघ्रं विपश्यन्तः शोकान् यन्ति । यम मातुः पुरः स्रुष्टम् ॥६०३॥

गान्धर्वान् गुरुः शस्त्रं प्रयुक्तः प्रमादतः । नन्तुमष्टपदे तीर्थे चरितः श्रीजिनाधिपान् ॥६०४॥

पुनःसन्दर्भं कृत्वा तत्रैव विहितं । स्वस्थीनकार कपलमालां मधुरयुक्तिभिः ॥६०५॥

नत्ता शुभे विना राधुरेग-यवास्तीयुतः । क्षितिप्रतिष्ठितोयाने निमानस्थः समानमत् ॥६०६॥

तस्मिन्नेर दिने पुत्रागमन जननी रयात् । आरुण्य मुदिता पुयां चोरे तु तलिनादिकम् ॥६०६॥
 मातुर्ले निपेदे जार-पुत्रोऽप्युत्पन्नः । तलिनादिकम् ॥६०७॥

महर्षे निजं नाम—महोत्सवपुरस्सरम् । माता—पित्रोः पदाम्भोजं निरयेनानमन्तुरुः ॥६०८॥ यतः—
“धर्मोऽर्थो नीत्यर्थे ॥”

“अर्द्धं नीयते शर्मो ननु र्गोः कुलं यमः । पितुः पुत्रास्त एव स्युरेति स्युरेति परे” ॥६०९॥

किं तर्हि बुद्धिः पुनः नोक्तमन्तापकारकः । तस्मैकः कुलाम्नी यत्र विद्यमाने (श्रूयते) कुत्रम् ॥६१०॥
निर्वाहः स्वाश्रयणम् ॥६१०॥

निनीहःस्वाग्ररणाद् यदुदनिप्रदानतः । मृगध्वजसभापालो व्यधात् पुगागमोत्समम् ॥६११॥ यतः-

“द्रैरूपा गुल्फासिः सा-यायः सगमस्तपः । अतं परोपकारश्च मर्त्यजन्यफलाप्रकम् ॥६१२॥
ग्राहंगणोऽन्येषां ह्येते तेऽसिन्निहिः - ॥६१३॥

शुद्धरंगपुण्ड्रान्येगुरुगाने मेदिनीपतिः । क्रीडा कर्तुं समेत्याशु प्रवृत्तः परिवारयुगं ॥६१३॥
तदाग्रसाम्नायः क्षालाद्यमार्गम् ॥६१३॥

तदाग्रस्मान्तरः कोलाहलमारुर्णं दूरतः । प्रपयामास तं ज्ञातुं भृत्यमेकं निजं दुतम् ॥६१४॥

तज्ज्ञात्वा निखिलं भृत्यः प्रोवाचेति नृपाग्रतः । श्रीसारङ्गपुरे वीराङ्गद आसीन्महीपतिः ॥६१५॥

वीराङ्गदसुतः सूर्रो हंसेन तव सुनुना । वहन् वैरमियायात्र युद्धार्थी बहुसैन्यकः ॥६१६॥

राज्यं करोम्यहं तस्मिं हंसेऽसौ कुरुते कथम् । इति प्राह नृपो यावत्तावत्त्रागतौ सुतौ ॥६१७॥

सून्वोरग्रे रणं कर्तुं यावद्दार्ता नृपोऽकरोत् । तावच्छत्रुबलादेको भृत्योऽभ्येत्य जगाविदम् ॥६१८॥

पराजितः पूर्वमेव त्वदीय-पुत्रेण हंसेन दृढं हि सूरः । वैरं स्मरन् तत्समुपाजगाम युद्धं विधातुं बहुसैन्ययुक्तः ॥६१९॥ यतः-

“यस्मिन्दृष्टे मनस्तोषो द्वेषश्च प्रलयं व्रजेत् । स विज्ञेयो मनुष्येण बान्धवः पूर्वजन्यनः” ॥६२०॥

मृगध्वज-शुक्रौ स्नेहात् पुत्रसोदरयोस्तदा । सज्जीभूतौ प्रति प्राह युद्धे हंस इति स्फुटम् ॥६२१॥

वैरमस्ति मया सार्धं सूरस्यास्य महीपतेः । कुर्वाणं समरं तेन समं मां पश्यताऽधुना ॥६२२॥

इत्युक्त्वा रथमारूढो हंसः कीनाशसोदरः । मुष्टासृष्टि रणं कर्तुं प्रवृत्तः सूरभूसुजा ॥६२३॥ अथ युद्धवर्णनम्-

हंसेन सूरशस्त्राणि भिन्नानि भूरिशस्तदा । मृगध्वजादिभूषेषु पश्यत्सु बहुषु स्फुटम् ॥६२४॥

सूर्रो हंसं क्रुधा हन्तुमुत्तस्थौ यावता रणे । तावता पातितः सूर्रो हंसेन पृथिवीतले ॥६२५॥

पुनर्हंसेन तत्रेत्य शीतवातोपचारतः । सूरः सज्जीकृतः सद्यो बान्धवेनेव तत्क्षणात् ॥६२६॥

एवं सज्जीकृतः सूर्रो हंसेन बहुशो जगौ । दत्तं हंसेन चैतन्यं द्विधा बालान्तरं मम ॥६२७॥

मृत्वाऽहं नरकं गच्छन् रौद्रध्यानेन सम्प्रतम् । रक्षितोऽनेन हंसेन गुरुणा करुणात्मना ॥६२८॥

- इसेन साम्प्रतं ज्ञानदृष्टिर्विश्राणिता मम । यत एवमभूत् शुद्धो विवेकः शिवशर्मदः ॥६२९॥ यतः—
 “मुजनो न याति विवृतिं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य” ॥६३०॥
- ३ ततः सूरः समुत्थाय हुक्तेवैरपरम्परः । भक्तिः क्षमयामास हंसं साधुस्त्रिवादरात् ॥६३१॥
 दृष्ट्वैतत्कौतुकं सूरं पप्रच्छेति मृगध्वजः । किमर्थं भवताऽऽख्यं समर मम स्तुना ॥६३२॥
- ६ सूरः प्रोत्ताव सारङ्ग-पुरोद्घानेऽन्यदा मुनिः । श्रीदत्तकेवली पृथ्वी पावयन् समुपागमत् ॥६३३॥
 मुनिं नन्तुमहं पित्रा सहोद्घाने समागमम् । ज्ञानिना विहिता धर्मदेशना शिवशर्मदा ॥६३४॥
- ९ “धर्मोऽयं धनवल्लभेषु धनदः कामार्थिना कामदः, सौभाग्यार्थिषु तत्प्रदः किमपरं पुत्रार्थिनां पुत्रदः ।
 राज्यार्थेष्वपि राज्यदः किमथवा नानाकल्पैर्नृणां, तत् किं यन्न ददाति किं च कुरुते स्वर्गोपवर्गोऽपि” ॥ अत्र कथा ।
 देशनान्ते मया प्रोक्तं किं पुण्यं मे पुराऽभवत् । ततोऽवक् केवली सूरं जिनाचो विहिता त्वया ॥६३६॥
- सूरः प्राह मया कस्मिन् भवे चक्रे जिनाचर्चना । ज्ञान्याह भविलापुर्था जितारिरभवन्नृपः ॥६३७॥
 यात्रार्थं दृपतिर्हृसी-सारसीसहितो यदा । शङ्खपुरीयसङ्घेन सहाचालीत्यमोदतः ॥६३८॥
- १२ इत्यादि भूपतेर्देवनत्यादि मरणान्तिकम् । वाच्यं पूर्वोदितं सर्वं चरित्रमथ धीमता ॥६३९॥
 ततो जितारिभूपालमन्त्री सिंहाभिधोऽजघः । सर्वलोकायुतोऽचालीत् श्रीभद्विलपुरीं प्रति ॥६४०॥
 अर्धमार्गागतः सिंहः प्राह चरकसेवकम् । नगरस्थानके रत्नकुण्डलं विस्मृतं मम ॥६४१॥

- आनीय कुण्डलं शीघ्रं महाभर्षय सम्प्रति । इत्युक्तो मन्त्रिणा भृत्यस्तदर्थमवलचदा ॥६४२॥ यतः—
“सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् । स्वातन्त्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम्” ॥६४३॥
तत्रेत्य चरकः शीघ्रमप्राप्तस्तन्कुण्डलः । पुनः पश्चात्समागत्य मन्त्रिणोऽग्रे जगाविदम् ॥६४४॥
न लब्धं कुण्डलं मन्त्रीन् ! मया तत्र गवेयता । केनाप्यङ्गीकृतं नूनं भिद्येन तत्क्षणात्तदा ॥६४५॥
त्वयैवाङ्गीकृतं नूनं कुण्डलं चरकाधम । वदन्नेवं तदा मन्त्री कर्कशं तमताडयत् ॥६४६॥ यतः—
“ सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता, परो ददातीति कुबुद्धिरेषा” ॥६४७॥
तत्र तं मूर्च्छितं सुक्त्वा मन्त्री लोकयुतस्तदा । क्रामन्पृथ्वीं क्रमात् सद्यः समागाद् भविलं पुरम् ॥६४८॥
शीतवातादिना सज्जीभूताङ्गश्चरको दुतम् । दध्यावित्थं प्रभुत्वादिगर्विणं मन्त्रिणं हि धिग् ॥६४९॥ यतः—
“चौरां चुल्लुकावि अ वंभण विज्जा य भट्ट पाहुणया । नचण--धूच-नरिंदा परस्स पीडं न याणंति” ॥६५०॥
रौद्रध्यानपरः सद्यश्चरकस्तुपयार्दितः । मृत्वा सर्पोऽभवद् दुष्टो भविलपुरसन्निधौ ॥६५१॥ यतः—
“आर्ते तिर्यगातिस्तथा गतिरथो ध्याने तु रौद्रे सदा, धर्मे देवगतिः शुभं च हिफलंशुक्ले च जन्मक्षयः ।
तस्माद् व्याधिहृगन्तके हितकरे संसारनिस्तारके, ध्याने शुक्लवरे रजःप्रमथने कुर्यात्प्रयत्नं बुधः” ॥६५२॥
तेनाहिनाऽऽगतस्तत्र मन्त्री दुष्टो रुपाऽद्भुतम् । मृत्वाऽगाव्ररके घोरे महादुःखशतप्रदे ॥६५३॥
मृत्वा सरीसृपः सोऽपि रौद्रध्यानपरायणः । तत्रैव नरके दुष्ट-कर्मयोगात्समीयिवान् ॥६५४॥

- नरकेऽपि मिथोऽत्यन्तं कुर्वीणौ कलहं सदा । शूरिदुःखभराक्रान्तौ निन्यतुः समयं श्रुदा (घा) ॥६५५॥ यतः—
 “वाला दाढी पक्खी जलयर नरयागया उ अइकूरा । हुंति पुणो नरएसुं बाहुल्लेणं न उण नियमो ॥६५६
 तह मारण—अभयत्वाणदाण—परधणविलोवणाईणं । सब्बजहन्नो उदओ दसगुणिओ इक्कसि कयाणं” ॥६५७॥
- ३ भन्नादुद्धृत्य चरु—जीवो लक्ष्मीपुरे वरे । धनश्रेष्ठितो भीमनामजनि मनोहरः ॥६५८॥
 तत्र श्रीजिननाथार्चा विधाय कुसुमैर्वरैः । भवनेवाभवदीराङ्गदस्य तनयोऽत्र हि ॥६५९॥ यतः—
 “जं चिअ त्रिहिणा लिहिअं तं चिअ परिणमइ सयल्लोयस्स । इअ जाणेविणु धीरा बिहुरे वि न कायरा हुंति” ॥६६०॥
- ६ सिद्धमन्त्री महादुःखं सहित्वा नरके भृशम् । श्रीविमलाचलासन्न—वने कीरस्ततोऽभवत् ॥६६१॥ यतः—
 “नरएसु जाइ अइक्कखडाइं दुक्खाइ परमतक्खाइं । को वन्नोहि ताइं जीवंतो वासकोडीवि ॥६६२॥
 रुक्खड्डाहं सामली—असिवण—वयरणि—पहरणभयाइहिं । जा जायणाओ पवंति नारया तं अहम्मफलं” ॥६६३॥
- ९ कीरमन्तीर्थं समालोम्य जातजातिस्मृतिस्तदा । पद्माभ्या जलमानीय व्यधात् स्नानं जिनेशितुः ॥६६४॥
 त्रनादानीय पुष्पाणि चारुणि चञ्चुना शुक्रः । पूजयामास भावेन युगादीनां जिनेश्वरम् ॥६६५॥
- १२ एव शशज्जिनेन्द्रार्चा कृत्वा कीरोऽमरोऽभवत् । मृगध्वजाङ्गजो हंसनामाभृदयुना स च ॥६६६॥
 निशम्यैतन्मुनेः पार्थे हंसं हत्वा रिपुं निजम् । बालयामीत्यहं वैरं जल्पन् यावत्कुथाऽचलम् ॥६६७॥
 मोधोपशमनोक्तिभिर्निर्पेद्यमानोऽप्यहं भृशम् । यदा न बलितः प्रोचे श्रीदत्तेन तदेति हि ॥६६८॥

- ३ “कोहो माणो माया लोभो हासो रई अरई य । सोगो भयं दुगंछा पच्चक्ख कली इमे सन्वे ॥-इत्यादि कोधविषयाणि सूवतानि ।
वाली जोइउ नहु वलइं हीइइइ धरइं कसाये । *मेल्ही उदाररा सौंदरो जहिं भावइ तहि जाइ ॥६७०॥-इत्यादि ।
इत्यादि भूरिशो युक्तीरवमन्याचिरादहम् । आगामत्र रणं कर्तुं समं हंसेन सम्प्रति ॥६७१॥
इदानीं तव पुत्रेण हंसेन वलशालिना । कुर्वता सपरं सद्यः पराभूतोऽस्म्यहं ननु ॥६७२॥
तेन वैरमहं मुक्त्वा गत्वा श्रीदत्तसन्निधौ । ग्रहीष्यामि व्रतं सद्यो भवपाथोधितारकम् ॥६७३॥
क्षमयित्वा तदा सूरौ हंसं सुन्दरभक्तितः । ग्रहीतुं चरणं सद्योऽचालीत् श्रीदत्तसन्निधौ ॥६७४॥ यतः-
४ “विपयगणः कापुरुषं करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम् । वध्नाति मशकमेव हि लूतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥६७५॥
भवन्ति भूरिभिर्भाग्यैः धर्मकर्ममनोरथाः । फलन्ति यत्पुनस्तेऽपि तत्सुवर्णस्य सौरभम् ॥६७६॥ “आसन्ने परमपण०” ॥
५ निरीक्ष्यैतं नृपो दध्याविति चित्ते मृगध्वजः । गृह्णन्ति ये व्रतं मर्यास्ति धन्याः स्युर्महीतले ॥६७७॥
“धन्ना जण्णी जणया धन्ना नि य वंथवा नि सुकयत्था । पव्वज्जाए जुगं पुत्तं परिपालिअं लेहिं” ॥६७८॥
“तावद् भ्रमन्ति संसारे पितरः पिण्डकाङ्क्षिणः । यावत्कुलविशुद्धात्मा यतिः पुत्रो न जायते” ॥६७९॥ इति पुराणे ।
१२ ज्ञानिनेवर्तं पुरा चन्द्रवतीपुत्रं यदेक्षसे । भविष्यति तदा सम्यग् वैराग्यं तव मानसे ॥६८०॥
अथ यावन्न दृष्टोऽस्ति चन्द्रवत्याः सुतो मया । जतोऽहं स्थविरस्तेना-न्यथा स्याज्ज्ञानिवाक् कथम् ॥६८१॥

*मेल्ही डारससौंदरं-ग पुस्तके

- ध्यायन्नेवं महीपालो यावत्तत्र वने स्थितः । तावदेकोऽष्टवर्षीयोऽभ्येत्य वालोऽनमन्मृषम् ॥६८२॥
 कस्त्व कुतः समायातो यावदेव नृपो जगौ । तावद् व्योम्नाति वाग् जाता ह्येष चन्द्रवतीसुतः ॥६८३॥
 यद्यस्ति भवताश्चित्ते सन्देहस्तत्र भूपते । तद्देशानककुम्भोणे व्रज क्रोशेषु पञ्चसु ॥६८४॥
 तत्र गिर्योर्द्वयोर्मध्ये संस्थिते केलिकानने । चकार योगिनी तीव्रं तपो नित्यं यशोमती ॥६८५॥
 तत्र गत्वा त्वया शीघ्रमापृच्छथ च यशोमतीम् । चन्द्रवतीसुतोत्पत्तिस्वरूपं ज्ञास्यते स्फुटम् ॥६८६॥
 श्रुत्वैतद् भूपतिस्तेन युक्तः कौतुकिताशयः । चलन् शीघ्रं ययौ तस्मिन् पूर्वोक्ते कदलीवने ॥६८७॥
 निरीक्ष्य वृषतिर्ध्यानतत्परां योगिनीं तदा । नत्वा प्रहेति किं चन्द्रवत्या एष सुतो ननु ॥ ६८८ ॥
 श्रुत्वाऽऽह योगिनी राजन् ! सत्यं चन्द्रवतीसुतः । यतोऽस्ति त्रिपमोऽसारः संसारोऽयं विषादपि ॥६८९॥ यतः-
 ९ “कोऽहं कस्त्व कुत आयातः का मे जननी को मे तातः । यद्येवं दृष्टः संसारः सर्वोऽयं स्वप्नव्यवहारः ॥६९०॥
 पुनरपि रंजनी पुनरपि दिवसः पुनरपि मासः पुनरपि वर्षम् ।
 पुनरपि वृद्धः पुनरपि बालः पुनरपि याति समेति च कालः ” ॥ ६९१ ॥
 १२ योगिन्याहाभवच्चण्डपुर्यां सोममदीपतिः । प्रवर्तयन् प्रजा न्यायमार्गे शक्र इवानिधिम् ॥६९२॥ [चन्द्रवतीसुतोत्पत्तिस्वरूपम्]
 निखिलान्तःपुरथ्रेष्ठा तस्य भानुमती मिषा । वभूमेन्दोरिव ब्राह्मी सीतेव रामभूपतेः ॥ ६९३ ॥
 हिमवत्क्षेत्रतो युग्ममेकं गत्वाऽऽदिम दिवम् । भानुमत्युदरे सद्योऽवतीर्णं स्वप्नसूचितम् ॥ ६९४ ॥ यतः-

- “नर-तिरि असंखजीवी सखे निअमेण जंति देवेसु । निअआउअसमहीणा-उएसु ईसाणअंतेसु ” ॥ ६९५ ॥
- सम्पूर्णे समये भानुमती पूरितदेहदा । अमृत युगलं पुत्रपुत्रीरूपं मनोरमम् ॥ ६९६ ॥
- चन्द्रशेखरनामेति सुनोर्भूमीपतिर्ददौ । पुत्र्याश्चन्द्रवतीत्याह्वा सोत्सवं मुदिताशयः ॥ ६९७ ॥
- वर्धमानौ क्रमाच्च जातजातिस्मृता मिथः । युग्मधर्म समीहेते रागाद्भुपसुताङ्गजे ॥ ६९८ ॥ यतः-
- “अक्खाण सणी कम्माण मोहणी तह वयाण वंभवयं । गुत्तीण य मणगुत्ती चउरो दुक्खेण जिप्पंति” ॥ ६९९ ॥
- अत्रान्तरे महीनाथस्तुभ्यं चन्द्रवतीं ददौ । चन्द्रशेखरभूषेन परिणीता यशोमती ॥ ७०० ॥
- पुरोद्यानात्ततः छत्र विधाय बहुशो यदा । निनाय त्वां शुकः सद्यो गालेराश्रमं नृप ! ॥ ७०१ ॥
- पूर्वधाञ्छितसिद्धयर्थं पत्नीं चन्द्रावतीं तदा । त्वद्राज्यस्यागृह्यार्थमनित्ये चन्द्रशेखरम् ॥ ७०२ ॥
- अत्रान्तरे समायास्त्वं पश्चात्तत्र महीपते ! । परीक्षितोऽसि तेनैव प्रपञ्चरचनादिना ॥ ७०३ ॥ यतः-
- “मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्तरीतुल्यं त्रिविधं धूर्तलक्षणम्” ॥ ७०४ ॥
- अन्येद्युर्भक्तिश्चन्द्र-शेखरः स्मरदैवतम् । आराध्य मार्गयामास रागाच्चन्द्रवतीं स्वयम् ॥ ७०५ ॥
- १२ तुष्टेन कागदेनेनादृष्टीकरणकज्जलग् । दत्त्वा तस्मै तदा सद्यः प्रोत्राचेति स्फुटाक्षरम् ॥ ७०६ ॥
- यात्रानृगध्वजश्चन्द्र-वतीपुत्रं न द्रक्ष्यति । तावच्चमज्जनक्षेपा-ददृश्यांगो भविष्यसि ॥ ७०७ ॥
- चन्द्रवतीसुते दृष्टे मृगध्वजमहीभुजा । पुत्रस्वरूपमुक्त्वाऽहं गमिष्यामि निजालयम् ॥ ७०८ ॥

- अञ्जनाञ्जितचक्षुस्तो दृष्टोऽष्टवपुस्तदा । ययौ चन्द्रवतीपार्श्वे चन्द्रशेखरभूषतिः ॥७०९॥
 देवदत्तरोदन्तं चन्द्रवत्याः पुरस्तदा । चन्द्रशेखर उक्त्वाऽहं क्रियते (कुरुतऽ) साम्प्रतं किमु ॥७१०॥
 चन्द्रवती जगौ गूढगर्भाया मे प्रगे सुतः । भावी चेत्किं प्रगे कार्यं भवताऽत्र निगद्यताम् ॥७११॥
 चन्द्रशेखर आचष्ट जातमात्रं सुतं तव । लात्वा रहो यशोमत्यै पत्न्यै दास्याम्यहं किल ॥७१२॥
 तत आमां सुखं नैव कामसौख्यैकतत्परौ । स्यास्यावोऽन्तःपुरेऽत्रैव कोऽपि मां नैव पश्यति ॥७१३॥
 विचार्येति सुतं चन्द्रवत्या यक्षप्रभावतः । नीत्वा रहो यशोमत्यै दत्त्वा चेति स ऊचिवान् ॥७१४॥
 मृगध्वजप्रियाचन्द्रवतीपुत्रो ह्ययं वरः । चन्द्रांकाहः सदा पाल्यः पुत्रवत् सुखहेतवे ॥७१५॥
 एतं प्रोक्त्वा रहध्वन्द्रशेखरः स्वष्टसिद्धये । ययौ चन्द्रवतीपार्श्वेऽष्टपीरुणविद्यया ॥७१६॥
 ९ इतो दिने दिने वर्धमानं वीक्ष्य स्फुरद्बुद्धिम् । बालं चन्द्राङ्कमालोक्य दध्योर्ग्रेवं यशोमती ॥७१७॥
 रुस्मिंश्चिविषसे कान्तमुखं पद्माम्यह न हि । तेनास्य पालितशिशु-तरोर्गृह्णाम्यहं फलम् ॥७१८॥
 ध्यात्वेति साऽहं चन्द्राङ्कं यदि त्वं मां निरीक्षसे । तदा राज्ययुताऽहं ते भवामि वशवर्तिनी ॥७१९॥ यतः-
 १२ “नमो लुब्धकधर्माय तस्मै कुसुमधन्विने । समस्तमपि यस्यैतद् भुवनं मृगयावनम् ॥७२०॥
 पुरतोऽपि स्थितं वस्तु नैवान्यो द्रष्टुमीक्षते । अहो चित्रं यदीक्षन्ते रागान्धाः स्त्रीभयं जगत् ” ॥७२१॥
 श्रुत्वाैतत्प्राह चन्द्राङ्को वज्राहत इवाचिरात् । अनौचित्यं कथं मातरिदानीमुच्यते त्वया ॥७२२॥ यतः-

- “स्त्रीणापुत्तानवृत्तीनां न मनस्तिष्ठति स्थिरम् । सारिणी वारिणः पश्य प्रत्यवारं परिप्लवः ॥७२३॥
अरक्ता रज्जयत्युच्चै-रस्निग्धाः स्नेहयन्ति च । अमूढा मोहयन्त्येताश्चेतांसि मृगलोचनाः” ॥७२४॥
३ यशोमती ततः प्राह नाहं ते जननीं शिक्षो । मृगध्वजप्रिया चन्द्रवती माताऽस्ति ते ध्रुवम् ॥७२५॥
अतस्त्वं मे मनः स्वीय-वचसा प्रीणयाधुना । जननी-पुत्रसम्बन्धो यतो नास्त्यवयोर्ध्रुवम् ॥७२६॥
श्रुत्वा तस्या वचो दध्यौ चन्द्राङ्गो निजचेतसि । अहो दुष्टशया नार्य ईदृक्षा विधिना कृताः ॥७२७॥ यतः-
६ “राजपत्नी गुरोः पत्नी मित्रपत्नी तथैव च । स्वमाता पत्नीमाता च पञ्चेता मातरः स्मृताः” ॥७२८॥
विचिन्त्येत्यबलावृत्त-मनाहत्य च तद्वचः । चन्द्राङ्गश्चलितो मातापित्रोश्चरणमीक्षितुम् ॥७२९॥
ततो यशोमती भ्रष्टा विपादं दधती हृदि । मुक्त्वा संसारसम्बन्धं समजायत योगिनी ॥७३०॥
९ साऽहं यशोमती ध्यानसंग्रामाधिशेषुषी । जानामि तव भार्यायाः स्वरूपं मेदिनीपते ! ॥७३१॥
यक्षेण खे गिरं मुक्त्वा प्रियावृत्तं विलोकितुम् । प्रेषितोऽस्यधुना माम-कीनपार्श्वे मृगध्वज ! ॥७३२॥
भूपस्योत्पन्नक्रोधाशिशान्त्यै योगिनी तदा । वभापे क्षिप्त्या वाणी-रीत्या मेघालितुल्यया ॥७३३॥
१२ “पुत्रमिता हुइं अनेरा नरह नारि अनेरी, मोहइं मोहिओ मूढ जंपइ मुहिआं मोरी मोरी ।
अतिह गहना अतिह अपारा संसारसायरखारा, बूझइ बूझइ गोरख बोलइ सारा धम्म विचारा ॥७३४॥
कवण केरा तुरंग हाथी कवण केरी नारी, नरकिं जातां कोइ न राखए हीअडइ जोइ विचारी ॥७३५॥

क्रोध परिहरि मान मनकरि माया लोभ निवारि, अवर वहरि मनि म आणे केवल आपुं तारे” ॥७३६॥—इत्यादि ।

इत्याकर्ण्य नृपः शान्तो भूत्वा नत्वा च योगिनीम् । चन्द्राङ्गेन सह स्वीय-पुरोद्यानसुपागमत् ॥७३७॥

आगतान् संमुख मन्त्रिवरान् प्राहेति भूपतिः । भवद्भिः शुक्रराजाय राज्यं दातव्यमेव हि ॥७३८॥

अत्रस्योऽहं गुरोः पार्श्वे ग्रहीष्याम्ययुना व्रतम् । पुरमध्ये यतो दोषा लगन्त्येव यतेरपि ॥७३९॥

लास्याम्यत्र स्थितो दीक्षामित्युक्ते मंदिनिशुजा । प्राह मन्त्रौ वने दोषाः सम्भवन्ति सतामपि ॥७४०॥ यतः—

“वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणा, गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः ।

अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते, निवृत्तरागस्य गृहं ततो वनम्” ॥७४१॥

समायातं गृहे भूपं चन्द्राङ्कसहितं तदा । दृष्ट्वा रहो द्रुतं चन्द्रशेखरः स्वपुरं ययौ ॥७४२॥

दत्त्वा सद्रुतसवं राज्यं शुक्रराजाय भूपतिः । सप्तश्रेष्ठ्यां व्ययन् द्रव्यं चकाराष्टाहिकामहः ॥७४३॥

सर्वसगपरित्याग कृत्वा मातरहं व्रतम् । लास्यामीति सितीशस्य व्यायतो भावना हृदि ॥७४४॥

शुभध्यानाधिरुढस्य क्षिपतः कर्मसञ्चयम् । उत्पन्नं केवलज्ञानं रात्रौ सर्वप्रकाशकम् ॥७४५॥

स्वर्गद्विवाः समेत्येति जगू राजन्येः पुरः । वेपं लाहि वयं वन्दांहे त्वत्पादपङ्कजम् ॥७४६॥ यतः—

“मन राजा मन धीर तुं निपमगूँगम सोइ । रुठु घालइ सातमइ तूठुं लिइ सुरलोइ” ॥७४७॥

भूपेनाङ्गीकृते वेपे देवा नत्वा नरा मुनिम् । वितेनुः केवलज्ञानोत्पात्ति-चालमहोत्सवम् ॥७४८॥

शुक-हंसादयो मन्त्रिवरा आश्चर्यपूरिताः । तत्रेत्य भक्तितो नत्वा चक्रुश्चाणुमहोत्सवम् ॥७४९॥

राजर्षिर्भवपाथो धितारणे तरणीनिभाम् । धर्मोपदेशनां कर्तुं प्रवृत्तो मञ्जुभाषया ॥७५०॥

व्याख्यान्ते हंस-चन्द्राङ्गौ युवतौ कमलमालया । जगृहाते व्रतं सद्यः तस्य राजर्षिसन्निधौ ॥७५१॥ यतः-

“सुहिओ न चयइ भोए चयइ जहा दुखिखउत्ति अलीयमिणं० ॥ जह चयइ चक्कवट्ठी पवित्थरं जत्तिअं मुहुत्तेण०” ॥७५३॥

चन्द्रवत्याः स्वरूपं तं जानन्तौ मूलतः स्वयम् । मृगध्वजर्षि-चन्द्राङ्गौ कस्याग्रे न जल्पतः ॥७५४॥

चकार राजर्षिरविर्विहारं भव्याङ्गिराजीवविवोधनार्थम् । शुकः क्षितीशश्च चकार राज्यं प्रवर्तयश्यायपथे प्रजौघम् ॥७५५॥

स्नेहं चन्द्रवती चन्द्रशेखरे दधती भृशम् । राज्याधिष्ठायिकां देवीमारराध सुभक्तितः ॥७५६॥

प्रत्यक्षीभूय राज्यश्रीस्तुष्टा प्राहेति तां प्रति । चित्तेप्सितं वरं चन्द्रवति ! प्रार्थय सम्प्रति ॥७५७॥ यतः-

“नोपकारं विना प्रीतिः कथंचित्कस्यचिद्भवेत् । उपयाचितदानेन यतो देवा अपीष्टदाः” ॥७५८॥

प्राह चन्द्रवती सद्यः शुकराज्यं महत्तरम् । सुप्रसन्नाऽधुना चन्द्रशेखराय समर्पय ॥७५९॥

प्रोवाच यक्षिणी क्वापि शुकराजो यदेष्यति । तदाऽऽकार्यो द्रुतं चन्द्रशेखरो राज्यलब्धये ॥७६०॥

शुकदेहनिभं चन्द्रशेखरस्य वपुस्तदा । वर्णरूपादिना सद्यः करिष्येऽहं न संशयम् ॥७६१॥

दत्त्वा वरं गता देवी हृष्टा चन्द्रवती ततः । ईहते शुकराजस्य कुत्रापि गमनं हृदि ॥७६२॥ यतः-

“क्रूरकर्मा जनोऽन्यस्य छिद्राण्यासाद्य वेगतः । हरते सकलां लक्ष्मीं मार्जार इव पायसम्” ॥७६३॥

- शान्तानर्हतो ननु शुरुश्चलति यावता । तावत्पद्मावती-वायुवेगपत्न्यौ जजपस्तुः ॥७६४॥
 स्वामित्राणां सद्दृष्ट्याऽत्रो भवतैवाधुना खलु । यतोऽस्माकं भवेत्पुण्यं शान्तार्हन्नमस्कृतेः ॥७६५॥
 ३ “निम्बपत्र-नाण-निष्वाण-जम्भभूमीओ वंदइ जिणणं । न य विसइ साहु विरयंमि देसे बहुगुणे वि” ॥७६६॥
 यास्यामीति निनालयं प्रतिदिनं ध्यायंश्चतुर्थं फलम्, षष्ठं चोरित उद्यतोऽष्टममथो गन्तुं प्रष्टुचोऽध्वनि ।
 श्रद्धालुदर्शमं वहिर्जिनगृहान्प्राप्तस्ततो द्वादशम्, मध्ये पाक्षिकमीक्षिते जिनपती मासोपवासं फलम् ॥७६७॥
 ६ पूजाक्रोदिसमं स्तोत्रं स्तोत्रक्रोदिसमो जपः । जपक्रोदिसमं ध्यानं ध्यानक्रोदिसमो लयः ॥७६८॥
 पत्योपमसहस्रं तु ध्यानाल्लसमभिग्रहात् । दुष्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपमसञ्चितम् ” ॥७६९॥
 मत्वा मनस्तयोर्भूयः प्राह सचिवान् प्रति । अधुनाऽहं गमिष्यामि तीर्थयात्राकृते ननु ॥७७०॥
 ९ कृत्वा यावदह यात्रामन्त्रेभ्यामि सुमन्त्रिणः । भवद्भिस्तावता राज्यं रक्षणीयं प्रयत्नतः ॥७७१॥
 गदित्वेति महीपालः पत्नीद्वययुतः शुक्रः । व्योम्नि विमानमारुह्याचालीन्नन्तुं जिनेश्वरान् ॥७७२॥
 देवतापार्श्वतश्चन्द्रवती प्रोक्त्वा स्वयं रहः । शुक्ररूपधरं तत्र चन्द्रशेखरमानयत् ॥७७३॥
 १२ सत्यरूपधरो देवीप्रभावाच्चन्द्रशेखरः । कुर्वणो निशि पूत्कारधुचस्याविति तत्क्षणत् ॥७७४॥
 कश्चिद्वियाधरो याति गृहीत्वा मे प्रियाद्वयम् । तस्य पृष्ठौ द्रुतं भो भो लोका धावत धावत ॥७७५॥
 तत्रेत्य मन्त्रिभिः प्रोक्तं कदा यूयं समागताः । भूपः प्राहाधुना यात्रामकृत्वाऽगामह निशि ॥७७६॥

दुष्टो विद्याधरः कश्चिल्लात्वा मम प्रियाद्वयम् । पश्यतो मे गतः कृत्वा छलं पूर्वदिशि द्रुतम् ॥७७७॥

श्रुत्वैतन्मन्त्रिणः प्रोचुर्विद्या क्व स्वामिनो गता । वृषोऽवक्त् तेन दुष्टेन हता विद्याऽपि व्योमगा ॥७७८॥

अवोचन्मन्त्रिणो विद्या यातु पत्नीद्वयान्विता । साम्प्रतं भवतो देहे विद्यते कुशलं प्रभो ॥७७९॥

वृषोऽवग् विद्यते देहे कुशलं साम्प्रतं स्फुटम् । प्रिये विना द्रुतं प्राणा यास्यन्ति यममन्दिरे ॥७८०॥ यतः—

“आदौ धर्मधुरा कुटुम्बनिचये क्षीणे च सा धारिणी, विश्वासे च सखी हिते च भगिनी लज्जानशाच्च स्नुषा ।

व्याधौ शोकपरिहृते च जननी शय्यास्थिते कामिनी, त्रैलोक्येऽपि न विद्यते भुवि वृणां भार्यसमो बान्धवः” ॥ अत्र भार्याप्रक्रमः ।

उक्तं च मन्त्रिभिः स्वामिन् ! लक्ष्मी—पत्नी—सुतादयः । भवन्ति भूरिशो भूयो जीवितं न कदाचन ॥७८२॥

“माता—पितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च । संसारेऽत्र व्यतीतानि कस्य कोऽयं भवेज्जनः ॥७८३॥

यत्प्रातस्तन्न मध्यह्ने यन्मध्याह्ने तन्न निशि । निरीक्ष्यते भवेऽस्मिन् ही पदार्थानामनित्यता” ॥७८४॥ इत्यादि ।

इत्युक्ते मन्त्रिभिः मायां कुर्वाणश्चन्द्रशेखरः । कृत्वा प्रत्ययं राजकुलं राज्यं चकार सः ॥७८५॥ यतः—“मुखं पद्मदला०” ॥

“नहि मायां विना कश्चित्परस्य हरते धनम् । वक्तो गुञ्जन् शनैः पादौ किं मत्स्यान् ग्रसते नहि ॥७८६॥

विधाय मायां विविधैरुपायैः परस्य ये वञ्चनमाचरन्ति । ते वञ्चयन्ते त्रिदिवापवर्गसुखात्महामोहसखाः स्वमेव ॥७८७॥

शुकरूपधरो देवीप्रभावाच्चन्द्रशेखरः । प्रजाः पाति सदा सत्यशुक्रवृत्तिखिलाः किल ॥७८८॥

प्रीतिं कुर्वन् रहश्चन्द्रवत्या सार्धं दुराणयः । मायाया सदनं चन्द्रशेखरोऽभूमहीपतिः ॥७८९॥

इतः शुकोऽर्हतो नित्यात्ममग्नपदे ययौ । ननाम भक्तिभावेन चतुर्विंशतिमईतः ॥७९०॥
शुकराजस्ततस्तत्र चारणश्रमणान्तिके । शुश्राव देशनामेवं भवाम्भोधितरीनिभाम् ॥७९१॥ यतः—

“यः प्राप्य दुष्पापमिदं नरत्वं, धर्मं न यत्नेन करोति मूढः ।

क्लेशमवन्धयेन स लब्धमबधौ चिन्तामर्णं पातयति प्रमादात् ॥७९२॥

ते घचुरतरु वपन्ति भवने प्रौन्मूल्य कल्पद्रुमं, चिन्तारत्नमपास्य काचशकलं स्वीकुर्वन्ते ते जडाः ।
विक्रीय द्विरदं गिरीन्द्रसदृशं क्रीणन्ति ते रासभं, ये लब्धं परिहृत्य धर्ममधमा धावन्ति भोगशया” ॥७९३॥
नत्वा देवान् प्रियायुक्तो गत्वा च भसुरालये । स्थित्वा त्रीणि दिनान्येव ततोऽचालीच्छुकः सुधीः ॥७९४॥ यतः—

“भसुरकुलनिवासः स्वर्गतुल्यो नराणाम्, यदि वसति दिनानि त्रीणि वा पञ्च सप्त ।

अथ कथमपि तिष्ठेन्मृष्टलुब्धो वराको, निपतति खलु पात्रे काञ्चिकं क्षिप्रयुक्तम्” ॥७९५॥

ततः शीघ्रं चलन्मार्गे शुकराजो विमानगः । आगात्स्वीयपुरोद्यानमुदयादिमिवार्यमा ॥७९६॥

वनागतं शुकं वातायनस्यश्चन्द्रशेखरः । दृष्ट्वा भीतः समाकार्य मन्त्रिणोऽग्रे जगाविदम् ॥७९७॥

येन मम प्रिये व्योमगतिविद्यायुते हृते । मदीयं रूपमाधाय स एवागाद् बहिः खगः ॥७९८॥

अनेन चावलावश्यकारिण्या विद्यया खलु । नार्यो वशीकृता अस्य पक्षपातं वितन्वते ॥७९९॥

इत्वा मामधमो राज्यमयं दुष्टो ग्रहीष्यति । ततः पश्चात्परीप्सत्य भवद्भिः मेष्यतां द्रुतम् ॥८००॥ यतः—

“बलवन्तं रिपुं दृष्ट्वा किलात्मानं प्रगोपयेत् । बलवद्भिस्तु कर्तव्या शरच्चन्द्रप्रकाशता ॥८०१॥

न तदस्त्रैर्न नगेन्द्रैर्न हयैर्न पदातिभिः । कार्यं संसिद्धिमभ्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम् ॥८०२॥

राजा तुष्टोऽपि भृत्यानामर्थमात्रं प्रयच्छति । तेऽपि सन्मानमात्रेण प्राणैरप्युपकुर्वते ॥८०३॥

अरैः संघार्यते नाभिर्नाभौ चाराः प्रतिष्ठिताः । स्वामिसेवकयोरेवं वृत्तिचक्रं प्रवर्तते ॥८०४॥

ततो बुद्धिनिधिर्मन्त्री नाम गत्वा बहिर्वने । दृष्ट्वा तं विस्मितः प्राह वाचा मधुरया तदा ॥८०५॥

भो खेट ! भवतः शक्तिर्दृष्टेदानीं मयाऽखिला । पूर्वमस्मत्प्रभोः पत्न्यौ त्वं हत्वा दूरमीयिवान् ॥८०६॥

अधुनाऽस्मत्प्रभो राज्यं ग्रहीतुमागतोऽसि किम् । परस्त्रीहरणे पापं जायते श्वभ्रदायकम् ॥८०७॥ यतः—

“प्राणसन्देहजननं परमं वैरकारणम् । लोकद्वयविरुद्धं च परस्त्रीगमनं त्यजेद् ॥८०८॥

सर्वस्वहरणं बन्धं शरीरावयवच्छिदम् । मृतश्च नरकं घोरं लभते पारदारिकः” ॥८०९॥—इत्यादि ।

“एकस्यैकं क्षणं दुःखं मार्यमाणस्य जायते । सपुत्र-पौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हृते धने” ॥८१०॥—इत्यादि ।

शुचैतद्विस्मयं चित्ते तन्वन् प्राह शुकः खगः । दातव्य उपदेशोऽयं भवता स्वस्य स्वामिनः ॥८११॥

अहमेव शुकोऽस्मीति पुरस्यास्य पतिः पुनः । मन्त्री प्राह कथं क्लृप्तं जल्प्यते भवताऽधुना ॥८१२॥

मृगञ्चजसुतोऽस्तीति पुरमभ्येऽधुना ननु । तेन त्वं दूरतो याहि न चेन्मृत्युं च लप्स्यसे ॥८१३॥

बह्वैतेनापि भवता न त्वां कोऽप्यत्र मन्यते । ततः पद्मावती-वायुवेगे एवं जजल्पतुः ॥८१४॥

अयमेवावयोः स्वामी मृगध्वजसुतः शुक्रः । ततः प्रोवाच मन्त्रीशः किं कूट जल्यते स्त्रियौ ॥८१५॥ यतः—
“अनृत साहसं माया मूर्खत्वमविवेकिता । अशौच निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥८१६॥

आसन्नमेव वृषतिर्भजते मनुष्यं विद्यामिदीनमुलीनमसंस्तुतं च ।

प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यत्पार्श्वतो भवति तत्परिवेष्टयन्ति ॥८१७॥

अभ्यः शस्त्रं शास्त्रं वीणा वाद्यं नरश्च नारी च । पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्त्ययोग्याश्च योग्याश्च” ॥८१८॥

आकर्ण्येति शुक्रो दध्यौ कृत्वा रूपं ममाधुना । केनाप्यङ्गीकृतं राज्यं ततः किं क्रियते मया ॥८१९॥ यतः—

“तावच्चान्द्रवल ततो ग्रहवलं तावद्रलं भूवलम्, तावत्सिद्ध्यति वाञ्छितार्थमखिलं तावज्जनः सज्जनः ।

मुद्रामण्डल—मन्त्र—तन्त्रमहिमा तावत्कृतं पौरुषम्, यावत्पुण्यमिदं वृणां विजयते पुण्यक्षयात्क्षीयते ॥८२०॥

आन्ध्य यद् ब्रह्मदत्ते भरतवृषजयः सर्वनाशश्च कुण्ठे, नीचैर्जन्मावतारश्चरमजिनपतेर्मल्लिनायेऽबलात्वम् ।
निर्वाण नारदेऽपि प्रशमपरिणतिः सा चिलातिसुतेऽपि, इत्थं कर्मात्मवीर्ये स्फुटमिह जयतः स्पर्द्धया तुल्यरूपे ॥८२१॥

अट्ठोत्तरसप्त बुद्धी रावणतण्ड कपालि । एक बुद्धी न सांपदी लंका भंजनकालि ” ॥८२२॥

१२ यद्येव नृपति हत्वा राज्य लास्याम्यहं वलात् । वदिष्यन्ति तदा लोका एवं विविधापया ॥८२३॥

मृगध्वजाङ्गनं हत्वा ललौ राज्यमसौ शठः । यतो लोकापवादो हि वलवान्न विद्यते ॥८२४॥ यतः—

“चित्ते चित्ते मतिर्भिन्ना कुण्डे नवं पयः । देशे देशे नवाचारा नवा वाणी मुखे मुखे ॥८२५॥

उन्मत्तकुम्भि-पञ्चास्य-दुष्टाहि-शुकसारिकाः । बध्यन्ते मुखतो ह्येते लोकानां वदनं नहि” ॥८२६॥
ततो दध्यौ शुक्रश्चित्ते किं खेदोऽत्र विधीयते । यतोऽस्ति बलवान् कर्म-परिणामः सतामपि ॥८२७॥
राजानः खेचरेन्द्राश्च केशवाश्चक्रवर्तिनः । देवेन्द्रा वीतरागाश्च मुच्यन्ते नैव कर्मणः ॥८२८॥

“हरिणह खुरी दुअंगुली वागडलक्खसवाइ । जं विहि करइ तं ह्वइ जिहां पासउ तिहां पाय ॥८२९॥
कार्यः सम्पदि नानन्दः पूर्वपुण्यभिदे हि सा । नैवापदि विषादः स्यात् सा हि प्राक्पापपिष्टये ॥८३०॥
ध्यात्वेति मानसे धैर्यमवलम्ब्य शुकस्ततः । व्योम्नि विमानमारुह्य चचाल शुहिणीयुतः ॥८३१॥

हृष्टो मन्त्री समेत्याह चन्द्रशेखरसन्निधौ । नष्ट्वा कूटशुकः सद्यो ययौ मद्युक्तितः क्वचित् ॥८३२॥
निशम्यैतत् शुकः कूटः तत्क्षणात् दृष्टमानसः । प्रददौ मन्त्रिणे तस्मै ग्रामाणां विंशतिं तदा ॥८३३॥ यतः-
“तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परसम्पत्त्या खलाः परविपत्तिभिः” ॥८३४॥

ततः शून्यमनाः स्थाने भ्राम्यन् शुकोऽम्बरे । पत्नीभ्यां प्रेरितो द्वीणो नागात् भ्रमुरमन्दिरम् ॥८३५॥ यतः-

“उत्तमाः स्वगुणैः ख्याता मध्यमास्तु पितुर्गुणैः । अधमा मातुलैः ख्याता भ्रमुरैश्चाधमाधमाः” ॥८३६॥

अदीनवदनः कर्म-विपाकं चिन्तयन् शुकः । षण्मासान्ते भ्रमन् तत्र ययौ सौराष्ट्रमण्डलम् ॥८३७॥ यतः-

“सम्पदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् । तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम्” ॥
गच्छन् व्योमन्यन्यदा वीक्ष्य विमानं स्वस्मितं निजम् । शुको दध्यौ च किं दृश्येपरि मे स्कोटकोऽपतत् ॥८३९॥ यतः-

- “क्षते प्रहाराः प्रपतन्त्यवश्यं धान्यक्षये स्फूर्जति जाठराग्निः । आपत्सु मित्राणि विसर्जयन्ति छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति” ॥
- ततः पश्यन्नधो भूमौ वने शुक इतस्ततः । ज्ञानिनं तातमात्मीयं स्पर्णाब्जस्थं ददर्श च ॥८४१॥
- सुरासुरमहीपालसेवितक्रमयामलम् । विमानात् शुक उर्चीर्य ननाम विधिपूर्वकम् ॥८४२॥ उपदेशोऽत्र—
- “धम्मो मंगलमउलं उसहमउलं च सव्वदुक्खाणं । धम्मो वलं च विउलं धम्मो ताणं च सरणं च” ॥८४३॥
- माया—मान—मद—क्रोध—परदोषादिवर्जनम् । धर्म एवोच्यते स्वर्गापवर्गदो जिनैश्वर्यैः ॥८४४॥ यतः—
- प्राणात्ययेऽपि सम्पन्ने उत्तमा मानवाः खलु । परदोषं न गृह्णन्ति कुर्युर्नैववधं न च” ॥८४५॥
- देशान्ते शुकः साधुनेत्रः प्राहेति गद्गदम् । मत्तुल्यरूपमाधाय राज्यं कश्चिन्नरो ललौ ॥८४६॥
- मुनिश्चन्द्रवती—चन्द्रशेखरयोर्विचेष्टितम् । जानन्नपि जगौ नैवानर्थदण्डस्य हेतुतः ॥८४७॥ यतः—
- “शरीराग्र्यदण्डस्य प्रतिपक्षतया स्थितः । यो ह्यर्थदण्डतस्यागस्तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥८४८॥ इत्यादि योगशास्त्रगताः
- “जोइस—निमित्त—अक्खर—कोऊअ—आएस—भूइकम्मोहिं । करणाणुमोअणेहिं साहुस्स तवक्खओ होइ” ॥८४९॥
- शुकः प्राह प्रमो वर्ये जाते त्वदर्शने सति । राज्य मे याति यद्येवमभाग्यं विद्यते तदा ॥८५०॥ यतः—
- १२ “पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किम्, नोल्लुको हि विलोक्ते यदि तदा सूर्यस्य किं दूषणम् ।
- वर्या नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणम्, यत्पूर्वं विधिना ललाटफलकैर्जलेखि प्रमाणं हितत्” ॥८५१॥
- इत्याद्यभ्यर्थितः प्राह मृगध्वजो मुनिस्तदा । विमलाद्रिं महातीर्थं विद्यते शिवशर्मदम् ॥८५२॥ यतः—

- “विमलाद्रिसमं तीर्थं सर्वपापविनाशकम् । गजेन्द्रपदजं नीरं निर्दिद्धं भुवनत्रये ॥८५३॥ इत्यादि ।
अस्य तीर्थगुहामध्ये षण्मासान् यदि सन्ततम् । स्मर्यते भवता पञ्चपरमेष्ठी तु मन्त्रराट् ॥८५४॥
यदा चैव गुहामध्ये महत्तेजः स्फुरिष्यति । तदा शत्रुः स्वयं याति विना युद्धं निजौकसि ॥८५५॥ यतः—
“अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अनाथा पृथिवी नास्ति आम्रायाः खलु दुर्लभाः” ॥८५६॥
नत्वा मुनिं शुको हृष्टो विमानमधिरूढ च । मन्त्रं साधयितुं सद्यो जगाम विमलाचलम् ॥८५७॥
गुरुक्तविधिना मन्त्रं ध्यायता शुकभूभुजा । षण्मासातिक्रमे तेजः स्फुरद् दृष्टं गुहान्तरे ॥८५८॥ यतः—
“पुक्वभवसूखविरई नाणासायणपभावदुम्मेहो । निधनामं ज्ञायंतो मासतुसो केवली जाओ” ॥८५९॥
ततो विमानमारूढः शुकः पत्नीद्वयान्वितः । चचाल यावत्ताऽसौ च पुरं प्रति प्रमोदितः ॥८६०॥
इतः कूटशुकं प्राह राज्याधिष्ठायिका सुरी । शुकरूपं गतं वान्द्रशेखरं ते समागतम् ॥८६१॥
आकर्ण्यैतद् रहश्चन्द्रशेखरः सभयस्ततः । निर्गत्य नगराद्यावद्दने तस्थौ क्वचित् शुकः ॥८६२॥
तावद्विमानमारूढः पत्नीद्वययुतः शुकः । तत्रागत्य निजं राज्यमलंचक्रे स बुद्धिमान् ॥८६३॥
सर्वैरपि तदा मन्त्रीभ्वैः सन्मानितः शुकः । पृष्टो राजाऽऽगमोदन्तं जगद् निखिलं तदा ॥८६४॥
शुकराजस्ततोऽनेकविद्याधरसमन्वितः । अचालीद् ऋषभं नन्तुं सङ्घेशो विमलाचले ॥८६५॥
स्नात्रपूजा—ध्वजारोपादीनि कार्याण्यनेकशः । कृत्वा सङ्घपतिः प्राह मन्त्रीशानिति मोदतः ॥८६६॥

- ममात्रैवाभवच्छुजयः सन्मन्त्रजापतः । तेनास्यैव गिरेः शत्रुञ्जयेत्याहा निगद्यताम् ॥८६७॥
 इतस्तत्रागतश्चन्द्रशेखरः पृथिवीपतिः । नत्वाऽभ्यर्च्य युगादींश्च दध्यावेवं निजे हृदि ॥८६८॥
 मया च यान्यकार्याणि कृतानि सन्ति भूरिशः । तैरेव दुर्गतौ पातो भविष्यति ननु हुतम् ॥८६९॥
 ३ ध्यात्सेति मनसि प्राप्तैराम्यश्चन्द्रशेखरः । महोदयमुनेः पार्श्वे दीक्षां जग्राह भावतः ॥८७०॥ “जह चयइ चकवट्टी” ० ।
 तदा महोदयज्ञानिपार्श्वेऽभ्येत्य शुको दृपः । धर्म जीवदयामूलं शुश्राव भक्तिपूर्वकम् ॥८७१॥
 ४ देशनान्ते शुकः क्ष्मापः पद्मच्छेति यतीश्वरम् । राज्यं केन छलं कृत्वा गृहीतं पूर्वमंजसा ॥८७२॥
 महोदयपुनिः प्राह शुकराजाधुना श्रुणु । इतो भवाद् द्विपञ्चाशच्चे भूषभवे त्वया ॥८७३॥
 चरास्य छलतो राज्यं गृहीत यस्य वेगतः । तेन तेऽस्मिन् भवे राज्यं जगृहे शुकभूपते ॥८७४॥
 ९ शुकराजो जगौ कस्य राज्यं पूर्वं लले मया । यतीश्वरो जगौ वत्स चन्द्रशेखरभूपतेः ॥८७५॥ यतः—“कृतकर्मक्षयो” ० ॥
 शुकराजस्ततः शीघ्रमुत्थाय विस्मिताशयः । क्षमयामास भावेन चन्द्रशेखरसंयतम् ॥८७६॥
 तदा तथाऽऽत्मनः कर्म कृतं निन्दन मुहुर्मुहुः । क्षीणकर्माष्टकश्चन्द्रशेखरः प्राप केवलम् ॥८७७॥ यतः—
 १२ “गो—वभ—गम्भ—गम्भिणि—भूणघायाइं गुरुअपावाइं । काऊण वि कणयं पिव तवेण सिद्धो दढपहरी” ॥८७८॥
 विधाय सेत्सवं यात्रां तीर्थे शत्रुञ्जयाभिधे । शुकराजश्चलन्मार्गे स्वपुरीं समुपाययौ ॥८७९॥
 आया सुप्ताऽन्यदा राज्ञी प्रविशन्तं निशाकरम् । प्लवे वीक्ष्य जजागर मुदिताभूच्च चेत्तसि ॥८८०॥

यो योऽभूद् दोहदस्तस्या दानशीलादिकोऽनघः । स स भूमीभूजा पूर्णचिक्त्रे मुदितचेतसा ॥८८१॥

सम्पूर्णे समये चारुदिवसे सुन्दरक्षणे । साऽस्रुत तनयं भानुं पूर्वैव प्रसरत्प्रभम् ॥८८२॥

सन्मान्य स्वजनान्नपानवद्वादिभिस्तदा । कृत्वा जन्मोत्सवं चन्द्र इत्याह्वां भूपतिर्दिदौ ॥८८३॥

वर्धमानः क्रमात्पित्राऽपठि पण्डितसन्निधौ । सूरभूपाङ्गजां लक्ष्मीं चन्द्रश्च परिणायितः ॥८८४॥

अन्येषुः कमलाचार्या विहरन्तोऽवनीतले । आययुस्तत्पुरोद्याने भूरिसाधुसमान्विताः ॥८८५॥

श्रुत्वाऽऽगतान् गुरुन् धर्मं श्रोतुं शुक्रमहिपतिः । पत्नीपुत्रान्वितो गत्वा नत्वा चोपाविशत्पुरः ॥८८६॥ तथाहि-

“सामग्निगभावाओ ववहारिररासिअप्पवसाओ । भव्वा वि ते अणंता जे मुत्तिसुहं न पाविति” ॥८८७॥

उपक्रमं विना कर्मयोगादपि तनूञ्जः । धीरनैगमवन्नैव लभन्ते सातसन्ततिम् ॥८८८॥ [धीरनैगमकथा]

आसीद्विधपुरे धीरो वणिग् दारिद्र्यपीडितः । प्रिया धीरमतीनाम्नी पुत्रो धरणसंज्ञकः ॥८८९॥

आनीय काननादेधस्तृणकाष्ठादिसन्ततम् । विक्रीणन्तो नयन्ते ते समयं कष्टतस्त्रयः ॥८९०॥ यतः-

“दौस्थ्यं नाम पराभूतेः स्थानमाद्यं न संशयः । राजाऽपि गोपतेः पादान् क्षीणः संसेवते चिरम् ॥८९१॥

सहोदयन्यथाः पञ्च दारिद्र्यस्यानुजीविनः । ऋणं दौर्भाग्यमालस्यं बुभुक्षाऽपत्यसन्ततिः ॥८९२॥

जीवन्तो मृतकाः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः ॥८९३॥

विवदन्ते मिथः कर्मोपक्रमाविति सन्ततम् । अहं सर्वजगज्जन्तोर्दिदामि सुखसन्ततिम् ॥८९४॥

- उपक्रमो जगौ सातततिर्मत्तो भवेन्नृणाम् । कर्म प्राह त्वया किं स्यान्मां विना वाञ्छितप्रदम् ॥८९५॥
 त्व चापि मत्प्रसादेन प्रतिष्ठां प्रागपिष्यसि । सेवते मां जगत्सर्वं भृत्यवन्मोदिनीपतिम् ॥८९६॥
- ३ मा विना चेददासि त्व वाञ्छितं देहिनामिह । तदाऽस्य धीरानिःस्वस्य विश्राणय समीहितम् ॥८९७॥
 तत उपक्रमो हारं लसभूत्य मनोहरम् । आनीयाशु ददौ तस्मै धीराय काननान्तरे ॥८९८॥
 हृष्टो गच्छन् गृह काष्ठभारस्योपरि धीरकः । मुक्त्वा हारं पयः पातुं ययौ मध्येसरोवरम् ॥८९९॥
- ६ इतोऽरुस्माच्छकुनिका मासस्य भ्रान्तितस्तदा । दृष्ट्वा हारं वने दूरं मुमोच तरुकोटरे ॥९००॥
 तेन द्वित्रिचतुर्वारं हारो विश्राणितस्तदा । मुवतस्तत्र वने हत्वा शकुन्या दैवयोगतः ॥९०१॥ यतः—
 “किं करोति नरः प्राज्ञः प्रेर्यमाणः स्वकर्मभिः । प्रायेण हि मनुष्याणा बुद्धिः कर्मबुसारिणी” ॥९०२॥
- ९ ततश्चोपक्रमस्तस्य मध्येगोह निधिं द्रुतम् । मुमोच यावता तावद् दृष्टस्तेन तदा क्षणात् ॥९०३॥
 सोऽपि श्रेष्ठी प्रयत्नेन सुस्थाने तं निधिं व्यधात् । इतोऽरुस्मात्समागत्य चौरैण च हृतो निशि ॥९०४॥
 एवमुपक्रमस्तस्य धीरस्य भूरिशस्तदा । विधायोपकृतिं खित्रो मिलितः कर्मणः पुनः ॥९०५॥
- १२ कर्म प्रोवाच नाद्यापि धीरोऽयं नैगमस्त्वया । महेभ्यो विहितस्तेन पश्य सम्प्रति मत्कृतम् ॥९०६॥
 कर्मणा प्रददे यद्यद् धीराय काञ्चनादिकम् । उपक्रमं विना तत्तत्काकनाशं गतं क्षणात् ॥९०७॥
 विज्ञाय चिन्तितं चित्ते गर्वं करोम्यहं मुधा । उपक्रमं विना किंचिद्वातुं न शक्यते मया ॥९०८॥

एकीभूय ततः कर्मोपक्रमौ धीरनैगमम् । ग्राहयामासतुहारं लक्ष्मूल्यं मनोहरम् ॥९०९॥

ततो भूरिधनो धीरः कर्मोपक्रमयोगतः कृत्वा धर्मं शुभध्यानपरोऽन्ते त्रिदिवं ययौ ॥९१०॥ यतः—

“सुख-दुःखानां कर्ता हर्ता च न कोऽपि कस्यचिज्जन्तोः । इति चिन्तय सद्बुद्ध्या पुरा कृतं भुज्यते कर्म” ॥

३

इति भाग्यकर्मस्थितिविषये धीरकथानकम् ।

श्रुत्वा केचिज्जनाः किञ्चिद्वचो वर्यं सुखप्रदम् । अवलेपं त्यजन्तीह वणिकपुत्र इवाचिरात् ॥९१२॥

श्रीपुरे धनदः श्रेष्ठी भार्यो धनवती मिया । पुत्रो लक्ष्मीधरो नाम्ना रूप-लावण्यसुन्दरः ॥९१३॥ [वणिकपुत्रकथा]

जलस्थलपथे तस्य वणिकपुत्राश्च भूरिशः । लक्ष्मीमर्जयितुं यान्ति चतुर्षु दिक्षु सन्ततम् ॥९१४॥

पाठितः पण्डितोपान्ते पित्रा लक्ष्मीधरः सुतः । विनीतः सन्ततं देवगुरूणां सेवनं व्यधात् ॥९१५॥ यतः—

“किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः । वरमेकः कुललम्बी यत्र विश्रमते कुलम् ॥९१६॥

एकेन वनवृक्षेण पुष्पितेन सुगान्धिना । आमोदितं वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा” ॥९१७॥

शनैः शनैः रमा कर्मयोगात्क्षयमुपाययौ । तस्य चन्द्रो वणिकपुत्रो लक्ष्मीवानजनि क्रमात् ॥९१८॥ यतः—

“कुसुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजखण्डं, त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।

उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं, हतविधिललितानां ही त्रिचित्रो त्रिपाकः” ॥९१९॥

चन्द्रेण तनयो भीमनामा लक्ष्मीपुरेऽन्यदा । धीरश्रेष्ठिसुतां चङ्गवतीं च परिणायितः ॥९२०॥

१२

दीपान्त्रीपर्वणः पूर्वं भीमं धीरवणिग् वरम् । आकारयितुमैषीत् दीपालीहल्याज्यदा ॥९२१॥

भूपणानि परिधाय सहकुचतुःकुमारयुग् । चलन् श्रेष्ठिसुतं लक्ष्मीधरमाढातुमीयिवान् ॥९२२॥

तादृग्वेपविभूपाग्रभावाल्लक्ष्मीधरस्तदा । तेन सार्धं तदा गन्तुं वणिक्पुत्रेण नेहते ॥९२३॥

बलात्त्रित्रा समं तेन लक्ष्मीधरश्च चालितः । ततो वणिक्सुतः श्वश्रूगेहे हृष्टमना ययौ ॥९२४॥

सदन्न-पान-पववान्नदानभक्ति पुरस्सरम् । तत्र गौरवितः श्वश्वा जामाता सखिसंयुतः ॥९२५॥

श्रेष्ठिसूनोः सदादेश यत्तद्वत्तं वणिग्सुतः । प्रेषितोऽभ्योज्यदाऽऽनेतुं तेन श्रेष्ठितनूरुहः ॥९२६॥

यावच्चलति तावच्च तस्य पृष्ठौ पटे तदा । छिद्रं वीक्ष्य वणिक्पुत्रो जहासान्यसुहृद्युतः ॥९२७॥

श्रुत्तैतद्वचन पथाद्वलित्वा श्रेष्ठिनन्दनः । अन्योक्तिगर्भितां वाचं जगौ वणिक्सुतं प्रति ॥९२८॥

“आपद्रुत हससि किं द्रविणान्धमूढ लक्ष्मीः स्थिरा भवति नैव कदापि कस्य ।

यार्त्तं न पश्यसि घटीर्जलयत्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिताः पुनरेव रिक्ताः” ॥९२९॥

श्रेष्ठिर्भूनेर्वचः श्रुत्वोत्तीर्णगत्रौ वणिक्सुतः । क्षमयाभास सन्मान्य वस्त्राभरणदानतः ॥९३०॥

ततो वणिक्सुतः श्रेष्ठिमुत लक्ष्मीप्रदानतः । तस्य चकार विधिवत्सन्तत त्रिनयान्वितः ॥९३१॥

अतिक्रुपिता अपि सुजना योगेन मृदूभवन्ति न तु नीचाः । हेम्नाः कठिनस्यापि द्रवणोपायोऽस्ति न वृणानाम् ॥९३२॥

एवमन्योक्तमारुण्यं केचनोत्तमानवाः । मार्गमायान्ति सहसा वणिक्पुत्र इवाचिरात् ॥९३३॥

इति गर्वोत्तारविषये वणिक्पुत्रकथानकम् ।

धर्मप्रभावतश्चित्ताचिन्तितां सातसन्तन्तिम् । अरिमर्दनभूपाल इवाप्नोति जनोऽचिरात् ॥९३४॥ [अरिमर्दनकथा]

३ इहैव भरतक्षेत्रेऽभवत्स्वर्णपुरं पुरम् । अञ्जलिहजिनगारसौधश्रेणिविराजितम् ॥९३५॥

तत्रारिमर्दनक्षोणिपतेः सन्न्यायशालिनः । लक्ष्मीवती प्रिया शीलगुणरत्नावलीखनिः ॥९३६॥

मतिसाराभिधो मन्त्री दृढो नीतिविक्षणः । भूपस्य मानसं शश्वत् रञ्जयामास सत्तमः ॥९३७॥ यतः—

६ “अलं करोति हि जरा राजा—मात्य—भिषग्—यतीन् । विडम्बयति पण्यस्त्री—मल्ल—गायन—सेवकान् ॥९३८॥

सद्विमानवनावासदीर्घिकादिविराजितम् । स्वर्गं भूपोऽन्यदा सुप्तो दृष्ट्वा जागरितो निशि ॥९३९॥

ममेदृशं पुरं नैव यदि स्यात्स्वर्गसंनिभम् । तदा मे जीवितं सर्वं निष्फलं समजायत ॥९४०॥

९ प्रातः श्यामाननं भूपं निरीक्ष्य मन्त्रिराड् जगौ । स्वामिंस्तव क्वचिच्चिन्ता विद्यते वद साम्प्रतम् ॥९४१॥

राजाऽवक् कथितुं नैव शक्यते साम्प्रतं मनाग् । मन्त्री प्राहाधुना स्वामिन् दुःसाधमपि कथ्यताम् ॥९४२॥

राजा प्राह मया स्वप्ने दृष्टोऽत्र त्रिदशालयः । तेन स्वर्गोपमं द्रव्यव्ययात्कारय मत्पुरम् ॥९४३॥

१२ ततोऽर्काशम—शशाङ्काशम—स्फटिकाशम—मणीचयैः । मन्त्री सर्वाणि गेहानि कारयामास सर्वतः ॥९४४॥ यतः—

“ते धन्या मन्त्रिणः शिष्याः सेवकास्तनयाः प्रियाः । भूपादीनां वचः प्रोक्तं ये कुर्वन्ति स्म हर्षिताः ॥९४५॥

महीशसप्तभूसन्नापुरतस्तोरणं वरम् । कारयामास रैकुम्भमयूरोद्भासि मन्त्रिराट् ॥ ९४६ ॥

- पशुः पुण्यं घन गोष्ठी भोग-धर्म-जिनालयाः । क्रमशो भूमयः सप्त सप्तभूमिनिर्किंते ॥९४७॥
 गवांसस्थः पुरीशोभा पश्यन् भूपो जगावदः । प्रिये ईदृक् पुरं नास्ति क्वापि भूमितले वरम् ॥९४८॥ यतः—
 ३ “स्वचिचकलितो गर्वः कस्य नाम न विद्येते । जल्लिख्य टिड्ढिभः पादौ शेते भङ्गभयादिवः ॥९४९॥
 श्रुत्वैतचोरणारूढा शुकी प्राह शुकं प्रति । ईदृक् क्वापि पुरं रम्यं मत्वा द्रष्टुं त्वया शुक् ॥९५०॥
 शुक्ः प्राह प्रिये सारत्नसौधसमन्वितम् । रत्नकेतुपुरं स्वर्गिपुरस्यर्द्धिं विद्यते ॥९५१॥
 ६ तत्रासीद्वनचन्द्रादो भूपो रत्नवती प्रिया । लक्ष्मीवती सुता चारुलपसौभाग्यसुन्दरी ॥९५२॥
 एतच्चतुष्टयस्याग्रेऽत्रत्यद्रङ्ग-नृपादयः । अङ्गारकतुला स्वर्णस्येवाग्रे दधतेतराम् ॥९५३॥ यतः—
 “वारि-दृप्त-मही-प्रस्थ-काष्ठ-वस्त्रा-वला-नृणाम् । पुरा-चलविशेषाणामन्तरं विद्यते महत्” ॥९५४॥
 ९ तेनायं नृपतिर्गर्वं मुधा धत्ते पुरेक्षणात् । उत्तमानां न युज्येत कर्तुं गर्वं क्वचिन्मनाम् ॥९५५॥ यतः—
 “जाति-लाभ-कुलै-र्षर्य-वल-रूप-तपः-श्रुतैः । कुर्वन् मदं पुनस्तानि हीनानि लभते पुमान्” ॥९५६॥
 श्रुत्वैतन्नृपतिः कीरपार्थे यावद् व्रजेत्ततः । तावच्चन्मिथुनं दृष्टिगोचरात्प्रययौ क्वचित् ॥९५७॥
 १२ दृष्ट्यौ भूपः पुरं द्रव्यव्ययेन कारितं मया । एवमुक्त्वा कथं कीरयुग्ममृष्टीय जग्मिवान् ॥९५८॥
 एवं पुनः पुनश्चिन्ते चिन्तयन्नृपतिर्भृशम् । श्यामास्यो मन्त्रिणा पृष्टोऽक्षेपं दुःखं निजं जगौ ॥९५९॥
 रत्नकेतुपुरं द्रष्टुं रत्नचन्द्रं च भूपतिम् । सर्वसु दिक्षु भूमीशः प्रेपयामास सेवकान् ॥९६०॥

- ३ भ्रान्त्वा ककुप्सु सर्वास्वलब्धतत्पुर्ववार्तिकाः । श्यामास्याः सेवका भूपपार्श्वेऽभ्येत्य जगुः शनैः ॥९६१॥
पुरनामादि न ज्ञातमस्माभिर्वसुधातले । ततोऽवग् भूपतिर्मन्त्रिन् ! मृत्युर्मेऽत्र समागमत् ॥९६२॥
ज्ञास्यते सा पुरी चेन्न तदाऽग्निः शरणं मम । मन्त्री प्राह क्रियत्कालं प्रतीक्षस्व नरेश्वर ! ॥९६३॥
भ्रान्त्वा सर्वत्र षण्मासमध्ये चेत् तत्पुरुषस्य च । आनयिष्यामि नो शुद्धिं मर्तव्यं भवता तदा ॥९६४॥
भूपोऽवग् नैव शक्नोमि स्थातुं सम्प्रति मन्त्रिणः । मन्त्रीश्वरा जगुः कार्यं शोभते त्वरितं न हि ॥९६५॥ यतः—
६ “सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । दृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः” ॥९६६॥
एवमुक्ते यदा भूपो न मुञ्चति कदाग्रहं । तदाऽवग् मन्त्रिराट् राजन् ! सन्नराः कथयन्ति यत् ॥९६७॥
तत्सर्वं सुखकृन्नूनं जायते देहिनामिह । भीमस्य वणिज इव स्थाने स्थाने न संशयः ॥९६८॥ [युग्मम्] तथाहि—
९ श्रीपुरे धीधनः श्रेष्ठी वसति स्म धनी महान् । तस्याहं बुद्धयो बद्धयो लभ्यन्त एव निश्चयः ॥९६९॥
तत्र गतोऽन्यदा भीमो विहुत्यर्थं रमापुरात् । ग्राममध्ये भ्रमन् बुद्धिहृष्टे च समुपागमत् ॥९७०॥
भीमोऽवग् वस्तु लभ्येत किं किं श्रेष्ठिन् तत्रापणे । श्रेष्ठी प्राह धियश्चाव्यो लभ्यन्ते न क्रयाणकम् ॥९७१॥
१२ चतुःशतं द्रमान् लात्वा श्रेष्ठ्यदाद् धीचतुष्टयम् । चत्वारः पुरुषा यद्यद्वदन्ति क्रियते हि तत् ॥९७२॥
सरसोऽनारके स्नानं कर्तव्यं भवता क्वचित् । नाध्वन्येकेन गन्तव्यं वाच्यं गुह्यं नच स्त्रियः ॥९७३॥
मूढे कार्ये मलोपान्ते आगन्तव्यं त्वया क्वचित् । बुद्धिचतुष्टयं ततः पुरात् ॥९७४॥

- ३ क्रमाद् भ्रमन् ययौ चन्द्रपुयां क्षुत्तृड्विधाधितः । सुप्तो देवकुले रात्रौ नमस्कारपरायणः ॥९७५॥
इतो रेंदेशिकः कथिदेत्य तस्मिन् पुरे तदा । कस्याचेत् श्रेष्ठिनो हृष्टे सुष्वाप निशि निर्भरम् ॥९७६॥
उत्पन्नगूलरोगेणारुस्मद्वेशिको मृतः । हृष्टस्वामी समायातः श्रेष्ठी स्वीयनिकेतनात् ॥९७७॥
दृष्ट्वा मृत नरं दध्यौ क्रिय कर्पयिष्यते । धिलिता मानवा द्रुं जल्पन्ति स्मेति ते तदा ॥९७८॥
कृष्यतामाराणात् शीघ्रमित्युक्ते हृष्टपतिर्जगौ । ज्ञातिर्न ज्ञायते स्पर्शः क्रियतेऽस्य कथं स्वयम् ॥९७९॥
४ ततो महाजनाः प्रोचुर्निःस्वस्य कस्यचित्पुनः । दीयते भोजन सोऽतः कर्पयिष्यति हृष्टतः ॥९८०॥
ययुर्महाजना हृष्टस्वामियुक्ता मरुत्कुले । दृष्ट्वा निःस्व जगुर्हृष्टात्कर्पय त्व मृतं जनम् ॥९८१॥
५ हृष्टस्वाम्यदन तुभ्यं दास्यत्येषोऽय सुन्दरम् । ततो निःस्वो वचस्तेषामङ्गीकृत्य मृत च तम् ॥९८२॥
रज्जुगन्ध ततः प्रेतगृहेऽभ्युच्चञ्जनेस्तदा । तस्य वस्त्राञ्चलेऽपश्यद् दीव्यद्रत्नचतुष्टयम् ॥९८३॥ [युग्मम्]
लात्वा तानि ययौ स्नानं कर्तुं निःस्वः सरोवरम् । आरुके प्रविशान् दध्यावाचैका धिषणा मया ॥९८४॥
अनारुके ततः स्नानं कृत्वा श्रेष्ठिगृहे गतः । भोक्तुं चोपाविशद् यावत् तावत्तान्यसस्मरत् ॥९८५॥
६ समेत्यानारुके रत्नचतुष्कं विस्मृतं तदा । लात्वा स्तौति स्म तां बुद्धिं विक्रीतामादिमं तदा ॥९८६॥
हृष्टो रत्नासितः पथद्वित्य श्रेष्ठिनिर्गतेने । भुम्त्वा मध्येपुर नानाकौतुकानि निरीक्षते ॥९८७॥
एरुकिना न गन्तव्यमिति स्मृत्वा धियं स च । व्रजन्त सेहलं लात्वा द्वितीयं चलितोऽग्रतः ॥९८८॥

- पश्यन् ग्रामादिं ग्रीष्मर्तौ मध्याह्ने विपिने क्वचिद् । मुत्कलं सेहलं भुक्त्वा सुप्तो वदतरोरधः ॥९८९॥
दृक्षाद् बहिः समेत्याहिः भीमं ददाति यावता । सेहलेन कृतस्तावच्छतखण्डो रुषा रणात् ॥९९०॥
- ३ भीमः सुप्तोत्थितः सर्पं सेहलेन हतं तदा । वीक्ष्य बुद्धिं तृतीयां च स्तवीति स्मात्पनो हिताम् ॥९९१॥
ततो हरपुरे हीरसुतां रूपवतीं वराम् । सद्यः सदुत्सवं भीमः परिणीय स्थितः सुखम् ॥९९२॥
स्वर्णद्वीपेऽब्धिमार्गेण गत्वा प्राप धनं बहु । सद्यः फलानि चिर्भट्वा वीजानि श्रेष्ठिराट् पुनः ॥९९३॥
- ६ पश्चादेत्य निजे गेहे तानि वीजानि नित्यशः । उप्त्वा फलानि भार्यायै चिर्भट्वाः प्रददौ रहः ॥९९४॥
भार्यायोक्तं च चिर्भट्वाः फलानि नित्यशः कुतः । आनयसि ततस्तेन तत्स्वरूपं निवेदितम् ॥९९५॥
पूर्वं रूपवती श्रीदश्रेष्ठिसंस्कृतामसा । उपायद् गन्तुकामापि कियत्कालं स्थिताऽस्ति च ॥९९६॥
- ९ श्रीदाग्रे रूपवत्योक्तमेष्यामि त्वद्गृहेऽहकम् । श्रीदोऽग्रं यदि भो बाले समेष्यसि ममालये ॥९९७॥
तदा रहसि वीजानि वदौ क्षिप्त्वा च पाचय । छलं कृत्वा न चेद् गेहे मदीये त्वं समेष्यसि ॥९९८॥
तदा भूमीपती रुष्टः सर्वस्वं मे हरिष्यति । रूपवतीं जगौ वाक्यं करिष्येऽहं तवेदितम् ॥९९९॥
- १२ ततोऽभ्येत्य नृपास्थयां श्रीदः श्रेष्ठी उपाविशत् । तदा भीमो महीपालमिलनाय समाययौ ॥१०००॥
तदा श्रीदो जगौ सद्यः फलानि वीजकानि हि । दृश्यन्ते साम्प्रतं केषां जनानां न निकृतेन ॥१००१॥
तदाऽभिमानतो भीमो जगौ नैवं प्रजल्प्यते । सद्यः फलानि वीजानि सन्त्येव मम सन्नि ॥१००२॥

- श्रीदोऽग्नं नहि जल्येत कूट कुत्रापि मानवैः । भवन्ति यदि वीजानि तादृक्षाणि तवालये ॥१००३॥
 तदाऽरिला रमा सत्रो ग्रहीतव्या त्वया वणिग् । तादृक्षाणि च वीजानि न सन्ति तव सद्मनि ॥१००४॥
 तदाऽदृक् शय यस्योपरि दास्यामि तत्क्षणात् । त ग्रहीष्याम्यह भीमाभीष्टं तव निःक्रेतनात् ॥१००५॥
 वीजान्यानीय भूषाग्रे उत्तानि वणिजा यदा । न फलितानि भीमेन हारितं च तदाऽचिरात् ॥१००६॥
 जारोऽवगम्यते मेहे तत्र भीमाधुना हुतम् । द्विषदादि ग्रहीष्यामि वस्तु रम्यमह स्फुटम् ॥१००७॥
 गृहिणीग्रहणे वाञ्छा भवैतज्जल्पनाचदा । बुद्धिदस्य धनस्यान्ते गत्वा सर्व जगौ च तत् ॥१००८॥
 हारिता गृहिणी याति यद्यन्यस्य निःक्रेतने । तदा वर्यमतिरपि पुमान् (न) शोभां समाप्नुयात् ॥१००९॥
 प्राप्तुं पारमपरस्य पारावारस्य पार्यते । स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणां दुश्चरितस्य नो पुनः ॥१०१०॥
 धनोऽवगम्य वस्तु निःशेषं पत्नीयुक्त द्वितीयकौ । मुक्त्वा दत्त्वा च निऽश्रेणी श्रद्धं प्रतिवदेरिति ॥१०११॥
 चदित्वोपरि गेहस्य निःश्रेण्या लाहि वस्तु च । चटने न यदा पाणिं दत्ते निःश्रेणिकोपरि ॥१०१२॥
 जल्पेयास्त्व तदा त च प्रत्येवं स्फुटया गिरा । इमा निःश्रेणिकां पाणिस्पर्शनाल्लाहि नैगम ! ॥१०१३॥
 १२ भीमः पश्चाद् गृहेऽभ्येत्य बुद्धिदोक्तमशेषतः । कृत्वा यावत्स्थितस्तावज्जारस्तत्र समागमत् ॥१०१४॥
 गृहोपरि स्थिता भीमपत्नी रूपवती शठा । आत्मानं ज्ञापयामास जाराय वणिजे तदा ॥१०१५॥
 ता तादृशं स्वसङ्केतं कुर्वाणां वीक्ष्य गेहिनीम् । भीमो निजसधर्मिण्या जज्ञौ दुश्चरितं तदा ॥१०१६॥

- जारो यावच्च निःश्रेण्या उपरिष्टात्रिजं शयम् । दन्वोर्ध्वं चटति स्माशु लातुं भीषनितम्बिनीम् ॥१०१७॥
तावद्भीमो जगौ स्वीयहस्तस्पृष्टाधिरोहिणीम् । गृहीत्वा गच्छ जार ! त्वं सद्यः स्वीयनिकेतनम् ॥१०१८॥
छलितश्च तदा जारः किंकर्तव्यजडोऽभवत् । ततः श्रेष्ठी प्रियां जज्ञौ तादृक्षां भीमनैगमः ॥१०१९॥
दुश्चारिणीं प्रियां भीमः कर्षयित्वा गृहाद् बहिः । पर्यणैषीत्प्रियामन्यां विनीतां लसदुत्सवम् ॥१०२०॥
एवं ये महतां वाक्यमङ्गीकुर्वन्ति सादरम् । तेषां समीहितं कार्यं सेत्स्यति नात्र संशयः ॥१०२१॥
मासत्रयावधि क्षमापः कारितो मन्त्रिणा तदा । ज्ञातुं तत्पुरभूपादि चचाल सचिवैश्चरः ॥१०२२॥
भूरिदेश-पुर-ग्रामा-कर-दौल-वनादिषु । भ्रमन्मन्त्रीश्चरः खिन्नो रत्नवत्यां ययौ पुरि ॥१०२३॥
गत्वा जिनालये नत्वा स्तुत्वा श्रीऋषभं जिनम् । मेहीकुन्दुविक्रगेहे भोक्तुं मन्त्री उपाविशत् ॥१०२४॥
श्यामास्यं मन्त्रिणं दृष्ट्वा कुन्दुविका जगावदः । कुतोऽस्ति श्यामलं वक्त्रं दुःखं कथय सम्प्रति ॥१०२५॥
ततो मन्त्री निजं कार्यं भूपसत्कमचीकथत् । मेही प्राह भव स्वस्थः कार्यशुद्धिर्भविष्यति ॥१०२६॥
रत्नकेतुपुरे गन्तुं यद्यस्तीहा तवानघ । तदाऽत्रानय भूपालं कार्यशुद्धिकृते दुतम् ॥१०२७॥
१२ हृष्टो मन्त्री ततोऽभ्येत्य स्वपुर्या भूपसन्निधौ । कार्यशुद्धिकरीं वार्ता कथयामास मूलतः ॥१०२८॥
सपादलक्षमूल्यानि रत्नान्यानीय भूपतिः । मन्त्रियुक्तो ययौ रत्नवत्यां पुरि प्रमोदितः ॥१०२९॥
मिलितो भूपतिर्मैत्र्याः प्रीणितो भोजनादिभिः । उक्तं चेतः पुरात् तच्च योगनानां शतत्रयम् ॥१०३०॥

- सौभाग्यसुन्दरी कन्या विद्यते नरद्वेषिणी । राज्ञोक्त तत्र यानेच्छा विद्यते तेन मां नय ॥१०३१॥
- मेही प्राह रुचिस्तेऽस्ति तत्र गन्तु पुरि हुतम् । तदा त्वं मन्त्रियुक् शय्यामलङ्कुरु निवेशनात् ॥१०३२॥
- शय्याऽसीनो वृषो मन्त्रियुक्तो मेढ्रा क्षणाचदा । नीतो द्युविद्यया रत्नफेनुपुर्यां वहिर्वने ॥१०३३॥
- उत्तीर्णाब्धिं वृष मेढ्राः प्रोक्तमेतत्पुरं हि तत् । अहं पश्चाद्गमिष्यामि निज कार्यं च साधय ॥१०३४॥
- राजा प्राह गतिः का नो विद्यते मे द्युगामिनी । तेन पश्चात्कथं पुर्यां स्वस्यां मया गमिष्यते ॥१०३५॥
- मेधोक्त च पुरा-वास-भूष-सौभाग्यसुन्दरीः । प्रपश्यतं युवां सम्यग् स्वस्थीभूय निरन्तरम् ॥१०३६॥
- गत्वा स्वसदने सद्य इत एकादशाहनि । आयास्यामि वनेऽन्नाहं प्रोक्त्वा कुंदविक्रा ययौ ॥१०३७॥
- विद्यया वृषतिः कन्या वभूव रूपशालिनी । द्विजरूपधरो मन्त्री चक्रे तां कन्यका करे ॥१०३८॥ [युग्मम्]
- पश्यन् पटे पदे पुर्यां शोभा मन्त्री मनोहराम् । गत्वा संसादि भूपस्याशीर्वाद प्रददौ स्फुटम् ॥१०३९॥
- भूपेनोक्तं कुतः स्थानात्किं कुतऽन्नागतो वद । द्विजोऽवक् त्वत्पुरं द्रष्टुं शुत्वा दूरादिहागमम् ॥१०४०॥
- भूपोऽत्रग् नगरी पश्य रत्नसौधविराजिताम् । द्विजः प्रोवाच कन्यायाः प्रतिबन्धोऽस्ति मेऽधुना ॥१०४१॥
- १२ तेनेय कन्यका भूष त्वदीयेऽन्तः पुरेऽधुना तिष्ठत्वं पुनर्यावत्करोमि नगरेक्षणम् ॥१०४२॥
- भूपदेशात्सुतां विभो विमुच्यान्तःपुरे तदा । पुरीं द्रष्टुं ययौ हृष्टश्रेण्यादिषु प्रयोदितः ॥१०४३॥
- प्रश्नप्रहेलिकाभिश्च द्विजकन्या नृपाङ्गनाम् । अरञ्जयत्तथा नित्यं यथा साऽजनि भक्तिभाग् ॥१०४४॥

विप्रपुत्र्याऽन्यदा भूपुत्री पृष्टेति हे सखि ! । किमर्थं क्रियते द्वेषो नृपु भूपाङ्गजा जगौ ॥१०४५॥

मलयाद्रिमहादव्यां चुटिका-चुटकद्वयम् । प्रासादे आदिदेवस्य सदा पूजां चकार च ॥१०४६॥

३ चुटी प्राह चुटेदानीं नीडं च क्रियते पते ! । आसन्नः प्रसवनेहा विद्यते साम्प्रतं मम ॥१०४७॥

एवमुक्तोऽपि बहुशो जजल्प नो मनागपि । तृणान्यानीय भूयांसि नीडं चुटी व्यथाचदा ॥१०४८॥

ततस्तथा कृते नीडे तिष्ठति स्म स सन्ततम् । इतो लघो दवस्तस्मिन् वने वंशालिघर्षणात् ॥१०४९॥

६ चुटी प्राह पते ! नीरमानीय साम्प्रतं हृदात् । सिच्यते आत्मनो नीडं दह्यते न यथा मनाग् ॥१०५०॥

एवमुक्तोऽपि बहुनोत्तस्थौ च चुटको यदा । तदानीय जलं नीडं सिक्तं चुटिकया तथा ॥१०५१॥

एवं तस्याश्च कुर्वन्त्यास्तत्र दावाग्निराययौ । उत्थाय चुटको दुष्टो ययौ कुत्रापि कानने ॥१०५२॥

९ दग्धा दावाग्निना साऽहं नाभेरर्चाविधानतः । अस्मिन् पुरेऽभवं रत्नकेतुराजाङ्गजा ननु ॥१०५३॥

जातिस्मरणतो ज्ञात्वा नृपु द्वेषो ममाजनि । दुष्टाशया नराः प्रायो भयन्त्येव न संशयः ॥१०५४॥

विप्रपुत्री जगौ भूपुत्रि सारङ्गलोचनाः । कूटासत्यमुपावादादिन्यः स्यू रूपारुणाः ॥१०५५॥ यतः—“अवृतं साहसं” ॥

१२ आकर्ण्यैतज्जगौ राजपुत्री विमसुतां प्रति । नृपु द्वेषो न यात्येप क्रियते सखि किं मया ॥१०५६॥

विप्रपुत्री जगौ भूपुत्रि ! क्रोधेन तत्क्षणात् । विहितं सुकृतं याति वायुनेवाभ्रसन्ततिः ॥१०५७॥

इतो दष्ट्वा पुरीशोमां भूषान्तेऽभ्येत्य स द्विजः । ययाचे भूपतिं पुत्रीं निजां मुक्तां पुरा स्फुट्य ॥१०५८॥

- ३ आनेतुं तत्सुता चेदी मेपिताऽगात्सुतान्तिके । प्रोक्तं चास्याः पिताऽयातः प्रेपयेमा नृपान्तिके ॥१०५९॥
 राजपुत्री जगत्प्रिया त्रियोगं न सहे क्षणम् । एतच्चेदी महीपालपार्श्वे गत्वा जगाद च ॥१०६०॥
 श्रुत्वा तद् ब्राह्मणः प्राह भूपार्यय सुतां मम । नोचेदहं करिष्यामि हत्यां स्वस्यात्मनोऽचिरात् ॥१०६१॥
 ततस्तौ कन्यकां पुत्रीपार्श्वदानीय भूपतिः । ददौ द्विजन्मने तस्मै सोऽपि विप्रोऽचलत्ततः ॥१०६२॥
- ६ स्मारं स्मारं गुणग्रामं तस्या भूपालनन्दीनी । वभूव दुःखिनी जातिमिव रोलम्बगोहिनी ॥१०६३॥
 द्विजोऽखिल पुर तस्या दर्शयित्वाऽभितः क्रमात् । ईदृक् पुर न कुत्रास्तीति प्रजल्पन् ययौ बहिः ॥१०६४॥
 पूर्वसंकेंतिते स्थाने गत्वा रूपं निजं नृपः । प्रादुश्चकार यावच्च तावन्मेही समाययौ ॥१०६५॥
 खट्वाप्रयोगतः पुर्या नीत्वा मन्त्रि-महीपती । मेही कुन्दुविका भक्तिं व्यधाद्भोजनदानतः ॥१०६६॥
 भूपोऽवक् सत्परीवार लत्वाऽत्रैष्याम्यहं पुरि । खट्वाप्रयोगतस्तत्र नेतव्योऽहं त्वयाऽङ्गने ! ॥१०६७॥
 मेही प्राह त्वया शीघ्रमागन्तव्यं महीपते । ईहितं ते करिष्यामि नात्र कार्यो विचारणा ॥१०६८॥
 भूपोऽवग् तव कैनेपा दत्वा खट्वा नरेण च । मेही प्राह धरापुर्ययमश्रुच्छेष्टी धनभिधः ॥१०६९॥
- १२ शत्रुञ्जयादितीर्थेषु तस्य धन्याभिधा मिया । कृत्वा यात्रा सदा धर्मपरा प्रापादिमं दिवम् ॥१०७०॥
 च्युत्वा चास्मिन् पुरे स्वर्गात् मेही जाता मृगक्षणा । धनो धर्मपरो मृत्वा द्वितीयां दिवमीयिवान् ॥१०७१॥
 स्मृत्वा पूर्वं भवं सोऽपि स्वर्गादित्य सुधाशनः । मोहान्मेही ददौ खट्वामेकामाकाशगामिनीम् ॥१०७२॥ यतः-

“पंचसु निणकल्लाणेषु चेव महारिसि० ॥” “चत्तारि पंचजोअणसंयाइं गंधो अ मणुअलोगस्स” ॥१०७३॥

ततः प्रभृति सा मेही कुर्वत्युपकृतिं सदा । धर्मकर्मपरा कालं गमयामास किञ्चन ॥१०७४॥ यतः—

३ “आरोज्यं सौभाग्यं धनाढ्यता नायकत्वमानन्दः । कृतपुण्यस्य स्यादिह सदा जयो वाञ्छितावाप्तिः” ॥१०७५॥ इत्यादि ।

साऽहं ज्ञेया ततो भूपो हृष्ट आपृच्छय तां तदा । मतिसारयुतः स्वीयां नगरिं समुपागमत् ॥१०७६॥

ततो यात्राछलेनोर्वीपतिः सारचमूदृतः । गत्वा रत्नवतीपुर्यां मेह्याश्च मिलितो रहः ॥१०७७॥

६ प्रोक्तं राज्ञा च मां तत्र प्रापयाशु बलान्वितम् । ततोऽहमात्मना कन्यां परिणयामि तां छलत् ॥१०७८॥

मेह्योक्तं भवता(तोऽ)शेषा चमूः स्पृशतु खट्विकाम् । तथा स्पर्शनतः खट्वा चचाल गगने क्रमात् ॥१०७९॥

राजा चमूयुतः खट्वायोगात्तस्मिन्मरुद्धने । मुक्तो मेह्या ततः सीम व्यापयन् तुरगादिभिः ॥१०८०॥

९ परचक्रागमभ्रान्त्या रत्नकेतुर्महीपतिः । संनद्य विग्रहं कर्तुं निस्सत्सार पुराद् बहिः ॥१०८१॥

इतोऽरिर्मर्दनक्षमापशिक्षितो निजसेवकः । समेत्य रत्नकेतुश्चापालोपान्ते जगावदः ॥१०८२॥

अरिर्मर्दनभूपालो धर्मिष्ठो धर्मशेखरः । अत्राद्य परदेर्दीयो यात्रां कर्तुं समागमत् ॥१०८३॥

१२ नालोक्ते मुखं स्त्रीणां स्त्रीणां वाक्यं शृणोति न । यद्येति वनिता दृष्टिगोचरे स तदा मृतः ॥१०८४॥

आकर्ण्यैतन्नृपः स्वस्थो रत्नकेतुर्महीपतिः । अरिर्मर्दनभूपालचमूमध्ये समीश्रितान् ॥१०८५॥

इतोऽरिर्मर्दनः क्षमापः श्रीयुगादिजिनेशितुः । अर्चो चक्रेऽष्टधा चारुषुष्पगन्धाक्षतदिभिः ॥१०८६॥

“नरगंध-धूव-चुक्खक्खएहि कुसुमोहि पवरदीवेहि । नेवेज्ज-फल-जलेहि अ जिण पूआ अट्ठहा भणिआ ॥१०८७॥
 जो पूएइ तिसस जिणिंदराय तहा विगयदोसं । सो तइअभवे सिज्झइ अहवा सत्तट्ठमे जम्मे” ॥१०८८॥
 पूजा कृत्वा द्रुपौ द्वौ च मिलितौ भक्तिपूरितौ । रत्नकेतुर्जगौ कुत्र किमर्थं गम्यतेऽधुना ॥१०८९॥
 अस्मिर्दनभूपालो जगौ यात्रा जिनेशितुः । कर्तुं समागतोऽत्राहं ससारभ्रमणाच्छिडे ॥१०९०॥ यतः-

“श्रीतीर्थपान्थरजसा विरजीभवन्ति, तीर्थेषु वंभ्रमणतो न भवे भ्रमन्ति ।

द्रव्यव्ययपदिह नराः स्थिरसम्पदः स्युः, पूज्या भवन्ति जगदीशमथाचर्यन्तः ॥ १०९१॥

पत्योपमसहस्रं तु ध्यानाल्लक्षमभिग्रहात् । दुर्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपमसञ्चितम् ॥१०९२॥

वपु. पवित्रीकुरु तीर्थयात्रया, चित्तं पवित्रीकुरु धर्मवाञ्छया । वित्तं पवित्रीकुरु पात्रदानतः कुलं पवित्रीकुरु सचरित्रैः ॥
 धर्मिष्ठं भूपतिं दृष्ट्वा रत्नकेतुर्जगावदः । भोजन कुरु मद्देहे प्रसद्य साम्प्रतं द्रुतम् ॥१०९४॥ यतः-

“अभय सुपत्तनाण अणुक्का लचिअक्किचिदाण च । दोहिवि मुखो भणिओ तिन्नि उ भोगाइअं दिति ॥१०९५॥
 न कय दीणुद्धरण न कय साहम्मिआण वच्छल्लं । हिययंमि वीअराओ न धारिओ हारिओ जम्मो ॥१०९६॥

१२ कोसिं च होइ चित्तं चित्तमन्नोसिमुभयमन्नेसिं । चित्तं वित्तं पत्तं तिन्नि वि केसिं वि घन्नाणं” ॥१०९७॥

पान्थभूपो जगौ मध्येपुर नेष्याम्यहं कदा । यद्यायाति ममाप्येका भाभिनी नेत्रगोचरे ॥१०९८॥

तदा मया विधातव्यः प्राणत्यागः स्वयं खलु । तेन त्वया न नक्तव्यं भोजनाय महीपते ॥१०९९॥

- राज्ञोक्तं निखिला नार्यः क्षेप्यन्ते स्वगृहान्तरे । अस्मत्पत्न्योऽपि रहसि स्थास्यन्ते वचनान्मम ॥११००॥
अरिमर्दनभूमेन मानिते सति भूपतिः । एतय स्वसदने सर्वां पुरीं सद्यस्तथाऽकरोत् ॥११०१॥
विधाय नगरीशोभां भोजनं सुन्दरं पुनः । रत्नकेतुर्नृपं पान्थमानयामास सञ्जानि ॥११०२॥
दृढेर्षिणीसुतावासोपान्ते भोजनमण्डपे । चकार गौरवं भूषो वातक्षेपादिभिर्भृशम् ॥११०३॥ यतः—
“पानीयस्य रसः शैत्यं परान्नस्यादरो रसः । आलुकूल्यं रसः स्त्रीणां मित्राणां वचनं रसः ” ॥११०४॥
पुत्रीगेहान्तरे तस्यारिमर्दनमहीपतेः । विश्रामाय ददौ स्थानं रत्नकेतुर्नृपस्तदा ॥११०५॥
भूपः पप्रच्छ भो भूप द्वेषो नार्यां कथं तव । प्राहारिमर्दनः पूर्वभवोद्भूतोऽभवन्मम ॥११०६॥
श्रुत्वैतद्वचनं भूमिपतेः पूर्वभवं तदा । श्रोतुं भूपाङ्गजा छन्नं तस्यौ कौतुकिताशया ॥११०७॥
तदाऽवगृह्णतिरत्नकेतुर्भूधार्मिकाग्रणीः । त्वं प्राचीनभवं स्वीयं विस्तराज्जल्प मेऽग्रतः ॥११०८॥
प्राहारिमर्दनः पूर्वभवे मलयपर्वते । चटिकाचटकद्वयं वसति स्म निजेच्छया ॥११०९॥
प्रासादे ऋषभं देवं वारि-पुष्प-फलादिभिः । भक्त्या चुटचुटीयुग्मं पूजयामास शर्मणे ॥१११०॥
चुटः प्राहान्यदा नीडं क्रियते चुटि! साम्प्रतम् । एवं भूयश्चुटेनोक्ता नाशृणोन्न जजल्प च ॥११११॥
चुटः स्वयं व्यथान्नीडं यावत्कष्टेन पादपे । तावद्वावानलो वंशघर्षाज्ज्वाल कानने ॥१११२॥
आगच्छन्तं दवं वीक्ष्य चुटोऽवक् चुटिकां प्रति । आनीय सलिलं नीडं विलग्नं च क्रियते द्रुतम् ॥१११३॥

एव भूयश्चुटेनोक्ता चुटी दुष्टाशया तदा । नोत्तस्यौ न जगौ किन्तु मौनं कृत्वा स्थिता भृशम् ॥१११४॥

नीहं सिञ्चन् शुको नाभिपुत्रध्यानपरायणः । दग्धो दवाग्निना सोऽहं जातो भूषोऽरिर्मर्दनः ॥१११५॥

३ भुत्वा भूषाङ्गजा दध्यौ मृषा क्रमेण जल्पति । मयाऽथवा भवः पूर्वो विपरीतो निरीक्षितः ॥१११६॥ यतः—

“अज्ञानेनावृता जीवा न जानन्ति हिताहितम् । घचूरिता जनाः किं न पश्यन्ति कनकं जगत् ॥१११७॥

ध्यात्वेति भूपभूः प्राह कृटं किं भूप जल्पसि । समानीय मयानीरं नीह सिक्तं जलाशयात् ॥१११८॥

६ भूपपुत्रो जगौ नीहं सिक्तं च वारिणा मया । एवं मिथः कलिद्वीभ्यां चक्रे भूयः प्रजल्पनात् ॥१११९॥

उत्सार्य द्विपदीं यावद् वीक्षते भूमिभृगुखम् । द्रष्टु द्वेपो गतस्तावत्तस्या ध्वान्तं रेवरिव ॥११२०॥

दृष्ट्वैतन्नुपतिं हृष्ट मुत्कलाप्यारिमर्दनः । यावच्चाल तावच्च भूपपुत्री जगावदः ॥११२१॥

९ पूर्णे भवेऽभवत्क्रान्तो ममायं मेदिनीपतिः । भवेऽस्मिन् भवतादेष पतिर्नो चेद्विभावसुः ॥११२२॥

ततो वलाचदा रत्नकेतुर्भूपो निजाङ्गजम् । अरिमर्दनभूषाय ददौ चारुतरोत्सवम् ॥११२३॥ यतः—

“धर्मोयं धनवल्लभेषु धनदः कामार्थिना कामदः, सौभाग्यार्थिषु तत्पदः किमपर पुत्रार्थिनां पुत्रदः ।

१२ राज्यार्थिष्वपि राज्यदः किमथवा नानाविकल्पैर्नृणाम्, तत्किं यन्न ददाति किं च तनुते स्वर्गपवर्गवपि” ॥११२४॥

ततो रत्नवतीं कन्या परिणीयारिमर्दनः । मेहीसांनिध्यतो रत्नवत्याः पुर्याः समाययौ ॥११२५॥

रसनृत्यादिना भक्ती राज्ञो मेधा कृताऽऽदरात् । मणीचतुष्टयं लक्षमूल्यं मेहौ नृपो ददौ ॥११२६॥

मुक्कलाप्य च तां कैश्चित्प्रयाणैर्भूमिपोऽध्वनि । वन्दमानश्च तीर्थानि स्वं पुरोद्यानमागमत् ॥११२७॥
तलिका-तोरणे वारिच्छदां वन्दनमालिकाम् । मन्त्रीशः कारयामास पुरीशोभां च सर्वतः ॥११२८॥
सुमुहूर्ते लसद्वाद्या-तोद्य-गीतपुरस्सरम् । यावदायाति भूपालः पत्नीयुक्तो नृपाध्वनि ॥११२९॥
तावत्तूर्यारवं श्रुत्वा द्रुं भूपं प्रियान्वितम् । त्यक्त्वा निजं कार्यं मिलिता मानवाः स्त्रियः ॥११३०॥
एकनेत्राञ्जिता काचिदर्धगुम्फितमस्तका । अर्धमण्डितवक्त्राब्जा काचिद् द्रुं समाययौ ॥११३१॥ यतः-
“तीहं तिन्नि पीआरढां कलि कज्जल सिंदूर । अब्ब तिन्नि अइवल्लहां दूध जमाई तूर” ॥११३२॥
पदे पदे ददद् दानं गीतवृत्यपुरस्सरम् । अलं चकार भूपालः सौधं पत्नीयुतस्तदा ॥११३३॥
संयोगः शशि-रोहिण्योः पार्वती-श्वरयोरिव । जातस्तयोर्महीपाल-पत्न्योः सौभाग्यशालिनोः ॥११३४॥
गर्भे सौभाग्यसुन्दर्याः कोऽपि पीवरपुण्यवान् । अवतीर्णः शुभे घस्त्रे जीवः सत्स्वप्नसूचितः ॥११३५॥
गर्भानुभावतस्तस्या ये येऽभूवन् मनोरथाः । देवपूजादयस्ते ते पूरिता मेदिनीशुजा ॥११३६॥
नृपपत्नी शुभे घस्त्रे सुतं सुते स्म सुन्दरम् । जन्मेत्सवं नृपः कृत्वा मेघ इत्यभिधां ददौ ॥११३७॥
१२ धात्रीभिः पञ्चभिस्तन्यपानदानादिभिः सदा । लालयमानः क्रमाद् वृद्धिं जगाम नृपनन्दनः ॥११३८॥ यतः-
“उत्पतन् निपतन् रिङ्खन् हसन् लालावलीं वमन् । कस्याश्चिदेव धन्यायाः क्रोडमाक्रमते सुतः” ॥११३९॥
पाठाय लेखशालायां मुक्तो मेघो महीशुजा । पण्डितान्ते पठन् कर्म-धर्मशास्त्राणि भूरिशः ॥११४०॥ यतः-

“जायंमि जीयलोए दो चव नरेण सिखिखअज्वाइं । कम्मेण जेण जीवइ जेण मओ सुगइं जाइ ॥११४१॥
आहार-निद्रा-भय-मैथुनानि सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणाम् । ज्ञानं विशेषः खलु मानुषाणां ज्ञानेन हीनाः पशवो मनुष्याः” ॥

३ ततश्चन्द्रपुरस्वामि-चन्द्रभूपाङ्गजां वराम् । नाम्ना मेघवतीं मेघः परिणिन्ये शुभेऽहनि ॥११४३॥

श्रीसुन्दरे वने नाभिनन्दनं नन्तुमर्हतम् । वर-वध्वौ गतौ नानावृत्य-गीतपुरस्सरम् ॥११४४॥

मूर्तिं दृष्ट्वाऽदिनाथस्य सुमूर्च्छतुर्वधू-वरौ । शीतोपचारतः सज्जीकृतौ नैव जजल्पतुः ॥११४५॥

उपचाराः कृता मन्त्र-तन्त्रैर्भूतेन भूरिशः । न जजल्प मनाम् मेघकुमारो गृहिणीयुतः ॥११४६॥ यतः-

“वैद्या वदन्ति कफ-पित्त-मरुद्विकारम्, सांवत्सरा ग्रहगतं प्रवदन्ति दोषम् ।

भूतोपसर्गमथ मन्त्रविदो वदन्ति, कर्मणि पूर्वविहितानि वदन्ति सन्तः” ॥११४७॥

९ इतस्तत्र पुरोग्राने विहरन् गुणसूरिराट् । बोधयितुं जनान् भव्यानाययौ केवली क्रमात् ॥११४८॥

उद्यानपालकमुखात्रिशम्यागमनं गुरोः । राजा पुत्र-वधू-पत्नीयुक्तो वन्दितुमीयिवान् ॥११४९॥ अत्रोपदेशः-

“धर्मो विशिष्टः पिठ-माट-पत्नी-सुहृत् सुत स्वाभि-सहोदरेभ्यः । सनातनोऽयं सह याति मृत्यौ दुःखापहोऽमी पुनरीदृशान् ॥

१२ धर्मो महामङ्गलमङ्गभाजा धर्मो जनन्युद्दलिताखिलार्त्तिः । धर्मः पिता पूरितचिन्तितार्थो धर्मः सुहृद्वर्त्तितनित्यहर्षः ॥

दानं विपद्देदनिदानदानं शील सुखोन्मीलनशालिशीलम् । तपः स्फुरत्पङ्कतपातपत्रि सद्भावना स्याद्भवभावनाशा ॥

भूयः पप्रच्छ भगवन्न जल्पतः सुत-स्तुपे । कर्मणा केन स प्राह गुरुः श्रीगुणसूरिराट् ॥११५३॥

अजल्पकारणे प्रोक्ते त्यक्त्वा द्वावपि मन्दिरम् । ग्रहीष्यतो व्रतं सद्यः संसाराभ्युधितारकम् ॥११५४॥

भूपः प्रोवाच यद्वावि गुरो ! भवतु तद् दुतद् । जल्पन्तौ क्रियेतां पुत्र-स्तुषे च भवताऽधुना ॥११५५॥

गुरुः प्राहानयोः पूर्वं श्रूयतां चरितं स्फुटम् । पुरा भीमपुरे शूरो महीपालोऽभवन्नयी ॥११५६॥

शूरेण वैरिणो वीरपुरं भग्नं जितो रिपुः । भटेन केनचित् सोमश्रेष्ठिनः सुत-पुत्रिके ॥११५७॥

धीर-वीरमतीनामन्यौ रूपलावण्यसुन्दरे । त्रिदिवर्धमिते लात्वा नीते सौवपुरे तदा ॥११५८॥

कमलश्रेष्ठिनो दत्ते द्रव्येण भूयसा रहः । क्रमेण यौवनं प्राप्ते तावेव परिणायिते ॥११५९॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।

तत्रान्यदा गुरुर्धर्मघोषो ज्ञानी समाययौ । कमलः प्रययौ नन्तु गुरुराजं प्रियान्वितः ॥११६०॥ अत्रोपदेशः ।

व्याख्याप्रान्ते प्रियायुक्तः कमलोऽथ जगावदः । स्वामिन् किमनयोः प्रीतिर्विभूव कान्तकान्तयोः ॥११६१॥

जामि-सोदर्यसम्बन्धे गुरुवते तद्भवोद्भवे । श्रीसुन्दरे वने गत्वा नत्वा श्रीनाभिनन्दनम् ॥११६२॥

धीरस्त्यक्त्वा गृहं सद्यो ललौ दीक्षां प्रियायुतः । तप्त्वा तीव्रं तपः स्वर्गलोकं द्वावपि जग्मतुः ॥११६३॥

च्युत्वा ततो दिवस्तौ च जातौ तव सुत-स्तुषे । स्मृत्वा जातिस्मृतेः पूर्वभवं मौनं च चक्रतुः ॥११६४॥

ततः स्नुषा-सुते त्यक्त्वा मोहं पार्श्वे गुरोस्तदा । व्रतं जगृहतुर्भासं साराभ्युधितारकम् ॥११६५॥ यतः-

“जह चयइ चक्कनद्धी पवित्थरं तत्तिअं मुहुत्तेण । न चयइ तहा अहन्नो दुब्बुद्धी खप्परं दमओ” ॥११६६॥

तत्त्वा तीव्रतपः कर्मग्रन्थिं छित्त्वाऽखिलां दुतद् । लब्ध्वा केवलविज्ञानं जग्मतुस्तौ शिवं क्रमात् ॥११६७॥ यतः-

“प्रणिहन्ति क्षणार्द्धेन साम्यमालम्ब्य कर्म तत् । यत्र हन्यान्नरस्तीव्रतपसा जगन्मोदिभिः” ॥११६८
 शुल्वाऽरिमर्दनो धर्मं प्राह किं सुकृतं कृतम् । मम येन मनोऽभीष्ट भवेऽस्मिन्वाऽगनि स्फुटम् ॥११६९॥
 ३ गुरुः प्राह त्वया पूर्वभवेऽकारि जिनर्चिना । तेनाभूच्चिन्तित तेऽत्र भवे सर्वं नरेश्वर ॥११७०॥
 शुल्वैवं जिनधर्मं ससम्यक्त्वं गुरुसंनिधौ । लात्वाऽरिमर्दनः श्वापः सप्रियो गृहमाययौ ॥११७१॥ यतः—
 “संमत्तमि अ लद्धे ठइआइं नरयतिरियदाराइं । दिव्याणि माणुसाणि अ मुखवसुहाइं सहीणाइं” ॥११७२॥
 ६ अरिमर्दनभूपालः सम्यक्त्वं विशदं ततः । प्रयाल्यागाच्छिडं सर्वकर्मराशिक्षयात्क्रमात् ॥११७३॥
 इति श्रुत्वोपदेशं श्रीगुरुपार्श्वे शुक्रो ब्रुवः । वैराग्यवासितस्मान्तोऽभ्यागात् स्वीयमन्दिरम् ॥११७४॥
 न्यस्य राज्ये सुतं लात्वा दीक्षां पार्श्वे गुरोः शुक्रः । कृत्वा कर्मक्षयं सद्यो जगाम शिवपत्तनम् ॥११७५॥
 ९ एव शत्रुञ्जये यात्रां ये कुर्वन्ति तनूयुजः । लभन्ते ते शिवश्रेयः शुक्रराज इवाचिरात् ॥११७६॥

इति श्रीशुक्रराजकथा समाप्ता ॥

श्रुत्वा तद्विक्रमादित्यः प्रोवाच हे गुरुत्तम ! । देवान् शत्रुञ्जये तीर्थे नन्तुमिच्छास्ति मेऽधुना ॥११७७॥
 १२ विधायानुग्रहं सार्धगमनेन गुरुत्तम । वन्दापयन्तु सर्वज्ञान् तीर्थे शत्रुञ्जये मम ॥११७८॥ यतः—
 “अवधमृक्ते पापि यः प्रवर्तते प्रवर्तयत्यन्यजनं च निःस्पृहः । स एव सेव्यः स्वाहृतैरपिणा गुरुः स्वयं परं तारयितुं सदा क्षमः ॥
 महाव्रतधरा धीरा भैश्यमात्रोपजीविनः । सामायिकस्या धर्मोपदेशका गुरवो मताः” ॥११८०॥

- श्रीगुर्वेशमासाद्य श्रीविक्रममहीपतिः । श्रीसंघं मेलयामास प्रेष्य कुंकुमपत्रिकाः ॥११८१॥
शुभेऽह्नि विक्रमादित्यो नन्तु शत्रुञ्जये जिनम् । अनर्गलं ददद् दानं प्रस्थानं प्रददौ बुदा ॥११८२॥
चतुर्दश वृषस्तस्य संघे हुकुटवर्धनाः । शुद्धश्राद्धकुटुम्बानां लक्षा सप्ततिरेव च ॥११८३॥
सिद्धसेनादिस्त्रीयाः शतानि पञ्च सङ्गुणाः । क्रियाकलापकुशलश्रेलुर्नन्तु जिनेश्वरम् ॥११८४॥
एकोनसप्ततिशतं हैमा देवालयया वराः । शतत्रयमिता रूप्यमया जनसमोहराः ॥११८५॥
शतपञ्चमिता दन्तमया देवालययास्तथा । अष्टादशशतं काष्ठमयाश्च चलिताः पुनः ॥११८६॥
एका कोटी रथा लक्षद्वयं नवशतानि च । लक्षा अष्टादशार्घ्याणः पट् सहस्राणि हस्तिनः ॥११८७॥
वेसरोष्ठद्वपादीनां मनुष्याणां च गोपिताम् । विक्रमादित्यभूपालसंघे संख्या न विद्यते ॥११८८॥
देवालयपताकास्थार्किकिणीरुचिरवयणाः । जाता आह्वयितुं सर्वदेशसंघजनानिव ॥११८९॥
पीनस्कन्धाः सदाकारा नानाभूषणभूषिताः । वहन्ति दृषभा देवालयान् कुञ्जरगामिनः ॥११९०॥
दिव्यरूपवराश्चारुभूषणा हरिणेषणाः । चतुःक्रोणस्थिता देवालये चामरपाणयः ॥११९१॥
गायन्त्यो जिननाथस्य गीतानि गधुरव्वनि । लीलया चालयन्ति स्म चासराणि मनोहराः ॥११९२॥ [युग्मम् ।]
ग्रामे ग्रामे चलन्मार्गे स्नात्र-पूजा-ध्वजादिभिः । कुर्वन् प्रभावनां शत्रुञ्जयोपान्ते वृषो ययौ ॥११९३॥
अनर्गलं ददद् दानं श्रीशत्रुञ्जयपर्वतम् । आरुरोह जिनं नन्तु विक्रमादित्यभूपतिः ॥११९४॥

स्नात्र पूजाध्वजारोपामरिकावाहनादिकम् । कार्यं सर्वं द्रुपः कृत्वा चकारेत्यर्हतः स्तुतिम् ॥११९५॥

सुरासुरमहीनायमालिमालानतऋमम् । श्रीशत्रुञ्जयकोटीरमणिं श्रीवृक्षपभं स्तुवे ॥११९६॥

विभो त्वत्पदराजीवं ये सेरन्ते जनाः सदा । सुरासुरदृष्टश्रेणी भजते तान् सुभक्तितः ॥११९७॥

तनोयि त्वं विभो यस्य मानसे वासमन्वहम् । तस्य पापानि गच्छन्ति तमासीव दिनोदयात् ॥११९८॥

निरीक्ष्य त्वन्मुखाम्भोजं सुरासुरसुखप्रदम् । कृतार्थोऽहमर्धुवं श्रीनाभिभूपालनन्दन ॥११९९॥

सुवर्णवर्णसंक्राशदेहद्युतिभरप्रभो । निजाहिकमलवासं देहि मे नाभिनन्दन ॥१२००॥ इत्यादि स्तुतिः ।

“सय पमज्जणे पुणं सहस्सं च विलेवणे । सयसाहस्सिआ माला अणंतं गीअवाईए” ॥१२०१॥

तदेव पतितं किञ्चित्प्रासादं वीक्ष्य भूपतिः । पमञ्च सिद्धसेनार्यं प्रासादोऽयं पतिष्यति ॥१२०२॥

सिद्धसेनो गुरुः प्राह कारिताज्जिनमन्दिरात् । उद्धारे द्विगुणं पुण्यं प्रोक्तं श्रीजिननायकैः ॥१२०३॥ यतः-

“कारयन्ति मरुद्गेहं खयात्यर्थं केचनात्मनः । केचित्स्वस्थैव पुण्याय स्वश्रेयोऽर्थं च केचन” ॥१२०४॥

प्रासादोद्धारकरणे भूरि पुण्यं निगत्रते । उद्धारात् परं पुण्यं विद्यते जिनशासने ॥१२०५॥

पुराञ्च पतिं चक्रे प्रासाद भरतो द्रुपः । श्रीनाभेयजिनेशस्य मणिरुच्यमयं महत् ॥१२०६॥

अस्मिन्नेव महातीर्थे प्रासादमृपप्रभोः । कारयामास सगरचक्रवर्ती द्वितीयकः ॥१२०७॥ यतः-

“मणि-रुच्य-कणयपडिम जत्य रिसहचेइअं भरहनिहिअं । सदुवीसजिणाययणं सो विमलगिरी जयउ तित्थम् ॥१२०८॥

- कयजिणपडिमुद्धरा पंडवा जत्थ वीसक्रोडिजुआ । धुत्तिविलयंमि पत्ता तं सिंचुंजययहात्तिथं ॥१२०९॥
असंखा उद्धारा असंखपडिमाउ चेइआ संखा । जहिं जाया जयउ तयं सिरिसिंचुंजययहात्तिथं ॥१२१०॥
पूर्वं बहुभिरुर्वीसैमिहेअ्येअ स्वभावतः । प्रासादाः कारिता आस्मिंस्तथै भूरिधनव्ययात् ॥१२११॥
रात्रुज्जये ततः सारकीरकाष्ठमयं सहत् । प्रासादोद्धारयुर्वीकाः कारयामास विक्रमः ॥१२१२॥
ततः श्रीविक्रमादित्यथलन् रात्रुज्जयात्कमात् । श्रीवत्तगिरौ नेयिनाथं नन्तुं सभागमत् ॥१२१३॥ [स्तवनं वाच्यम्
स्नात्रपूजा—ध्वजारोपा—वारिकावाहनादिकम् । कार्यं सर्वं वृषः कृत्वा चकारेति स्तुतिं श्रुत्वा ॥१२१४॥ अत्र नेमिनाथ-
यात्रां विस्तरतः कृत्वा द्वयोः श्रुतिरथियोस्तदा । विक्रमार्कचूषोऽवन्तीं सभागात्समहं पुरीम् ॥१२१५॥
सिद्धसेनगुरोः पार्श्वे शृण्वन् धर्मकथां सदा । श्रीविक्रमार्कभूयालश्चक्रे स्वं सफलं जनुः ॥१२१६॥
पालयन्त्रयायमार्गेण पृथ्वीं साहसिकाश्रणीः । दानधर्मपरोऽत्यन्तं वभूव विक्रमार्थमा ॥१२१७॥
अन्यदा विक्रमादित्यः सभायां दीनमानवम् । सभायान्तमजल्पन्तं निरीक्ष्य ध्यातवानिति ॥१२१८॥
“गतेर्भङ्गः स्वरो दीनो गात्रखेदो महाभयम् । मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि आचक्रे” ॥ १२१९॥
कृपाकवचितस्वान्तस्ततो विक्रमभूयतेः । दापयामास दीनारसहस्रं च दरिद्रिणे ॥२२२०॥
ततो न याचको याचद्वक्ति तान्त्रुणो जगौ । कस्मान्न वदसीत्युक्तेः स प्राहेति च दीनवाक् ॥१२२१॥
“लज्जा वारेइ महं असंपया भणइ मणि रे मणि । दिन्नं माणकनाडं देहीति न निगया वाणी” ॥१२२२॥

आकुर्यंतद् भृशं दीनमर्थिनो वचनं तदा । दापयामास भूपालो दीनारायुतमञ्जसा ॥१२२३॥
चमत्कारकर व्रद्धीत्युक्ते भूमीश्रुजा तदा । याचको वचनं स्फारं प्रोवाचेति पुनस्तदा ॥१२२४॥

“अनिस्सरंतीमपि देहगर्भत्कीर्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।

स्वैर भ्रमन्तीमपि च त्रिलोक्यां त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं तु” ॥१२२५॥

आकुर्यंतद् भृशं वर्यमर्थिनो वचनं तदा । दापयामास दीनारलक्षं तस्य महीपतिः ॥१२२६॥

पुनर्व्रद्धीति भूपते मुदितो याचकस्तदा । चमत्कारकरं ग्राह बहुश्रुतकथानकम् ॥१२२७॥

“सग्रेहेण कुलीनानां राज्यं कुर्वन्ति पार्ष्णिवाः । आदिमध्यावसाने च न ते यास्यन्ति विक्रियाम् ॥१२२८॥

विशालायां पुरि क्षोणीपतिर्नन्दाभिषोऽभवत् । भार्या भानुमती पुत्र आसीद्विजयपालकः ॥१२२९॥ [बहुश्रुतकथानकम्]

मन्त्री बहुश्रुतो नाम्ना सर्वनीतिविशारदः । नानाशास्त्ररहस्यज्ञः शारदानन्दनो गुरुः ॥१२३०॥

भूप भानुमती पार्श्वे स्थापयन्तं सभान्तरे । भानुमत्याः प्रतिच्छन्दरूपान्मन्त्री न्यपेधयत् ॥१२३१॥

“वैद्यो गुरुश्च मन्त्री च यस्य राज्ञः प्रियवदाः । शरीरधर्मक्रोशेभ्यः क्षिप्तं स परिहीयते” ॥१२३२॥

१२ वृषः प्राढाय भो मन्त्रिन् ! साधु त्वयोदितं परम् । अहमेनां विनाऽत्रैव स्यातु शक्नोमि नो मनाम् ॥१२३३॥

मन्त्री प्राह त्रिभो ! तर्हि रूपं पट्टगतं खलु । कारयित्वा समीपे स सभायां स्थाप्यते ततः ॥१२३४॥

अथ भूपेन चित्रामकरस्य दर्शितं हि तत् । तदनुमानार्चनैव तद्रूपं लिखितं वरम् ॥१२३५॥

“अत्यासक्ता विरक्ता यद् दूरस्था न फलप्रदाः । सेव्या मध्यमभावेन राजा वह्नि-गुरु-स्त्रियः” ॥१२३६॥
 शारदानन्दनायाथ पत्न्या रूपं प्रदर्शितम् । गुरुः प्रोवाच नो रूपे गुप्तस्थं तिलकं कृतम् ॥१२४७॥
 रुष्टो राजा वदुश्चुतमान्निषाध्वीद्रहो गुरुम् । हननायार्थग्रामासस्थाप(ग)चं स निजालये ॥१२३८॥
 ३ मृगयायां गतोऽन्यद्युः सुनुर्विजयपालकः । अशिक्षिताचमारूढो मृगपृष्ठे वनेऽर्चलत् ॥१२३९॥
 स्वसेवकेऽखिले दृष्टिपथातीते नृपाङ्गभूः । आगच्छन्तं हरिं वीक्ष्यारुरोह भयतस्तस्मत् ॥१२४०॥
 ६ तत्रस्थो वानरः प्राह कुमार कुरु मा भयं । किं करिष्यत्ययं व्याघ्रोऽत्रस्थयोरान्नयोः खलु ॥१२४१॥
 कुमार-वानरौ मैत्रीभानं प्राप्तौ तरौ स्थितौ । व्याघ्रस्तु पादपस्पाधः स्थितस्तौ जग्धुमिच्छति ॥१२४२॥
 शयालं भूमिभुवपुत्रं स्वाङ्गे सुप्तं विधाय च । यावत्कपिः स्थितस्त्वनद् व्याघ्र एव जगौ स्फुटन् ॥१२४३॥
 ९ भो कपे ! मे बुधुक्षाऽस्ति तेनाहुं भूपनन्दनम् । गुध्वाधोऽहं बुधुक्षित्वा भविष्याम्यासितंभनः ॥१२४४॥
 वानरोऽवगन् न ददे तुभ्यं स्वाश्रितं नृपनन्दनम् । व्याघ्रः प्राह विना भक्ष्यं मरिष्यामीति शीघ्रतः ॥१२४५॥
 बुद्धोऽथ क्षितिभुवपुत्रः नयालं वानरं तदा । स्वाङ्गे कृत्वा स्थितो यात्रचावद् व्याघ्रो जगानदः ॥१२४६॥
 १२ भूपाङ्गज गमतीन बुधुक्ष विद्यतेऽधुना । तेनाहुं वानरं भक्ष्यं गहं दत्त्वा सुखी भव ॥१२४७॥
 भुक्त्याऽहुं वानरं याति व्याघ्रोऽयं त्यानके निजे । ध्यात्वेति भूपभूरंकान्नुभोवाधः कपिं तदा ॥१२४८॥
 पतन कपिर्हरास्ये हसित्वा त्वरितं तदा । गत्वा मित्रान्तिकेऽनीव रुरोद् करुणस्वरम् ॥१२४९॥

उच्यते-
 दानम् ।
 ॥ ९४ ॥

- व्यात्रोऽवग् भो रूपेऽत्रैतोऽह्वासीस्त्वं किं भयप्रदे । मित्रोपान्ते गतोऽतीन रोदनं कुरुषे कथम् ॥१२५०॥
 कृपि माहात्म्योऽधुम्भान्मदीयोऽय सुहृत्तमः । श्वत्रे यास्यति तेनाह कुरोमि रोदन भृशम् ॥१२५१॥
 सत्यमेतन्निति प्रोक्त्या व्यात्रः स्वस्थानकं ययौ । विधे मेरेति कृपिना पाठितो भूपभूस्तदा ॥१२५२॥
 इतश्च भूपपुत्रस्य व्यात्रादीतो तुरङ्गमः । व्रस्तः स्वनगरं गत्वा हेपाशब्दान् करोत्यलम् ॥१२५३॥
 अथ दृष्ट्वा राजगृहं सकल दुःखपूरितम् । परिवारवृत्तो राजाऽन्वेषणाय वने गतः ॥१२५४॥
 ग्रथिल भूमिभुङ्गुन वीक्ष्यैता अनुगाः क्रमात् । निन्युर्भूषान्तिके भूपस्ततोऽतिदुःखितोऽजनि ॥१२५५॥
 भूमिपुष्पचारेषु कृतेषु कारितेष्वपि । यदा नाभूद् गुणः सूनोस्तदेति भूपतिर्जगौ ॥१२५६॥
 शारदानन्दनो नो चेन्मारितोऽत्र मृधा मया । तदाऽधुना द्रुतं सज्जमकरिष्यन्ममाङ्गजम् ॥१२५७॥
 ततो भूषोऽनित प्रोक्त्या शारदानन्दनाग्रतः । मन्त्रीशः शारदापुत्रमोक्तमेवमचीकथत् ॥१२५८॥
 स्वामिन्मयास्ति पुत्र्येका सर्पशास्त्रेषु कोविदा । सैव करिष्यते सज्जं भवत्पुत्रं सुमन्त्रतः ॥१२५९॥
 ततः पथ्यन्तरे कृत्वा शारदानन्दनं रहः । कन्यावेषधरं मन्त्री तस्यै भूषादिलोक्युग् ॥१२६०॥
 १२ भूपोऽवक् रूप्यके ! सज्ज कुरुष्व मम नन्दनम् । ततः स गुरुराचष्ट श्लोकानेव पृथक् पृथग् ॥१२६१॥ तथाहि-
 “विधासप्रतिपन्नाना वञ्चने का विदग्धता । अंक्रमाह्ला सुप्ताना हन्तुं किं नाम पौरुषम् ॥१२६२॥
 सेतु गत्वा समुद्रस्य गङ्गासागरसङ्गमे । ब्रह्महा मुच्यते पापैर्मित्रद्रोक्षे न मृच्यते ॥१२६३॥

- ३ भित्रद्रोही कृतघ्नश्च स्तेयी विश्वासघातकः । चत्वारो नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥१२६४॥ राजा प्राह-
“आमे वससि हे बाले ! वनस्थं चरितं खलु । व्याघ्रवानरवृत्तानि कथं जानासि बालिके ॥१२६५॥ कन्याऽऽह-
राजस्त्वं गिजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि । देहि दानं सुपात्रेभ्यो गृही दानेन शुद्धयति ॥१२६६॥
- ४ देवगुरुप्रसादेन जिह्वाग्रे मे सरस्वती । तेनाहं वृष ! जानामि भानुमतीतिलकं यथा ॥१२६७॥
एकैकस्मिन्मस्तदा श्लोके कथिते भूपतेः पुरः । बालिकानेपमुद्गाणीनन्दनेन स्फुटाक्षरम् ॥१२६८॥
एकमेकं तदा मुञ्चन्नाक्षरं भूपनन्दनः । स्वस्थीवभूत् भूपालश्चमत्कारं व्यधात्पुनः ॥१२६९॥
उत्थाय द्विपदीं पश्चात् कृत्वा यानद्विलोकते । तावद् दृष्ट्वा गुरुं वाणीपुत्रं च मुमुदे वृषः ॥१२७०॥
ततो भूपो हयोरगिन्नि-गुरुराजोर्मुदाऽचिरात् । भूरिलक्ष्मीप्रदानेन ग्रीणयाभास पूर्ववत् ॥१२७१॥
- ५ इति विजयपाल-बहुश्रुतकथानन्तम् ।
बहुश्रुतकथां श्रुत्वा भूप आश्चर्यकारिणीज् । दापयामास दीनारकोटिं तस्मै नराधिपः ॥१२७२॥
कोशाध्यक्षं समाकार्य गोवाचेति महीपतिः । एतत्त्वया प्रदातव्यमर्थिने मञ्जिदेशतः ॥१२७३॥ तथाहि-
“आर्ते दर्शनमागते दशशती संभाषिते चायुतम्, यद्वाचा च हसेयमाशु भनता लक्षोऽस्य निश्राण्यताम् ।
निष्काणां परिरोपके मम पुनः कोटिं मदान्ना परा, कोशाधीश ! सदेति विक्रमनृपश्चक्रे वदान्यस्थितिम् ॥१२७४॥
मण्डिते विक्रमार्केण दानपुण्योत्सवेऽन्यदा । निगन्त्रिता जना ऐयुर्भूरिशः स्वस्वदेशतः ॥१२७५॥

- अष्टादशप्रजा राजकरयुक्ता कृता तदा । ककुप्पालाहानकृते दक्षा भूयेन चालिताः ॥१२७६॥
 श्रीघराहो द्विजः सिन्धुदेवाहानकृते तदा । प्रेषितो जलधिकूलं गत्वा स्तौतीति त द्रुतम् ॥१२७७॥
 ६ “किं द्रूमो जलधेः श्रिय स हि खलु श्रीजन्मभूमिः स्वयम्, वाच्यः किं महिमाऽपि यस्य हि किल द्वीपं महीति श्रुतिः ।
 त्यागः कोऽपि स तस्य विभ्रति जगद्यस्यार्थिनोऽप्यम्बुदाः, शक्तेः कैव कथाऽपि यस्य भवति क्षेभेण कल्यान्तरम्” ॥
 प्रत्यक्षीभूय तुष्टोऽब्धिदेवः प्रोहति सादरम् । दूरस्योऽपि तृपोऽस्माकमासन्नो विद्यते मदा ॥१२७९॥ यतः—
 ६ “मूर्ध्वचन्द्रोदयेऽम्भोजकुमुदे दूरसस्थिते । प्रतिपन्नसुहृद्भावे तन्वाने प्रमदं क्रमात् ॥१२८०॥
 गृहाणेदं वरं रत्नचतुर्गुणं विक्रमांशवे । अस्मन्मित्राय दातव्यं प्रभावधेति कथ्यताम् ॥१२८१॥
 आर्घ्यं विचोष्टितथ्रीद द्वितीयं भोज्यदं वसु । तृतीयं सैन्यदं तुर्यं सर्वभूषणदायकम् ॥१२८२॥
 ९ तान्यादाय द्विजः पश्चात्समेत्य तृपसन्निधौ । मणीन् भूपाय दत्त्वाऽवगृ माहात्म्य सागरोदितम् ॥१२८३॥
 तानि रत्नानि देदीप्यमानानि वीक्ष्य भूयतिः । हृष्टः प्राह गृहाणैकं रत्नं यद्रोचते तव ॥१२८४॥
 विमः प्राह कुटुम्बं स्व पृष्ट्वा लास्याम्यहं तृपम् । गत्वा गृहकुटुम्बाग्रे रत्नचार्तां जगौ तदा ॥१२८५॥
 १२ पुत्रः प्राह मणिः सैन्यदायी भार्यो च भोज्यदः । स्नुषा भूषणदो द्रव्यदायी विप्रश्च लास्यते ॥१२८६॥
 मिथस्तेषां कलौ जाते तानि रत्नानि भूभुजे । अर्पयित्वा द्विजेनोक्तः कुटुम्बकलहो निजः ॥१२८७॥
 तेषां राज्ञाऽतितुष्टेन चतुर्णामपि तुष्टये । दत्तानि तानि चत्वारि रत्नानि तत्क्षणात् तदा ॥१२८८॥

- एवं श्रीविक्रमादित्यो ददद् दानं सदाऽर्थिनाम् । विख्यातोऽभूद्दान्येषु कर्णभूष इवाभितः ॥१२८९॥ इति दाने ।
विक्रमार्को जगौ भट्टमात्रं लोकः कथं सुखी । भट्टोऽवग्नं भूषते ! सौम्यविलोचनविलोकनात् ॥१२९०॥
- ३ प्रजानां सुखदुःखे च भवेतां नात्र संशयः । विलोक्यते मया ह्येतदित्युक्तं मेदिनीभुजा ॥१२९१॥
प्रसन्नं मानसं कृत्वा लोकस्योपरि तत्क्षणात् । वेपान्तरधरो भूमिपालोऽगादिक्षुवाटकं ॥१२९२॥
भूपः प्राहेक्षुवाटस्य स्वामिनीं प्रति दीनवाग् । मातरिक्षुरसं देहि महां तृपितवक्षसे ॥१२९३॥
इक्षुमेकं करे कृत्वा पीडयन्ती मृगेक्षणा । प्राह हस्तं धराधस्त्वं भ्रातरिक्षुरसं पिव ॥१२९४॥
- ६ इक्षुरसेन भूपस्य वभारोदरमञ्जसा । एतन्नृपो गृहे गत्वा भट्टमात्रपुरो जगौ ॥१२९५॥
इक्षुवाटपतिर्मे न दत्ते किमपि साम्प्रतम् । तेनेक्षुवाटकं हत्वा लामीति ध्यातवान्मृगः ॥१२९६॥
९ गत्वेक्षुवाटके भूपः प्राहेक्षुवाटकेऽश्वरीम् । देहि इक्षुरसं श्राक् त्वं महां तृपितवक्षसे ॥१२९७॥
एकमिक्षुं करे कृत्वा मर्दयन्ती मृगेक्षणा । प्राह हस्तं धराधस्त्वं भ्रातरिक्षुरसं पिव ॥१२९८॥
पिडितोऽपि क्षुद्रण्डेषु भूयस्सु च तदा तथा । निस्ससार छटा नैका ततोऽवग् विक्रमार्थमा ॥१२९९॥
- १२ मातः ! कल्ये मया भूरिः पीतो नेति कुतोऽधुना । नारी प्राह महीनास्य कल्ये दृष्टिर्वैराऽभवत् ॥१३००॥
अद्य तस्याजनि जूरा दृष्टिर्भूमीपतेननु । एतन्नृपो गृहे गत्वा भट्टमात्रपुरो जगौ ॥१३०१॥
भट्टमात्रो जगौ राजन् ! दृष्टं दृक्सौम्यचेष्टितम् । राजा प्रोवाच ते रास्यं भट्टमात्र ! वचः स्फुटम् ॥१३०२॥

- राजा प्रोवाच मे कावाडिकाना गारणे मनः । भट्टमात्रो जगवेन तेयामपि भविष्यति ॥१३०३॥
वेपान्तरं ततः कृत्वा भूयो भट्टान्वितो वहिः । प्रेक्ष्य कात्राडिकं ग्राह विक्रमार्कोऽधुना मृतः ॥१३०४॥
कावाडिका जगुः सुष्ठु जात भूये मृतिं गते । इन्धनानि लभिष्यन्तेऽस्माक मूल्यं बहु स्फुटम् ॥१३०५॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः प्रोवाचेति तदग्रतः । आभीरीपूजने चित्तं साम्प्रतं विद्यते मम ॥१३०६॥
भट्टमात्रो जगवेन तासामपि तथाऽस्ति हि । विक्रमार्कयुतो भट्टमात्रः पुर्यां वहिर्गतः ॥१३०७॥
ग्राहेत्याभीरिकां वीक्ष्य विक्रमार्कोऽधुना मृतः । श्रुत्वैतद्दोरसामत्र भङ्गृत्वा रौति स्म सा तदा ॥१३०८॥
हा वत्स विक्रमादित्य हा कारण्यमहोदधे । क्व गतोऽसि कथं पृथ्वी त्वा विनाऽत्र भविष्यति ॥१३०९॥
इत्यादिरोदनपरा प्रकटीभूय तां द्रुपः । नीत्वा स्वसदनं लक्ष्म्या मानयामास सादरम् ॥१३१०॥
प्राप्य भूमीपतेः पार्श्वात् वह्नी लक्ष्मी तदाचिरात् । आभीरी स्वगृहे हृष्टमानसा सधुपागमत् ॥१३११॥
ततो विक्रममार्तण्डः सुन्दरन्यादमार्गतः । पालयामास सकला वसुधा विशदाक्षयः ॥१३१२॥ इति न्यायमार्गे ।
अवन्त्यां प्रिक्रमादित्यः पालयन् पृथिवीं नयात् । दानशीलतपश्चारुभवनः कुरुते सदा ॥१३१३॥
१२ निशायामेकृदा लोकास्वरूपं विक्रमार्थमा । निरीक्षितुं पुरीमध्ये वज्राग लन्नमन्वहम् ॥१३१४॥
एकस्य श्रेष्ठिनो गेहोपरिष्ठात्कज्जलध्वजान् । संवीक्ष्य चतुरशीतिं विक्रमो विस्मितोऽभवत् ॥१३१५॥
एवं द्विनिदिनेष्वेव भ्रमन् विक्रमभूषितः । संवीक्ष्य चतुरशीतिर्दीपांस्तत्र च सिन्धिमये ॥१३१६॥

किमस्य श्रेष्ठिनो गेहे न न्यूना अधिका न हि । वीक्ष्यन्ते दीपकाः कस्मान्न ज्ञायतेऽत्र कारणम् ॥१३१७॥
प्रातस्तं श्रेष्ठिनं भूमिपतिराकार्यं संसादि । दीपानां करणे हेतुं पप्रच्छ जनसाक्षिकम् ॥३३१८॥

तेनोक्तमेष आचारो गेहे मम महीपते ! । यावन्तः स्वर्णलक्षाः स्युस्तावन्तो दीपकाः खलु ॥१३१९॥

निशीथिन्यां विधीयन्ते गेहोपरि स्फुटं भया । तेन स्वार्मिस्त्वया कार्योऽपराधो नो मनाग् मयि ॥१३२०॥
ततो विहस्य भूपालः प्रोवाच श्रेष्ठिनं प्रति । त्वं न कोटीश्वरोऽद्यापि तेन खेदोऽस्ति मे ननु ॥१३२१॥

सभाकार्यं ततः कोशाध्यक्षान् विक्रमभूपतिः । लक्षं षोडशनिष्काणामर्पयामास तस्य तु ॥१३२२॥ यतः—

“एके सत्पुरुषाः परार्थनिरताः स्वार्थं परित्यज्य ये , सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये , ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे” ॥१३२३॥

ततः कोटीश्वरो जज्ञे श्रेष्ठी विक्रमभूपतः । विक्रमोऽपि पुरीं वीक्ष्येदृक्षां प्रमुमुदेतराग् ॥१३२४॥

विक्रमादित्यभूणलो जित्वाऽशेषद्विषोऽन्यदा । देशान्निष्कासयामास निजाद् व्यसनसप्तकम् ॥१३२५॥

“द्यूतं च मांसं च सुरा च वेदया पापद्धि-चौरी-परदारसेवा । एतानि सप्त व्यसनानि लोके घोरान्तिघोरं नरकं नयन्ति” ॥

न नीतिलङ्घनं लोके नैवासत्यप्ररूपणम् । परचक्रागमो नैव प्रजापीडा न कर्हिचित् ॥१३२७॥

देवताप्रतिमाभङ्गो वर्णस्थितिव्यतिक्रमः । पुण्यभङ्गोऽपकीर्तिश्च यस्य देशे न विद्यते ॥१३२८॥

अन्येद्युस्तस्करा लोकं गुणान्ति निशि नित्यशः । इभ्यीभूय दिने स्वैरं विलसन्ति पुरान्तरे ॥१३२९॥

सर्पादृष्ट-पगीदृष्ट-स्रहृष्टादिनायकाः । एतय मोचुर्नृपोपान्ते धन स्तेनैर्हृत वहु ॥१३३०॥

स्तेनान् धर्तुं तत्रारसा मुक्ताः सर्वचतुण्ये । वीक्षिता अपि न प्राप्तास्ततो दध्यादिं नृपः ॥१३३१॥

सत्यां नक्तो यदि क्षापः पीड्यमानां प्रजा भृगम् । न रक्षति तदा तस्य नरके पतन भवेत् ॥१३३२॥ यतः-

“दुर्नानामनायानां गन्ध-गुद्र-तपस्विनाम् । अन्यायेः परिभूताना सर्वेषां पार्येचो गुरुः ॥१३३३॥

लोकेभ्यः कस्यादाता चोरेभ्यस्तान् रक्षिता । तदीयैर्लिप्यते राजा पातकैरिति हि स्मृतिः” ॥१३३४॥

ध्यात्वैति भूपती रागाग्नेहमी खड्गसयुतः । द्रुं चौरं निशीथिन्यां निस्ससार गुहाद् नहिः ॥१३३५॥ यतः-

“सीद सउण न चंदवल न वि जोइ धणरिद्धि । एकल्लउ लस्सिवाहिं भिडइ जिदा साहस तिहा सिद्धि” ॥१३३६॥

भ्रान्त्वा रहसि माणिवयचतुष्कान्ते गतो नृपः । दृश्यौ चौरादयः प्रायो भग्नयत्र चतुष्कने ॥१३३७॥

ततः शनैः शनैर्योमदतो रत्नचतुष्कने । तात् पञ्चात्रान् वीक्ष्यायतो दध्यादिं नृपः ॥१३३८॥

प्रागगन्तस्तन्वारसा मामज्ञात्वा कदाचन । हनिष्यन्ति तदा मे स्याद् गतिः केति रहः स्थितः ॥१३३९॥

आगन्तः शनैर्छद्मा चौरा इति व्यधानृपः । कृतायां चौरसंज्ञायां भूमेन तस्करैः कृता ॥१३४०॥

चत्वारस्तस्करास्तत्र मिलिता भूपतेर्निशि । भूपः प्राहधुना युयं क्रियं कुत्र यास्यथ ॥१३४१॥

तेरक्तमय मेयस्य श्रुष्टिनोऽस्माभिरात्रये । हंरिता रंकुगाः सन्ति विदेशादागता घनाः ॥१३४२॥

तानादुर्गमिभ्यामो वय चौरा घनार्थिनः । त्व रुः कुत्र क्रियं वा गाम्यसीति नृपो जगौ ॥१३४३॥

- तस्करोऽहं प्रजापालाभिधानो विदितो भुवि । अद्य भूमीपतेः कौशो हेरितोऽस्ति मया खलु ॥१३४४॥
विक्रीय तैलमुद्रादि कष्टाच्चेपां धनं भवेत् । तेषां श्रीहरणे मृत्युर्जायेत निश्चितं दुतम् ॥१३४५॥ यतः—
- ३ “एकैकस्य क्षणं दुःखं वार्यमाणस्य जायते । सपुत्रपौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हुते धने ॥१३४६॥
चौर्यपापदुमस्येह वध-बन्धादिकं फलम् । जायते परलोके तु फलं नरकवेदना” ॥१३४७॥
सुखेन भूपतेर्लक्ष्मीर्विही भवति सन्नि । तस्य श्रीहरणे स्तोत्रं दुःखं भवति निश्चितम् ॥१३४८॥
ततश्चौरा जगुः सत्यं प्रोक्तं भो तस्कर त्वया । गम्यते वृषतेर्गेहस्माभिर्हुतुं घनां श्रियम् ॥१३४९॥
विक्रमोऽवक् चतुर्णां वो भागोऽस्त्यन्यस्य वा पुनः । तैरुक्तं विक्रमार्कस्य व्यवहारोऽस्ति दुःशकः ॥१३५०॥
सेष्टहस्ततलारादिभृत्या विक्रमभूपतेः । राज्ये चौर्यं न कुर्वन्ति शिरश्छेदनभीतिः ॥१३५१॥
- ९ विक्रमः प्राह गुण्माभिः सत्यमुक्तं च साम्प्रतम् । आगमिष्याम्यहं सार्धं भवतां यदि रोचते ॥१३५२॥
तैरुक्तं न हि भागेन महर्घ्यां चौरिका भवेत् । आगच्छ त्वं महीशस्य सद्ने गम्यतेऽधुना ॥१३५३॥
विक्रमः प्राह का काऽस्ति शक्तिश्च भवतामिह । आद्येनोक्तं गृहान्तःस्थं वस्तु जानामि गन्धतः ॥१३५४॥
१२ द्वितीयोऽवक् करस्पर्शात् स्फारतलारवादि च । उद्घाटयाम्यहं सद्यो भिनन्नि वाऽञ्जनालवत् ॥१३५५॥
तृतीयोऽवग् मया यस्यैकशः शब्दः श्रुतो मनाक् । वर्षशतेऽपि तं नूनं वाचोपलक्षयाम्यहम् ॥१३५६॥
चतुर्थस्तस्करः प्राह सर्वेषां पशुपक्षिणाम् । भाषां जानामि निनदश्रवणात्तत्क्षणादहम् ॥१३५७॥

- तैरुक्तं काऽस्ति ते शक्तिर्विक्रमाङ्को जगौ ततः । येषा मध्येऽस्म्यहं तेषा न भीर्भवति भूपतेः ॥१३५८॥
 चोराः प्रोचुर्लसद्भाग्याच्च मिलितोऽसि साम्प्रतम् । हरिष्यते महेभ्याना धनं भूरि धनेच्छया ॥१३५९॥
 दध्यौ विक्रमपार्तण्डो हन्म्येतानसिनाऽधुना । पुनश्चिन्तितवानेते हन्यन्ते स्म मुधा कथम् ॥१३६०॥
 आद्रोषेपा चरित्रं तु द्रक्ष्यामि गीणदृत्तितः । उपायेन पुनः सौवं कार्यजातं करिष्यते ॥१३६१॥ यतः—
 “उपायेन हि तत्कुर्यान्न शक्यं पराक्रमैः । काव्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः ॥१३६२॥
 ततो ऋषभतोल्यादि समुल्लङ्घ्य दृपालये । मत्वा तान् तस्मिन् भूपः प्रोवाचेति शनैः शनैः ॥१३६३॥
 गन्धमानिन् गृहेऽस्मिन् किं विद्यते वद साम्प्रतम् । तेनोक्तं गन्धतो ज्ञात्वा स्फूर्दकानि च भूरिशः ॥१३६४॥
 द्वितीये रजत गेहे वृतीये हेम सद्मनि । चतुर्थे रत्नराशिश्च विद्यते स जगाविति ॥१३६५॥ [युग्मम्]
 भूपः प्राह प्रीष्यन्ते मणयः कोटिमूल्यकाः । तालकभिद् ! द्रुतं भिन्धि तालकं करस्पर्शतः ॥१३६६॥
 तेन पथात्कृतं पाणिस्पर्शेन तालकं तदा । खात्रं दातुं प्रवृत्तास्ते शिवाशब्दोऽभवद् बहिः ॥१३६७॥
 शब्दज्ञानी जगौ वसित शिवेयमिति भूरिशः । मध्येऽस्ति धनिकः खात्रं भवद्विदीयते कथम् ॥१३६८॥
 १२ ततस्तेषु निट्तेषु विक्रमाङ्को जगावदः । सप्तभौमगृहे भूषाः स्वपन्ति स्म यतः सदा ॥१३६९॥
 मुधा वसित शिवा रत्नसञ्चयं(यो) गृह्यतां द्रुतम् । शब्दज्ञान्यथवा सम्यग् न वेत्ति शकुनावरम् ॥१३७०॥
 त्वान्न दातुं पुनस्तेषु लघ्वेषु शब्दविज्जगौ । शिवा वसित गृहस्वामीक्षते खात्रं न दीयते ॥१३७१॥

- आकर्ण्येति त्रिष्टुप्तेषु तेषु प्राह महीपतिः । अस्मासु विद्यते नैव कश्चिद् गृहपतिर्द्युनम् ॥१३७२॥
 शिवेयं जल्पति मुधा गृह्यतां रत्नसंचयम् (यः) । पुनस्तेषु प्रवृत्तेषु खब्दज्ञानी जगावदः ॥१३७३॥
 ३ शिवा वक्ति शुनि ! क्ष्मापगृहे स्निग्धोदनादिकम् । जघं त्वया कथं खात्रदानं न वक्षि भूयुजे ॥१३७४॥
 ज्ञातं नीचा भवन्त्येवंविधाः कृतघ्नमानसाः । शुनी प्रोवाच मध्यस्थः स्वासी किं द्वियते धनम् ॥१३७५॥
 ततस्ते चलिताः सर्वे विभ्यतो यावता दुतम् । तावद्विक्रमभूयोऽवगं मध्यस्थोऽस्ति महीपतिः ॥१३७६॥
 ६ येषां मध्ये त्वहं तेषां न भीर्भवति भूयतेः । पक्षिणां निनदं मूढा मन्यते न विचक्षणाः ॥१३७७॥
 ततस्ते तस्कराः खान्नं दत्त्वा मध्येगृहं गताः । एकैका पञ्चभिः पेटा गृहीता रत्नपूरिता ॥१३७८॥
 भूपः प्राह न मध्येऽस्ति स्वासी प्राह मुधा शिवा । अस्माकं पेटिका रत्नपूरिताश्चटिताः करे ॥१३७९॥
 ९ मणिचतुष्ककेऽभ्येत्य गच्छतस्तस्करान् गृहं । भूयोऽवगं मिलनं भूयो वन्धूनां वः कथं भवेत् ॥१३८०॥
 तैरुक्तं मिलनं सन्ध्यासमयेऽत्र भविष्यति । भूपः प्राह ज्ञतं स्थानेऽत्र प्राप्यन्ते नराः सदा ॥१३८१॥
 तेनोपलक्षणं नैव भवत्यत्र चतुष्कके । चौरा जगुः ज्ञये येषां वीजपूरा भवन्ति च ॥१३८२॥
 १२ ज्ञातव्यास्ते त्वया सौववान्धवा आत्मनः खलु । एवं विधाय संकतं यमुश्चौरा निजं गृहम् ॥१३८३॥
 राजाऽभ्येत्य निजावासे पेटां मुक्त्वा रहस्तदा । सुप्तः प्रगे जजागार बन्दिमङ्गलनिस्वनैः ॥१३८४॥
 स्मृतपञ्चनमस्कारः कृतप्राभातिकक्रियः । अलंचकार भूपालः तभां सभ्यसमन्विताम् ॥१३८५॥

इतः कोशगृहे कोशाध्यक्षो यावद्ययौ प्रगे । तावत्त्वात्रं महद् दृष्ट्वा मध्येऽगदीक्षितुं मणीन् ॥१३८६॥
पञ्च पेदा गता ज्ञात्वा दृश्यौ भाण्डारिस्तदा । येन पेदा गृहीताः स्युः स क्ली विद्यते भृशम् ॥१३८७॥

३ तेनाह पेटक्रामेका रहः कृत्वा नृपान्तिके । गत्वा बुभ्वाखं कुर्वे पेटागमनपूर्वकम् ॥१३८८॥

रत्नपेदा हुता राज्ञः केनचित् स्वात्रदानतः । धावन्तु पदिकाः शीघ्रं तलारक्षा भटा अपि ॥१३८९॥

खात्र दृष्ट्वा तलारक्षैर्भाण्डागारसमन्वितैः । उक्तं भूमिपतेरेषे पट् ययू रत्नपेटिकाः ॥१३९०॥

६ राजा प्राह तलारक्ष ! पुररक्षां करोपि न । न त्वं कर्पयसि स्तेनं चोरदण्डस्तदा तव ॥१३९१॥

विलोकिते पुरे नैव लब्धाश्चौराश्च कुत्रचित् । विलक्षः स्वगृहेऽभ्येत्य तलारक्ष उपाविशत् ॥१३९२॥

पत्न्या पृष्ट किमास्यं ते वीक्ष्यते श्यामलं किल । तलारक्षः कथयामास पेटागमनकारणम् ॥१३९३॥

९ प्रिया प्रोवाच दोंदूया क्रियते न मनाग् प्रिय । कातरत्वेन नो कार्यसिद्धिर्भवति कर्हिचित् ॥१३९४॥ यत -

“सदाचारस्य धीरस्य धर्मतो दीर्घदर्शिनः । न्यायमष्टस्य सतः सन्तु वा यान्तु वा श्रियः ॥१३९५॥

पुक्रोऽहमसहायोऽह कृशोऽहमपरिच्छदः । स्वप्नेऽप्येवविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥१३९६॥

१२ अतीतं नैव शोचन्ति भविष्यं नैव चिन्तयेत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः” ॥१३९७॥

मुष्णन्ति सततं चौरा नगरं निर्दयाशयाः । भूप एवंविधो जालो दुष्टवाक्यप्रजल्पनात् ॥१३९८॥ यतः-

“क्राके शौचं श्रूतकारे च सत्यं सर्पे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः । क्लीवे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं भुतं वा” ॥

- आत्मगेहरमाः सर्वा अर्पयित्वा महीपतेः । कथ्यतेऽहं गमिष्याम्यन्यत्र चाजीविकाकृतं ॥१४००॥
भवानेवंविधोऽभूस्त्वं भृत्यस्योपरि सम्प्रति । तेन स्थातुं न शक्येतास्माभिरत्र तवान्तिके ॥१४०१॥
विचार्यैतत्तलारक्षोऽभ्येत्य भूपान्तिके जगौ । स्वाभिन्नहं गमिष्याम्यन्यत्र त्वं चेदृशोऽभवः ॥१४०२॥
भूषः प्राह तलारक्ष न भेतव्यं त्वया मनाग् । चौराश्चटन्तु वा मा वा पाणौ मुष्णन्तु वा पुरम् ॥१४०३॥
तलारक्षाऽधुना स्वस्थ गच्छेमिणितुष्कके । वीजपूरयुता ये स्युरत्रानेयास्त्वया च ते ॥१४०४॥
आदेशं भूपतेः प्राप्य तलारक्षः प्रभोदितः । निःशृतो द्रुपतेः कार्यं कर्तुं मणिचतुष्कके ॥१४०५ यतः—
“ सती पत्युः प्रभोः परिगुरोः शिष्यः पितुः सुतः । आदेशो संशयं कुर्वन् खण्डयत्यात्मनो व्रतम् ” ॥१४०६॥
इतस्तत्रागताश्चौरा वन्धोः पश्यन्ति वर्त्म च । शब्दज्ञानी शिन्नारानं श्रुत्वा चावग् तदाऽग्रतः ॥१४०७॥
शिवा वक्ति हुतं यूयं नक्षयतेतः प्रदेक्षतः । आयाति (न्ति) बाहरा धर्तुं शुष्माकमत्र सम्प्रति ॥१४०८॥
प्रोत्तुस्तेनास्त्रयो दौर्नं कुरुष्व त्वं च बान्धव ! । पूर्वं कृतं वचस्ते चेत् रत्नपेडास्तदा कुतः ॥१४०९॥
गम्यते चेत्तदा तादृग्वन्धोर्योगः कथं भवेत् । विमृश्येति स्थितास्नास्य पश्यन्तो वर्त्म हर्षिताः ॥१४१०॥
१२ एतद्य तत्र तलारक्षो वीजपूरसमन्वितान् । तानादाय द्रुपोषन्ते नेतुं च चालितो यदा ॥१४११॥
तदा स्तना जगुर्लक्ष्मीं गृहाण भूयसीं मम । अस्मान् मुञ्चाथवा वृद्धा आयास्यन्ति नृपान्तिके ॥१४१२॥
तलारोऽवग् द्रुपेणोक्तं वीजपूरसमन्विताः । आनेतव्या नरा अत्र नियम्य दृढवन्धनैः ॥१४१३॥

- आनीता वृपतेः पार्श्वे तलारेण मलिम्लुचाः । राजाऽवग्ं पेटिका यूयमर्पयन्तु द्रुत मम ॥१४१४॥
 नो चेत्करिष्यते चोरदण्डोऽत्र भवतां द्रुतम् । शुत्वैतत्तस्करा दध्युरेप वन्धुर्निशातनः ॥१४१५॥
 मत्वेति पेटिका दत्ताश्चतस्रस्तैर्भीक्षुजे । भूपोऽवग्ं भ्रुकुटि कृत्वा वीक्ष्यते पेटिकाद्वयम् ॥१४१६॥
 चौराः प्रोचुश्चतस्रोऽत्र गृहीता नाधिकाः किल । भूपोऽवग्ं त्वं तलारैतान् शूलायां क्षिप तस्करान् ॥१४१७॥
 भूपमोक्त तलारक्षः कर्तुं चलति यात्रता । तावच्छब्दविदा प्रोक्तं स्तेनानां पुरतो रहः ॥१४१८॥
 रात्रावनेन भूपेनात्मना सार्धं च चौरिकाम् । कुर्वतोक्तमह येपु स्या तेषा वृपतो न भीः ॥१४१९॥
 विमृश्येति तलारक्षं प्रति प्रोचुर्मलिम्लुचाः । नयास्मान् भूपतेः पार्श्वे वयं द्वाभ्य पेटिके ॥१४२०॥
 आनीतेषु जगो शब्दज्ञानीति भूपसनिधौ । एकोऽस्माकं नरो रात्रौ स्तैन्यार्थं मिलितो जगौ ॥१४२१॥
 येषा मध्येऽस्म्यह तेषा न भीर्भवति भूपतेः । अद्यास्माकं भवेन् मृत्युर्ज्ञीयते कारणं न हि ॥१४२२॥
 पेटयोर्द्रव्यमूल्यं त गृहाणास्मान्निकेतनात् । राजा रुष्टो वृणां किं हस्ते न नानादिकम् ॥१४२३॥
 एका पेटां समानीय भूपेनोक्तमिति स्फुटम् । कोशाव्यक्ष ! द्वितीयां त्वं मणिपेटा समानय ॥१४२४॥
 १२ मार्यमाणो महीशेन त्रिभ्यन् कोशाधिपस्तदा । रत्नपेटा ददौ भूमीक्षुजे दूनमना द्रुतम् ॥१४२५॥
 राजाऽवग्ं बान्धवा यूयं मम सत्या वभूविथ (व च) । सार्धं वा चौर्यकरणाद्वैतव्यं न मनागपि ॥१४२६॥
 भवता संनिधावेकं मार्गयाम्यधुनाहकम् । ते प्रोचुर्भूपते चौर्यं मुक्त्वैकं मार्गयाधुना ॥१४२७॥

राजाऽवक् चौर्यतो जीत्रा भवन्त्यत्र परत्र च । दुःखभाजो भृशं भूयो भ्रमन्ति भवकानने ॥१४२८॥ यतः—
“अयं लोकः परो लोको धर्मो धैर्यं धृतिः मतिः । मुष्णता परकीयं स्वं मुषितं सर्वमन्यदः” ॥१४२९॥
३ सम्बन्ध्यपि निगृह्येत चौर्यान्मंडिकवन्द्यैः । चौरोऽपि त्यक्तचौर्यः स्यात् स्वर्गभाग् रौहिणेयवत् ॥१४३०॥
ततस्तैस्तस्करैश्चौर्यकरणे नियमस्तदा । गृहीतो भूषतः पार्श्वे वयूवुः सुखिनश्च ते ॥१४३१॥
तस्करैर्नियमे स्तैन्ये गृहीते भूषसंनिधौ । अवन्तीवासिनो लोका बभूवुः सुखिनो भृशम् ॥१४३२॥
६ चौरैर्भ्यस्त्यक्तचौर्यैर्भ्यो ग्रामाणां शतपञ्चकम् । सन्मानपूर्वकं भूषो दत्ते स्म मुदिताशयः ॥१४३३॥

इति श्रीमत्तपागच्छनायक—श्रीसोमसुन्दरसूत्रिपट्टालङ्करणश्रीमृनिमुन्दरसूत्रि—शिष्यप०—

शुभशीलगणिविरचिते विक्रमादित्यविक्रमचरित्रचरिते श्रीशत्रुञ्जयोद्धार—

करणस्वरूपवर्णनो नामाष्टमः सर्गः समाप्तः ॥

अथ नवमः सर्गः ।

[पञ्चदण्डच्छत्रकथा]

अन्येषुर्विक्रमादित्यः क्रीडां कृत्वा वहिर्विते । आगच्छन् स्वष्ट्रे राजभार्गे गाञ्छिकषट्के ॥१॥

तत्रैव पाटके नागदमन्यास्तनयाऽनघा । देवदमन्यभिधा बाला विप्रते रूपशालिनी ॥२॥

निरीक्ष्य गाञ्छिकाचेदीं मर्जयन्तीं नृपानुगाः । प्रोत्तुभूषतिरायाति धूलिं मोच्छारयाधुना ॥३॥

श्रुत्वेतद्वचनं देवदमनी प्राह किं नृपः । पञ्चदण्डमयं छत्रं घचे स्म निजमस्तके ॥४॥

तदेतद्वचन तस्या आकर्ण्य चलितो नृपः । पञ्चदण्डस्य वृत्तान्तं प्रष्टुकामोऽभवत् भृशम् ॥५॥ यतः-

“अपूर्वमश्रुतां वार्तां समाकर्ण्य जनो ह्रुतम् । श्रोतुकामो भवेद् वाढं शून्यचिच इवानिशम्” ॥६॥

प्रष्टुकामोऽपि भूपालो गत्वा निजनिकेतने । कृत्वा देवार्चनां चाशु बुभुजे विक्रमार्थमा ॥७॥

तामाकारयितुं भृत्याः मेपिता भूशुजा गृहात् । गाञ्छिकालयमभ्येत्य जगदुस्तामिति स्फुटम् ॥८॥

भो गाञ्छिके ! च ते पुत्री वक्ति भूपं यथा तथा । तेन तां भूपतेः पार्श्वे प्रेपयाधिकजल्यिकाम् ॥९॥

गाञ्छिका च जगादेवं चेत्कुप्यति क्षमापतिः । तदा लोकाः कथंकारं प्रजलिप्यन्ति साम्प्रतम् ॥१०॥ यतः-

“यथा तथा नृणां वाक्यमाकर्ण्य कर्णदुर्वलाः । ये भवन्ति नृपास्तेषां देशो वसति नो मनाग्” ॥११॥

- लोकानां वचनं श्रुत्वा महीपाला यथा तथा । अपत्यानामिव श्राग् नो रुष्यन्ति मातृपितृवत् ॥१२॥
 भूपालुगा जग्गू राजा नास्या दण्डं करिष्यति । किं तु प्रक्ष्यति दृत्तान्तं पञ्चदण्डस्य किञ्चन ॥१३॥
 ३ प्रोवाच गञ्जिका विद्या न कदा विनयं विना । प्राप्यते मनुजैर्भूष इति विज्ञप्यतां दुतम् ॥१४॥ यतः—
 “विनयेन विद्या ग्राह्या पुष्कलेन धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या तुर्योपायो न विद्यते” ॥१५॥
 भृत्याः प्रोदुः सुतां स्वीयां प्रेषय त्वं नृपान्तिके । गञ्जिकाऽऽहाहमेष्यामि तैरुक्तमस्त्विति स्फुटम् ॥१६॥
 ६ गञ्जिका भूपतेः पार्श्वे गत्वा प्राहेत्यदः स्फुटम् । यथा तथा वचो वालादिभिर्मौढ्यान्निगद्यते ॥१७॥
 आकर्ण्यैतन्नृपः कुप्येद् यदि नः का गतिस्तदा । भूयोऽवग् नैव वालानां वाक्यैः कोपो भवेन्मम ॥१८॥
 प्रष्टुकामोऽस्म्यहं पञ्चदण्डच्छत्रस्वरूपकम् । तेन त्वं तस्य छत्रस्य स्वरूपं वद किञ्चन ॥१९॥
 ९ गञ्जिका प्राह भो भूप ! कार्यं चेद्विद्यते तव । तदा त्वं प्रथमं मामकीन—त्वत्सदनान्तरे ॥२०॥
 संलग्नां पद्मकां चार्वा कारयित्वा धनैर्धनैः । मत्सुतां सारियाशेन त्रिवारं लघुलाघवात् ॥२१॥
 विजित्य परिणीयाशु पुत्र्या विनयपूर्वकम् । सद्यो विक्रमभूपाल ! पञ्चादेशान् करिष्यसि ॥२२॥
 १२ तदा मम सुताऽहं वा छत्रस्योत्पत्तिमज्जसा । आमूलचूलतस्तुभ्यं वदिष्याम्यवनीपते ! ॥२३॥
 राजा जगाद नास्माभिः पञ्चदण्डं कदाचन । छत्रं श्रुतं क्वचिद् दृष्टं भूर्भुवःस्वस्त्रये ननु ॥२४॥
 तथापि प्रेष्यतां पुत्री भवत्योक्तं करिष्यते । प्रोक्तंति नागदमनी जगाम निजमन्दिरम् ॥२५॥

द्वितीयदिवसे प्रातरधिष्ठायास्तनं महत् । गाञ्छिकोक्तां वृषः पद्यां कारयामास सेवकैः ॥२६॥
॥१११॥

आहूता भूयुजा देवदमनी दीव्यभूषणा । दीव्यदुदुक्कलवसना सभायां समुपेयुषी ॥२७॥

दीव्यतनुच्छर्वि देवदमनी वीक्ष्य भूपतिः । मन्यग्रसितस्वान्तो वभूवातीव ससदि ॥२८॥

विधायपापदं द्यूतमण्डपे सारिपाशकैः । रन्तुं भूपस्तया सार्धं चकारोपक्रम तदा ॥२९॥

पतत्यलं समे दावे राज्ञाऽचिन्तीति मानसे । कन्यक्रेय कदाचिन्मां जेत्री मे का गतिस्तदा ॥३०॥

ममापन्नाजना लोके भविष्यति न संशयः । विमृश्येति स्मृतो वह्निवेतालो मेदिनीशुजा ॥३१॥

तदाऽऽद्यु वह्निवेतालो भूपपार्श्वे समागमत् । ततोऽग्निरुस्य सान्निध्याद्रन्तुं राजा प्रवर्तितः ॥३२॥

मन्याह्वे च महामात्स्यैर्विज्ञप्तमिति कोविदैः । देव! भोजनवेलाया भवतीह व्यतिक्रमः ॥३३॥

राज्ञोक्त सचिवां यूयं भुञ्जध्वं स्वयमेव हि । उत्थातुं विद्यते नो मेऽवसरः साम्प्रतं मनाग् ॥३४॥

सचिवाश्च जंगुः स्वामिन् ! वपुस्तव क्लमिष्यति । आधारे निखिला पृथ्वी विद्यते तव निश्चितम् ॥३५॥ यतः-

“जेण कुलं आयच तं पुरिसं आयेरेण रत्तिवज्जा । न ह तुंवमि पिणट्ठे अरया साहारया हुति” ॥३६॥

एव पुनः पुनः प्रोक्ते मन्त्रिभिर्वहुभिस्तदा । सन्ध्याघटीद्वयं यावद्रममाणो वृषः स्थितः ॥३७॥

निशादनतमोभीत्या वस्त्रेण फलकं तदा । आच्छाद्य वृषतिर्भोवतु मध्येगेहमुपागमत् ॥३८॥ यतः-

“अस्त गते दिवानाथे आपो रुधिरमुच्यते । अन्नं मांससम प्रोक्तं मार्कण्डन महर्षिणा ॥३९॥ इत्यादि ।

वैकालिकं ततः कृत्वा निशायां वीरचर्यया । श्रोतुं स्वचरितं पुर्यां रहो वभ्राम भूपतिः ॥४०॥
 चतुरशीत्यष्टश्रेण्यां रहः परिभ्रमन् नृपः । लोकानां वचनादेतत् शुश्राव निशि सर्वतः ॥४१॥
 यद्राजा रमते देवदमन्येह सहानया । तदाऽयं ज्ञायते मूर्खो न पुनश्चतुरो मनाग् ॥४२॥
 कोऽप्यस्य नृपतेः शिक्षां दाताऽमात्यो न विद्यते । नानेन भूभुजा युक्तं कृतं द्यूतनिषेवणात् ॥४३॥
 सिद्धसीकोतरी ह्येषा केनापि जीयते नहि । श्रुत्वैतन्नृपतिः सौधं स्वमागात् खिन्नमानसः ॥४४॥
 शेषां निशामतिक्रम्य द्वितीयदिवसे प्रगे । तथैव च तथा सार्धं रन्तुं प्रवष्टते नृपः ॥४५॥
 पूर्ववद्विसं द्यूताव्रीत्वा सायं नृपस्ततः । कृत्वा वैकालिकं रात्रौ श्रोतुं स्वं वृत्तमीयिवान् ॥४६॥
 कारुण्यरनिकेतेषु ययौ विक्रमभानुमान् । श्रोतुं स्वं चरितं लोकमुखत्सद्यो दिनात्यये ॥४७॥
 चाक्रिको मोचिको लोहकारो रजक-गच्छिकौ । माछिकः शूचिको भिष्टो जालिकः कारवो नव ॥४८॥
 स्वर्णकृन्नापितः कान्दविकः कौटुम्बिकस्तथा । मालिकः कालिकश्चापि ताम्बूलिकश्च सप्तमः ॥४९॥
 गन्धर्वः कुम्भकारः स्यादेते च नारवः स्मृताः । कारुण्यरनिकायेषु भ्रमन्नेतन्नृपोऽश्रृणोत् ।
 श्रुतिभ्यां गञ्जिका राज्ञा धृताऽनेन मुधाऽधुना ॥५०॥ [पष्टपदी]
 आलेनाङ्गे ददे तेन दुःसाध्या कपिकच्छिका । निश्चितं सा नृपं कष्टे पातयिष्यति दुष्टधीः ॥५१॥
 देवा अपि हि दम्यन्तेऽनयाऽन्येषु च का कथा । अतो हेतोर्निर्भिदं देवदमन्येषा प्रजल्पते ॥५२॥

श्रुत्वैतन्नृपतिः खिन्नोऽभ्येत्य गेहं ततो निशि । सुष्याप चिन्तयन्नेव जीयते सा कथं मया ॥५३॥
 अतीत्य भूपतिश्चिन्तापरोऽशेषां निशीथिनीम् । प्रभाते पूर्ववद्रन्तु मष्टचश्चिन्तया सह ॥५४॥
 तृतीयदिवसेऽन्येवं रन्त्वा सार्धं तया पुनः । पुर्याः परिसरे ज्ञातुं दृचं भूषोऽगमन्निशि ॥५५॥
 परिभ्रमन्वृषो गन्धवाहद्विषसन्नि । शृण्वन् दमरुकध्वानं तस्थौ देवकुलान्तरे ॥५६॥

३

“जुष्ट्रोष्ठमोतुनयनं खरघृन्ददन्तं कुहालकल्पनखरं दृपदङ्गुलीकम् ।
 स्थूलोदरं चिपिटनासिकमाबुक्कणं, कस्तूरिकाज्जनसमानशरीरवर्णम् ॥५७॥

६

वीभत्सवक्त्रभक्तिकर्चकेशपाशं श्लोदिद्भृष्टन्दसहितं गलरुण्डमालम् ।
 हुङ्कारयुक्तरवभाषितसर्वलोकं खड्गोरुखेटकविभासिभुजद्वयाङ्गम् ॥५८॥
 पद्भ्यां प्रकम्पितमहीतलमभ्ररुढं, साक्षाद्यमाकृतिधर भयदानदक्षम् ।

९

क्षेत्राधिनाथमयमानमवेक्ष्य भूपः पमच्छ कस्त्वमिति कोऽसि कुतः समागात् ॥५९॥ [त्रिभिर्विज्ञेयकम्]

क्षेत्रपोऽवक् पुरस्यास्य रक्षां कुर्वेऽहमन्वहम् । राज्ञोक्तमस्म्यहं देशान्तरिको विक्रमाभिधः ॥६०॥
 राजाऽवक् क्षेत्रपञ्चैत्वं राज्ञो रक्षां तदा कुरु । ज्ञानेन क्षेत्रपो ज्ञात्वा प्रोवाचेति च तं प्रति ॥६१॥
 भूपोऽस्ति पतितो देवदमन्याः सङ्कटेऽधुना । दुःखेन सङ्कटादस्माद् भाग्यादेव छुटिष्यति ॥६२॥
 तया सार्धं मुया स्पर्धा धत्ते धात्रीधवोऽधुना । जेतुं न शक्यते केन दैत्येन मरुताऽपि सा ॥६३॥

१२

विक्रम
चरित्रम्

॥ ११४ ॥

राजाऽवक्क्षेत्रपेदानीं तथा कुरु यथा द्रुतम् । भविष्यति जयो भूमीपतेः कष्टविमोचनात् ॥६४॥

क्षेत्रपोऽवक् तवाग्रे किं कथितेन प्रयोजनम् । कृत्वा बल्यादि चेत्पृष्टा भूमीपः कथ्यते तदा ॥६५॥

३ राजा प्राह करिष्यामि तव पूजामहं मरुत् । निवेदय जयोपायं प्रसद्य मेदिनीपतेः ॥६६॥

ज्ञात्वा भूयं ततः क्षेत्रपालः प्राह महीपते ! । तवानया समं द्यूतं मण्डितं यच्च साम्प्रतम् ॥६७॥

तन्नो हि विहितं चारु दुःशकाऽस्ति यतश्च सा । भूपोऽवक्क्षेत्रपालाद्य मया द्यूतं च मण्डितम् ॥६८॥

६ मोक्तुं च शक्यते नैव प्रतिज्ञाभङ्गभीतितः । बलिं तुभ्यं प्रदास्येऽहं जयोपायं वदाधुना ॥६९॥

क्षेत्रपोऽवग् न मे देवदमन्याः पुरतोऽभिधा । ग्राह्या यतोऽस्ति सा देवदैत्यानामपि दुःशका ॥७०॥

भूसुजाऽङ्गीकृते तस्मिन् क्षेत्रपालो जगावदः । सीकोत्तराभिधे शैले नानावृक्षसमाकुले ॥७१॥

९ सिद्धसीकोतरीगेहं विद्यते विलसच्चमम् । सिद्धसीकोतररदेवी समभावाऽवतिष्ठते ॥७२॥ [युग्मम्]

रात्रौ कृष्णचतुर्दश्या मध्ये शक्रः समेष्यति । चतुःषष्टिस्तु योगिन्यो द्विपञ्चाशच्च वीरकाः ॥७३॥ [देवी नृत्यं करिष्यति ।

आयास्यन्ति गणाधीश-भूत-प्रेतादिपण्डुखाः । सा च करिष्यते देवदमनी नृत्यमद्भुतम् ॥७४॥ इन्द्रसंसदि साऽभ्येत्य

१२ तत्र गत्वा य एतस्याः कुर्वत्या नर्तनं * वरम् । चित्तक्षोभनतो लात्वा वस्तुत्रयं रहः स्थितः ॥७५॥

एतय च स्वपुरे दीव्यन् दर्शयति पृथक् पृथग् । स देवदमनीं देवदुर्दमामपि जेष्यति ॥७६॥

* -मनः । क्षोभयिष्यति संकेतं वेत्ति तां स जेष्यति ॥ -ग.

- क्षेत्रोक्त नृपोऽशेष प्रतिपद्य मुदा तदा । दध्यौ समीहितं सिद्धं सर्वं ममाधुना नृवम् ॥७७॥
 भाग्यं विना न केपाश्चिन्नाणां विचचिन्तितम् । समेष्यति द्रुतं सिद्धिं दैत्याना मरुतामपि ॥७८॥ यतः—
 ३ “श्रियमनुभवन्ति धीरा न भीरवः किमपि पश्य शस्त्रहतः । कर्णः स्वर्णालङ्कृतिमञ्जनरेखाङ्कितं चक्षुः” ॥७९॥
 “सन्तुसरीरह्या य तु देवायत्ती रिद्धि । इकष्टञ्च बहुहं भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि” ॥८०॥
 ६ सिद्धं समीहितं कार्यं मन्वानो मेदिनीपतिः । सौधमेत्य सुखं सुप्तो निनाय निखिला निशाम् ॥८१॥
 क्षेत्रपस्य प्रगे भक्तिदान भूमीशुजा कृतम् । मृटकाष्टवलिं दत्त्वा नानापुण्यादिदौरुनात् ॥८२॥
 रत्त्वा तथा सम घस्त्रे पूर्ववन्मेदिनीपतिः । समेत्य स्वगृहेऽस्मापिद्वितालं कार्यहेतवे ॥८३॥
 ९ स्मृतो भूमीशुजा वह्निवेतालस्तत्क्षणादगात् । जगाद च तत्र क्षमाप ! किं कार्यं विद्यते वद ॥८४॥
 राजोक्तं निखिलं कार्यमग्निवेतालकाग्रतः । साम्प्रत गम्यते सिद्धसीकोत्तरशीलोच्चये ॥८५॥
 सीमोत्तरगिराविन्द्रसभायामग्निकोऽसुरः । स्कन्धे कृत्वा द्रुप रात्रौ निनायानघमानसम् ॥८६॥
 वृत्य तस्मिन्क्षणे देवदमनीं कुर्वता वरम् । वीक्ष्य भूषो जगावग्निवेताल! क्षोभयाधुना ॥८७॥
 १२ अग्निको भ्रमरीभूय तत्क्षणान्मूर्धतस्तदा । पुष्प तस्याः तुलाकोटेरुर्ध्वं शीघ्रमपातयत् ॥८८॥
 पुष्पस्य पतनाद्देवदमनी तत्र संसदि । नर्तयन्ती क्षणं क्षोभं ययौ भ्रमरदर्शनात् ॥८९॥
 आलाप्यालाप्य मधुरं गायन्त्या गीतमद्भुतम् । आकर्ण्य निखिला संसद् मुदिताऽजनि तत्क्षणात् ॥९०॥

तादृशं गीतमाकर्ण्य तस्याश्चालोक्य नर्तेनम् । चमत्कृतो नृपोऽतीव दध्यवेवं तदा हृदि ॥९१॥
यदीयं कन्यका न स्यान्मदीयशृङ्गिणी वरा । तदा मम गतं जन्म निष्फलं ह्यवकेशिवत् ॥९२॥

३

हृष्टः शक्रो ददौ देवदमन्यै कुसुमस्रजम् । नृत्यन्ती सहसा देवदमनी मुदिताशया ॥९३॥
स्वसख्यै ददते यावत्पार्श्वस्थायै शयेन सा । अधिकेनान्तरा तावद् हत्वा दत्ता महींभुजे ॥९४॥

६

आलाप्यालाप्य गायन्त्या मधुरं गीतमद्भुतम् । तस्याः श्रुत्वा तदा शक्रादयः सर्वे प्रमोदिताः ॥९५॥
हृष्टः शक्रो ददौ देवदमन्यै वरनूपुरम् । नृत्यन्ती सहसा देवदमनी मुदिताशया ॥९६॥

स्वसख्यै ददते यावत्पार्श्वस्थायै शयेन सा । अग्निकेनान्तरा तावद् हत्वा दत्तं महींभुजे ॥९७॥ [युगम्]
पुनः शक्रो ददौ देवदमन्यै पत्रवीटकम् । यावत् तावत्तदप्यागात्पूर्ववद् वैक्रमे करे ॥९८॥

९

स्रजं च नूपुरं दिव्यं शक्रदत्तं च वीटकम् । लत्वा वेतालसांनिध्याद् भूपः स्वस्थानमागमत् ॥९९॥
सुप्तं भूपं प्रगे देवदमनी भृत्यपार्श्वतः । उत्थाप्य प्रजगौ भूप ! किमिदं मण्डितं त्वया ॥१००॥

१२

पूर्वं मया संमं द्यूतक्रीडाऽऽरब्धा त्वया स्फुटम् । निश्चिन्तेनाधुना भूप ! एवं किं सुप्यते सुखम् ॥१०१॥
आगताऽद्य प्रमीला मे प्रोक्त्वेति मेदिनीपतिः । उत्थाय पूर्ववद्रत्नं प्रवृत्तो द्यूतकर्मणा ॥१०२॥

दीव्यन् राजा जगौ प्रातः किं त्वयोत्थापितो बलात् । गञ्जिकाऽवग्नं मयाऽमा किं स्पृष्टां कृत्वेह सुप्यते ॥१०३॥
निद्रायन्तं नृपं कूटाद्रीक्ष्यावग्नं गञ्जिका तदा । किमेति भवतो निद्रा ततो भूपो जगौ छली ॥१०४॥

ममाद्य नागता निद्रा शीकोत्तरशिलोच्चये । गमनाच्च यामिन्यां कौतुकं पश्यतः सतः ॥१०५॥

दीव्यरूपधरं पात्र श्रीपुरन्दरसंसदि । ननर्त रुचिरं गर्वादिकदा स्वलितं पुनः ॥ १०६॥

उत्पत्येति दर्शयामास यात्रद् भूमीपतिः सजम् । हारित फलकं तावत्तयैक चिच्चिपुत्रात् ॥१०७॥

“चल चित्तं चल चित्तं चल यौवनमेव च । चलप्रायुर्नदीवेग-गजकर्ण-ध्वजान्तवत् ॥१०८॥

कुर्वाणः पूर्ववद्वातां यात्रता वीटकं द्रुपः । अदीदृशत्तया तावद् द्वितीयं हारितं फलम् ॥१०९॥

कुर्वथ पूर्ववद्वातां यात्रता नूपुर द्रुपः । अदीदृशत्तया तावत्तृतीयं हारितं फलम् ॥११०॥

“चिन्तातुरस्य मर्त्यस्य भूरिलक्ष्मीवतोऽपि च । विसंस्थुलं भवेच्चित्तं कुर्वतः कार्यमञ्जसा ॥१११॥ यतः-

“क्षणं शक्तः क्षण मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी । मोहाग्नेः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम्” ॥११२॥

त्रिवीरं भूभुजा देवदमनी द्यूतकर्मणि । विजित्य जननीसाक्षि परिणीता सदुत्सवम् ॥११३॥

“बालादपि हितं ग्राह्यमेध्यादपि काञ्चनम् । नीचादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥११४॥

अभूज्जयजयरात्रः पुरीमध्येऽभितस्तदा । प्रशसा विहिता लोकैर्भूपस्यैतद्विधानतः ॥११५॥

१२ तलिफातोरणादीनि स्थाने स्थाने महीपतिः । बन्धयामास कुर्वाणो नृत्यगीतोत्सवं पुरि ॥११६॥ यतः-

“सा सा संपद्यते बुद्धिः सा मतिः सा च भावना । सहायास्तादृशा ज्ञेया यादृशी भवितव्यता ॥११७॥

इति देवदमनीपरिणयसम्बन्धः ।

महीपालो जगौ नागदमन्यत्र त्वयोदितम् । पुत्रीजयनसम्बन्धं विहितं मयका खलु ॥११८॥

परिणीता मयेदानीं भवत्यास्तनया पुनः । नीचे कुलेऽपि संजाता प्रतिज्ञापालनात् स्फुटम् ॥११९॥ यतः—

“विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । अधमादुत्तमां विद्यां क्षीरत्नं दुष्कुलादपि ॥१२०॥

अतस्त्वं गञ्जिच्छक्रे ! वक्षि कार्यं प्रथममञ्जसा । ततोऽवगु नागदमनीं स्फुटं भूमीपतिं प्रति ॥१२१॥

तामल्लित्यां महीपालसदने तृतीयावनौ । रत्नानि सन्ति पेद्यां भासुराणि नरोत्तम ! ॥१२२॥

त्वं तान्यानय तैश्छन्ने जालिकानि भवन्ति हि । तादृक्षाणि न भयतः कोशे सन्ति महीपते ! ॥१२३॥

आकर्ण्यैतन्नृपो नागदमन्या वचनं स्फुटम् । राज्यरक्षाकृते भट्टमात्रं मुक्त्वाऽचलत्ततः ॥१२४॥

विलोकयन् पुरग्रामाकरान् विक्रमभूषतिः । तामल्लिप्तीपुरोद्याने ययौ देववनोपमे ॥१२५॥

एषा—लवङ्ग—लवली—द्राक्षे—क्षुखण्डसुन्दरे । पुरीपरिसरे सर्वं पौरलोकं समागतम् ॥१२६॥

भोजनार्थं च सामग्रीं कुर्वाणं वीक्ष्य विक्रमः । पप्रच्छ मनुजं कञ्चित् किमत्र कुरुते जनः ॥१२७॥ [युग्मम्]

लोकोऽवक् चन्द्रभूषेन पुर्यामस्यां च सर्वतः । रत्नमयानि गेहानि कारितानि धनव्ययात् ॥१२८॥

१२ गेहाली शालते यत्र चित्रशालोद्गन्तकैः । दन्तपुत्तलिका—मत्तवारणैस्तोरणादिभिः ॥१२९॥

तस्यां चन्द्रोदयादूर्ध्वं भान्ति मौक्तिकजालकाः । अधश्चन्दनकर्पूरमृगनाभिच्छटाः पुनः ॥१३०॥

न कोऽपि कुरुते पाकक्रियां तत्र जनो मनाग् । मालिन्यभयतश्चात्र कुरुते रन्धनादिकम् ॥१३१॥

- भुक्त्वा विश्रम्य दृक्षाणां छयासु मनुजाः क्षणम् । सन्ध्यायां नगरीमध्ये गमिष्यन्ति दृषोऽपि च ॥१३२॥
 न काऽपि नगरी लङ्का-मरावत्यादिका पुनः । अस्माकं लभते शोभां पुर्यां अस्याः पुरः क्वचित् ॥१३३॥
- ३ सर्वेश्वर-गोविन्दप्रासादश्रेणिभिस्सदा । कैलाशशैलतुल्याभिर्नगरीयं विराजते ॥१३४॥
 श्रुत्वेतच्चिन्तित राज्ञा निष्पन्नं मे समीहितम् । ईदृग्रगरभूपालमहेभ्यजनवीक्षणात् ॥१३५॥
- ६ गजा-भे-भ-महीपाल-छत्र-चापरवीक्षणात् । चारुशब्दश्रुतेष्वपि कार्यसिद्धिर्निगद्यते ॥१३६॥
 ततः श्रीविक्रमादित्यो भुक्त्वा तत्रैव भूपतिः । दृष्टवोद्यानं वनं सम्यग् पुरद्वारमुपाययौ ॥१३७॥
 गजा-भ्या-भ्रंलिहागारश्रेणीं पश्यन् पदे पदे । शतपञ्चभटादृश्यरूपोऽगात् नगरान्तरे ॥१३८॥
 इतश्चन्द्रमहीपालः सर्वलोकसमन्वितः । सन्ध्यायां सदनं स्वं स्व जगाम मुदिताशयः ॥१३९॥
 चन्द्रभूपाङ्गजा लक्ष्मीपती सप्तावनौ गृहे । गत्वा च कारयामास दृत्यं चारु पणाङ्गनाः ॥१४०॥
 विक्रमार्कटपुण्ड्रदृश्यरूपश्च सप्तमक्षितौ । गत्वा पणाङ्गनानृत्यं पश्यति स्मा प्रमोदितः ॥१४१॥
- ९ कारयित्वा चिरं दृत्यं दत्त्वा ताम्बूलमादरात् । विसर्ज्य नर्तकीद्वारं दापयामास भूषभूः ॥१४२॥
 १२ प्रहीतुं विक्रमादित्यः पेटा रत्नश्रुता द्रुपः । छत्रं तस्थौ क्षणं पार्श्वे एकतः सन्नस्तदा ॥१४३॥
 इतो भीमो द्रुपः सद्यो घट्या योजनगाभिनीम् । मुक्त्वा वंशेन गेहस्य गत्वोर्ध्वं कन्यकां जगौ ॥१४४॥
 आगच्छ त्वरितं भूमौ चट सद्यो च गम्यते । कन्याज्वक् प्रथमं रत्नपेटासुचारयाचिरात् ॥१४५॥

पश्चादहं समेष्यामीत्युक्ते भीमस्तथाऽकरोत् । ततो लक्ष्मीवतीं लात्वा यावदुचरति स्म सः ॥१४६॥

तावत् श्रीविक्रमादित्यो दध्यावेवं तदा हृदि । पेदां रत्नभृतां कन्यां लात्वाऽसावाह्यु यास्यति ॥१४७॥

मत्वेत्यहश्यरूपोऽग्निवेतालस्य प्रयोगतः । नीरङ्गीं शिरसस्तस्या भूषोऽलाललघुलायवात् ॥१४८॥

लज्जन्ती वसनं लातुं द्वितीयं कन्यका गता । तावत् श्रीविक्रमादित्यो वह्निवेतालपार्श्वतः ॥१४९॥

उत्पाद्य सहसा भीमं कुमारं दूरदेशतः । मोचयित्वा स्वयं तस्य स्थानके तस्थिवान्नुपः ॥१५०॥ [युगमम्]

नीरङ्गीमपरां लात्वा गता लक्ष्मीवती तदा । नृपः कृत्वोष्ट्रिकारूढां कन्यां पेदायुतोऽचलत् ॥१५१॥

उज्जयिनीं समुद्दिश्य चलन्तं वीक्ष्य कन्यका । प्राह स्वाभिन् ! क्व पूर्वांशां मुक्त्वा गच्छसि दक्षिणाम् ॥१५२॥

विक्रमार्को जगौ पल्लयामस्ति भीमाभिधं पुरश्च । तस्मिन् नट-विटा धूर्तो दूताश्च सन्ति भूरिशः ॥१५३॥

चतुरङ्गाभिधो मिललस्तत्रान्येद्युरहं गतः । मयका कन्यका चैका द्रव्यं च हारितं तदा ॥१५४॥

गत्वा तत्र धनं त्वां च दत्त्वा स्यामनृणोऽचिरात् । शुत्वैतद् विभ्यती मार्गे पूर्वं कर्म निनिन्द सा ॥१५५॥

किं कृतं मयकाऽकस्माद्विमृश्येति साम्प्रतम् । कथमस्मान्नरान्मे स्याच्छ्रुतं सुखदायकम् ॥१५६॥

अन्यथा चिन्तितं कार्यं दैवेन कृतमन्यथा । क्रियते किं मया दुःखं मानसे साम्प्रतं स्फुटम् ॥१५७॥ यतः-

“सुखदुःखानां कर्ता हर्ता च न कोऽपि कस्यचिज्जन्तोः । इति चिन्तय सद्बुद्ध्या पुरा कृतं भुज्यते कर्म ॥१५८॥

अं चिअ विहिणा लिहिअं तं चिअ परिणमइ सयल्लोयस्स । इअ जाणेविणु धीरा विहुरेवि न कायरा हुंति ॥१५९॥

- ३ रिभदा करि मतोप जं दोणाहर तं होइसिइ । देव न दीजइ दोस छेहा लाभ न हुटीइ” ॥१६०॥
 नन्मोर्गे दुसगात्वाभिः पीडिता चरित कन्यका । शनैः शनैर्व्रज त्वं हि यतो मे पीडयते तनुः ॥१६१॥
 विरुमाहो जगो दुसरुष्टरुर्हयिदि गच्यसे । मम द्यूतस्य हस्तो किं चडिता न सहिष्यसे ॥१६२॥
 शुनैतत् कन्यका मौन कृत्वाऽस्थाद् दुःखिता भृशम् । वर्षां भुव नृपः क्रान्त्या गतः स्वदेशसिमनि ॥१६३॥
 तदिनीपुत्रिने चासादुपादिश्येष्टिकां नृपः । स्त्रि ! मे पादौ परामर्शेत्युक्त्वा सुध्याप यावता ॥१६४॥
 कन्या संचाहनामद्भयोर्भूषस्य यावता व्ययात् । तावच्च शुश्रुत्रे सिंहाखो दुरात्तया तदा ॥१६५॥
 शुनैतत्कन्यका जागरयित्वा भूपतिं जगौ । इतः सिंहाखोऽरुस्मात् श्रूयते दुःश्रवोऽधुना ॥१६६॥
 उरथाय नृपतिर्गण सिम्हा सिंहरचनि प्रति । तथैव निर्भरं सुप्तः सद्यः साहसिकाग्रणीः ॥१६७॥
 ९ ताः क्षणात्तया व्याघ्रचरनिं शुत्वाऽत्तिदुःश्रवम् । मिथ्येत्या भूपतिं जागरयित्वाऽवक् सगद्वगदम् ॥१६८॥
 इतो व्याघ्रारोऽरुस्मात् श्रूयते दुःश्रो नर ! । उत्थाय नृपतिर्गण सिप्त्वा व्याघ्राखं प्रति ॥१६९॥
 मा भौरीर्गच्छिहे ! मोस्त्वेत्येवं साहसिकाग्रणीः । तथैव निर्भरं सुप्तः सद्यो भयविवर्जितः ॥१७०॥
 १२ मातः कन्यां नृपोऽर्पयित्वा वाणानयनहेतवे । साऽपि व्याघ्रस्य सिंहस्य मृतस्य संनिधौ ययौ ॥१७१॥
 व्याघ्र-सिंहो मृतां वीक्ष्य लाल्ता चाणौ कनीनिका । महीशाय ददौ सोऽपि तूणे चिक्षेप तत्क्षणात् ॥१७२॥
 मोक्षाय भूपतिर्गच्छे ! इदं कर्म मया कृतम् । कस्याप्यग्रे न नक्तव्यं भवत्या चारुवृत्तया ॥१७३॥

श्रुत्वैतत्कन्यका दध्यौ-अयं कोऽपि नरोत्तमः । विद्यते निश्चितं धीरजल्पनादिति मे मतिः ॥१७४॥ यतः-

“एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहमपरिच्छदः । स्वमेऽप्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥१७५॥

अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनाचिरस्त्रियां लभते । निवसन्नन्तर्दारेणि लङ्घ्यो वह्निर्न तु ज्वलितः ॥१७६॥

ततश्चलन् क्रमाललक्ष्मीपुरोद्याननदीतटे । मुक्त्वा पेदां स्त्रियं संहिं भोजनार्थं पुरेऽगमत् ॥१७७॥

इतस्तत्पुरवास्तव्यरूपश्री पुरनायिका । कन्यासांढियुतां पेदां लात्वा च स्वगृहे ययौ ॥१७८॥

वेश्या दध्यावियं नारी सुरूपा विद्यते भृशम् । तेनानया रमा बही भविष्यति गृहे मम ॥१७९॥

आयास्यन्ति महीपाल-महेभ्यतनया ननु । अनया मोहिता गेहे मदीये वहवस्सदा ॥१८०॥

वेश्याऽवग् मद्गृहे लोकानागतान् रञ्जयाचिरात् । अस्माकं राजनारीभ्योऽधिकं सौख्यं प्रजायते ॥१८१॥

श्रुत्वैतद्राजतनया वेश्ययोक्तं जगावदः । नाहमङ्गीकरिष्यामि त्वद्धर्मं दुर्गतिप्रदम् ॥१८२॥ यतः-

“कश्चुम्बति कुलपुरुषो वेश्याधरपल्लवं मनोज्ञमपि । चार-भट-चोर-चेटक-नट-विटनिष्ठिवनशरावम् ॥१८३॥

या विचित्रविटकोटिनिघृष्टा यद्यमांसनिरताऽतिनिघृष्टा । कोमला वचसि चेतसि दुष्टा तां भजन्ति गणिकां न विशिष्टाः” ॥

१२ इह लोके सदा नीचनरसङ्गं वितन्वते । परलोके सहन्ते च श्वश्रे दुःखं पुराङ्गनाः ॥१८५॥

एवमुक्तवतीं कन्यां तां सेल्लहस्तसूनुवै । अर्पयामास नगरनायिका दुष्टमानसा ॥१८६॥

दध्यौ राजमुता कीदृक्सङ्कटे पतिताऽस्म्यहम् । यत्तत्र कर्मणः पूर्वात् द्रुव्यन्ते न जनाः कृतात् ॥१८७॥

(किं कृतं दृष्टुं पूर्णं भवे द्रुष्टं मया खलु । येन मे ईदृशी दुःस्थानस्य याताऽनिदुःखदा ॥१८८॥
 “क्तात्रा करणं न रसीद दैव न दीजइ दोस । लिखितं लाभइ सिरतणउ अधिक न कीजइ सोस” ॥१८९॥

३ कृत्ये त्वां परिणेष्यामीत्युक्त्वा वातायने तदा । सदनस्योपरि क्षिप्तं शुभोच सेल्लहस्तभूः ॥१९०॥

सेल्लहस्तगुतः प्रोक्तत्वेत्येव डिग्भ्योस्सर्पस्सह । क्रीडा कर्तुं ययौ स्वस्य वाटके सन्ननस्तदा ॥१९१॥

नीदर डिग्भेः सप्तं दृष्ट्वाऽनुसरेकं विलानने । मृत्साखण्डेन हत्वाऽऽशु प्राहेति सेल्लहस्तभूः ॥१९२॥

६ मूयमेवात्र मे बाहोर्नय पश्यत साम्प्रतम् । चुंपनं कुरुताह्वय कृत्यं स्तुत मदीयकम् ॥१९३॥

मयाऽधुनोद्गुरो मृत्साखण्डेनैकेन पातितः । गम तुल्यो जगन्मध्ये बली नास्त्यपरो नरः ॥१९४॥ यतः—

“अहो सदृशी दृष्टिस्तुलाकोटेः खलस्य च । स्तोत्रेनोन्नतिमायाति स्तोत्रेनायात्यथो गतिम्” ॥१९५॥

९ सेल्लहस्तगुतस्येतो दृत्त वीक्ष्य गवाक्षगा । कन्या दृष्ट्याविति स्वीयं विहित कर्म निन्दती ॥१९६॥

एकस्नारदयं स्वीयमीदृशचरितं स्फुटम् । प्रकटीकुरुते कुर्वन् गर्वमित्थं भुजौजसः ॥१९७॥

पुंसां तेन पुरा सिद्धं व्याघ्र हर्त्तकमाणतः । उक्तं च मे न कस्याग्रे वक्तव्यं चरितं त्वया ॥१९८॥

१२ अन्नरं विपते नीचानीचगोर्नरयोर्महत । स्वगुणवर्णन—स्वीयगुणवर्णनहेतुतः ॥१९९॥

अन्नरं यादग्य कारु—इसयोः फेल्—सिंहयोः । चञ्चल—चूतयोरन्व—खरयोर्देत्य—देवयोः ॥२००॥

मुग—स्मिद्वलयोर्निम्न—चूतयो राज—भृत्ययोः । सरः—सागरयो राहु—चन्द्रयोरज—इस्तिनोः ॥२०१॥

रात्रि-वासरयोर्ग्राप-पुरयोस्तैल-सर्पिषोः । अन्तरं तादृशं तस्यास्य च सम्प्रति दृश्यते ॥२०२॥ [त्रिभिर्विभेपकम्]
ध्यात्वेति गणिकोपान्ते गत्वा प्रोवाच कन्यका । कथं प्रदत्तुमिच्छेस्त्वं यादृक्तादृग्नराय माम् ॥२०३॥

३

पूर्वदृष्टो नरश्चेन्मे वेश्ये ! नैव मिलिष्यति । तदाऽहं करिष्यामि काष्ठभक्षणमञ्जसा ॥२०४॥

यादृक्तादृग्नराय दत्ते त्वं यदि मां हठात् । गत्वा रावां करिष्यामि नृपोपान्ते तदाऽहं कम् ॥२०५॥

६

येनात्र नगरे नीता पुरुषेणाहं ध्रुवम् । तेमेवाहं वरिष्यामि नान्यमिभ्यमपि स्फुटम् ॥२०६॥

श्रुत्वैतद् विभ्यती वेश्या गत्वा भूपान्तिके जगौ । मदीया तनया पत्युर्वियोगात्काष्ठमिच्छति ॥२०७॥

राजाऽवक् शोभनं नैव नारीणां काष्ठभक्षणम् । काष्ठभक्षणतो जीवो लभते दुर्गतिं पुनः ॥२०८॥

९

पत्युर्मोहेन चेन्नारी कुरुते काष्ठभक्षणम् । तदा वारयितुं तां च कः शक्नोति नरो बली ॥२०९॥

अनुज्ञां वृपतेः प्राप्य हृष्टा दध्यौ पणाङ्गना । यदि सा कुरुते काष्ठभक्षणं साम्प्रतं दुत्तम् ॥२१०॥

तदा रत्नभृता पेदा सांढ्युक्ता मनोरमा । तिष्ठति स्म गृहे मामर्कानि सत्कर्मयोगतः ॥२११॥

१२

एवं दुष्टां धियं चित्ते कुर्वती पणभायिनी । मुत्कलाप्य नृपं स्वीयसदनं समुपागता ॥२१२॥ यतः—

“मृग-मीन-सज्जनानां तृण-जल-सन्तोषविहितवृत्तीनाम् । लुब्धक-धीवर-पिशुना निष्कारणवैरिणो जगति” ॥

वृपतेराज्ञया वेश्याऽश्वासदां कन्यकां तदा । कृत्वा मार्गे ययौ यावत्तावद् दृष्टा महीभुजा ॥२१४॥

तस्या रूपं नृपो वीक्ष्यावक् कस्य सुताऽसि भो । कन्याऽऽहस्याः सुता नास्मि छलाच्च जगृहेऽनया ॥२१५॥

रत्नपेदा-
नयनम् ।

॥ १२४ ॥

नवमः सर्गः

- नास्मिन् पुरे पनुष्यणा दीनाना दुःखिनामपि । रक्षिता कोऽपि पुरुषो विप्रते न मनोहरः ॥२१६॥
 राजाऽपि तादृशो नास्ति दीनानाथादिपालकः । कृत्याकृत्ये च न कदा पश्यति स मनोगपि ॥२१७॥ यतः—
 “दुर्लानामनाधाना बाल-वृद्ध-तपस्विनाम् । अन्यायैः परिभूतानां सर्वेषा पार्थिवो गुरुः ॥२१८॥
 राजा माह कथं वक्षि वालिके ! ईदृशं वचः । न्यायमार्गेण पृथ्वीं पालयामि निरन्तरम् ॥२१९॥
 कन्या माह प्रधानोऽयं न्यायमार्गोऽत्र साम्प्रतम् । भवता क्रियते चारुः कृत्याकृत्याविचारतः ॥२२०॥
 राजा प्रोवाच साऽसि त्वं नृस्य पुत्री कुतोऽगमत् (मः) । कन्याऽत्रगृ बहुजल्पेन मम नास्ति प्रयोजनम् ॥२२१॥
 येनात्र नगरे नीता तामलिष्या पुरोऽहं क्रुम् । तं पुरुषं विहायान्यं वरिष्यामि न कर्हिचित् ॥२२२॥
 राजा जगौ स कुत्रास्ति गतो वा कुत्र साम्प्रतम् । कन्या माह पुरोऽत्रागात् दृश्यते न च कुत्रचित् ॥२२३॥
 राजा माह किमात्मानं त्वं भस्मीकुरुषु मया । जीवन् नरो यतो भूरिभद्राणि लभतेऽचिरात् ॥२२४॥
 एतेषु वीरलोकेषूपलक्ष्य पुरुषं निजम् । अङ्गीकुरुष्व त्राले त्वं यथासुचि सदाशये ॥२२५॥
 आकण्ठतद्वचो भूमीपतेः कन्या प्रमोदिता । द्राष्टुं निजैस्सितं कान्तं ददौ लोकेषु लोचने ॥२२६॥
 १२ इतो विक्रममार्तण्डो लात्वा भक्तं पुराद्वहिः । आगतो वनितां तां चाहृष्ट्वा चिन्तितवानिदम् ॥२२७॥
 किं करोमि क्व गच्छामि कस्यग्रे च मन्मथम् । आनीताऽपि च मञ्जूपा गतेदानीं तया सह ॥२२८॥
 दध्यौ च फातरा एव चिन्तयन्ति जना हृदि । साहसं क्रियते पुंसा यद्भावं तद्भविष्यति ॥२२९॥ यतः—

“यद्भव्यं तद्भवत्येव नालिकेरफलाम्बुवत् । गन्तव्यं गतमेव स्याद् गजभुक्तकापिन्धवत्” ॥२३०॥

दर्शं दर्शं बहिः पुर्या विक्रमार्कः पुरान्तरे । मिलितेषु सर्तीं द्रष्टुं लोकेषु समुपेयिवान् ॥२३१॥

पश्यन्ती मिलितान् लोकान् क्रमादालोक्य तं नरम् । प्राह सैष ममाभीष्टः पुरुषो विद्यते वृष ! ॥२३२॥

वृषतिः संमुखं पश्यन्नुपलक्ष्य च विक्रमम् । ननाम भूयसीभवत्या विक्रमार्कपदाम्बुजम् ॥२३३॥

विक्रमार्को जगौ भूप ! न्याय ईदृक् पुरे तव । न शिष्टाशिष्टयोर्येन परीक्षा क्रियते त्वया ॥२३४॥

अस्या एव स्त्रियाः काष्ठाभिक्षायै जल्पितं च यत् । सिंहः प्राह मया मौढ्यात्परीक्षा न कृताऽधुना ॥२३५॥

मया स्वामिन् कृताऽवज्ञा भृशं तव दुरात्मना । क्षम्यतामिति भृपांहयोः पतितः सिंहसेनकः ॥२३६॥

विक्रमार्को जगौ भूप नापराधो मनाक् तव । अज्ञानस्यापराधोऽयं न दुःखं क्रियते ततः ॥२३७॥

स्वकार्यार्थं गतस्तामलित्यां पुर्यामहं पुरा । अनेपं कन्यकां पेडां रत्नराशिभृतां पुनः ॥२३८॥

ज्ञातेऽथ सर्ववृत्तान्ते सिंहो विक्रमभूषतेः । पाणिग्रहोत्सवं कन्यां कारयामास विस्तरात् ॥२३९॥

वेदयाया अभयं दत्त्वा पेडामानीय भूपतिः । लक्ष्मीवतीप्रियाद्युक्तोऽचालीत् स्वीयपुरीं प्रति ॥२४०॥ गतः—

“अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां च वसुधैव कुटुम्बकम् ॥२४१॥

कुसुमान्यजलिस्थानि वासयन्ति करद्वयम् । प्रायः सुमनसां वृत्तिर्वाग्दक्षिणयोः समा” ॥२४२॥

सिंहं सत्कृत्य भूपालो यागं विमृज्य विक्रमः । उज्जयिनीपुरोद्याने आजगाम मनोरमे ॥२४३॥

महेन महता भूषो निजान्नासं समीथिवान् । तस्यै पत्न्यै महद्गोहं दत्तं लक्ष्मीसमन्वितम् ॥२४४॥
 आकार्य नागदमनीं दत्त्वा पेशं जगौ नृपः । तवादेशः कृतश्छत्रं कुरुष्व पञ्चदण्डकम् ॥२४५॥
 ग्राह नागदमा नैवं छत्रं निष्पाद्यते मया । मणिभिर्मौक्तिकैरेभिर्भासुरद्युतिभिर्भूष ॥२४६॥
 पञ्चदण्डमयं छत्रे जालकाली भविष्यति । कुरु द्वितीयमादेश ततश्छत्रं च जायते ॥२४७॥
 स विक्रमादित्यभूषोऽवगु दुष्करं सुकरं पुनः । कार्यं गच्छे ! वदेदानीं करिष्येऽहं यतोऽचिरात् ॥२४८॥

इति रत्नपेटिकाऽऽनयनसम्बन्धः ।

नागदमन्यगुर्वे श्रीसोपारकपत्तने । सोमशर्माहविप्रस्य नाम्रोमादे प्रिया प्रिया ॥२४९॥
 गत्वा तत्र पुरे तस्या मत्वा चरितमात्मना । आगच्छेति तया प्रोक्तोऽचालीद्विक्रमभानुमान् ॥२५०॥
 क्रामन् भूमिं गतः सोपारकपत्तनसीमनि । पश्यति स्म वराराम-प्रासादान् भूरिशो नृपः ॥२५१॥
 चम्पका-शोक-पुत्राग-माकन्दा-जुन-वञ्जुलैः । श्रीफली-कदली-राजादन-नारङ्ग-पादयैः ॥२५२॥
 नानादुमलतार्कीर्णनानापुष्पोपशोभितैः । ह्रदैश्च विविधैः सारपानीयपूरपूरितैः ॥२५३॥

हस-कारण्डवाकीर्णश्चक्रवाकालिभासुरैः । पक्षिभिर्निविधाकारैरेकैर्भधुरस्वरैः ॥२५४॥

अतिस्वच्छपयःपूरैः सप्तशतसरोवरैः । सोपारकपुरं भाति ऋषभार्हद्वृहान्वितम् ॥२५५॥ [चतुर्भिः कलापकम्]
 श्रीगनुजयतीर्थस्य यत्रासीत् तलहट्टिका । तस्याः किमुच्यते पुर्या माहात्म्यं मृदुबुद्धिभिः ॥२५६॥

यस्या भूस्पर्शतो मर्त्यामर्त्याद्यनेकजन्तवः । अपवर्णदं सद्यो लभन्ते नात्र संशयः ॥२५७॥
पश्यन्नेवं पुरीशोभां युगादिजिनसद्धानि । गत्वा श्रीजीवितस्वामियुगादिजिनपुंगवम् ॥२५८॥
वासंती-माधवी-जाती-मुचुकुन्द-जपासुमैः । अभ्यर्च्य स्तवनै रसैः स्तोतुमेवं प्रचक्रमे ॥२५९॥ [युग्मम्] तथाहि-
सुरासुरममहीनाथमौलिमालानतक्रमम् । श्रीसोपारकभूनारीभूषणमुपभं स्तुवे ॥२६०॥

विभो त्वत्पद्मराजीवं ये सेवन्ते जना लयात् । लभन्ते परमानन्दमकरन्दं दुतं च ते ॥२६१॥
तनोषि त्वं विभो यस्य मानसे वासमर्थम् । गच्छन्ति दूरतस्तेषां पापान्धतमसानि च ॥२६२॥
निरक्षिय त्वन्मुखं स्वामिन् ! सुरासुरसुखप्रदम् । कृतार्थोऽभवमद्याहं नाभिभूपालनन्दन ! ॥२६३॥
सुवर्णवर्णसंकाशदेहद्व्यतिभरप्रभो ! निजाहिसंनिधौ वासं देहि मे नाभिनन्दन ! ॥२६४॥

अनन्तसंसृतौ भ्रान्त्वा प्राप्य दुःखमनन्तशः । अद्य मया भवान् भाग्योदयात्प्राप्तोऽसि सर्ववित् ॥२६५॥ इत्यादि ।
ततो देवार्चकं भूपः पृष्टयानिति सादरम् । विद्यते सदनं कुत्र सोमशर्माद्विजन्मनः ॥२६६॥
देवार्चको जगौ सोमशर्माणः सन्ति भूरिशः । राजाऽयम् विद्यते यस्य नास्त्रोमादे प्रिया प्रिया ॥२६७॥

देवार्चको जगौ सोमशर्मा विद्याः श्रियं विना । छात्रान् विपष्टिं भक्तेन स्वेन पाठयति स्फुटम् ॥२६८॥
सोमशर्मागृहं कस्मिन् पाठके विद्यते वद । देवार्चको जगौ भीमपाठकेऽस्ति मनोहरम् ॥२६९॥
सोमशर्मागृहस्थानं विशाय विक्रमोऽचलत् । लेखिनी-पट्टिकदीनि गृहीत्वा छात्ररूपमृत् ॥२७०॥

- ३ विद्यामलात्रिजं रूपं शयनाष्टादशानुगम् । कृत्वा श्रीविक्रमादित्यः पुरीशोभां निरीक्षते ॥२७१॥
 सोमशर्माद्विजोपान्ते गत्वा प्रणतिपूर्वकम् । विक्रमार्कः स्थितो यावत्तावत्पृष्ठो द्विजन्मना ॥२७२॥
 कस्त्व किमर्थमायातः छात्रोऽव क्व तव कीर्तनम् । श्रुत्वाऽत्र भवतः पार्श्वे पठनाय समागमम् ॥२७३॥
- ६ विप्रः ग्राह पठ स्वैरं विना द्रव्यं ममान्तिके । उमादेचरितं ज्ञातुं तस्यौ विक्रमछात्रकः ॥२७४॥
 शुश्रूषां कुर्वती पत्युः सदा कोमलभाषिणी । नीरङ्गीछादितास्याब्जा विप्रमार्योऽवतिष्ठते ॥२७५॥
 विलोकयन्नपि छात्र उमादेचरितं सदा । नीरङ्गीछादितास्यत्वात्त ज्ञानाति स्म तन्मनः ॥२७६॥
 लभ्यते जलधेः पार गण्यते भगणं पुनः । न प्राप्यते पुनर्नार्याः कृतदम्भस्य कोविदैः ॥२७७॥
 छात्रैः सार्धं पठन् विन्या विक्रमछात्रकोऽन्यदा । उमादेचरितं ज्ञातुं तस्यौ यावद् दिनान्त्यये ॥२७८॥
- ९ महारानन्तरं रात्रौ सर्वेषु लेखशालिषु । सपण्डितेषु सुसंप्रदादेवी दण्डमाददौ ॥२७९॥
 उत्थाय विक्रमश्छात्र शनैरेकत्र पार्श्वतः । स्थितस्तत्तचरितं ज्ञातुं सम्यग् निश्चलविग्रहः ॥२८०॥
 भ्रामयित्वा त्रिभिर्वारं दण्डकं पत्सुराहयम् । गृह्णन्ती शयनस्यान्ते जघान द्विजगेहिनी ॥२८१॥
- १२ हुंकारं कुर्वती गेहाद्वहिर्निर्गत्य तत्क्षणात् । दण्डकेन त्रिभिर्वारं जघानामलिकातरुम् ॥२८२॥
 अधिरुग्णं तदं क्वापि हुंकारं कुर्वती गता । क्षणेन पुनरायाता दृक्षारूढद्विजमिया ॥२८३॥
 भ्रामयित्वा त्रिभिर्वारं पत्सुरुर्ध्वं च दण्डकम् । उमादेवी तदा पूर्वस्थाने सुष्वाप तत्क्षणम् ॥२८४॥

- एतत्सर्वं वृषो दृष्ट्वा दधानः कौतुकं हृदि । सुप्त्या प्रातः पुनः शास्त्रं पपाठ पूर्ववत्तदा ॥२८५॥
द्वितीयदिवसे राजोमादेव्याः पूर्वतो निशि । आरुह्य पादपं तस्थौ प्रच्छन्नं सुदिताशयः ॥२८६॥
उमादेवी तदा सर्वं दण्डकआमणादिकम् । कार्यं कृत्वाऽऽग्लिकाख्ण्डा चचाल दक्षिणां दिशम् ॥२८७॥
- ३ शैल-सरिद्धनादीनि लङ्घयन्ती द्विजप्रिया । ययौ जम्बूनदद्वीपे नानावनविराजिते ॥२८८॥
संस्थाप्य पादपं भूमायुत्तीर्थं तरुतस्तदा । निर्जरीभवने देवीं नन्तुं मध्ये समागमत् ॥२८९॥
रहो वृत्त्या वृषस्तस्याः पृष्ठौ गत्वा सुरीगृहे । वेतालविहितादृश्यरूपस्तस्थौ समाहितः ॥२९०॥
सीकोतर्या महीर्षिष्ठे चतुःपष्टिमितास्तदा । योगिन्यश्च द्विपञ्चाशत् क्षेत्रपालाः समाययुः ॥२९१॥
स्वस्वस्थानात्तदा शीघ्रं तस्मिन् दैवतसन्निहि । एवंविधा द्विपञ्चाशत्क्षेत्रपालाः समाययुः ॥२९२॥
एकपादो द्विपादश्च त्रिपादः पञ्चपादकः । मेघनादः खरस्वानः विकटः सङ्कटो घटः ॥२९३॥
रौद्रो भीमो जगत्क्षोभकारकैकल्लपादकः । वीरः शूरो महावीरो दुन्दुभिर्दुर्दुरोन्दुरौ ॥२९४॥
कलकैलिः कलरवो भीष्मरूपो गदाधरः । चण्डो दण्डधरो धीरो भीमसेनो भयंकरः ॥२९५॥
१२ रक्ताक्षो विकटमुखो निञ्जनासो महाननः । इत्यादयो द्विपञ्चाशत्क्षेत्रपालाः समाययुः ॥२९६॥
चण्डिका दण्डिका देवदमनी वभ्रुनासिका । रक्ताक्षा कूटजल्पाका जगत्क्षोभकरा पुनः ॥२९७॥
शूर्पकर्णा खराकारा कमला कलिकारिका । हंसिका जयिका हंसी वंशिका वेणुका तथा ॥२९८॥

शूरिका दंभिका काली महाकाली प्रचण्डिका । मोहिना चन्द्रिका वीरी वह्निकाजीविका हली ॥२९९॥
 कुहुका मेलिका काकी कूणिका तूणिकाऽपि च । इत्यादयश्चतुःपष्टियोगिन्यश्च समाययुः ॥३००॥
 सिद्धसीकोतरी-क्षेत्रपालकेभ्यः पृथक् पृथग् । उमादेवीं व्यधात् तेभ्यः प्रणामं भक्तिपूर्वकम् ॥३०१॥
 सीकोतर्यादयः प्रोचुरुमादेवि ! सभामिमाम् । अलङ्कुर् ततस्तत्र विप्रगेहिन्युपाविशत् ॥३०२॥
 उमादेवीं प्रति ग्राह क्षेत्रपोऽरुणलोचनः । मघः सर्वरस दण्डं गृहीत्वाऽगा मनोरमम् ॥३०३॥
 पूर्वोक्तमर्वनं किं न प्रयच्छसि द्विजमिये ! । एवमेवं प्रजल्पन्ती त्वं बाहयसि नः सदा ॥३०४॥
 उमादेवी जगद्वद्य यावत्सामग्रिका मम । सम्पूर्णा नाभवत्सैव जातेदानीं स्वभाग्यतः ॥३०५॥
 द्वात्रिंशल्लक्षगधराः साम्प्रत लेखशालिकाः । चतुःपष्टिर्लसद्रूपाः पतिरेकः पुनर्मम ॥३०६॥
 एकैकं छात्रकं योगिनीभ्यो दास्ये पृथग् पृथक् । पतिं तुभ्यं च दास्यामि मा कोपं कुरु साम्प्रतम् ॥३०७॥
 यलिदानविधिं व्यक्त्या प्रोच्यतां क्षेत्रपाधुना । क्षेत्रपालो जगौ कृष्णचतुर्दश्या रहो निशि ॥३०८॥
 मण्डलानि चतुःपष्टियोग्यानि लेखशालिनाम् । कर्तव्यानि त्वया चैकं पत्युर्योग्यं च मण्डलम् ॥३०९॥
 पञ्चपष्टिमिताः कार्योः पट्टका त्रिपुलास्त्वया । उपदेशाय तेषां च पतियुग्लेखशालिनाम् ॥३१०॥
 आनेतव्यान्यमन्त्राणि पञ्चपष्टिस्त्वयाऽनघे ! । तेषा भोक्तुं च कर्तव्यास्तावन्तः पूषकास्त्वया ॥३११॥
 कण्वीरस्त्वजः पञ्चषष्टिः कार्यो मनोरमाः । क्षेप्तुं तेषा तदा कण्ठकन्दले लेखशालिनाम् ॥३१२॥

तिलकान्यलिके तेषां कर्तव्यानि पृथक् पृथक् । रक्षणान् शये बद्ध्वा क्ष(क्षि)पेस्त्वमक्षतानिव ॥३१३॥

एतत्सर्वं त्वया कृत्वा वारिणः कल्पना यदा । करिष्यते तदाऽस्माभिर्भक्ष्यन्ते ते द्विजादयः ॥३१४॥

उमादेवी जगौ क्षेत्रपाल ! मायां विधाय च । पत्युः पार्श्वादहं सर्वं सामग्रीमादितो गृहे ॥३१५॥

कारयित्वाऽखिलं सर्वं करिष्यामि तवोदितम् । आकर्ण्येतन्पुत्रः खिन्नश्चकार साहसं पुनः ॥३१६॥

किं करिष्यत्यसौ विमग्निऽस्माकं वराकिका । अहं तथा करिष्यामि यथा स्यान्नः सुखं खलु ॥३१७॥ यतः—

“उद्यमं साहसं धैर्यं बलं बुद्धिः पराक्रमश्च । पडेते यस्य विद्यन्ते तस्य दैवः पराङ्मुखः ॥३१८॥

आरोहतु गिरिशिखरं समुद्रमुल्लङ्घ्य यातु पातालम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ॥३१९॥

उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायां, विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायाम् ।

प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निस्तदति न चलतीयं भाविनी कर्मरेखा” ॥३२०॥

ध्यात्वेति विक्रमादित्यो दृष्ट्वा देवीनिकेतनम् । आरोहुं पादपं पूर्वं निस्ससार ततो दुतम् ॥३२१॥

तस्याः प्रथमतो दृक्षसाररोहं महीपतिः । उमादेवी ततः सद्यश्चटिता पादपे तदा ॥३२२॥

१२ उमादेवी क्रमाद् व्योम लङ्घयन्ती विरक्तम् । पूर्ववत् स्थानके स्त्रस्याभ्येत्य लुप्ता समाहिता ॥३२३॥

उचीर्य पादपातसद्यश्छात्रश्च विक्रमाभिधः । उपायं जीविते ध्यायन् सुताः स्वस्थानं तदा ॥३२४॥

दध्यौ श्रीविक्रमो नागदमन्योक्तं च यत्पुनः । ततस्सर्वं चरितं सम्यग् द्रक्षाम्यस्या अहं रतः ॥३२५॥

- पण्डितेन समं प्रातर्भलोत्सर्गकृते बहिः । गतः प्राह नृपच्छत्रः सोमशर्मद्विजं प्रति ॥३२६॥
- केषु केषु च शास्त्रेषु परिचयोऽस्ति ते द्विज ! । विप्रः प्राहार्थतो भूरिशाल्वाणि वेदग्रहं स्फुटम् ॥३२७॥
- लक्षणा-लङ्कृती दृन्दो नाटकं गणित पुनः । काव्य-तर्को च धर्मादिशास्त्र जानाम्यहं बहु ॥३२८॥
- विक्रमः प्राह यद्येवं तर्हि चेत्सि निजां मृतिम् । सोमशर्मो जगौ नैव छात्र ! जानामि तामहम् ॥३२९॥
- विक्रमार्को जगौ तर्हि नैव जानासि किञ्चन । यतो न ज्ञायते मृत्युरात्मनस्तेन किं तव ॥३३०॥
- सोमशर्मो जगौ छात्र ! मृत्युमकरणं त्वया । सम्यग् ज्ञातं च किं सर्वं सद्गुरूणां प्रसादतः ॥३३१॥
- विक्रमार्को जगौ मित्र ! जानामि मरणं पुनः । देवगुरुप्रसादेन किञ्चित्पण्डितकोविद ! ॥३३२॥
- सोमशर्मा जगौ छात्र ! मृत्युं मे कथयाचिरात् । छात्रः प्राह ततः कृष्णचतुर्दश्यां मृतिस्तव ॥३३३॥
- मृत्युर्भावी चतुःपट्टया त्वयाऽ(तवा)मा लेखशालिभिः । उमादेव्याः प्रयोगेण योगिनीकल्पनादिभिः ॥३३४॥
- आमूलचूलतो द्वीपगम क्षेत्रजल्पनम् । यथाश्रुतं महीपालोऽचीरुच द्विजन्मनः ॥३३५॥ [इत्यादि ।
- श्रुत्वेतद्वाङ्मो विभ्यच्छात्रं प्रति जगावदः । ईदृशात्सङ्कयच्छात्र ! जीवितं रक्ष्यते कथम् ॥३३६॥ यतः-“अमेध्यमध्ये०” ॥
- १२ छात्रः प्राह न भेतन्यं प्रपञ्चोऽत्र प्रपञ्च्यते । कर्मतः कातरा नैव बुद्ध्यन्ति कर्हिचिज्जनाः ॥३३७॥ यतः-‘जं चिअ विहिणा०’
- ययत्कर्म कृत पूर्वमशुभं वा शुभ खलु । तच्चदेव हि भोक्तव्यमवश्येनैव निश्चितम् ॥३३८॥ अघटितघटितानि०” ॥
- प्राप्तुं पत्न्याश्चरित्र ते वाञ्छाऽस्ति यदि वाडव ! । तदा तस्य तरोर्मध्ये छन्नं तिष्ठ दिनात्यये ॥३३९॥

- छात्रस्यैतद्वचः श्रुत्वा विप्रोऽभ्येत्य गृहे जगौ । पतिन ! गच्छामि चन्द्राद्वग्रामे लक्ष्मीकृतेऽधुना ॥३४०॥
एष्यामि प्रातरित्येवं प्रोक्त्वा विप्रस्तदा दुतम् । सायं रहस्तरोरभ्ये गत्वा तस्यौ दरोज्झितः ॥३४१॥
३ छात्रोक्तं निखिलं वृत्तं पत्न्या दृष्टं द्विजन्मना । स्थित्वा वचचित्प्रगे गेहमभ्यगाद्वाडवः पुनः ॥३४२॥
विप्रः प्राह मया छात्र ! त्वदुक्तं वीक्षितं निशि । दुष्करं दृश्यते नोऽत्र जीवितं साम्प्रतं किल ॥३४३॥
छात्रः प्राह भवानत्र त्वं धीरो भव साम्प्रतम् । कुरुष्व साहसं यस्माज्जगतीर्लभ्यते त्वया ॥३४४॥
६ अस्यां कृष्णचतुर्दश्यां करिष्ये यदहं द्विज ! । तच्चद् विप्र ! तदा छात्रैः सार्धं सर्वं दिनात्यये ॥३४५॥
कर्तव्यं भवता शङ्कारहितेन समं मया । यतो महाविपं शङ्का कथ्यते कोविदोत्तमैः ॥३४६॥
एषा यत्कुरुते तत्तत्करोतु गृहिणी तव । एवं पृथक् पृथक् तेषां छात्राणां कथितं पुरः ॥३४७॥
९ उमादेवी जगौ कान्तं प्रत्येवमन्यदा प्रगे । स्वामिन् ! स्वमे पुरो मे यत्कुलदेव्येति जल्पितम् ॥३४८॥
कान्तं भोजयसि छात्रैश्चतुःषष्टथा समं न चेत् । वलिप्रधानविधिना चतुर्दशीदिने स्फुटम् ॥३४९॥
तदा तेऽखिलछात्राणां पत्युश्च मरणं भवेत् । विप्रोऽवक् क्लियतां पतिन ! छात्राणां भोजनादिकम् ॥३५०॥
१२ प्राप्ते तस्मिन् दिने यद्यदानयति द्विजप्रिया । तच्चद्विप्रोऽखिलं नस्तु पत्न्या अर्पयति स्फुटम् ॥३५१॥
पञ्चषष्ट्यां विशिष्टेषु मण्डलेषु वृषादिकान् । निवेश्य क्षेत्रपमोक्तविधिना विप्रगेहिनी ॥३५२॥
यावद्विदुच्य भूपीठे दण्डं सर्वारताभिवाद् । ज्ञात्वा नीरं ददात्यर्चं नावदभ्युत्थितो वृषः ॥३५३॥ [गुणम्]

न्नात्वा सारं तं दण्डं तैस्त्वान्निक्सयुतः । पलायनं तृपश्चक्रे तत्पृष्ठौ पण्डितोऽपि च ॥३५४॥
छात्रपिण्डतपुगभूषिपतेः पृष्ठौ द्विजमिया । गत्वा क्रियन्मर्दी पश्चाद्वले स्वयहं प्रति ॥३५५॥

३
त्रयपण्डितपुगभूषो यानगारुण तत्तणात् । श्रीक्रदाहाभिधे द्वीपे जगाम निर्भयस्तदा ॥३५६॥

तत्तणोदसितस्य श्रीपुरन्य काननाद् बोहिः । दिजं छात्रयुतं मुवत्ता पुरोमध्ये दृषोऽगमत् ॥३५७॥
शून्ये पुरेऽदराजीषु नानास्तुसमुन्नयम् । पश्यन् भूमीपतेः सन्न जगाम निर्भयो नृपः ॥३५८॥ यतः—
“नरोत्तमा न कुत्रापि त्रजन्तो गिरिगह्वरे । न विभ्यन्ति मनाग् सिंहा इव सारवलीत्कट्याः ” ॥३५९॥

६
क्रमत्कामन् शूर भूपानासस्य सप्तमानौ । गतो ददर्श भूपालो दिव्यामेकां च कन्यरुम् ॥३६०॥
दृष्ट्वा मदीपतिनीरी किम्यक्रावनी स्थिता । अधवाऽन समानीता राक्षसेन कुतः पुरात् ॥३६१॥

९
दिवन्त्य सदाकारमागच्छन्तं मदीपतिम् । नीरीन्द्य रुन्यका हृष्टा चक्रोरीव निशाकरम् ॥३६२॥
अभ्युत्थानादिकं कृत्वा रुन्या माहेति त गति । पश्चाद् व्रज नरश्रेष्ठ ! विघ्नमस्ति गह्वरम् ॥३६३॥
भूरः गोपान भो रुन्ये ! व्रीहि किं विघ्नमस्ति नः । रुन्ययोक्तं श्रुणु मष्ट ! पुरेऽस्मिन् श्रीपुराभिधे ॥३६४॥

१२
विनायको वृषो न्यायपरोऽभूद्विजया मिया । चन्द्राम्ती मुता तस्य जाताऽहमीदृशी क्रमात् ॥३६५॥
दृष्ट्वेतेन्द्राणि तैर्गणैर्भीषेन गेणतः । लोका दिव्यो दिव्यं सर्वे प्रययुर्जीवितौपिणः ॥३६६॥

मृत्युभीताः पुनः क्रिन्धिद्वत्तु लात्वा ययुस्तन । एताऽहं रक्षिता तेन पाणिब्रह्मते पुनः ॥३६७॥

- ३ छुटनं विद्यते तस्माद्राक्षसाद् दुःशकं सम । यतः स राक्षसो दुष्टो दुर्ग्रहोऽस्ति तन्ममताम् ॥३६८॥ यतः—
“वृश्चिकानां भुजङ्गानां दुर्जनानां च वेधसा । विभज्य नियतं न्यस्तं विपं पुच्छे मुखे हृदि ॥३६९॥ [धीरा० ” ॥
अमार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिन्म् । सुखान्यपि तत्र मन्ये दैन्यमत्रातिरिच्यते ॥३७१॥
जीवं मरणेण समं उण्यज्जइ सुव्वणं सह जराए । रिद्धी वि विणाससाहिआ हरिसि-विसाओ न कायव्यो” ॥३७२॥
तथाऽहं कन्यके ! कार्यं करिष्यामि च निर्भयः । यया स राक्षसो दुष्टो मोक्षयति त्वां क्षणादपि ॥३७३॥
कथं वध्यो भवेद्वैत्य इति पृष्टा महीशुजा । चन्द्रायती जगौ चैष दुःशको मरुतामपि ॥३७४॥
देवतावसरे भुक्त्वा दण्डं वज्राभिधं भुवि । शुचीभूयाय देवस्य पुण्यैः पूजां करोत्ययम् ॥३७५॥
न जल्पति मनाक् केन जल्पितोऽप्यर्चनां करन् । ध्यानाचालगितुं शक्यो नैवास्ति राक्षसः सुरैः ॥३७६॥
तस्मिन्नवसरे कोऽपि नरो दैत्यस्य मस्तके । गृहारं ददते वाहं तदा मृत्युर्भविष्यति ॥३७७॥
कदाचिदुत्थितो यक्षः कृत्वा देवार्चनां द्रुतम् । शङ्केणापि न जीयेत तदा चान्यैर्जनैरपि ॥३७८॥
१२ एवं चेद्राक्षसो देवपूजां च कुरुते दृढम् । दण्डं मोक्षयति च क्षोण्यां नो सिद्धीर्भीहितं तदा ॥३७९॥
कन्यका ग्राह भो भूपाशुना रक्षः समेष्यति । मच्छङ्गीभूय तेन त्वं तिष्ठ शिशुनाय ! क्षणम् ॥३८०॥
भवत्या न हि भेतव्यामित्युक्त्वा विक्रमार्थमा । रहः स्थाने स्थितः सद्यः कन्यकाकथिते तदा ॥३८१॥

- ३ क्षणेन कौणपस्तत्रागतः प्राहेति ता प्रति । गन्धोऽधुना मनुष्यस्य समायति कुतो वद ॥३८२॥
 कन्या प्राह यिना मा न कोऽप्यस्ति मानुषः परः । मासेच्छा विद्यते ते चेचदा मा खादयाधुना ॥३८३॥
 फरिष्यति नरः किं मे विचिन्त्येत्यसुरस्तदा । दण्डं मुक्त्वाऽवनौ देवपूजा कर्तुं प्रवर्तितः ॥३८४॥
 इतो विक्रमपार्तण्डो भ्रूदधीभूय तत्सणात् । लात्वा दण्डं जगौ रक्षो भक्त्या देवार्चनं कुरु ॥३८५॥
 यतोऽहं कालरूपस्त्वा हन्तुमत्र समागमम् । इयं ते चरमा देवपूजा सम्प्रति विन्यते ॥३८६॥
 युद्धयमानो नरो देवो दानवो वाऽथ राक्षसः । आगच्छन् समुखं क्रूरो हन्तव्यो नापरो मया ॥३८७॥
 श्रुत्वैतद्वचन यक्षो दध्यौ क्रोड्यं नरोत्तमः । मम यः पुरतः स्फूर्तिमधुनैव प्रजल्पति ॥३८८॥
 ध्यायन्नेव तदा यक्षः समाप्य देवपूजनम् । प्रोवाच रे कथं मूर्ख ! वदैवं पुरतो मम ॥३८९॥
 नाहं किं भवता दृष्टः श्रुतो वा राक्षसः पुरा । येन त्वया समारब्धमविमृश्येदमञ्जसा ॥३९०॥
 क्षुधाऽऽत्मानं कथं जल्पन्नेव त्वं पातीयिष्यसि । अनर्थे साम्प्रत सत्रो गच्छ स्थान निजं नर ! ॥३९१॥
 अनेके दानवा देवा गानवाश्च पुरा जिताः । अधुना त्वं क्रियन्मात्रः पुरतो मम मानव ! ॥३९२॥
 विक्रमार्जो जगौ रे रे राक्षसाग्रम ! सम्प्रति । एवं जल्पेन किं मे स्याद्भवतो मानसे भयम् ॥३९३॥
 स्वर्पस्तस्करः पूर्वं दुर्ग्राहो मरुतामपि । मयैव क्षणमात्रेण प्रेषितो यममन्दिरे ॥३९४॥
 अग्निनेतालको दैत्यो दुःशक्रो मरुतामपि । मयैव क्षणमात्रेण सेवको विहितो निजः ॥३९५॥

- अन्येऽपि राक्षसा दैत्या दुर्हारा अपि भूरिशः । हता वशीकृताः केचिन्मया विक्रमभानुना ॥३९६॥
यत् त्वया विहितं पापं पुरोहस्रनकृत्यतः । प्रायश्चित्तं ददाम्येष तस्याहं विक्रमार्जया ॥३९७॥
अहं किं भवता भूमौ भ्रमता विक्रमार्जया । न दृष्टो न श्रुतो रक्षः ! कदाचित्कुत्रचित् स्फुटम् ॥३९८॥
विद्यते यदि ते जीवितव्येहा मानसेऽधुना । तदेमां कन्यकां मुत्तया गच्छ स्वस्थानके दुतम् ॥३९९॥
श्रुत्वैतद्वचनं तस्य रुषाऽरुणेक्षि (णाक्ष)राक्षसः । क्रोशत्रयमितं देहं चकार विकटाकृतिः ॥४००॥
कम्पयन्नवर्निं षड्भ्यां भापयन् देवदानवान् । यक्षो महीपतिं हन्तुं दधावे संमुखं ततः ॥४०१॥
अग्निवेतालसान्निव्याद् द्विगुणीभूय भूपतिः । राक्षसस्कन्धमारूढो वभूवारुणलोचनः ॥४०२॥
दण्डेन ताडितो भूमिभुजा स राक्षसो दृढम् । युक्तः प्राणैः क्षणाद् दुष्टां गतिमाप दुराशयः ॥४०३॥
“अनाप्यं भोज्यमप्राज्यं विप्रयोगः प्रियैः सह । अप्रियैः सम्प्रयोगश्च सर्वं पापविजृम्भितम् ॥४०४॥
अत्युग्रपुण्य-पापानामिहैव फलमाप्यते । त्रिभिर्वैष्विभिर्मौलैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनेः ॥४०५॥
कुमन्त्रैः पच्यते राजा फलं कालेन पच्यते । जठराग्निः (ग्नौ) पच्यते धान्यं गापी पापेन पच्यते ॥४०६॥
दध्वैतत्कन्यका दध्यौ किमयं निर्जिरोऽनघः । कन्दर्पः किं समयातो रक्षितुं मां नृपोऽथवा ॥४०७॥
रक्षसोऽङ्गं च वेतालो जग्ध्वा तप्तोऽभवत्तदा । हृष्टा चन्द्रवती तस्य नरस्यैश्य पराक्रमम् ॥४०८॥
ततो महीपतिः ग्राहं वह्निवेताल ! साम्प्रतम् । आनीय निखिलं लोकं नगरं वास्यतामिदम् ॥४०९॥

नगरस्यास्य भूपाल विजय हेलया पुनः । आनयात्र पुरे राज्यं तस्मै सपदि दीयते ॥४१०॥
 आदेशं द्रुपतेः प्राप्य वह्निवेतालको सुरः । आनेतुं द्रुपतिं लोकान् निखिलान् प्रययौ तदा ॥४११॥
 आनीय विजय भूपं लोकौश्च निखिलौस्तदा । नगरं वासितं वह्निवेतालेन दृषाज्ञया ॥४१२॥
 विजयः ग्राह्यं कोऽसि त्वं कुतोऽग्रागतवान्चद । विक्रमोऽवक्तुं तवात्रैव पृच्छया किं प्रयोजनम् ॥४१३॥

उपकारस्य कारणात् विशिष्टजल्पनाच्चदा । ज्ञात विजयभूयेन कोऽप्युत्तमः पुमानसौ ॥४१४॥
 आग्रहाद्विजयः क्षमापः सुता चन्द्रर्तनी तदा । सदुत्सव ददौ हर्षाद्विक्रमार्कमहीयुजे ॥४१५॥
 पण्डितमुखवाग्दत्ताः पश्यन्तस्तमितस्ततः । पुरीमध्ये समायाता महीपतिनिकेतने ॥४१६॥

विक्रमं समिय भूपकृतोपकृतिमद्भुतम् । विज्ञाय हृष्टचेतस्का नेमुस्तस्य पदाम्गुजम् ॥४१७॥
 विक्रमार्को जगामन्निवेताल । व्रज शीघ्रतः । उमादेव्याः गतिं ज्ञात्वा कथयेद्द ममाग्रतः ॥४१८॥
 ज्ञात्वा तस्यास्तनो दृत्तं जगावित्यग्निर्कोऽसुरः । योगिन्यः क्षेत्रपालाश्चोमादेरीपधसंस्तदा ॥४१९॥
 पण्डिताद्यखिलचर्चात्रैः चन्द्रकन्या च समुतः । विमृज्य विजयक्षोणिपतिं विक्रमभानुमान् ॥४२०॥

अग्निवेतालसान्निध्यान्त्रीसोपारकपत्तने । आगत्य पण्डितं छात्रान् मानयामास द्रव्यतः ॥४२१॥ [युग्मम्]
 गत्वा श्रीऋषभ देव प्रासादे भक्तिपूर्वकम् । पूजयित्वा स्तनैः स्तुत्वा विक्रमार्कोऽभवत्सुखी ॥४२२॥
 सोपारकपुरादेत्यावन्त्या विक्रमभूषतिः । वज्राभिधसर्वरसदण्डयुग्मं मनोरमम् ॥४२३॥

दत्त्वा नागदमन्यै श्राण् प्राहेति स तृतीयकम् । कार्यं समादिशेदानीं मह्यं छत्रछुते पुनः ॥४२४॥

इति सर्वरसदण्ड-वज्रदण्डानयनसम्बन्धः ।

स्थापयित्वाऽऽत्मनः पार्श्वे यत्नादण्डद्वयं तदा । प्रोवाच नागदमनीं विक्रमार्कनृपं प्रति ॥४२५॥

मन्त्रीश्वरं पराभूय मतिसाराभिधिं हुतम् । निर्वासय निजादेशाद् वहीस्तात् सङ्कुटुम्बकम् ॥४२६॥

विक्रमार्कस्तदादेशं प्रतिपद्य तदीयकम् । निजावासं समेत्याशु तस्थौ ह्रुदितमानसः ॥४२७॥

इतश्च मतिसारस्य मन्त्रिणस्तनयास्त्रयः । सोम-चन्द्र धनाढ्याश्च वभूवुः क्रमतोऽनघाः ॥४२८॥

पाठिताः पण्डितोपान्ते तेऽप्यभूवन् विशारदाः । महेभ्यतनया वर्याः स्रुत्सवं परिणायिताः ॥४२९॥ यतः--

“विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्, विद्या भोगकरी यथाःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः । विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतम्, विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः” ॥४३०॥

लघुसूत्रेर्विधूयैति भाषां निखिलपक्षिणाम् । चतुरा श्वसुर-वश्रभूक्तिरणतत्परा ॥४३१॥

लभ्यते न विना भाग्यं सुतः सविनोऽनघः । स्नुषा च चतुरा लक्ष्मीन्यायमार्गजिता पुनः ॥४३२॥

राज्ञ आदेशतः पूर्वं षण्मासान् मन्त्रिराड्बभूवुः । आवासस्योपरिष्ठाच्च तस्नुषी दिवसात्यये ॥४३३॥

तदाऽकस्माच्छिवारवं निशम्य शक्तदिकटे । दध्यौ च मतिसारस्य श्रेष्ठिनः श्वसुरस्य मे ॥४३४॥

अपराधं विना शूयः षण्मासान्तेऽथ दास्यति । प्रवासं तेन चिन्त्येत मयोपायश्च साम्प्रतम् ॥४३५॥ यतः--

“अनागतं यः कुरुते स शोभते न शोभते यो न करोत्यनागतम् ।

वने वसन्तस्य जराप्युपागता विलस्य वाचा न कदापि निर्गता” ॥४३६॥ तथाहि—

३ कस्मिंश्चिद्विपिने सिंहोऽलब्ध्वा भक्ष्यं बुशुक्षितः । गत्वा गिरिगुहामध्ये दध्यावेवं तदा हृदि ॥४३७॥

रात्रावस्यां गुहायां च स्थास्यन्ति आपदा रहः । तदाऽहं तान् हुतं जग्ध्वा भक्षिष्याम्यशितंभवः ॥४३८॥

स्थातु रात्रौ गुहामध्ये साय च जम्बुकस्तदा । आगच्छन् वीक्ष्य सिंहस्य पदान् दध्याविदं हृदि ॥४३९॥

६ नूनमस्या गुहाया च भावी सिंहः स्थितः पुरा । तेनात्रस्थो गुहायाश्चागतिं पृच्छामि सम्प्रति ॥४४०॥

विविचिन्त्येति जगौ फेरुर्धो गुहे । नृद साम्प्रतम् । आगमिष्याम्यहं मध्ये न वेति जल्पतु दुतम् ॥४४१॥

फेरुशब्दं बहिः श्रुत्वा सिंहो दध्याविदं हृदि । नाधुनेयं गुहा वक्ति तेनासौ नागमिष्यति ॥४४२॥

९ अहं मत्पुत्रं वच्मीति ध्यात्वा केसरी जगौ । आगच्छागच्छ भो फेरो । गुहामध्येऽधुना हुतम् ॥४४३॥

आकर्ण्य सिंहशब्दं च नष्ट्वाऽन्ये पशवो ययुः । फेरं दध तदा श्लोकं पपाठेयं पुनः पुनः ॥४४४॥—“अनागतं यः कुरुते ॥”

ततो जिजीव फेरण्डो बुद्ध्या पशुरपि स्फुटम् । अहमपि करिष्यामि तयोषायं च किञ्चन ॥४४५॥

१२ ध्यात्वेति गोमयस्यान्ते रत्नमेकं प्रक्षिप्य सा । छगणस्यापनं चक्रे हिताय प्रतिवासरम् ॥४४६॥

निपिद्वाऽपि कुटुम्बेन छगणस्यापनं वधूः । करोति स्म यदा तत्र तदेति जहसुर्जनाः ॥४४७॥

इयं कुलम्बूः स्वीयं कुलमेवोद्भरिष्यति । आकर्ण्यैतत्स्नुया सौवकार्यं नैव विमुञ्चति ॥४४८॥ यतः—

- ३ “सर्वथा स्तुहितमाचरणीयं किं करिष्यति जनो बहुजल्पः । विद्यते स नहि कश्चिदुपायः सर्वलोकपरितोषकरो यः” ॥
यद्यहं कथयिष्यामि कस्याप्यग्रे स्वमानसम् । मन्यते श्वसुरः श्वश्रून्वैदेदार्त्तो मयोदितम् ॥४५०॥
ध्यात्वेत्यवगणयैव सर्वेषां वचनं तदा । स्तुषा तदा निजं कृत्यं न मुमोच मनागपि ॥४५१॥
वहवो मणयो वध्वा स्थापिताऽछगणान्तरे । अनादृत्य वचः सर्वं श्वसुरस्य जनस्य च ॥४५२॥
मतिसारं समाकार्यं पणमासान्ते नृपो जगौ । मह्यं त्वं लेख्यकं देहि नो चेद् दूरं व्रजाधुना ॥४५३॥
४ ददानं लेख्यकं मन्त्रिराजं कृत्वा छलं नृपः । पराभूय श्रियं लात्वा प्रवासं तस्य ददन्वान् ॥४५४॥ यतः-‘कक्के शौचं’ ॥
वत्समात्रो ययौ मन्त्री श्लघ्येयं मन्त्रिणो वधूः । गृहसारं समादाय निर्गता सम्प्रतं यतः ॥४५५॥
५ केचिद्वदन्त्यसौ धन्या कारणेनैव केनचित् । गृहीत्वा छगणकान्याशु निर्गता नगराद् वहिः ॥४५६॥
केचिद्वदन्ति तत्रैव मन्त्रिणाऽनेन दुष्कृतम् । कृतं गजाधनता यच्चदुदयं समुपागतम् ॥४५७॥
केचिद्वदन्त्ययं शिष्टो मन्त्री सर्वमुखप्रदः । न ज्ञायते नृपः केन हेतुनेदं चकार च ॥४५८॥
केचिद्वदन्ति तत्रैवं गन्त्रिणाऽनेन कर्हिचित् । नेह पापं कृतं तेनागतं पूर्वभवाजितम् ॥४५९॥ यतः-
१२ “मुख-दुःखानां कर्ता हर्ता च न कोऽपि कस्यचिज्जन्तोः । इति चिन्तय सद्बुद्ध्या पुरा कृतं भुज्यते कर्म” ॥४६०॥
केचित्स्मोर्चुर्जेना नागदमन्या प्रेरितो नृपः । करोति शिष्टलोकानामप्येवं निर्दयोऽधुना ॥४६१॥
श्रुण्वन्नेवं पुरे वाचो लोकानां मन्त्रिराद् तदा । सकृदुन्म्वस्ततः पुर्या जगाम दूरनीदृति ॥४६२॥

विमृश्येति वधूर्लघ्वी तदा ज्येष्ठानिकायुता । गन्तुं पुरान्तरे सद्यः प्रस्थिता दिवसात्यये ॥४७७॥
 गत्वा पुरान्तरे रत्नमेकं विक्रीय मूल्यतः । ताः पर्यालोच्य पुंवेपं शीलरक्षाकृते व्यधुः ॥४७८॥
 भाटकेन गृहे दृढनार्या व्यधुः स्थितिं च ते । दृढपाथार्धद्वधूर्धान्यं भोक्तुमानयते पुरात् ॥४७९॥
 विधाय भोजनं सर्वं कुमारस्ते निरन्तरम् । तिष्ठन्ति सप्तयक्षोणिगवाक्षे तस्य सन्ननः ॥४८०॥
 इतो वातायनस्यैक्ष्य रुलन्तं श्वसुरं वधूः । दृढां प्रति जगावन्नानयापुं साध्यातं नरम् ॥४८१॥
 दृढा गत्वाऽन्तिके तस्य जगोवेवं नराधुना । आह्वयति कुमारस्त्वं गवाक्षस्थो मदालये ॥४८२॥
 काष्ठभारयुतं नीत्वा दृढाऽगात्रिजसन्नि । वधूकुमारराट् प्राह किमेवं रुलसे भृशम् ॥४८३॥
 कार्यं कुरु मदीयं चेत्करोमि सुखिनं तदा । दृढः प्राह करिष्येऽहं कार्यं सर्वं त्वयोदितम् ॥४८४॥ यतः—

“किं किं न कयं को को न पत्थिओ कह कदवि न नामिअं सीसं ।
 दुब्भरपिडिस्स कए किं न कयं किं न कायब्बं ॥४८५॥

पंथसमा नत्थि जरा लुहासमा वेअणा नत्थि । मरणसमं नत्थि भयं दारिद्रिसमो वेरिओ नत्थि ॥४८६॥
 जीवन्तो मृतकाः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः” ॥४८७॥
 सन्ततं सुकरे कार्ये युनक्ति तं कुमारराट् । भोजनं ददते सारं सगौरवपुरस्सरम् ॥४८८॥
 एव क्रमात् त्रयः पत्यादयः कृत्वा च किङ्कराः । आनीय सुखिनः सारभोज्यदानाच्चा कृताः ॥४८९॥

- ३ कुटुम्बं मिलित वीक्ष्य मतिसारस्तुपास्तदा । नारीवेपं व्यधुः सर्वा मन्त्री चित्ते चमकृतः ॥४९०॥
 वधूः पमच्छ किं तात ! सपादलक्षमूल्यके । रत्ने हस्तास्थिते दीनामीदृशीं प्राप्तवान् दशाम् ॥४९१॥
 मन्त्री प्राह पुरीमध्ये गत्वा सौवर्णिकापणे । मया प्रोक्तं मणिर्मेऽस्ति लक्षमूल्यः शयेऽधुना ॥४९२॥
 सौवर्णिको जगौ रत्न दर्शय त्व नराधुना । मया ततो मणिर्यावद्वर्णितः श्रेष्ठिनस्तदा ॥४९३॥
 तावत्पाणमालोक्त्य जहास श्रेष्ठिरादिति । वाहितः केनचित्सुसेदक्षरत्नसमर्पणात् ॥४९४॥
 ततः प्रोक्त मया वध्या दत्तं मे जीविकाकृते । सौवर्णिको जगौ नूनं तथा त्वमपि वाहितः ॥४९५॥
 ततोऽन्यस्यापणे गत्वा मयाऽय दर्शितो मणिः । तेनापि पूर्ववत् प्रोक्तं स्वरूपं च मणेस्तथा ॥४९६॥
 एवं च दर्शितं रत्नं बहूनां वणिजां मया । तैरप्येवं मणेः प्रोक्तं स्वरूपं पूर्ववच्चादा ॥४९७॥
 ततो ध्यातं मया नून पूर्वदुष्कर्मयोगतः । मणिरपि दृशज्जातः खिन्नोऽहं चागम बहिः ॥४९८॥ यतः—
 “ नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलम्, विद्या च नैव न च जन्मकृता च सेवा ।
 कर्माणि पूर्वतपसा किल संचितानि, काले फलन्ति पुरुषस्य यथेह वृक्षाः ॥४९९॥ तावच्चन्द्रबलं०॥”
 १२ विलोकित मया तत्र न दृष्टं स्व कुटुम्बकम् । खेदं कृत्वा क्षण पुर्या मध्येऽहं पुनरागमम् ॥५००॥
 कृत्वाऽन्येषां गृहे कर्मोदर कष्टान्मया भृतम् । इन्धनानि च विक्रीय खिन्नोऽहं साम्प्रतं भृशम् ॥५०१॥
 एवं भ्रमन् भृशं पुर्या त्वदीये दृष्टिगोचरे । शुभकर्मोदयादेवागतोऽहं साम्प्रतं स्तुपे ! ॥५०२॥

वध्वा प्रोक्तं अणिस्तर्हि क्षिप्तो वाऽस्ति शये तव । ततो मन्त्री जगौ वस्त्राञ्चले बद्धोऽस्ति मेऽधुना ॥५०३॥

वधूः प्रोवाच तर्हि त्वं तात ! दर्शय तं मम । ततो मन्त्री मणिं तस्यै दर्शयामास तत्क्षणात् ॥५०४॥

पूर्ववन्मणिमाभान्तं दीप्त्या भासुरया तदा । दीप्त्य चमत्कृते वाढं द्वे अपि श्वयुर-स्रुषे ॥५०५॥

एवं तया त्रयो मन्त्रियुत्राः पृष्ट्वा जगुस्तदा । ततस्तैर्दर्शितानि आगू रत्नानि तानि तत्क्षणम् ॥५०६॥

बभूवुः पूर्ववद्दीप्तिवन्ति तानि तदग्रतः । मतिसारस्ततो मन्त्री सन्मान्याभरणैः स्नुषाम् ।

पृष्ट्वैव कुरुते कार्यं सदा स्तोकं ननु स्वयम् ॥५०७॥ [पट्पदी] यतः-

“यो बुद्ध्यादिगुणैः शिष्टिविज्ञो जायते जनः । सन्मान्यते महीपाल-मातृ-पित्रादिभिः सदा ॥५०८॥

लक्षटङ्कमूल्येन विक्रीयैकं मणिं तदा । बभूव मन्त्रिराद् वाढं सुखी सर्वकुटुम्बयुक् ॥५०९॥ यतः-

“पत्नी मेमवती सुतः सुविनयो भ्राता गुणालङ्कृतः ॥५१०॥

भक्तं कलत्रं विनयः सुतश्च, स्नुषा विशिष्टा विशदैर्गुणैर्वै ।

वन्द्युः प्रधानः प्रवरः सुहृद्, लभ्येत धर्मेण जनेन शश्वत्” ॥५११॥

१२ यष्मासान्ते वधूः प्राह भूयः श्रुत्वा शिवारवम् । प्रभाते दिशि पूर्वस्यां चन्द्राभिघसरोवरे ॥५१२॥

विक्रमार्कः क्षमापालः समेतस्ते मिलिष्यति । मतिसार ! व्रजेदानीं मुक्त्वा कार्याणि सम्मुखम् ॥५१३॥ [युग्मम्]

इति तृतीयादेशः समाप्तः ।

- इतोऽवग् विरूपो नागदमनि ! त्वं घतुर्यकम् । कार्यं वशि ततो नागदमनी प्राह भूपते ! ॥५१४॥
 गत्वा रत्नपुरेऽह्नाय मत्तिसाराहमन्त्रिणम् । सन्मान्यान्नानयेदानीं ततो भूपोऽवलचतः ॥५१५॥
 भूपः सरोवरे चन्द्रे यावदेति कृतत्वरः । तावदभिमुखं मन्त्री मत्तिसारः समागमत् ॥५१६॥
 मिलित्वा मन्त्रिराद् भूपं भूरिभक्तिपुरस्सरम् । आनीय स्वगृहे चक्रे गौरवं भक्तदानतः ॥५१७॥
 समृद्धिं मन्त्रिणो वीक्ष्य यावद् भूपथमल्लुतः । तावन्मन्त्री जगौ वध्वा धिया च तत्प्रसादतः ॥५१८॥
 पूर्वभवाजितां सर्वाभापदं दुस्तरं क्रमात् । उल्लङ्घ्य साम्प्रतं जातः सुख्यहं मेदिनीपते ! ॥५१९॥ [युगम्]
 राजा प्राह कथं वशि वध्वा एव प्रसादतः । मन्त्री ततो निजं वध्वाः स्वरूपमुक्तवास्तदा ॥५२०॥
 राजा जगौ मया दत्तः प्रमासस्तव मन्त्रिराद् । तेन मे न प्रसादोऽस्ति त्वयि लक्ष्मीप्रदानतः ॥५२१॥
 शुक्लतः पदहस्वानं भूपः पप्रच्छ मन्त्रिणम् । किमर्थं वायंतं भूमिपतिना पटहोऽधुना ॥५२२॥
 ज्ञात्वा तन्मन्त्रिराद् प्राह पुराऽस्मिन् नगरेऽन्यथा । अलं चकार भूपालः सभा यावद्विनोदये ॥५२३॥
 तावद्वेदेशिकः कश्चिदिन्द्रजालिकपूरुषः । आगत्याह यदि क्षमाप ! रोचते तव किंचन ॥५२४॥
 १२ तदाऽहं दर्शयिष्यामि कलाकौशल्यमात्मनः । भूपोऽवग् दर्शयेदानीमस्माकं त्वं कलां निजाम् ॥५२५॥
 दर्शयित्वा ततो नानारुण, नि परजालिकः । भोगन् रोचते चेत्ते मनसे मेदिनीपते ! ॥५२६॥
 दर्शयिष्ये तदा नित्यफलमात्रस्य वादिजम् । श्रुयः प्राचाच क्षिमतः परमत्र विलोक्यते ॥५२७॥

- सदाफलाघ्रवीजानि तत उदवा वने क्षणात् । मायिको वाटिकां नित्यफलां प्रादुश्चकार सः ॥५२८॥
तस्याः पार्श्वेऽचलं रम्यं विकुर्व्य मायिकस्ततः । प्रवाहः सरितो वाट्या मध्ये तत्क्षणमानयत् ॥५२९॥
३ सेचं सेचं तरुन् नद्या वारिणा स्कन्धवन्धुरान् । कुत्वेन्द्रजालिकश्चाहन् पत्रपुष्पफलान् व्यधात् ॥५३०॥
पचोलिमफलैः सद्यः सहकारान् सदाफलान् । कुत्वेन्द्रजालिकं प्राह रोचते यदि ते तृप ! ॥५३१॥
तदैषां सहकाराणां फलानि मधुराणि च । ददामि वपुपस्तुष्ट्यै परिवारस्य चाऽधुना ॥५३२॥
६ देहीति भूखुजा प्रोक्ते सहकारफलानि सः । तानीन्द्रजालिकस्तेभ्यो ददावाश्चर्यहेतवे ॥५३३॥
जग्ध्वा फलानि भूपालः परिवारयुतो जगौ । हन्यते चेदयं मायी तदेतदवतिष्ठति ॥५३४॥
विमृश्यैतद् मिथो भूयो मारयामास मायिकम् । फलानि सेवका लातुं यावद् दृक्षे प्रवर्तिताः ॥५३५॥
९ तावदायान्ति पाषाणा हस्ते च पादचारिणाम् । गृह्णन्त्यम्यन् शये यावत् रजस्तावद्भूतदा ॥५३६॥
दृष्ट्वैतत्खिन्नभूपेन कारिताः शान्तिकाः क्रियाः । तथापि दृशदो धूर्लीर्दृश्यन्तेऽम्बुफलानि न ॥५३७॥
भूपः प्राह कुतं शिष्टं नास्माभिः साम्प्रतं स्फुटम् । मारितो मायिकोऽस्माकं हस्ते किमपि नागतम् ॥५३८॥ यतः—
१२ “सहसा विदधीत न क्रियायविवेकः परमापदां पदम् । दृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥५३९॥
अविमृश्य कुतं कार्यं दुःखाय जायते नृणाम् । विमृश्य विहितं कार्यं सुखाय जायते पुनः” ॥५४०॥
मूत्वेन्द्रजालिको देवीभूय तत्रेत्य तत्क्षणत् । वाटिकां तादृशीं चक्रे क्रोधेन निजशक्तिः ॥५४१॥

- ॥ १४९ ॥
- ३ विचार्य मन्त्रिभिः सार्यं भूपः पटहवादनम् । पुरीमध्येऽभितो नित्यं कारयन्निति जल्पति ॥५४२॥
 वाटिकायाः फलान्यस्याः यः सत्यानि करिष्यति । नद्याश्च सलिलं तं च भूपः सन्मानयिष्यति ॥५४३॥
 राज्यार्थसंयुता विश्वलोचनाहो निजां सुताम् । तत्क्षणादास्यति प्राज्यमहोत्सवपुरस्सरम् ॥५४४॥
 श्रुत्वैतद्विक्रमः प्राह मन्त्रीस ! पटहं स्पृश । सर्वमेतत्करिष्येऽहं नाम ग्राहं न मेऽधुना ॥५४५॥
 मन्त्रिणा पटहे स्पृष्टे तत्रेत्य विरुमार्यमा । अग्निवेतालसान्निध्यात्सत्यं वाय्वादिक व्यधात् ॥५४६॥
 दृक्करं मानयैः कार्यं सान्निध्यान्मरुतामिह । याति शु(सि)द्धिं क्षणेनैव मनुष्याणा महीतले ॥५४७॥
 वाटिकाऽधिष्ठिता येन व्यन्तरेण दुरात्मना । सोऽपि दूरीकृतो वह्निवेतालेन तृषाङ्गया ॥५४८॥
 वाटिकातः फलान्याप्त्वा विक्रमो भूभुजे ददौ । राज्यार्थं प्रतिपन्नत्वात् तस्मै चादात्सितीश्वरः ॥५४९॥ यतः—
 ९ “चलति कुलाचलचक्रं मर्यादाभतिपतन्ति जलनिधयः । प्रतिपन्नमलमनसा न चलति पुसा युगान्तेऽपि ॥५५०॥
 अलसंतेण वि सज्जणेण जे अक्खरा समुल्लविआ । ते पत्थरटड्कुकीर(री)यव्व न हु अन्नहा हुंति” ॥५५१॥
 अज्ञातकुलशीलाय तस्मै तत्र महीभुजा । तनया प्रतिपन्नत्वात् प्रददे विश्वलोचना ॥५५२॥
 १२ अज्ञातकुलशीलाय यदस्मै मेदिनीयुजा । कन्या विश्राणिताऽऽत्मीया तच्चारु विहित न हि ॥५५३॥
 कोऽप्यात्मीयां सुता दत्ते मूर्खोऽज्ञातकुलाय न । विचक्षणोऽप्ययं भूपः कथमस्मै ददौ सुताम् ॥५५४॥
 आकर्ण्यैतच्छा वाचं लोकानां मन्त्रिनायकः । मतिसरो जगौ तत्र विजयस्नापतिं प्रति ॥५५५॥ [त्रिभिर्विशेषकम्]

सामान्योऽयं नरो नैव विद्यते किन्तु विक्रमः । येन खर्परवेतालद्वयः सर्वे वशीकृताः ॥५५६॥

अवन्तीनायकोऽत्रागाद्विक्रमादित्यभूषतिः । एकाकी निर्भयः कलये ममाकारणहेतवे ॥५५७॥

ततो हृष्टो वृषः पुर्यां तलिका-तोरणादिभिः । स्थाने स्थाने तथा सद्यो महोत्सवमचीकरत् ॥५५८॥

अश्विवेतालसांनिध्यात् बीजान्याम्रस्य शालिनः । लात्वा भूषः प्रिया-मन्त्रियुतः स्वपुरमाययौ ॥५५९॥

बीजानि तत्क्षणाद् नागदमन्यै विक्रमार्थमा । दत्त्वाऽमात्यस्य पूर्ववत् स्थापनं चकृवान् ततः ॥५६०॥

इति पञ्चदण्डप्रकरणे चतुर्थप्रस्तावोऽभवत् ।

राजाऽवक् पञ्चमं कार्यं देहि नागदमेऽधुना । सा प्रोवाच सुपात्रेभ्यो दानं विश्राणयाचिरात् ॥५६१॥

सुपात्राणां परीक्षार्थमादावाकारिता द्विजाः । पृष्टं च भूभुजा व्रूत् सुपात्राणि भवन्ति के ॥५६२॥

द्विजाः प्रोचुर्वयं भूष ! सुपात्राण्येव निश्चितम् । नृपोऽवग् भवतां दानं किं किमत्र प्रदीयते ॥५६३॥

ते प्रोचुः पृथिवी-पत्नी-गो-यन्त्र-मुशालादिकम् । दानं च दीयते भूरि जनैः सद्गतिहेतवे ॥५६४॥

राज्ञोक्तं ब्रह्मा ये घ्नन्ति तीव्रेण तपसा जनाः । ब्राह्मणास्ते निगद्यन्ते नृधैरस्मिन् महीतले ॥५६५॥

आत्मावबोधनकृते ये भरतेन चक्रिणा । स्थापितास्ते च विज्ञेया ब्राह्मणा नेतरे पुनः ॥५६६॥

अत्रादौ भरतचक्रिणा ब्राह्मणस्थापनं चक्रे यथा तथा वाच्यम् । पुराणेष्वुक्तम्-

“ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण यथा शिल्पेन शिल्पिनः । अन्यथा नाममात्रं स्यादिन्द्रगोपककीटवत्” ॥५६७॥ इत्यादि ।

- ३ पञ्चगुप्ता दिनाः ऋगाभ्याताः प्रोचुरिति स्फुटम् । रे पापिष्ठ ! कथं दृष्टं त्वयेऽथ भूप ! जल्प्यते ॥५६८॥
 मुनिर्नतु भूमुजा ध्यातमंतेऽहकाररष्टुरिताः । उत्कर्षमात्मनो नून मन्यन्ते ब्राह्मणा अमी ॥५६९॥
 नतो नेरुममिदत्वात् विरुद्धजननाज्जनैः । द्विजेभ्यो दीयते दान कर्मचार्यप्रगद्वतः ॥५७०॥
 आचार्य भूमुजा पृष्टाः साधय इति ते जगुः । भवन्ति गुरवो द्वेधा कर्म-धर्मोपदेशतः ॥५७१॥
 विराहशान्तिरुदीनि कार्योणि कुरुते यके । त एव कर्मगुरवो ज्ञातव्या त्रिविधोत्तमैः ॥५७२॥
 सात्पररिता ये तु निरवय दृप सदा । ऋथयन्ति च ते धर्मगुरवो गुरवो मताः ॥५७३॥ यतः-
 “यदात्रतपरा धीरा भैक्ष्यमात्रोपजीविनः । सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥५७४॥
 सर्वोभिलाषिणः सर्वभोजिनः सपरिश्रहाः । अत्रह्यचारिणो मिथ्योपदेशा गुरवो न तु ॥५७५॥
 चतुर्विंशे ये शीलमत्यादिगुणसयुताः । तेष्वेव दीयते दान जर्नेमोक्षाभिलाषिभिः” ॥५७६॥-इत्यादि ।
 भुत्तेनतु भूपतिर्द्व्यौ दानयोग्या अमी खलु । निष्पाप-निरहद्वारास्तपःकरणतत्पराः ॥५७७॥
 रात्रोक्त तत्प्रपनादिदान गृह्णीत साधवः ! । यूयं ततो जगुर्मुखच्छादितास्या यतीश्वराः ॥५७८॥
 १२ मयतीर्थकृतां गते वृषणिः यतीश्वराः । गृह्णते नाद्यचरमवारे एवं स्थितिः सदा ॥५७९॥ यतः-
 “राजन ! दीनादिनेकेभ्यो देहि दानं यथालुचि । दत्तं दानं च दीनेषु जायते त्रिवहेतवे ॥५८०॥
 प्रभयं मुपत्तदाण भणुरुपा उचि-गतिचिदाणं च । दोहि वि मुक्खो भणिओ तिन्निउ भोगाइअ दिति ॥-इत्यादि ।

- शुचैतद्भूपतिस्तत्र दीनेभ्यो दानसादरात् । दत्त्वा रात्रौ ययौ स्वीयवृत्तं श्रोतुं पुरान्तरे ॥५८२॥
पुरोहितगृहोपान्ते यावद्भूमिपतिः स्वयम् । गत्वा लोकचरित्राणि तस्यौ निरीक्षितुं क्षणम् ॥५८३॥
इतस्तत्रागता देवदमनीभगिनी वरा । हरिताल्यभिधा चारुभूषणाम्बरधारिणी ॥५८४॥
जइतूमालिकां दृष्ट्वोत्सुकां यान्तीमिदं जगौ । गच्छसि त्वरितं क्व त्वं सद्यो जल्प जइतूके ! ॥५८५॥ [युग्मम्]
जइतू प्राह पाताले नागस्य व्यवहारिणः । तनयोऽद्यैव यामिन्यां सन्महं परिगेष्यति ॥५८६॥
निमान्त्रिताऽस्मि तत्राहं नागेन व्यवहारिणा । मिलिष्यन्ति वरा नागकुमारां भूरियो निशि ॥५८७॥
तत्राद्याहं गमिष्यामि लात्वा पुष्पकरण्डकम् । हरिआली जगौ तेनाकारितास्म्यहकं सखि ! ॥५८८॥
वसुधास्फोटनं दण्डं लात्वोद्यानेऽधुना बहिः । योगिनीभिः समं नर्म करिष्यामि क्षणं सखि !” ॥५८९॥
विषापहारदण्डेन युतां पुरोहिताङ्गजाम् । आकार्य गोमतीं सद्यस्त्वमागच्छेर्धेहिः पुनः ॥५९०॥
मिलित्वा च वयं तत्र गमिष्यामोऽचिरात् सखि ! । उक्तेति बहिरुद्याने हरिआल्यगमत्तदा ॥५९१॥
जइतू पुरोहितयुतां नीत्वा पुष्पकरण्डयुग्म । निर्यान्ती नगराद्दरपीडितेहं जगौ तदा ॥५९२॥
बहुआकोऽधुना कोऽपि आवां यदि मिलिष्यति । तस्य द्रव्यं कियद्वत्त्वा भारं च बाहयिष्यते ॥५९३॥
सर्वं पश्यन् नृपः कृत्वा बहुरूपं समागात् । मालिन्योक्तं बडेदानीं यद्यमुं भारमात्मनः ॥५९४॥
तदा तुभ्यं मया वस्तु किञ्चित्तत्र प्रदास्यते । बहुकोऽवगहं भारं बहामि गिरभाऽधुना ॥५९५॥

- भाटक प्रोच्य तच्छीर्षे दत्त्वा पुष्पकरण्डकम् । गते ते वहिरुद्यने यत्रास्ति हरितालिका ॥५९६॥
 हरिताली चतुःपट्टियोगिनीमध्यतस्तदा । हृष्टीसकं वितन्वाना ताभ्यां तत्र निरीक्षिता ॥५९७॥
 ३ क्रीडां कृत्वा ततस्तिप्तः कुर्माणा द्रुति द्रुतम् । वृक्षमारुह्य खनैव स्वर्णक्षीपं ययुः स्वयम् ॥५९८॥
 तत्र कृत्वा यने क्रीडां गत्वाऽग्रे मेदिनीतलम् । आहत्य वज्रदण्डेनापातयन् विवरं च ताः ॥५९९॥
 पातालविवरद्वारे प्रविश्य भुजगान् बहून् । विषापहारदण्डेन दूरयन्त्यस्तदा पथि ॥६००॥
 ६ नालीरुनालवत्सर्पान् गोणसान् भीषणांस्तदा । दधत्यथ शये जम्बुः पातालनगरान्तिके ॥६०१॥
 पुष्पकरण्डक दण्डद्वितय च वटोस्तदा । दत्त्वा सरोवरे स्नानं कर्तुं जम्बुश्च योषितः ॥६०२॥
 ९ लात्वा दण्डद्वयं पुष्पकरण्डं बहुविक्रमः । पातालनगरस्यान्तः पश्यन् शोभां समीपयिवान् ॥६०३॥
 पुनो नागकुमारस्योद्वाहालङ्कारभूषितः । यामद् यात्यापणश्रेणौ तावच्चत्रं गतो बहुः ॥६०४॥
 अग्निनेतालसानिध्याद्विक्रमार्कवटूत्तमः । नागान्नं तिरोधायारोहं तुरगं पथि ॥६०५॥
 १२ हार-रुक्मण-कैयूरमुख्यालङ्कारभूषितः । नागाङ्गजसमानाङ्गो विक्रमार्कोऽभवच्चदा ॥६०६॥ [युग्मम्]
 मातुर्गेहे बहुर्गत्वा श्रीदण्ड्याः करग्रहम् । कृत्वा तस्यौ मनोहारिगीतगानपुरस्सरम् ॥६०७॥
 इतश्च हरितालाग्रास्तिप्तः कन्याः सरोवरे । स्नानं कृत्वा वहिर्योवदेत्य पश्यन्ति नो बहुम् ॥६०८॥
 अद्यम्वा तं नडु खिन्ना विलोक्य निखिले पुरे । द्रष्टुं नागसुतं श्रीदगेहे जम्बुश्च तां यदा ॥६०९॥

- तदा कृत्वा वदो रूपं विक्रमादित्यभूषतिः । तस्यौ वैतालिकस्यैव सान्निव्यादुचिराकृतिः ॥६१०॥
मातुर्गृहे बटुं दृष्ट्वोपविष्टं पाणिपीडनम् । कुर्वन्तमुपलक्ष्योचुर्हरिताल्यादिका इति ॥६११॥
त्वया वदो ! किमारब्धं हृत्वा दण्डद्वयं तदा । अस्माकमागतोऽत्रैव वञ्चयित्वा दृशं क्षणात् ॥६१२॥
त्वया वदो ! किमारब्धमीदृक्षं कर्म सारप्रतम् । अस्माक्रमर्षयाहाय दण्डद्वंद्वं क्षणाद्वरम् ॥६१३॥
नो चेत्त्वां पातयिष्यामि महापदि वदोऽधुना । वटुरूपं ततस्त्यक्तवा स्वरूपं विक्रमोऽग्रहीत् ॥६१४॥
निरीक्ष्य विक्रमादित्यं हरिताल्यादिकास्तदा । कन्यका लज्जिताः प्रोचुस्त्वं नः पाणिग्रहं कुरु ॥६१५॥
वरं तादृशमालोक्य श्रीदो हृष्टोऽभवद्भृशम् । चतसृणां च कन्यानां भूषः पाणिग्रहं व्यधात् ॥६१६॥
नागो वरपिता प्राह भो सत्तम ! सुतो मम । प्रसद्य प्रकटीकार्यो भवता करुणात्मना ॥६१७॥
ततो वेतालहस्तेन विक्रमार्कः कृपापरः । तदीयं तनयं नागकुमाराय ददौ क्षणात् ॥६१८॥
हृष्टो नागकुमारोऽपि स्वसुतां सुरसुन्दरीम् । मणिदण्डयुतां तत्र ददौ विक्रमभानवे ॥६१९॥
चन्द्रचूडाभिधो नागकुमारः प्राह विक्रम ! । अङ्गीकुरु सुतां मे त्वं कमलां कमलोपमाम् ॥६२०॥
विक्रमार्कचूणो नागकुमारस्तनवे तदा । कमलां दापयामास चन्द्रचूडयुतां क्षणात् ॥६२१॥
विषापहार-भूस्फोट-मणिदण्डान् मनोहरान् । सद्यो लब्ध्वा प्रियापञ्चयुतोऽचालीचतो नृपः ॥६२२॥
पातालनगराद्भूमिस्फोटदण्डप्रभावतः । अवन्यामागतो नात्राविधोत्सवपुरस्सरम् ॥६२३॥

त्रीस्तान् दण्डान् ददौ नागदमन्यै विक्रमार्थमा । तथा च पञ्चभिर्दण्डैश्चक्रे छत्र मनोहरम् ॥६२४॥

पूर्वनीतमणिभिश्च कृत्वा लम्पफसन्ततीः । छत्रे ववन्ध तत्काल बुद्ध्या नागदमा तदा ॥६२५॥

सदाफलागरीजीयमुप्त्वा भूपट्टहान्तिके । सेवं सेव तथा चक्रे सदाभ्रफलकाननम् ॥६२६॥

स्फटिकाश्ममयीं तस्योयानस्य सन्निधौ सभाम् । तदा नागदमा सद्यः कारयामास सुन्दरम् ॥६२७॥

जात्यरत्नमय सिंहविष्टर कारित तथा । आनीयानीय रत्नानि कोशाद्भूमौपतेस्तदा ॥६२८॥

उपविष्टः शुभे लग्ने तस्मिन् सिंहासने नृपः । पञ्चदण्डमयं छत्रं त्रीर्पोर्ध्वं धरते स्म च ॥६२९॥

तस्मिन् क्षणे नृपो दान याचकेभ्यस्तदा ददौ । महोभ्यसदृशाः सर्वे बभूवुस्तत्क्षणाच्च ते ॥६३०॥

केचिद्ददन्ति द्वात्रिंशत्पुत्रिकायुतादिष्टरे । उपविष्टो नृपो दान ददानोऽनर्गल तदा ॥६३१॥

ततो विभ्रममार्तण्डो न्यायमार्गेण नित्यशः । पालयामास पृथिवीं सर्वभागनिमोचनात् ॥६३२॥

पञ्चदण्डमय छत्र विक्रमार्कस्य भूपतेः । बभूव भाग्यतो राज्यलक्ष्मीटुद्धिः कृमात्तदा ॥६३३॥

इति श्रीमत्तपागन्धनायक-श्रीसोममुन्दरसूरिपट्टालंकरण-श्रीमुनिमुन्दरसूरिशिष्य-पञ्चमश्रील-

गणिविरचिते श्रीविक्रमादित्यक्रिमचरित्रचरिते पञ्चदण्डवर्णनो नामनवमः सर्गः समाप्तः

अथ दशमः सर्गः।

निष्कण्डके महीषीठे विहिते मेदिनीयुजा । कालिदासाद्यो विज्ञा वर्णयन्तीति भूषतिम् ॥१॥
वन्यो हस्ती स्फटिकघटिते भित्तिभागे स्वबिम्बम्, दृष्ट्वा दूरात्प्रतिगज इति त्वद्द्विपां मन्दिरेषु ।
इत्वा कोपाद्रलितरदनस्तं पुनर्वीक्षमाणो, मन्दं मन्दं स्पृशति करिणीशङ्कया साहसाङ्क ! ॥२॥

कालिदासस्योत्पत्तिर्यथा—

कालिदासस्य विदुषः सम्वन्धसमुपागतम् । संक्षेपेण मया किञ्चित् कथ्यते साम्प्रतं स्फुटम् ॥३॥ तथाहि—
प्रियं गुमञ्जरी पुत्री विक्रमार्कमहीषुजा । वेदगर्भबुधोपान्ते मुक्ताऽय्ययनहेतवे ॥४॥

तस्य पार्श्वे सदा सर्वशास्त्राणि विनयान्विता । पठन्ती भूपभूः स्तोत्रैर्दिनैर्जाता विशारदा ॥५॥
भूपभूर्यैर्वनं प्राप्ता वसन्तसमयेऽन्यदा । गवाक्षस्था सभारसीना ललाटतपतापने ॥६॥

आगत्य नृपमार्गेण वेदगर्भं बुधं स्थितम् । विश्रामाय गवाक्षावो ददर्श राजनन्दिनी ॥७॥
आम्नाणि परिपक्वानि तस्मै भूपालनन्दिनी । दर्शयन्ती बुधं चूतफललोलपमानसम् ॥८॥

विज्ञाप्य चतुरा प्राहेत्युष्णानि शीतलानि वा । तुभ्यं फलानि होचन्ते यदिष्टं तन्निगद्यताम् ॥९॥ (युग्मम्)
१२ तद्वचश्चातुरीं शीघ्रमविज्ञाय बुधो जगौ । फलान्युष्णानि भो भूपसुते ! नितर साम्प्रतम् ॥१०॥

यद्वाञ्छलं धराधस्तादित्युक्ते च तथा तदा । वेदगर्भो दधौ तानि ग्रहीतुं खोलकं स्वयम् ॥११॥

३ भादुष्कृतं स्वचातुर्यं सरजोमेदिनीतले । चिक्षेप शुमिधुक्पुत्री फलानि तानि तत्क्षणात् ॥१२॥

रजोऽवगुण्ठितान्याम्रफलानि स्वकरे द्रुतम् । लप्त्वाऽऽस्यमहता रेणुं यावत्सोऽप्यारुरोत्स्वयम् ॥१३॥

तयेत्युक्तं तदोष्णानि क्रिममूनि फलान्यहो । यतो वक्त्रानिलेन त्वं दत्से फुक्कां पुनः पुनः ॥१४॥

सोपवासं वचः तस्याः श्रुत्वा विभो रुपा जगौ । हे जडे ! दुर्विदग्धा त्वं दुःखिनी भाविनी पुनः ॥१५॥

६ गुरूपवासकारिण्या भवत्या भूपनन्दिनि ! । पशुपालः पतिर्भूयादेवं शापं ददौ द्विजः ॥१६॥

शापं श्रुत्वा मुत्वात्तस्य प्रतिज्ञामिति साऽकरोत् । सर्वविद्याविदं कान्तं वरिण्याम्यन्यथाऽनलम् ॥१७॥

इतः श्रीविक्रमादित्यः पुन्युद्वाहकृतेऽन्वहम् । निमग्नो नन्दिनीयोग्यकान्तचिन्तापयोनिधौ ॥१८॥ यतः—

“कुलं च शीलं च सनायता च, विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च ।

एतान् गुणान् सप्त निरीक्ष्य देया, ततः परं भाग्यवशा च कन्या ॥१९॥

मूर्ख-निर्दिन-दूरस्थ-शूर-मोक्षभिलाषिणाम् । त्रिगुणाधिकवर्षाणां तेषां कन्या न दीयते” ॥२०॥

१२ पुत्रीयोग्यचरालोकाचिन्तासिन्धुगतं नृपम् । निरीक्ष्येति जगौ वेदगर्भश्चिन्ताऽस्ति का नृप ! ॥२१॥

भूयोऽवक् तनयायोग्यवस्वीक्षणचिन्तया । व्याप्तं मम मनो वेदगर्भविप्रस्ततो जगौ ॥२२॥

*तथा फलेषु तेभ्येव क्षिप्तेषु भुवि द्वास्यतः । तान्यावायास्यवातेन बुधो धूलिमपाकरोत् ॥ क

प्रियङ्गुमञ्जरीहास्यवचः स्वान्ते स्मरन् द्विजः । प्राह स्वर्गिस्त्वया नैवं चित्त्यं वीक्षाम्यहं वरम् ॥ २३ ॥ यतः—
 “भूपो विचाहकार्यादि करोति स्वीयसेवकैः । अन्ये तु निजदेहेन सर्वं कार्यं वितन्वते” ॥ २४ ॥
 राजादेशाद्वरं स्वीयस्वान्तचिन्तितमद्भुतम् । एकाकी वाडवो द्रष्टुमरण्यानीं समीयिवान् ॥ २५ ॥
 भ्रमन् वने द्विजो नीराभावेनातीव वाधितः । एकं पशुपमालोक्य ययाचे तं जलं तदा ॥ २६ ॥
 पशुपालो जगौ नाम्बु विद्यतेऽत्र वने क्वचित् । तृषा चेत्ते पयो धेहि करचण्डीविधानतः ॥ २७ ॥
 करचण्डीति शब्दं स श्रुत्वा शब्दानुशासने । ग्रन्थे पुनः पुनश्चेतो दधत् शून्योऽजनि द्विजः ॥ २८ ॥
 ततो यथा तथा हस्तौ योजयन् वाडवस्तथा । करचण्डीं विधायाथ हतस्तेन स मस्तके ॥ २९ ॥
 करचण्डीं च मूर्ख ! त्वं कर्तुं जानासि नो मनाग् । दुग्धं पीत्वा कथं तृष्णाछेदस्त्वया विधीयते ॥ ३० ॥
 वेदगर्भस्ततो दध्यौ अहो मे मूर्खतेदृशी । पठितानेकशास्त्रोऽपि करचण्डीं न वेद्मि यत् ॥ ३१ ॥
 कारयित्वा स्वयं सद्यो वाडवं करचण्डिकाग् । पाययामास गोपालो दुग्धमाकण्ठमादरात् ॥ ३२ ॥
 उचितं भूपनन्दिन्या मत्वा पशुपतिं द्विजः । आनीथ स्वगृहे गौरवयांचक्रेऽन्नदानतः ॥ ३३ ॥
 १२ स्नानान्नादिविधानेन घण्मासीं यावताऽन्वहम् । पशुपः पाठितः स्वस्तीत्याशीस्तेन द्विजन्मना ॥ ३४ ॥
 परिधाप्याम्बरे स्वस्तीत्यक्षरजल्पपूर्वकम् । गोपं शुभेऽहि भूपालसंस्थानीतवान् द्विजः ॥ ३५ ॥
 नृपं प्रति सदभ्यस्तमाशीर्वादं ददद् मुदा । गोपो जगावुशरेत्यक्षराणि च मौढ्यतः ॥ ३६ ॥

तदोशरटमित्यशीर्गादिं श्रुत्वा नृपः स्मितः । यावच्चावच्च त विज्ञापयितुं वाढवो जगौ ॥३७॥
 उभया सहितो न्द्रः शङ्करः शूलपाणियुग् । रक्षतु तव राजेन्द्र ! दणत्कारकरं यशः ॥३८॥
 श्लोकैरनेन भूपालस्तत्पाण्डित्यगभीरताम् । ज्ञात्वाऽवग् भास्तीपुत्रः किमत्रैपोऽगमद् द्विजः ॥३९॥
 वेदगर्भो जगौ भूप ! मयाऽऽराध्य सरस्वतीम् । आनीतोऽस्ति वरस्तावकीनपुत्रीकृते ननु ॥४०॥
 तच्चादशकुशलतारक्षितेन महीभुजा । लसन्महेन तनयां गोपालः परिणायितः ॥४१॥

पण्डितेन रहस्युक्तं मौनं कार्यं त्वया वर ! । वैदग्ध्यं ज्ञातुमुर्वीशपुत्रीत्युत्सुकिताऽजनि ॥४२॥
 मौनाल्यजल्पनान् उधत् जामाता मेदिनीपतेः । प्रतिष्ठागमत्सर्वलोकेषु सर्वतः स्फुटम् ॥४३॥
 नवीनलिखितं शास्त्रपुस्तकं रुचिरं रहः । शोधनाय ददौ राजपुत्री तस्मै मनोहरम् ॥४४॥

गृहीत्वा पुस्तकं भूपजामाता रहसि स्थितः । शुद्धं व्यधाद् नखरिण्या मात्रविन्द्यसारणात् ॥४५॥
 तादृशं पुस्तकं कान्तकृतं वीक्ष्य नृपाङ्गजा । एषोऽभून्महिषीणो मे पतिर्दध्यौ स्वचेतसि ॥४६॥
 कारयित्वाऽन्यदा चित्रशालाभिचौ नृपाङ्गजा । भूयिष्ठमहिषीरूपसंचयं तस्थुषी रहः ॥४७॥

स्वो प्रतिष्ठा च त्रिस्मृत्य महिष्यादानकृद्रत्रम् । ‘हीउ हीउ’ इति ग्राह जामाता मेदिनीपतेः ॥४८॥ यतः-
 “आभाराज्जल्पनात्पादगमनाद्देहकान्तिः । नराणां ज्ञायते नीचानीचजाति-कुलादि च ” ॥४९॥
 लोका जानन्त्ययं भूपजामाताऽस्ति विचक्षणः । अस्य मया तु मूर्खत्वं ज्ञातमिदं जल्पनात् ॥५०॥

अतः परं मया पत्युरस्य नैवाननं क्वचित् । प्रोक्षितव्यं न च मया जल्पनीयं मनागपि ॥५१॥

इतश्च भूपजामाता दध्यावेवं स्वचेतसि । भूपपुत्र्या मयाऽकारि पाणिग्रहमहोत्सवः ॥५२॥

भूपादिसकलो लोको मां विज्ञं वेचि सन्ततम् । अहं किमपि नो जाने तेनास्तु धिक् च मामिह ॥५३॥

लोका वदन्त्ययं ब्राह्मीपुत्रोऽस्ति विदुरो भृशम् । एकं जानाम्यहं नैव शब्दस्यार्थं मनागपि ॥५४॥

मत्वेति भारतीगेहे मध्ये भूपसुतापतिः । गत्वाऽवगु देहि मे विद्यामनवद्यां सरस्वति ! ॥५५॥

नोचेन्मया त्वदह्यग्रो मर्तव्यं प्राणमोचनात् । अहं तु 'भवतीपुत्र' इति ख्यातोऽभवं जने ॥५६॥

कालिका तु मनागु नैव दत्ते तस्योत्तरं यदा । वभूवुर्भूरिशो भूपजामातुर्लङ्घनानि च ॥५७॥

देव्या भूमीभुजा पुत्र्या वैधव्यभयतः स्फुटम् । कारिता कुसुमैः स्फारा पूजा दासीसमीपतः ॥५८॥

भूपादिष्टा सुरीपृष्ठौ स्थित्वा दासी रहो जगौ । तुष्टाऽहं ते ददे विद्या मयोत्तिष्ठ नर ! त्वकम् ॥५९॥

ध्यातं कालिकया देव्या किं कुर्वेऽहं च साम्प्रतम् । अनया छलिता दास्या जल्पनादिति तत्क्षणात् ॥६०॥

दत्ता कालिकया विद्या पत्युः कस्यचिदाननात् । आकर्ण्य भूपभूः कान्तपार्श्वेऽभ्येत्य जगावदः ॥६१॥

आयातस्तव कान्तास्ति कश्चिद्वागविलासकः । भूपभूवचनं श्रुत्वा ध्यातं देव्येति तत्क्षणात् ॥६२॥

अस्यानया ददे विद्या जने ख्यातिरभूदिति । नास्य चेदीयते विद्या महत्वं मे तदा गतम् ॥६३॥ यतः-

"कथमत्र महत्वं तु रक्षणीयं पुराऽर्जितम् । मासादं कालिकाहेतोर्भङ्ग्यं को नाम वाञ्छति ॥६४॥

सुत्रार्थी कः पुमान् दारं श्रोयितुं समीहते । लोहार्यो को महाम्भोयौ नौमङ्गं कर्तुमिच्छति ॥६५॥

मस्मने चन्दन को हि दहेद् दुह्लमेव वा । कामकुम्भं पुमान् को वा स्फोटयेद् ठिक्रीकृते” ॥६६॥

३ विमृश्येति ततः काल्या विद्या तस्मै ददेऽखिला । [*तत उत्थाय भूपान्ते जामाता यावर्दीयिवान् ॥६७॥

दास्या उत्थापनं ज्ञात्वा भूपः प्रोहेति तं प्रति । कालीदासीसुतागच्छ जल्प काव्यानि साम्प्रतम् ॥६८॥

सुतापतिर्जनी कालीदासीपुत्रोऽस्म्यहं नहि । किंत्वं कालीकादेव्या दासोऽभूवं सुभाग्यतः ॥६९॥

६ ज्ञात्वा ङं तं महीपालो जामातृमंनिधी तदा । समस्यामिति पप्रच्छ काव्यपादेन शालिना ॥७०॥

‘वाहनोपरि तरन्ति समुद्राः’ । जामाता जगौ-

“मेदिनीधरशिरस्सु पयोदान् वर्षतो जलधृतश्चरतोऽलम् । वीक्ष्य पण्डितजना जगुरेवं वाहनोपरि तरन्ति समुद्राः” ॥७१॥

९ आगच्छन्त पतिं वीक्ष्य स्वामासे भूपभूर्जनी । अस्ति कश्चिद् वागविलासो भवतो रुचिरः पते” ॥ तत इति राजजामाता जगौ-

“अस्त्युचरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नामनगाधिराजः । पूर्वापरी तोयनिधी विगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः ॥

कश्चित्कान्तानिरहगुरुणा स्वाधिकारात् प्रमचः० । इत्यादि ।

१२ वागर्थोविव संपृक्तौ वागर्थमतिपचये । जगतः पितरौ वन्दे पार्वती-परमेश्वरी” ॥७४॥ इत्यादि

एतत्काव्यत्रय कृत्वा मन्यमान् भूरिशः पुनः । व्यरचद् भूपजामाता कालीदेवीप्रसादतः ॥७५॥

• अथ कोष्ठान्तर्गतः पाठो गपुस्तक एव उपलभ्यते ॥ +भूपभूपतिराचष्ट विस्फुट घचसा म्रुतम् ॥ अथ पाठः क-अपुस्तके ।

[इत्यादि ।

ततो लोकेऽखिले तस्य जामातुर्मोदिनीपतेः । 'कालिदासे'ति नामाभूत् कालीदेवीप्रसादतः ॥७६॥

इति कालिदासोत्पत्तिप्रबन्धः ।

३ "दीसइ विविहं चरिअं जाणिज्जइ सजण-दुज्जणविसेसो । अप्पाणं च कलिज्जइ हिंइज्जइ जेण पुहवीए" ॥७७॥

श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यो गृहीत्वा रत्नपञ्चकम् । वीक्षितुं चरितं पुसां निस्ससार पुरात्रिजात् ॥७८॥

पश्यन् पदे पदे नानाऽऽश्चर्याणि वसुधातले । विक्रमाकौ ययौ पद्मपुरे सुरपुरोपमे ॥७९॥

६ अन्यायी भूपतिस्तत्र पाषाणः सचिवोऽजनि । अन्येऽपि छलिनो लोका विधन्ते शूरिशः पुनः ॥८०॥

दर्श दर्श पुरीमध्ये कस्यचित् श्रेष्ठिनोऽन्यदा । विक्रमाकौ ययौ यावत्तपस्व्येकोऽगमंस्त(मचे)दा ॥८१॥

तापसोऽवग् धृतं *कर्पमितं चार्पय नैगम ! । वणिक् कर्पद्वयं प्रादात्तस्मै मौढ्यात् तपस्विने ॥८२॥

९ तपस्वी धृतादाय समेत्य गुरुसन्निधौ । कर्षद्वयमितं सर्पिर्ददौ साहिनयान्वितः ॥८३॥

तावन्मात्रं धृतं वीक्ष्य प्रोवाचेति गुरुस्तदा । वत्साधिकं धृतं कस्मादानीतं भवताऽधुना ॥८४॥

शिष्यः प्राह धृतं कर्पमितं मे श्रेष्ठिना ददे । गुरुर्जगौ परद्रव्यहरणं नैव युज्यते ॥८५॥

१२ "चौर्यपापदुमस्येह वधवन्धादिकं फलम् । जायते परलोके तु फलं नरकवेदना" ॥८६॥

ततस्तापसशिष्योऽवग् गत्वा श्रेष्ठ्यापणे क्षणात् । त्वयैतत्सर्पिराधिकं दत्तं च गृह्यतां स्फुटम् ॥८७॥

* 'सेरमितं' इति ग । † 'सेरद्वयं' इति ग । ‡ 'सेरमितं' ग ।

अह यावद् धृतं लात्वा स्वस्वामिसन्निधानम् । दृष्ट्वाऽधिकं धृतं स्वामी मदीयः प्रोक्तवानिति ॥८८॥

त्वयाऽधिकं धृतं वत्सानीतं यद्वणिगापणात् । तत्पश्चाद्वितरेदानीमित्युक्त्वा प्रेषितोऽस्म्यहम् ॥८९॥

शुद्ध्येते श्रेष्ठिना पश्चाद् धृते तापसपार्ष्वतः । दृष्ट्वा श्रीविक्रमादित्यो घन्यो सो तापसाग्रणीः ॥९०॥

यस्य निर्लोभतेदृक्षा विद्यते विशदा स्फुटम् । गुणान् वर्णयितुं तस्य समर्थः कोऽत्र मानवः ॥९१॥

मत्तैतत्तापसोपान्ते गत्वा श्रीविक्रमार्यमा । परीक्षा कर्तुं कामोऽवक् तत्र तस्य तपस्विनः ॥९२॥

द्रष्टुं महीतलं स्वीयनगराग्निर्गतोऽधुना । अस्मिन् पुरे समायातो भवतो वदितुं पदौ ॥९३॥

मदीयसन्निधौ रत्नपञ्चकं विद्यतेऽद्भुतम् । तेनान्यत्र पदौ गन्तुं वहतो न च मे मनाम् ॥९४॥ यतः—

“यत्राकृतिगुणास्तत्र जायन्ते मानवे खलु । यत्र स्याद्विभवस्तत्र प्रीतिर्भवति निश्चितम्” ॥९५॥

तेन त्वं स्वान्तिके रत्नपञ्चकं स्थापयाधुना । कुर्वन् मौनं जदी तत्र ग्राहेति हस्तसंज्ञया ॥९६॥

हस्तेनाहं धनं नैव गृह्णामि च स्पृशामि न । द्रविणग्रहणे दोषाः साधूनां जायते ध्रुवम् ॥९७॥ यतः—

“दोससयमूलजालं पूव्यरिसिविवाजियं जई यं तं । अत्थं वहसि अणत्थं कीस अणत्थं तवं चरसि ॥९८॥

यद्यस्ति भवतो वाञ्छा तदेतद्रत्नपञ्चकम् । अस्मिंस्त्वमालके मुखे नाहं जल्पामि किञ्चन ॥९९॥

ततो निर्लोभतां तस्य मत्वा विक्रमभानुमान् । तत्र मुक्त्वा मणीन् पञ्चाचालीत् पृथ्वीं विलोकितुम् ॥१००॥

चलिते विक्रमेऽन्यत्र वञ्चयित्वा जनान् बहून् । मन्दिरं कारयामास जदी स्वर्गिण्यहोपमम् ॥१०१॥

- ३ विलोक्य पृथिवीं बह्वीं तत्रेत्य विक्रमार्थमा । ययाचे तापसं स्वीयं पश्चाच्च रत्नपञ्चकम् ॥ १०२॥
तपस्वी ग्राह भो पान्थ ! कस्त्वं किं रत्नपञ्चकम् । गृहीतं केन वातूलमर्त्यवत् जल्पसि स्फुटम् ॥ १०३॥
विक्रमार्कस्तदा दध्यौ किमहो वञ्चनाऽद्भुता । यतोऽनेन स्फुटं रत्नपञ्चकं द्वियते मम ॥ १०४॥
“मायाशीलः पुरुषो यद्यपि न करोति किञ्चिदपराधम् । सर्प इवाविश्वास्यो भवति तथाप्यात्मदोषहतः ॥ १०५॥
मायासीलह माणुसह किमु पत्तीज्ज ण जाइ । नीलकण्ठ महुरं लवह सविस् भुअंगम खाइ ॥ १०६॥
शनैर्मुञ्चयते पादं जीवानामनुकम्पया । पश्य लक्ष्मण ! पम्पायां वक्रः परमघार्भिकः ॥ १०७॥
पृष्ठतः सेवते सूर्यं जठरेण हुताशनम् । स्वाभिनं सर्वभावेन खलो वञ्चति मायया” ॥ १०८॥
विक्रमार्को जगौ पार्श्वे त्वदीये रत्नपञ्चकम् । मुक्तं मया त्वयेदानीं ह्रियतेऽत्र कथं यते ! ॥ १०९॥
यतिः ग्राह न मे पार्श्वे रत्नानि सन्ति पान्थ ! भोः । विक्रमार्कोऽचलन्मन्त्रिचरित्रं वीक्षितुं ततः ॥ ११०॥
पाषाणमन्त्रिणः पार्श्वे गत्वा विक्रमभानुमान् । सुवाक्छलेन तद्दृष्टुं वीक्षितुं तत्स्थिवांस्तदा ॥ १११॥
इतः कश्चिद्वणिग् मन्त्रिपार्श्वेऽभ्येत्य हराभिधः । रैलक्षं व्याजतो लात्वा जगाम निजमन्दिरम् ॥ ११२॥
१२ आकार्य नैगमं मन्त्री द्वितीयेऽह्नि जगाद् तम् । दत्त्वा वर्षस्य मे व्याजं व्रज त्वं दण्ड्यसेऽन्यथा ॥ ११३॥
क्षिप्त्वा कारागृहे मन्त्री भाषयित्वा च नैगमम् । व्याजं वर्षस्य लात्वाऽलात् लक्षद्रव्यं निजं पुनः ११४॥
ध्यातवान् विक्रमादित्योऽद्भुताऽस्य वञ्चना खलु । अन्यायी सचिवो लोकाः किं करिष्यन्ति साम्प्रतम् ॥ यतः—

- “राजा राक्षसरूपेण व्याघ्ररूपेण मन्त्रिणः । लोको गर्दभरूपेण यः पलाति स जीवति ॥११६॥
 अयं क्षेत्रपतिः प्राहानेन क्षेत्रं मदीयकम् । भक्षितं वृषभौ मुक्त्वा मुत्कलौ गच्छताञ्छ्वनि ॥११७॥
 पान्यः प्राह रथ भृत्वा भूरिक्रियाणर्करहम् । अस्य क्षेत्रान्तिके यावदागा भग्नमनस्तदा ॥११८॥
 छेदयित्वा रथं वद्ध्वा वृषभौ शक्रदान्तिके । सज्जीकृतो रथो यावत्कष्टेन मयकाञ्चिरात् ॥११९॥
 तावन्मां हक्यंस्तत्राभ्येत्य प्राह कृषीवलः । अरे पाणिष्ठ ! मे क्षेत्रं भक्षितं निखिलं त्वया ॥१२०॥
 मयोक्तं वृषभौ वद्ध्वा रथः सज्जीकृतोऽधुना । भक्षिन तेऽधुना नैव क्षेत्रं गोभ्यां कृषीवल ! ॥१२१॥
 एवमुक्ते मया क्रुद्धारुणनेत्रः कृषीवलः । चक्र रथस्य मेऽभाद्दृशीत् पर्पटीघमिवाचिरात् ॥१२२॥
 मन्त्री प्राह यदि क्षेत्रपार्श्वेन च्छेदितं त्वया । तदाऽस्य भक्षितं क्षेत्रं निश्चितं पाप्मना स्फुटम् ॥१२३॥
 एवमुक्त्याऽखिलं वस्तु मन्त्री तस्य ललौ क्षणात् । पान्थोऽथ दुःखितोऽचालीचतो निजं गृहं प्रति ॥१२४॥
 रे क्षेत्रेश ! त्वया तस्य रथो भग्नो मृधा खलु । इत्याद्युक्त्वा ललौ मन्त्री तस्माद् भूरि धनं तदा ॥१२५॥
 वर्ततेऽत्र पुरे मत्स्यगलागलितया खलु । मत्वेति विक्रमार्कोऽगात् परीक्षार्थं नृपान्तिके ॥१२६॥
 १२ इतो भूपान्तिके दृष्ट्वा शिरोमिन्यस्तपूलका । पूत्कारं कुर्वती वक्षस्ताडयन्ती समाययौ ॥१२७॥
 राजा षमच्छ किं दृष्टे ! हृतं नष्टं तवाधुना । दृष्ट्वा जगौ निजं दुःखकारणं रुदती तदा ॥१२८॥
 अन्यायो वर्तते पुर्याभीदृशो भवतोऽधुना । को दुःखी कः सुखीत्येवं जनः किं न विलोचयते ॥१२९॥ यतः-

विक्रम
चरितम्

॥ १६६ ॥

“धर्मः क्षोणीभृतां शिष्टपालनं दुष्टनिग्रहः । मात्स्यो न्यायोऽन्यथा नूनं भवेद् भुवनघस्मरः ॥१३०॥
 पार्थिवानामलङ्कारः प्रजानामेव पालनम् । किरीटकटकोष्णीषैर्भूषयन्ते केवलं नदाः” ॥१३१॥
 राजा ग्राह प्रजायास्ते चिन्तया किं प्रयोजनम् । निवेदय निजं दुःखहेतुं दृढा ततो जगौ ॥१३२॥
 देव ! मेऽद्य सुतो राज्ञी कुलाधारो बली युवा । गोविन्दश्रेष्ठिनो मेहे भित्तौ स्वात्रं वितीर्णवान् ॥१३३॥
 क्षीर्णीङ्गो मे सुतो भित्त्यां पतन्त्यां मृतिमीयिवान् । तेनाहं दुःखिताऽभूवं पश्येश च नयानयौ ॥१३४॥
 राजा प्रोवाच गोविन्दश्रेष्ठयन्यायी च पापवान् । हतोऽस्यास्तनयो भित्तिपातेन श्रेष्ठिना मुघा ॥१३५॥
 आनीय श्रेष्ठिनं मृत्युपार्श्वत्प्राहेति भूपतिः । रे श्रेष्ठिन् दुष्ट पापिष्ठान्यायश्च क्रियते कियु ॥१३६॥
 अस्याः स्त्रियास्त्वया गेहभित्तिपातनतो निशि । मारितस्तनयो मुग्धो वरदेहो युत्रा नयौ ॥१३७॥
 उक्त्वेति भूपतिः ग्राह तलारक्षधुना दुतम् । अन्यायकारिणं सद्यः शूलायां श्रेष्ठिनं क्षिप ॥१३८॥
 आकर्ण्य भूपतेर्वीक्यं तलारक्षस्तदा दुतम् । शूलायां श्रेष्ठिनं क्षेपन्तुं यावच्चलति वर्त्मनि ॥१३९॥
 तावत् श्रेष्ठी जगौ भूपपार्श्वं मामेकदा नय । येन वच्मि निजगेहकारणे हेतुमादितः ॥१४०॥
 तलारेण ततः श्रेष्ठिपुङ्गवो दयया तदा । मेदिनीनायकोपान्ते नीतः प्राहेति सहिरा ॥१४१॥
 ममायं विद्यते सर्वो दोषो नान्यस्य कस्यचित् । पुनरेकं वचो मे त्वमाकर्ण्य नरेश्वर ॥१४२॥
 दत्त्वा धनं मया सूत्रधाराय बहुशः खलु । कारिता सद्यनो भित्तिः सूत्रधारसमीपतः ॥१४३॥

- यादृशी निहिता भित्तिस्तेन मूत्रकृता पुरा । स एव तादृशी वेद नाहं जानामि भूपते ! ॥१४४॥
 भूपो दध्याय सत्य जजल्य श्रेष्ठिरादिह । तदाऽऽकार्यं ततः मूत्रधारं तं प्रत्यवगृह्यः ॥१४५॥
 मूत्रधार ! त्वया भित्तिरीदृशी विहिता खलु । यया निपातितस्त्वस्यास्तनयो न्यायिशेखरः ॥१४६॥
 उक्त्वैति मूत्रधारोऽपि शूलाक्षेपकृते तदा । चालितो भूसुजा प्राह तलारं प्रति वर्त्मनि ॥१४७॥
 भो तलार ! द्रयोपान्ते मा त्वमेकदा नय । येन वस्मि निजं कार्यं किञ्चिद् भूमीपतेः पुरः ॥१४८॥
 तलारेण ततः मूत्रधारो दीनो कृपालुना । मेदिनीनायकोपान्ते नीतोऽवगृह्य गद्गदस्वरम् ॥१४९॥
 किं करोमि क्षमानाय ! यदा कुड्यं कृतं मया । तदाऽगाद् गणिका तस्मिन् मार्गे कामलताऽभिधा ॥१५०॥
 तां दृष्ट्वा विह्वलचेनो मदीयमभवद् भृशम् । यतो हि दुष्करं चित्तं घर्तुमस्ति शरीरिणाम् ॥१५१॥ यतः 'अक्खाण०'
 मया तेन स्थरो भित्तां विहेतो विपमस्तदा । एवं सति प्रभो कार्यो विचारो विद्यते तव ॥१५२॥
 ततः कामलतापण्यनरीमकार्यं ता तदा । द्रपः प्राहागमस्त्व च श्रेष्ठिसद्धान्तिके तदा ॥१५३॥
 तेन मूत्रकृता भित्तिर्विपमा विहिता खलु । पतन्त्या च तया त्वस्या हतः पुत्रो नयी युवा ॥१५४॥
 उक्त्वैति भूपतिः प्राह तलारसाधुना दुतम् । अन्यायकारिणीं सद्यः शूलायां गणिका क्षिप ॥१५५॥
 आकल्प्य भूपतेर्वीक्यं तलारक्षस्तदा दुतम् । शूलायां गणिका क्षेप्तुं यावद्गच्छति वर्त्मनि ॥१५६॥
 तावदेव जगौ भूपपार्श्वे मामेकदा नय । येन वस्मि निजं कार्यं पुरतो मेदिनीपतेः ॥१५७॥

तलारेण ततः कामलता पण्याङ्गना तदा । नीता प्राहेति भूपालसन्निधौ गद्गदस्वरम् ॥१५८॥
ममायं विद्यते सर्वो दोषो नान्यस्य कस्यचित् । पुनरेकवचो मे त्वमाकर्णय नरेश्वर ! ॥१५९॥
स्वप्रागल्भ्यं तदा प्रादुर्बुध्नीं च स्फुरद्गिरा । जगाविति ततः कामलता भूमीपतेः पुरः ॥१६०॥
यदाऽहं निर्गता गेहाद् गन्तुं चतुष्पथं प्रति । तावत्सम्मुखमागच्छन् एको दृष्टो दिगम्बरः ॥१६१॥
दृष्ट्वा दिगम्बरं नग्नं लज्जिता वर्त्मनस्तदा । अस्मिन् मार्गे समायता श्रेष्ठमन्दिरसन्निधौ ॥१६२॥
विसर्ज्य तां ततो भूप आकार्य च दिगम्बरम् । प्राह दुष्ट ! किमागास्त्वं मार्गे वेद्यान्तिकेऽधमः ॥१६३॥
एवमुक्तो यदा नैवोत्तरं क्षपणको ददी । तदा भूपेन शूलायां प्रक्षेप्तुं सोऽपि चालितः ॥१६४॥
नीत्वा दिगम्बरं शूलापार्श्वं दध्यौ वृषानुगः । प्रलम्बा विद्यते शूला लघीयान् दिक्पटो ह्ययम् ॥१६५॥
विमृश्येति वृषोपान्ते गत्वा मन्त्रीश्वरा जगुः । प्रलम्बा विद्यते शूला लघीयान् दिक्पटो ह्ययम् ॥१६६॥
जगौ भूमिपतियोऽस्यां शूलायां माति मानवः । स एव क्षिप्यतां सद्यो भवद्भिरविचारकैः ॥१६७॥
विमृश्य मन्त्रिभिर्व्योमपटं भुक्त्वा च तत्क्षणात् । प्रलम्बो मेदिनीनाथशालकः क्षिप्त एव हि ॥१६८॥
अविचारकमन्त्रीश-भूपादीन् वीक्ष्य तत्क्षणात् । दध्यौ विक्रमार्थार्ण्ड एषामस्त्यविचारता ॥१६९॥
रत्नगमनवृत्तान्ते भूपादीनां पुरो यदि । कथ्यते च तदा हानिर्दृश्यते स्वात्मनः खलु ॥१७०॥
विक्रमार्कस्ततः कामकेलिपण्याङ्गनान्तिके । गत्वा स्वरत्नगमनवृत्तान्तमुक्तवान् स्फुटम् ॥१७१॥

- वेद्या प्राह न कर्तव्यः खेदः पूरुष ! मानसे । रत्नानि वालयिष्यामि भवतोऽहं स्वबुद्धितः ॥१७२॥
 भुत्वा स्थालमह रत्नैस्तापसस्यान्तिके स्फुटम् । यदा यामि तदेत्येति वक्तव्यं भवता नर ! ॥१७३॥
- ३ भो तापसार्पयाहाय मदीयं रत्नपञ्चकम् । कृतकृत्यो गमिष्यामि साम्प्रतं निजमन्दिरे ॥१७४॥
 एवमुक्त्वा च माणिक्यैलसमूल्येऽथ भुरिभिः । भुत्वा स्थालं समेत्यावग् पण्यद्वौ तापसान्तिके ॥१७५॥
 चिन्नीर्षुः साम्प्रतं मेऽद्य तनया काष्ठभक्षणम् । ईहते दातुमेतानि रत्नानि भवते यते ! ॥१७६॥
- ६ इतोऽभ्येत्य निजं रत्नपञ्चकं विलसद्द्युति । ययाचे विक्रमादित्यस्तापसस्य च सन्निधौ ॥१७७॥
 जटी दद्यावह चेन्न दास्येऽस्य रत्नपञ्चकम् । तदैतानि न रत्नानि महां वेद्या प्रदास्यति ॥१७८॥
 तेन कर्तुं न युज्येत शक्रदं मम साम्प्रतम् । यतो नश्यति सर्वो श्रीः कलितो देहिनामिह ॥१७९॥
- ९ ध्यात्विति तापसः सद्यस्तदेव रत्नपञ्चकम् । प्रददौ विक्रमार्काय महत्त्वं दुर्लभं यतः ॥१८०॥
 पण्यस्त्रियाः क्षणात्त्वस्या अभ्येत्य चेष्टिका जगौ । पुत्री स्वामिनि ! ते काष्ठभक्षणाद् व्यसक्तस्त्वयम् ॥१८१॥
 भुत्वा तद्वाणिजा प्राह प्रतीक्षस्व क्षणं यते ! । यावत्सम्यग् सुतां पृष्ट्वा समेष्याम्यहमत्र तु ॥१८२॥
- १२ उक्त्विति गणिका रत्नस्थालं लान्वा छलात्तदा । अभ्येत्य स्वगृहे स्वस्थमानसाऽजनि तत्क्षणात् ॥१८३॥
 श्रीविक्रमदिनेऽपि गृहीत्वा रत्नपञ्चकम् । पण्योपागृहेऽभ्येत्य तस्यै सुस्थितमानसः ॥१८४॥
 एकैकं च मणिं दत्त्वा वेद्यायै तापसाय च । विक्रमार्कोऽचलत्सौवपुरं प्रति सुविक्रमः ॥१८५॥

गच्छतो विक्रमार्कस्य स्वपुण्यामेकमानवः । मिलितः प्राह मे दुःखं याति दारिद्र्यजं नहि ॥१८६॥
लक्ष्मीं विना गुरुषोऽपि मान्यते न नरः क्वचित् । कुरुषोऽपि श्रिया युक्तः पूज्यते निखिलैर्जनैः ॥१८७॥ यतः—
“आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्यमुद्योगिताम्, मूकत्वं मितभाषितां वितनुते मौग्ध्यं भवेदार्जवम् ।

पात्रापात्रविचारभावविरहो यच्छत्युदाररत्नताम्, मातर्लक्ष्मि ! तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्फुरिणाः” ॥१८८॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः कृपापूरितमानसः । ददौ तस्मै दरिद्राय स्थितं रत्नत्रयं तदा ॥१८९॥

विक्रमादित्यभूमीशो विलोक्यैवं महीतलम् । आगत्य स्वपुरे राज्यमलंचक्रे द्रुतं स्फुटम् ॥१९०॥

इति श्रीविक्रमादित्यपृथिवीविलोकनादिस्वरूपम् ।

स्वस्मिन्नाभिनवो राम इत्याख्यां ख्यापयन् भृशम् । जनताः पालयामास विक्रमार्कनरेश्वरः ॥१९१॥

श्रुत्वैतन्मन्त्रिणः सर्वे मिलित्वा छन्नमन्यदा । मिथो निमन्त्रयन्त्येवं भूपो नैवाधुना वरः ॥१९२॥

वसुधा रत्नगर्भेति विद्वद्भिश्च निगद्यते । युगे युगे वृत्तानि जायन्ते भूरिशो यतः ॥१९३॥

अहमेव प्रधानोऽयमिति गर्वोद्धतिः स्फुटम् । विहिता जायते सर्वमाहात्म्यक्षितिहेतवे ॥१९४॥ यतः—

१२ “ज्ञानं मददर्पहरं माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः । अमृतं यस्य विषायते तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ॥१९५॥
विद्ययैव मदो येषां कार्पण्यं विभवे सति । तेषां दैवाभिभूतानां सलिलादग्निरुत्थितः ॥१९६॥

बलिभ्यो बलिनः सन्ति वादिभ्यः सन्ति वादिनः । धनिभ्यो धनिनः सन्ति तस्मादपि त्यजेद्बुधः” ॥१९७॥

केनापि दीयते गिरा पुता नास्य महीपतेः । भूषा मयन्ति दुर्दशाः पञ्चास्या इव वक्रतः ॥१९८॥ यतः—
“भरा भूष सुभ्रंगम ए सुहि दुहिला ह्रुति । वहरी वीछी वाणिआ ए पूठिइ दाह दीयंति” ॥१९९॥

उपापरचनारोद्धतिरस्य महीपतेः । क्रमादुच्चारयितव्याऽस्माभिर्वचनयुक्तिः ॥२००॥

अन्येयुक्तिकयादित्य आकार्य मन्त्रिणो जगौ । यो वक्ति रामसम्बन्धं स कोऽपि विद्यते नरः ॥२०१॥
मयर्नः मेरितो वृद्धो मन्त्री ब्रोको महामतिः । अभ्येत्य भूपतेः पार्श्वे प्राह रामकयामिति ॥२०२॥

स्वामिन्नेनो द्विनो वृद्धोऽयोध्यायां विद्यतेऽनघः । श्रीरामस्य कथावार्तापरंपर्यं स विन्दति ॥२०३॥
तनो भूपो जन मेघ्याकार्यं तं नगरे द्विजम् । सन्धान्य प्राह रामस्य सम्बन्धं वक्षि किञ्चन ॥२०४॥

विमोऽयम् यदि रामस्य वार्ता श्रोष्यसि साम्प्रतम् । कोशलाया तदाऽऽगच्छ कथयिष्याम्यहं च ताम् ॥२०५॥

इह स्थितस्तु रामस्य वृत्तोदन्त मनागपि । सम्यग् शक्यनोमि नो वक्तुमह दर्शयितु तव ॥२०६॥

राज्यभारं ततो यत्नाग्रयस्य मन्त्रिषु भूषतिः । अयोध्यासनिधौ विमयुक्तस्तत्क्षणमागमत् ॥२०७॥

प्रोक्तं भूपेन भो विप्र ! रामस्य चरितं वद । दर्शयित्वा द्विजः स्थानमेकं प्राह वृषं प्रति ॥२०८॥

भूमिखण्डमिदं भूष ! भृत्यपार्श्वे च खानय । भूषादिष्टास्ततो भृत्याः खनन्ति स्मार्नीतलम् ॥२०९॥

खनिते भूतले भृत्यैर्हस्तसम्मृतिं तदा । एकं च निर्गतं गेहं स्फार शुभ्रमणिमरुम् ॥२१०॥

आयायां सुवि रैकुंभो निःसृतो मिलसद्द्युतिः । द्वितीयस्या सुवि प्रौढा रात्रीमण्डपिका पुनः ॥२११॥

एवं पृथग् पृथग् भूमौ वस्तुसारं श्रिनिर्गतम् । रत्नं सिंहासनं ज्योतिर्जटालं निर्गतं पुनः ॥२१२॥
 ज्योतिर्विद्योतितव्योपदेशा रत्नप्रयी वरा । एकोपानहिका चिचवमत्कारकरा पुनः ॥२१३॥
 तादृशीं वीक्ष्य तां भूपथमत्कृतमनास्तदा । मान्येयमिति जल्पित्वा नत्वा शीर्षं ददौ हृदि ॥२१४॥
 विप्रोऽवग् युज्यते नैनां शीर्षे कर्तुं तव प्रभो ! । यतोऽसौ विद्यते चर्मकारपत्न्याश्च पादुका ॥२१५॥
 विक्रमार्को जगौ चर्मकरी साऽपि मनोहरा । यस्या एवंविधा वर्यो पादुका विद्यते द्विज ! ॥२१६॥
 भूयुजोक्तं कथं चर्मकरस्येयं निगद्यते । ततो दृष्ट्वा द्विजः प्राह पुरो विक्रमभूपतेः ॥२१७॥
 श्रीरामे वसुधानाथे न्यायाद्राज्यं वितन्वति । अत्रासीच्चर्मकाराणां गेहश्रेणिर्मनोहरा ॥२१८॥
 भीमस्य चर्मकारस्य गेहमेतन्मनोहरम् । तस्यासीद्गृहिणी दुर्विनीता पद्माभिधा शवा ॥२१९॥
 अन्येष्टुरकृते कार्ये कस्मिंश्चिद्वक्ति तं प्रिया । खल्वैकपादुकाख्ण्डा तातस्य सदनं गता ॥२२०॥
 पितृपार्श्वे तया प्रोक्तं पत्युः कर्कशभाषणम् । तातेनाश्वासिता द्वित्रिदिनानि स्थापिता गृहे ॥२२१॥
 दिनत्रये गते कान्ताकारिताऽपि च साऽबला । न ययौ रमणावासे श्वशुरादिभिश्च दुर्मतिः ॥२२२॥
 दिनत्रयानन्तरं प्रोक्तं पित्रा वत्से ! कुलद्विषाम् । रमणः शरणं तेन तत्र गच्छधुना दुत्तम् ॥२२३॥
 पुत्री प्राह न यास्यामि तत्र मानक्षयादहम् । एवं मात्रादिबन्धूनां वचोऽप्यन्यत नैव सा ॥२२४॥
 ततो रूष्टौ पिता माता गदतः स्मेति तां प्रति । वत्से ! मन्यामहे आवामेवं मनसि साम्प्रतम् ॥२२५॥

- ३ सीतालक्ष्मणयुग्ं रामोऽग्राभ्येत्य त्वा लसद्गिरा । अनुनीय सुते ! पत्युः सदनं नेष्यते लघु ॥२२६॥
तदा त्व सदने पत्युः प्रयास्यसि च नान्यथा । श्रुत्वैतत् पुत्रिका ग्राह तातेत्यं भवतादिह ॥२२७॥
चर्मकारस्य भार्यायाः प्रतिज्ञां तादृशीं क्रमात् । श्रुत्वा श्रीरामभूषणलः सीतालक्ष्मणसंयुतः ॥२२८॥
चर्मकारसुतां पत्युर्गृहे प्रेषयितुं दुतम् । पश्यत्सु पौरलोकेषु चलितो राजवर्त्मनि ॥२२९॥ [युग्मम्]
अभ्येत्य सन्धुत्व चर्मकारा राममहीपतेः । प्रोचुः प्रसाद ईदृक्षः किमस्मासु तवाधुना ॥२३०॥
किमर्थमागमः स्वामिस्तवाजाजनि साम्प्रतम् । रामोऽवग्ं भवतः पुत्रीं नेतुं श्वसुरमन्दिरम् ॥२३१॥ [मानयितुं समागमम्]
स्वर्णमयेषु पीठेषु न्यस्तेषु वरमण्डपे । सीतालक्ष्मणसंयुक्तो रामभूषण उपाविशत् ॥२३२॥
चर्मकृतो गृहश्रेणीं रवीन्दुरत्ननिर्मिताम् । वीक्ष्य दध्यावहं धन्यो यस्येदृक्षा प्रजा मम ॥२३३॥
९ गत्वा गंहान्तरे हृष्टश्चर्मकारो जगौ सुताम् । भ्रातृ-पत्नीयुतो रामस्त्वां मानयितुमीयिवान् ॥२३४॥
भ्रातृ-पत्नीयुतं राममेतं चर्मकृदङ्गजा । वीक्ष्य बहिर्युहस्येत्य नत्वा सीतापदोर्जगौ ॥२३५॥
दीपा ज्वलन्ति तैलेन किं स्वामिनि ! गृहे तव । ईदृगन्धयुता सदी भवत्या विद्यते यतः ॥२३६॥
१२ सीताऽवग्ं वो निकार्येषु कीदृक्षाः सन्ति दीपकाः । चर्मकारी जगौ रत्नैर्दीपा ज्वलन्ति नित्यशः ॥२३७॥
चर्मकृतां श्रियं वीक्ष्य चमत्कारकरां ततः । राम-लक्ष्मण-सीताभिः प्रोक्तेति चर्मकृतसुता ॥२३८॥
वत्से ! पत्युर्गृहे गच्छ स्त्रियाः स्याच्छरणं पतिः । तयाऽभाणि प्रमाणं वो वचनं मम साम्प्रतम् ॥२३९॥

- ततो हेममणीराशिजटितां पादुकां च ताम् । सुक्त्वा पितृद्वहे पत्युः सत्र सा समुपागमत् ॥२४०॥
 रामो लक्ष्मणसीतायुक् तां प्रेष्येति सन्नि । अलं चकार सदनं पालयन् पृथिवीं नयात् ॥२४१॥
 ३ विक्रमार्को जगौ कुत्र द्वितीया पादुकाऽस्ति च । ततोऽन्यत्र द्विजोऽभ्येत्य खानयामास भूतलम् ॥२४२॥
 खनयमानेऽवनीपीठे द्विजोक्ते मेदिनीशुजा । निर्गता पादुका हैमी द्वितीया तादृशी तदा ॥२४३॥
 राज्ञा पृष्ठं च भो विप्र ! त्वं जानासि कथं हृदः । विप्रोऽवगु ज्ञायते पारंपर्योपदेशतो मया ॥२४४॥
 ६ विक्रमार्क ! त्वया गर्वो नव्यरामेति जल्पनात् । कदापि हि न कर्तव्यो यतोऽसि त्वं महान्द्रूपः ॥२४५॥
 यस्य नामस्मृतैर्वह्निस्तम्भोऽद्यापि प्रजायते । अष्टोत्तरशतं रोगा विलयं यान्ति तत्क्षणात् ॥२४६॥
 लङ्घितं न पितुर्वाक्यं बालयेऽपि येन भूशुजा । राज्यत्यजनतस्तस्य समः को जायते नरः ॥२४७॥
 ९ यस्य भार्या लसच्छीलगुणेनाद्यापि भूतले । सर्वासां योषितां मध्ये रेखां च लभते द्युरि ॥२४८॥
 सेवका यस्य सुग्रीव-हनूमत्प्रमुखा वराः । वभूवुर्वहुशस्तस्य समः को जायते द्रुपः ॥२४९॥
 इत्यादि बहुशो रामपृच्छं श्रुत्वा चमत्कृतः । तत्याज विक्रमादित्यो गर्वमात्मनि तत्क्षणात् ॥२५०॥
 १२ नव्यरामेति विरुदं निषिध्य विक्रमार्यमा । आगादुज्जयिनीपुर्या दददानमनर्गलम् ॥२५१॥

इति अभिनवराजल्पनसम्बन्धः ।

आश्चर्याणि स्वदेशेषु दृष्ट्वा विजयमानान् । कौतुकान्यन्यदेशेषु रहोऽचालीद्विलोकिताम् ॥२५२॥

भ्रमर्धेनपुराहाने नगरे विक्रमार्थमा । कस्यचिद्धनिनो गेहे ददशोत्सवमद्भुतम् ॥२५३॥
ततोऽप्राप्तीन्नरं कचिचत्र विक्रमभानुमान् । कस्य गेहे किमर्थं भो उत्सवो जायते ऽद ॥२५४॥

नरोऽग्नं धनदस्येदं मन्दिर श्रेष्ठिनो महत् । बहुकालादभूत्सुत्रो मनोरथशतैरिह ॥२५५॥
पट्टिजागरण कल्ये रात्रौ मूनोर्भविष्यति । तेनाद्य स्वजना एयुर्वहवः श्रेष्ठिनो गृहे ॥२५६॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यो द्वितीयेऽह्नि दिनात्यये । कृष्णाम्बरं परिधाय रहः श्रेष्ठिशृङ्गं ययौ ॥२५७॥

इतस्तत्रागता कर्मोधिष्ठित्री देवता रहः । अलिके लिखितुं श्रेष्ठिमुनोरक्षरसन्ततिम् ॥२५८॥

इतस्तत्रागता कर्मणा बालकालिके । लिखित्वा चलिता कर्मदेवता यावदञ्जसा ॥२५९॥
शुभाशुभाक्षरश्रेणीं कर्मणा बालकोऽयं यदा कन्यामिभ्यस्य परिणेष्यति ॥२६०॥

तानदस्ते धृता धृमीभुजा पृष्टा जगाविति । बालकोऽयं यदा कन्यामिभ्यस्य परिणेष्यति ॥२६१॥
तदा व्याघ्रमुखदास्य मृत्युर्भावी नरोत्तम ! । श्रुत्वेति विक्रमादित्यो विससर्ज च ता सुरीम् ॥२६२॥

प्रभाते विक्रमादित्यो गत्वा श्रेष्ठिनिऋतने । मिलितः श्रेष्ठिनाऽन्नाद्यैः प्रीणितो भक्तिपूर्वकम् ॥२६३॥

श्रेष्ठी ग्राह क्व वास्तव्यः किंनमासि त्वकं वद । नृपोऽवगं विक्रमो नात्रोज्जयिनीनगरेऽवसम् ॥२६४॥

श्रेष्ठी ग्राह यदा मेऽसौ तनयः परिणेष्यति । तदा त्वयाऽत्र नगरे आगन्तव्यं मदालये ॥२६५॥
विक्रमोज्वाग् यदि श्रेष्ठिन् ! त्वमाक्षरयितुं मम । समेष्यासि तदाऽहं ते समेष्यामि गृहे हुतम् ॥२६६॥
एवमुक्त्वा ततो भूपो विक्रमार्कः पुरे पुरे । प्रपश्यन् कौतुकान्यागादुज्जयिनीं पुरीं क्रमात् ॥२६६॥

- वर्धमानः क्रमात्पित्रा धनदश्चेष्टिना तदा । पाठितः पण्डितोपान्ते धर्मकर्मकलाः कलाः ॥२६७॥ यतः—
“जायंमि जीवलोए दो चेव नरेण सिखिवब्बाइं । कम्मेण जेण जीवइ जेण मओ सुगइं जाइ” ॥२६८॥
- धनदश्चेष्टिना कन्या धनिनां षोडशानवाः । पुत्रस्य मार्गिता दारकर्मणे सुन्दरेऽहनि ॥२६९॥
- ग्रहीतुं धनदो लग्नमभूद्यावत् शुभेऽहनि । तावदशकुनास्तत्र जायन्ते स्म पदे पदे ॥२७०॥
- धनदो ध्यातवानेवं प्रतिक्षेवं मया कृता । मम सूनोर्यदा पाणिपीडनं च मिलिष्यति ॥२७१॥
- तदा गत्वा मयाऽवन्त्यां पुरि विक्रममानवः । आनेतव्यो द्रुतं पूर्वं विवाहमिलनादिह ॥२७२॥ [युगम्]
- लग्नस्य ग्रहणं मुक्त्वा गत्वाऽवन्त्यां पुरि द्रुतम् । स्थाने स्थाने जगवेवं धनदो लोकसन्निधौ ॥२७३॥
- विक्रमस्य गृहं कुत्र विद्यते ब्रूत मानवाः । लोकाः प्रोचुश्च पुर्यस्यां विक्रमाः सन्ति भूरिशः ॥२७४॥
- धनदोऽवग् वयोरूपाकृतिवर्णादिभिर्वरैः । एवंविधो भवेद्यस्तु विक्रमः सोऽत्र कथ्यताम् ॥२७५॥
- विक्रमार्कवृषो भावी मत्वेति जगदे जनैः । राजपथां यदा भूषो गजारूढः समेष्यति ॥२७६॥
- तदा विलोकनीयः स भवता पुरुषोचमः । श्रुत्वैतद् धनदो राजपाट्यां द्रुपुं च तं स्थितम् ॥२७७॥
- राजपाट्यां स्थितं तं च नरं वीक्ष्योपलक्ष्य च । विक्रमार्को जगौ किं ते परिणीतः सुतो न वा ॥२७८॥
- श्रुत्वैतद्भनदश्चित्ते दध्यावित्थं स विक्रमः । किमयं विद्यते राजा मया तादृग् न भक्तितः ॥२७९॥
- भूषोऽवग् न त्वया खेदः कर्तव्यो धनदायुना । विद्यते यच्च ते कार्यं तत्त्वं कथय साम्प्रतम् ॥२८०॥

- पाणिपीडनवृत्तान्तं धनदो निखिल जगौ । मया त्वमपि भूपालः सम्यग् नैवोपलक्षितः ॥२८१॥
 आकण्ठ्यतत् तदा सर्वे भट्टभ्रात्रादयोऽनुगाः । चमत्कृता जगुः स्वामिन् ! कोऽसौ वणिग् वरोऽनघः ॥२८२॥
- ३ विक्रमाक्रौ जगौ पूर्वं चैत्रपुट्यामगां पुरि । तदाऽनेन च वणिजा मानितोऽहं सुभक्तितः ॥२८३॥
 धनदोऽवग् महीपाल ! तव तत्रागमं विना । पुत्रं परिणयिष्यामि नाहं भूपस्ततो जगौ ॥२८४॥
 यदि ते रोचते तत्रैव्याग्यहं सास्यतं तदा । धनदोऽवग् वृणशेषपरिवारयुतो ब्रज ॥२८५॥
- ४ राजाऽवग् परिवारस्य बहोर्मे भोजनं कथम् । दास्यते भयता तेन युवतमेतद्वचो न ते ॥२८६॥
 धनदोऽवग् मया किञ्चित् परिवारस्य ते वृष ! । निजसद्मानुसारेण गौरव च करिष्यते ॥२८७॥
 ततश्चमत्कृतो भूपो मेने तद्वचनं तदा । धनदः स्वगृहे गत्वा तत्कृते स्वं ललौ बहू ॥२८८॥
- ९ रसवत्या ततो भक्तसामग्रीं च पदे पदे । अपूर्वां कारयामास श्रेष्ठी मार्गे घनव्ययात् ॥२८९॥
 आगच्छन् वृषतिर्विद्ध्य सामग्रीं तादृशीं पथि । मुमुदे यामिनीनाथमिव शैवलिनीपतिः ॥२९०॥
 समह विक्रमादित्ये पुर्यां तस्यां समागते । ललौ लयं रयात्सूनोः परिणेतुकृते वणिग् ॥२९१॥
- १२ सदन्न-यान-ताम्बूल-दिव्य-स्त्रादिभिस्तदा । विवाहस्य व्यधाद् वर्यां सामग्रीं स्वगृहे मुदा ॥२९२॥
 लयस्रणे तदा ताक्षर्यमालुढः श्रेष्ठिनन्दनः । तदा विक्रममार्तण्डस्तद्रक्षायै व्यधादिति ॥२९३॥
 मण्डलेन महीपाल आदौ तेऽक्रुधन्नरान् । परितः श्रेष्ठिनः सूनोः स्थापयामास भूपतिः ॥२९४॥

- एवं नानाविधान् भर्त्यान् नानाशस्त्रभृतो बहून् । परितः श्रेष्ठिनः सूनोः स्थापयामास श्रूयतिः ॥२९५॥
रक्षां विदधतां श्रेष्ठिसूनोर्भूपानुगामिनाम् । अकस्मात्खेटकाद् व्याघ्ररूपमाशु समुत्थितम् ॥२९६॥
यान्तं श्रेष्ठिसुतं व्याघ्रो जघान च चपेटया । हतं पुत्रं वणिग् दृष्ट्वा दुःखितो धनदोऽभवत् ॥२९७॥ यतः—
“पितृ-मातृ-सुता-पुत्र-पत्नी-बन्धु-सुहृत्सताम् । वियोगे जायते दुःखं मानवानां भृशं हृदि ॥२९८॥
श्रेष्ठिपार्थ्वे नृपोऽभ्येत्य दैवालखनपूर्वकम् । षष्ठीजागरणेदन्तमुक्तवान्निखिलं तदा ॥२९९॥
श्रेष्ठी मृते सुते यावन्मर्तुकामोऽभवत्तदा । विक्रमार्को ललौ तावच्छर्द्धौ हन्तुं त्रयुर्निजम् ॥३००॥
विक्रमार्को जगौ कर्मदैवं प्रति स्फुटाक्षरम् । यद्यसौ श्रेष्ठिनः सुनुर्जीविष्यति न सम्प्रतम् ॥३०१॥
तदा मया निजो देहो हन्तव्यश्च तत्रोपरि । दृष्ट्वैतत्साहसं तस्य तुष्टं दैवं जगावदः ॥३०२॥
कथं मयाऽस्य पुत्रस्य जीवितं दीयते नृप ! । अनेन श्रेष्ठिपुत्रेण पुरैकः केसरी हतः ॥३०३॥
तत्कर्म साम्प्रतं मूनोस्तस्योदयद्युपागतम् । अतोऽसौ तनयस्तेन व्याघ्रेण च हतोऽधुना ॥३०४॥
देव-दानव-गन्धर्वा भूपाला मानवा अपि । पूर्वकृताशुभात्पापात् छुटयन्ते न कदाचन ॥३०५॥ यतः—
१२ “ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे, रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः ।
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षितो महासङ्कटे, सूर्यो आम्ब्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे” ॥३०६॥
विक्रमार्को जगौ तस्य दुष्टं कर्म पुरा कृतम् । विलीनमभवच्चोद्वि तदाऽसौ जीवतु नृप ॥३०७॥

भुक्त इह नदा मया रूपं दत्तममुसा । जीवितव्य ददौ श्रेष्ठिमुनोर्भूषितिसहमात् ॥३०८॥

“ने रणे गुनुज्वागिपथे मज्जरौ परितमस्त के या । सुप्तं प्रमत्त त्रिपथ स्थितं या, रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि” ॥३०९॥

प्राग्भि श्रेष्ठिमुनस्य तस्य, कृतोपकार निजदेहदानात् । श्रीक्रिष्णार्कः परिवारशाली सदुत्तव स्व पुरमाजगाम ॥३१०॥

विक्रमस्य
सत्त्वोदार्यम्

इत्युपकारे कथा ।

भ्रान्त्यां विक्रमार्कस्य वृथिवो ग्रामतो नयात् । एको वणिग् मणिं दिव्य दर्शयामास संसदि ॥३११॥

शृष्ट भूमीधुजा कुत्र लब्ध रत्न त्वया यद । वणिग् जगौ मया भूप ! क्षेत्रं खेद्यताऽऽपि हि ॥३१२॥

आकार्य भूमजा रत्नपरीक्षाकारिणो यहुन् । शृष्ट वदत किं मूल्य मणेरस्य भविष्यति ॥३१३॥

तैरुक्त भूपते ! नाम्य मणैर्मूल्य शरीरिणा । विधातुं शक्यते दिव्यज्योतिर्जात्रिलोकरूपात् ॥३१४॥

म्याभिन्नेगतिं रत्नं उद्योतिर्योतितभूतलम् । न ह्यं वयापि भूषितेऽस्माभी रत्नपरीक्षकैः ॥३१५॥

उक्तं च तैर्निर्दि रत्नपरीक्षाकृतिकोविदम् । मुक्त्वाऽत्र मेदिनीपीठे नान्योऽस्ति मेदिनीपते ! ॥३१६॥

दिनद्वयेन रत्नस्य मूल्यं च कथ्यते मया । उक्तेति भूपतिः म्यापयामास तं निजे गृहे ॥३१७॥

पातालेऽस्ति मन्दिदस्यो मन्त्रेति विप्रार्यमा । अग्निरेतालसात्रिध्यात् द्वारेऽगादालिसन्नः ॥३१८॥

वधिसममतोग्रीस्यः कृष्णस्तेन नतो धुरि । विष्णुः प्रोवाच कोऽसि त्वमिहायातथ किंकुते ॥३१९॥

विष्णुमार्को जगौ क्वायं कथ्यते मलिसन्निधौ । गच्छ द्वाःस्य ! वल्लेः पार्श्वे जलेति च मयोदितम् ॥३२०॥

॥ १७९ ॥

बलिपार्श्वे मुरारातिस्ततो गत्वा जगावदः । स्वामिन् ! राजा गतो द्वारि मिलनाय तवाधुना ॥३२१॥
 बलिः प्राह किमायातः पृच्छे राजा युधिष्ठिरः । पश्चादेत्य जगौ कृष्णस्त्वमागाः किं युधिष्ठिरः ॥३२२॥
 विक्रमार्को जगौ गच्छ मण्डलीकं वदागतम् । पश्चादेत्य हरिः प्राह मण्डलीकः समागतः ॥३२३॥
 बलिः प्राहागतः किं भो द्वारे दशमुखो वद । द्वारमेत्य जगौ कृष्णः त्वं किं रक्षो दशाननः ॥३२४॥
 विक्रमार्को जगौ वण्ठो रामभूमीपतेरहम् । बलिः प्रोवाच हनूमानागतोऽसि वदेः पुनः ॥३२५॥
 विक्रमोऽवक् कुमारोऽहमागतः कार्यहेतवे । बलिः प्राह वदेः किं भो वण्मुखः पर्वतीसुतः ॥३२६॥
 विक्रमोऽवक् तलारोऽहं साम्प्रतं पृथिवीतले । बलिः प्राहागतं किं भो विक्रमार्कनरेश्वरः ॥ अत्र सूक्ते द्वे, विक्रमोक्तं सूक्तम्—
 राजाऽहं मंडलीकोऽहं वंठोऽहं रामभूषतेः । कुमारोऽहं तलारोऽहं द्वाःस्थ जल्य वलेः पुरः ॥३२८॥ बलिनोक्तं सूक्तम्—
 धर्मपुत्रो दशमुखो हनूमान् वण्मुखः पुनः । विक्रमार्क इति पृष्टं बलिना हरिसंनिधौ ॥३२९॥
 बल्यादेशात्ततो मध्ये गत्वा विक्रमभूपतिः । दर्शयित्वा मणिं मूल्यं पप्रच्छ च बलिं तदा ॥३३०॥
 बलिः प्राहास्य रत्नस्य मूल्यं कर्तुं न शक्यते । विक्रमार्को जगौ रत्नं कुत्रत्यमिदमागतम् ॥३३१॥
 बलिनोक्तमयोध्यायां युधिष्ठिरवृषोऽभवत् । सत्यवादी सदा धर्मकर्मकर्मठमानसः ॥३३२॥
 सत्यजल्पनसत्त्वादिगुणेन तस्य भूपतेः । सन्तुष्टो वरुणोऽमूल्यं रत्नकोट्ययुतं ददौ ॥३३३॥
 धर्मकृत्यानि कुर्वाणो युधिष्ठिरवृषः सदा । दीन-दुःस्थजनार्थिभ्यो ददौ रत्नानि भूरिशः ॥३३४॥

तेषां मध्यादिदं रत्न पतित चटितं तव । अस्य रत्नस्य मूल्यं न कर्तुं केनापि शक्यते ॥३३५॥
 तथापि कथ्यते मूल्यमस्य कालानुमानतः । त्रिशत्कोटी (दशः) सुवर्णानां मूल्यमस्य भविष्यति ॥३३६॥
 श्रुत्वा तद्विक्रमादित्योऽभ्येत्य स्वस्मिन् पुरे द्रुतम् । त्रिशत्कोटीः सुवर्णानां तस्मै च वणिजे ददौ ॥३३७॥
 ग्रामानि पञ्च तुरगान् दश वर्यान् मनोहरान् । तस्य वितीर्य पृथिवीं पालयामास भूपतिः ॥३३८॥

इति सच्चौदार्ये कथा ।

अन्येतुर्विक्रमादित्यो राज्यं कुर्वन्नयान्निशि । निर्ययौ मेहतो राजा पुरष्टच्च निरीक्षितुम् ॥३३९॥

भ्रमन् भूमीपतिः पुर्यामेकाकी दिवसात्यये । ददर्श कन्यकायुग्मं वर्तयन्तं स्वयुद्धितः ॥३४०॥

आद्याऽनक् परिणीताऽह गता च श्वसुरालये । श्वश्रू-श्वसुर-कान्तानां करिष्ये विनयं सदा ॥३४१॥

द्वितीया कन्यका ग्राह पित्राऽहं परिणायिता । वञ्चयित्वा पतिं रंस्ये पुंसाऽन्येन सहच्छलान् ॥३४२॥

राजा दध्यौ प्रगे पत्नीं कृत्वेमा कन्यकामिह । विधास्येऽहं तथा मानो ययाऽस्या हि प्रणश्यति ॥३४३॥ (गलिष्यति)

आकार्य पितरं तस्याः प्रातर्दत्त्वा धन बहु । सौभाग्यसुन्दरी राज्ञा परिणीता कनी तदा ॥३४४॥

एकस्तम्भे गृहे प्रीढे विपमे भूसुजा तदा । स्थापिता गृहिणी ज्ञातुं तस्याश्चरितंचष्टितम् ॥३४५॥

तत्रस्था भूसुजा सेव्यमाना दध्याविदं हृदि । कथं सख्याः पुरः प्रोक्तं मया सत्यं करिष्यते ॥३४६॥

वैदेगिकोऽन्यदा श्रेष्ठी गगनघूलिसंज्ञकः । तत्रैतो व्यवसायं स चकार क्रयविक्रयौ ॥३४७॥

- एकस्तम्भगृहोर्ध्वस्था राज्ञी गगनधूलिकृत् । अधो यान्तं निरीक्ष्येति चेतोभूविह्वलाऽभवत् ॥ यतः—“अक्खाण० ॥
वञ्चकत्वं वृशंसत्वं चञ्चलत्वं कुशलता । इति नैसर्गिका दोषा यासां तातु रमेत कः” ॥ ३४९ ॥
- ३ मत्सन्निधौ समागम्यं त्वया सार्थपते ! द्रुतश्च । नो चेत् प्राणानहं त्यक्त्वा हत्यां दास्यामि ते निजाम् ॥ ३५० ॥
वीटकान्तरसुश्लोकं क्षित्त्वा राज्ञी गवाक्षगा । यातोऽधः पातयामास सार्थपस्य सुखासने ॥ ३५१ ॥ [युग्मम्]
- ४ वीटकान्तस्तदा लेखं दृष्ट्वा चोत्कीलय तत्क्षणात् । वाचयित्वेति रागान्धो दध्यौ गगनधूलिकः ॥ ३५२ ॥
इयं ममाधुना नारी नारीहत्यां प्रदास्यति । ततः पृष्ठः सुहृत्साह प्रपञ्चात्त्र गम्यते ॥ ३५३ ॥
गोधापृष्ठे दृढं रज्जुं बद्ध्वा चोर्ध्वं प्रक्षिप्यते । धृत्वा दोरं महीपालपत्नी पार्श्वे च गम्यते ॥ ३५४ ॥
गोधाप्रयोगतो व्योमधूलिक एकदा निशि । एकस्तम्भगृहे राज्ञीसमीपे समुपेयिवात् ॥ ३५५ ॥
९ स्नेहपूर्वं तदाऽनेन भुक्ता सा व्योमधूलिना । राज्ञ्योक्तं च गते क्षमापे त्वयाऽगम्यमिह ध्रुवम् ॥ ३५६ ॥
यदाऽकस्मान्नृपोऽभ्येति मध्ये स्तम्भे तदा रहः । स्यातव्यं भवता तद्वद् यथा वेत्ति न भूपतिः ॥ ३५७ ॥
निःस्नेहां तां प्रियां दृष्ट्वा ताम्बूलं पतितं पुनः । राजा दध्यौ नरोऽभ्येत्य कोऽपि शुङ्क्ते रहो निशि ॥ ३५८ ॥
१२ सशङ्को भूपतिर्गोहपार्श्वे आग्न्यन् वने क्वचित् । तस्थौ नृपो रहो यावद्योगी तत्रागमत्तदा ॥ ३५९ ॥
अन्धारीमध्यतः कन्यां कृष्ट्वा भुक्त्वा च योगिराट् । सुज्वाप निर्भरं भूपः सावधानोऽभवत्तदा ॥ ३६० ॥
अन्धारीमध्यतः कन्या नरमाकृष्य तत्क्षणात् । सुज्वाप च यदा भुक्त्वा तदा दध्यौ चिरं दृपः ॥ ३६१ ॥

- अहो हि चरित नारी-मर्त्ययोगिन भृशम् । विशेषान्तर्यतिगोहात्पुरतो भ्रमति स्म सः ॥३६२॥
 मध्ये स्थितं नभोधूलं ज्ञात्वाऽभ्यर्च्य च योगिनम् । भोजनायानयामास स्वैकस्तम्भगृहोपरि ॥३६३॥
 रात्रा रसवती पञ्चजनयोग्या च कारिता । आसनानि च पञ्चैव स्थापितानि तदा स्फुटम् ॥३६४॥
 राजाऽवग्ं योगिराट् शोभा न भवेद्योगिनीं विना । तेनैकस्मिन् प्रियाभा(आ)दावासने स्थाप्यतामिह ॥३६५॥
 चद्वभ्यर्धनया योगी झोलिकामव्यतस्तदा । निष्काश्य वनितामेकामासनेऽतिष्ठपत्तदा ॥३६६॥
 ततो द्वयो जगावत्र योगिनि ! त्वं कलाप्रति । कौशलं दर्शयेदानीं नवीननरदर्शनात् ॥३६७॥
 चद्वभ्यर्धनया योगिपत्न्या च झोलिकान्तरात् । निष्काश्यैको नरोऽस्थायि विष्टरे भोक्तुमञ्जसा ॥३६८॥
 राजाऽवग्ं विप्रते शून्यमधुनासनमेकम् । तत्रैकं त्वमपि नरमुपावेशय भामिनि ! ॥३६९॥
 परीक्षार्थमिदं सर्वं विद्यते मण्डित मया । तवान्येषा च मर्त्यानां जीवितं प्रददे पुनः ॥३७०॥
 चद्वभ्यर्धनया राक्ष्या विमृश्य हृदये तदा । स्तम्भमध्यान्नाभोधूलिः कर्पितोऽतीवरूपवान् ॥३७१॥
 आमने स्थापिताः सर्वे भोजनं कारितास्तदा । ततोऽवग्ं भूपतियोगिन ! पत्न्या दोषो न मे मनाग्ं ॥३७२॥
 यदुक्त भार्यया चाल्यावस्थाया मे पुरः पुरा । तत्सत्यमनया चक्रे ईदृक्कृत्यविधानतः ॥३७३॥
 नारीणां पुरुषाणां च वृत्तमेवमिदं यदि । कस्य दोषः प्रदीयेतास्माभिर्योगिस्तदाऽधुना ॥३७४॥
 प्रोक्तवन्ति वृषतिः प्राह व्यामधूले ! वणिग्वर । कियान् कालोऽजनिष्ठात्रागतस्य तव सम्प्रति ॥३७५॥

- व्योमधूलिर्जगौ मासाः षण्मेऽभूवन्निह प्रभो ! ! अशुष्कां कौसुमापीलां दृष्ट्वा शीर्षे जगौ दृषः ॥३७६॥
कथं पुष्पाणि ते शीर्षे न शुष्यन्ति नरोत्तम ! ! ततः प्राह नभोधूलिरिति स्वं चरितं स्फुटम् ॥३७७॥ तथाहि-
चम्पापुर्यां धनस्याभूत्प्रिया धन्यभिधा वरा । धन्याऽन्यदा सुतोऽसात्रि ततो जन्मोत्सवोऽभवत् ॥३७८॥
धनकेलिरिति प्रोक्तं तातेन नाम तस्य च । वर्धमानः क्रमान्मुक्तः पठितुं लेखसञ्चानि ॥३७९॥
पण्डितान्ते पठन् विद्या धनकेलिः सुतः सदा । जग्राह सकला रम्यकला विनयपूर्वकम् ॥३८०॥
धनेन विभवं न्यासीकृत्वा भूमौ रहोऽन्यदा । धनसंख्यान्वितं यस्यै (धन्यै) ददौ (दे) दोडरकं वरम् ॥३८१॥
पृष्ठवाङ्मिर्धनैर्दूरदेशे मे गच्छतो जनैः । धूलिव्याप्तनभस्त्वेन व्योमधूलिर्देदेऽभिधा ॥३८२॥
कौशाम्ब्यां पुरि चन्द्रस्य श्रेष्ठिनो रुक्मिणी सुता । परिणीता मया पित्रोरादेशात्समहोत्सवम् ॥३८३॥
क्रियद्दिनैरहं कामलतया पण्ययोपिता । मोहितो द्रविणं भूरि व्ययन् तस्या गृहे स्थितः ॥३८४॥
बहुभिर्हीयनैस्तत्र स्थितेन मयका तदा । भक्षितं द्रविणं भूरि निर्द्रव्यं स्वगृहं कृतम् ॥३८५॥
ब्रुविते द्रविणे साता-पितरौ मरणं गतौ । ततस्तोडरकं तं च धनकैलिप्रिया ललौ ॥३८६॥
लक्ष्म्यभावतो व्योमधूलिपत्नी च रुक्मिणी । पतितं तद्गृहं मुक्त्वा प्रययौ पितुरालये ॥३८७॥ यतः-
“दृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं पर्युपितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मुगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः कार्यवशाज्जनोऽत्र रमते कः कस्य को वल्लभः” ॥३८८॥

धरं वनं व्याघ्रगणैर्निपेयितम्, जलेन हीनं बहुकण्टकाकुलम् ।

पुणैश्च शय्या वसनं च वल्कलम्, न वन्धुमध्ये निधनस्य जीवितम्” ॥३८९॥

३ ऋक्ष्यभावात्ततः पण्ययेपिता दुष्टचिन्त्या । निष्काशितः स्वसदने तादृशोऽह समागमम् ॥३९०॥ यतः—

“अन्नच्छाया तृणादग्निः खले प्रीतिः स्थले जलम् । वेश्यारागः कुमित्रं च पठते बुद्बुदोपमाः ॥३९१॥

मनस्यन्यद्वचस्यन्यत्क्रियायामन्यदेव हि । यासा साधारणस्त्रीणां ताः कयं सुखहेतवः” ॥३९२॥

६ मासमित्रं ०॥ अपि प्रदत्तसर्वस्मात् ०॥” ३९३॥

पतितं स्व गृहं वीक्ष्य दुःखितोऽहं कथं ततः । आन्तु भ्रसुरस्यौरुः प्रतोल्यामगमत्तदा ॥३९४॥

तत्रालब्धप्रवेशोऽहं कृत्वा वेपान्तरं पुनः । भिक्षार्थं भ्रसुरस्यौको रङ्गरूपधरोऽगमम् ॥३९५॥

९ पत्न्या भिक्षा ददे मद्यमह नैवोपलक्षितः । भार्यायाश्चरित द्रष्टु स्थितश्चासन्नमन्दिरे ॥३९६॥

गते यामद्वये रात्रौ रुक्मिणी मम गेहिनी । मोदकापूरितस्याला द्वारमेत्य जगावदः ॥३९७॥

भो द्वाःस्थ ! साम्प्रतं द्वारमुद्घाटयाविरात् स्फुटम् । द्वारेऽनुद्घाटिते पश्चात् रुक्मिणी स्वगृहं ययौ ॥३९८॥

१२ द्वितीये वासरे व्योमधूलिर्भिक्षार्थमीयिवान् । पप्रच्छ रुक्मिणी भिक्षां दत्त्वा कस्त्वं कुतोऽगमः ॥३९९॥

तेनोक्त कर्मयोगेनदृशोऽभवं वणिक्सुतः । रुक्मिणी ग्राह मे त्वं चेतकथितं आक् करिष्यसि ॥४००॥

स्यापयामि तदाऽहं त्वा प्रतोल्यां सन्ननः पितुः । करिष्याम्यन्नपानार्थीर्भवन्तं सुखिनं पुनः ॥४०१॥

एवमुक्ते तथा व्योमधूर्लिर्द्वारि च तस्थवान् । रुक्मिणी पूर्ववद् द्वारमगत्येति जगौ निशि ॥४०२॥
द्वारमुद्घाटयाद्वाय गृहाणैकं च मोदकम् । उद्घाटितं तदा व्योमधूलिना द्वारमञ्जसा ॥४०३॥
द्वारे उद्घाटिते तस्मै दत्त्वैकं मोदकं दुतम् । रुक्मिणी प्रययौ स्वर्णोपणे मुदितमानसा ॥४०४॥
व्योमधूलिस्ततः पत्न्याश्चरितं वीक्षितुं रहः । तस्थावेकत्र गत्वा च पृष्ठौ तस्याः समीपतः ॥४०५॥
पुरा विहितसङ्केतो नर एकस्तदा शनैः । तत्रत्येति जगौ कल्ये किं नायाताऽसि भामिनि ! ॥४०६॥
चपेटयाऽऽहता भूमौ पतिता प्राह रुक्मिणी । द्वाःस्थेनोद्घाटितं नैव द्वारं तेनात्र नागमम् ॥४०७॥
क्षमस्व त्वमतोऽहं च पालयिष्यामि ते वचः । तस्याः करात्तदा भूमौ दोडरकं पपात च ॥४०८॥
लात्वा दोडरकं पश्चाद् द्वारमेत्य तदा स्थितम् । प्रगे दोडरके ह्रुत्खलिते लेखो विनिर्गतः ॥४०९॥
लेखमुत्खिल्य गगनधूर्लिर्द्वारस्थस्तदा रहः । वाचयामासिवानेवं शनैर्मुदितमानसः ॥४१०॥
धनश्रेष्ठिगृहे वामक्रोणेऽधो दशहस्तके । सन्ति कोट्यः सुवर्णस्य चतस्रः स्थापिता वराः ॥४११॥
ततः दोडरकं सद्यो विक्रीयादाय शम्बलम् । चम्पायां प्रययौ व्योमधूर्लिर्निजनिर्गतेने ॥४१२॥
उत्वाय वसुधां प्राप्य निधानमहकं ततः । सज्ज्यकार्षं गृहं पत्ति-तुरगादीनलामहम् ॥४१३॥
बहुपत्तियुतस्ताक्षर्याल्लभो रुचिरवेपभाग् । गतोऽहं मानितः शालैः सर्वैः श्वसुरसञ्चानि ॥४१४॥
परं नाहं प्रियां दृग्भ्यां प्रपञ्चयामि मनागपि । ततः खिन्ना प्रसुप्तस्य प्रक्षालयति मे पदौ ॥४१५॥

भार्या ज्ञात्वा मया प्रोक्तं भवत्या न वरं कृतम् । लभमानोऽधुना स्वप्नमहमुत्थापितस्त्वया ॥४१६॥
 तयोक्तं भयता कीदृक् स्वप्नो दृष्टो वदानघ ! । मयोक्तमस्य गेहस्य द्वारेऽहमेकया स्त्रिया ॥४१७॥
 स्थापितो गौरवं कृत्वा भक्तपानादिदानतः । वहिर्यान्त्या तया मद्यं चैकत्र मोदको ददे ॥४१८॥ [युग्मम्]
 स्वर्णापणे गता यावत् नारी तावदहं तदा । पृष्ठौ गत्वा रहः स्थाने स्थितो वृच निरीक्षितुम् ॥४१९॥
 पुरा विहितसङ्केतो नर एकस्तदा शनैः । तत्रैत्येति जगौ कल्ये किं नागास्त्वं च भामिनि ! ॥४२०॥

चपेटया० ॥ (४०७) क्षमस्व० ॥ (४०८) ॥

तस्या हस्तात्तदा दोडरकं च पतितं भुवि । यावन्मया लले तावत्त्वया जागरितो निशि ॥४२१॥
 विधाय भ्रुकुटीं तत्र स्थितोऽरुणविलोचनः । अहं खरवचाः पत्नीं प्रत्येवमद्युवं द्रुतम् ॥४२२॥
 अर्धस्वप्ने मया लब्धे गतनिद्रोऽधुना त्वया । कुर्वत्या न कृतं चारु प्रिये ! शिष्टकुलोद्भवे ॥४२३॥
 एतन्मर्मवचः श्रुत्वा हृदयास्फोटतस्तदा । मृता पत्नी मयोत्पाट्य मुक्ता स्वर्णापणे रहः ॥४२४॥

यावदहं स्थितः उन्नं तावज्जारः समागतः । सुप्ता दृष्ट्वा जगावित्थं ताडयंस्ता चपेटया ॥४२५॥
 उत्सूरे रे कथं पापे ! समयाताऽसि सम्प्रति । गच्छोत्तिष्ठ न मे कार्यं त्वयाऽत्र वामलोचने ॥४२६॥
 भूयोऽप्येवं यदा प्रोक्ता नोचरं सा ददौ मनाग् । तदा तेनैव जारेण मृता ज्ञाता नितम्बिनी ॥४२७॥
 शोचन्नेव ततः स्व स भूयो भूयो जगाग्रदः । वराकीय मया मर्मस्थानके आहता द्रुतम् ॥४२८॥

मृता तेन ध्रुवं नारी धिग् धिग् मां पापकारिणम् । एवमुक्त्वा च गर्तीयां चिक्षेपोपतिश्च ताम् ॥४२९॥
 धूर्त्याऽऽच्छाद्य रहः स्वीयस्थानके समुपागमत् । वृत्तं पत्न्या अहं दृष्ट्वा कम्पिताङ्गोऽभवत्तदा ॥४३०॥
 ३ नार्याश्चरित्रमिदं कदर्थं चिन्तयन्नहम् । शनैः स्थानात्ततः सौत्रवासावासमुपागमम् ॥४३१॥
 प्रभाते पितरौ पुत्रीमदृष्ट्वा दुःखितौ भृशम् । वभूवतुस्ततः प्रोक्तं वृत्तं तस्या मयाऽखिलम् ॥४३२॥
 ततोऽहं चलितो यावल्लत्वा पुष्पस्रजं तदा । तद्दुहिता सुरुपाख्या वरितुं मां समागमत् ॥४३३॥
 ६ सा प्राहेति वृणु त्वं मामागतां च स्वयंवराम् । मया प्रोक्तं त्वमप्यात्मयामितुल्या भविष्यति ॥४३४॥
 ततस्तद्भगिनी प्राह पुष्पमालामिमां वराम् । क्षिपामि भवतः कण्ठे साम्प्रतं पितृसाक्षिकम् ॥४३५॥
 यदा शुष्यत्यसौ पुष्पमाला शीर्षे स्थिता तत्र । तदा मे शीलमालिन्यं ज्ञातव्यं भवताऽचिरात् ॥४३६॥
 ९ एवमुक्ते मया सैव परिगिन्ये च कन्यका । परिणीतस्य मेऽभूवन् वर्षाणि द्वादश क्रमात् ॥४३७॥
 श्रुत्वेति विक्रमादित्यो दध्यावेतच्च दुर्घटम् । स्त्रीणां न ज्ञायते सम्यक् चरितं केनचित् क्वचित् ॥४३८॥ यतः—
 “अध्वलुतं माधवगर्जितं च ०॥ प्राप्तुं पारमपारस्य ०॥४३९—४४०॥ इत्यादि ।
 १२ प्राह भूपो नभोधूले ! तत्र पत्न्याः परीक्षणम् । क्रियते रोचते चेत्ते सम्यक् संमेश्य सेवकान् ॥४४१॥
 व्योमधूलिर्जगौ स्वामिन् ! गोहिन्या मे परीक्षणम् । कुरुष्व सेवकान् प्रेष्य चातुर्यादिगुणान्वितान् ॥४४२॥
 ततो राज्ञा शशि-मूलदेवादिकुलान् बहून् । आकार्योच्चैः पुरस्तेपां तस्याः शीलस्य वर्णनम् ॥४४३॥

मूलदेवो जगो स्वाभिन्नादेशो दीयतां मम । गत्वा तत्र क्षणाच्छीलात् चालयिष्यामि तामहम् ॥४४४॥

गृहीत्वा भूभुजा दत्त मूलदेवः सुवीटक्रम् । ततश्चलन् ययौ चम्पापुर्यां क्षोभयितुं च ताम् ॥४४५॥

व्योमधूलिगृहस्थान्ते दृढस्त्रासदने तदा । द्रव्यं दत्त्वा स्थितो मूलदेवः सद्द्वेषभृत्तदा ॥४४६॥

प्रेषिता मूलदेवेन सा दृढा कपटाशया । व्योमधूलिप्रियापार्श्वे गत्वा प्राहेति मायया ॥४४७॥

मूलदेवाभियो देवकुमारसदृशो नरः । एकस्त्वदर्थमायातो विद्यते मम सन्ननि ॥४४८॥

भवत्या रमणो दूरदेगेऽगाद् बहुकालतः । रोचते चेत्तदेदानीं मनुजोऽनघः ॥४४९॥

तदाऽऽ त नर देवकुमारसदृशकृतिम् । भवत्या सन्निभौ सन्न आनयाम्यहकं सखि ! ॥४५०॥

व्योमधूलिमिया प्राह श्रोष्येऽहं नाम तस्य न । एवं च भूरिशः प्रोक्ते दध्याविति वणिक्प्रिया ॥४५१॥

लात्वा तद्वचनानि तमानीय स्वसन्ननि । अनर्थे पातयिष्यामि यतः स्याद् दुःखितो भृशम् ॥४५२॥

नभोऽधूलिमिया ध्यात्वेत्येवं तस्याः समीपतः । गृहीत्वा वीटकं प्राह त्वयाऽऽनेयः प्रगे स च ॥४५३॥

मूलदेवं समायात निरीक्ष्यासनदानतः । व्योमधूलिमिया सद्यः प्रीणयामास सादरम् ॥४५४॥

गैहान्तरे तयाऽखानि गर्तो गुप्ता रहः पुरा । तस्या ऊर्ध्वं च सा शय्यां जीर्णतन्तुयुतां व्यधात् ॥४५५॥

तस्या ऊर्ध्वं लसद्द्वयमास्तृतं च तया तदा । भुक्त्वा स हर्षितो यात्रच्छयया समुपाविशत् ॥४५६॥

तन्तुच्छेदेन गर्तायां तावन्मूलेऽप्यतत्सणात् । अहहेति तया प्रोक्तं किं तेऽजनि च साम्प्रतम् ॥४५७॥

यादृशं तादृशं भक्तं दत्ते तस्मै वणिक्प्रिया । अद्य प्रयति नो कार्यं त्वयेदृक्षं च जल्पति ॥४५८॥ यतः—

“विक्रमक्रान्तविश्वोऽपि ० ॥४५९॥

अभ्येत्य ज्यायसी तत्र प्राहेति नैगमप्रिये ! । स पुमान् कुरुते किं किं वणिक्पत्नी ततो जगौ ॥४६०॥

स पुमान् प्रीणितोऽत्यन्तं मया स्वन्नाम्बुदानतः । मध्येगेहं सदा क्रीडां कुर्वन् तिष्ठति बालवत् ॥४६१॥

इतो दिनेषु बहुषु गतेषु पूर्ववत्पुनः । प्रतिज्ञां शशभृत्कृत्वा भ्रातुः शुद्धिं च वीक्षितुम् ॥४६२॥

तस्याः शीलपरीक्षार्थं निर्गतो नगरात्ततः । चम्पायां सद्नेन तस्थौ वृद्धाया मूलदेववत् ॥४६३॥ [युग्मम्]

गर्तायां पातितो व्योमधूलिपत्न्या शशी तथा । वृद्धाऽपि च द्वितीयेऽह्नि पातिता पापकारिणी ॥४६४॥ यतः—

“अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्न्यते । त्रिभिर्वैश्विभिर्मसैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः” ॥४६५॥ इत्यादि ।

यादृशं तादृशं तेषां तत्रस्थानां च भोजनम् । ददती वदति वः पापफलमेतत् प्रदर्शयते ॥४६६॥

तयोरनगमं भूपो मत्वा प्रोवाच भो वणिग् ! । तत्र गत्वा शशि—मूलदेवावपि स्थितौ स्फुटम् ॥४६७॥

तव शीर्षस्थिता पुष्पमाला शुष्यति नो मनाग् । विद्यते महदाश्चर्यमिदं मम वणिग्वर ! ॥४६८॥

व्योमधूलिर्जगौ राजन् ! शशि—मूलसुरावपि । गतौ तत्र तथा वाहं छलितौ स्तो ममेति धीः ॥४६९॥

अथवा तौ त्वया दत्तां लक्ष्मीं वहीं नरेश्वर ! । गृहीत्वा जगमदूरदेशेऽन्यत्रातिलोभतः ॥४७०॥

व्योमधूलिं चलन्तं स्वं पुरं प्रति द्रष्टुं इच्छामि तत्र द्रष्टुं च तौ च ताम् ॥४७१॥

- ततः सारपरीमारो व्योमधूलियुतोऽन्यदा । चम्पायामेत्य तदचोचारके वृषतिः स्थितः ॥४७२॥
 व्योमधूलिर्गृहे गत्वा पप्रच्छेति प्रिया निजाम् । शशि-मूलौ क्रिमायातौ त्वा च चालयितु न वा ॥४७३॥
- ३ तया प्रोक्तं शशि-मूलदेवोऽन्तमशेषतः । वणिक् मोवाच तौ त्वां च द्रुमुमन्नागतौ वृषः ॥४७४॥
 भोजन दीयते राक्षसि च ते यदि रोचते । पत्न्यवक् सन्नो गर्भे शाल्यान्ना च रन्ध्यते ॥४७५॥
 यसहस्तव्यतिकरात् जेमन दीयतेऽनयम् । विचार्यैवं वृषोपान्ते गत्वा प्रहेति नैगमः ॥४७६॥
- ६ अन्नायातौ शशि-मूलदेवौ मे प्रियया गृहे । स्थापयित्वा पुनर्गृहत्कर्पितौ दूरतो गतौ ॥४७७॥
 अद्यास्मारु गृहे राजन् ! परिवारयुतस्य ते । सदन्नपानदानेन भोजनं च भविष्यतु (ति) ॥४७८॥
 एतमुक्त्वा वणिग् यावत्समायाति स्वसन्नि । तावत्पत्नी शशि-मूलदेवोपान्ते जगावदः ॥४७९॥
- ९ ममास्ति देवतादत्तो नर ईदृग् माहात्म्ययुग् । यश्च मे कथितं नैव मानसः कुरुते मनाम् ॥४८०॥
 तस्य शीर्षं द्विधा शीघ्रं भविष्यति न सशयः । यदि मे कथितं यूयं साम्प्रत कुरुतादरात् ॥४८१॥
 गर्तायाश्च तदा युष्मान् कर्पयिष्यामि यत्नतः । तैरुक्तं च करिष्यामो भवत्योक्तं वयं द्रुतम् ॥४८२॥
- १२ ततस्तथा च तान् गर्तामध्यान्निष्कास्य वारिणा । प्रशाल्याङ्गानि तेषां च चर्चितानि गुचन्दनैः ॥४८३॥
 गर्भगृहे रहः स्थाने स्थापितास्ते तथा तदा । भूमिगृहे रसवता कुर्वन्ति स्म सखीजनाः ॥४८४॥
 आक्रान्तौ वृषो भोक्तुमदृष्ट्वा रन्धनादिकम् । प्राह किं भवता कूटं मण्डितं व्योमधूलिकम् ॥४८५॥

- बुभुक्षापीडिता बाहं व्योमधूलेऽधुना वयम् । मध्याह्नं च व्यतिक्रान्तं जनः सर्वो गमिष्यति ॥४८६॥
 भूमिष्टुहाद्रहोदृन्त्याऽऽनीयानीयान्नमञ्जसा । भोजितो भूपतिः सर्वपरिवारयुतस्तदा ॥४८७॥
- ३ भुत्तवा भूपो जगौ भो भो व्योमधूले ! वणिग्वर । कथमेवंविधेनाहमन्नेन भोजितः क्षणात् ॥४८८॥
 वणिक् प्रोवाच मे पत्न्या द्वौ यक्षवेक्यक्षिणी । ददन्ते वाञ्छितं सद्यो भोजनं बहु देहिनाम् ॥४८९॥
 राजाऽवगृ यक्षिणीं यक्षौ साम्प्रतं त्वं समर्पय । येभ्यो रसवतीं सारां प्राप्याङ्गी जायते सुखी ॥४९०॥
- ६ ततो वणिक्प्रिया प्राह तुभ्यमेते (तान्) ददाम्यहम् । यदि त्वं प्रयाणकप्रान्ते मार्गयिष्यसि जेमनम् ॥४९१॥
 मदीया यक्षिणी यक्षौ सिद्धे कार्ये तव स्फुटम् । पुनः पश्चान्ममोपान्ते तत्क्षणात्प्रेषयिष्यसि ॥४९२॥
 आप्तिन्युक्ते महीशेन मञ्जूपायां रहस्ततः । क्षितास्सर्वे तया पुष्पैश्चर्चयित्वा च चन्दनैः ॥४९३॥
- ९ ततो भूमीपतिर्लात्वा मञ्जूपां मुदिताशयः । प्रयाणकं ददावेकं वणिग्युक् स्वपुरं प्रति ॥४९४॥
 मध्याह्ने भूभुजा पेदा पूजिता कुसुमैर्वरैः । दत्ते रसवतीं नैव प्रत्युत्तरमपि स्फुटम् ॥४९५॥
- १२ एवं प्रोक्ते महीशेन भूरिशोऽन्नकृते तदा । मध्यस्थास्ते त्रयोऽवोचन् दास्यत्यन्नं पिता तव ॥४९६॥
 वृद्धास्त्रीसहितावां शशि-मूलावपि छलात् । रूपे क्षितौ तया पूर्वं पेदायामधुना पुनः ॥४९७॥
 आस्माकीनं च धूर्तत्वं कृतं सर्वं प्रपञ्चतः । अस्माकमेव शिरसि पतितं क्रियते किमु ॥४९८॥
 कर्षितास्तांश्चपेदाया वीक्ष्य भूपोऽतिदुर्वलान् । श्रुत्वा तेषां मुखाच्चस्या वृत्तं चित्ते चमत्कृतः ॥४९९॥

न्योमधूलिं प्रति प्राह राजैवं ते प्रियाऽनया । यादृशी वर्णिता पूर्वं भवताऽजनि तादृशी ॥५००॥
 एवंविधा प्रिया भाग्याल्लभ्यते देहिना दुतम् । सुशीला विशदाचारा सतीगुणगणान्विता ॥५०१॥
 पश्चाद्भूत्वा ततो भूपो व्योमधूलिगृहे पुनः । स्तौतीति तां नभोधूलिपत्नीं शीलविभूषिताम् ॥५०२॥
 त्वं धन्या त्वं सतीधुर्या निर्दोषा वसुधावरा । निष्कलङ्का सदाचारा वर्णनीयाऽसि सन्ततम् ॥५०३॥
 एव स्तुत्वा च तां व्योमधूलिं सन्मान्य भूपतिः । अवन्त्यामाययौ सद्यो गृह्णन् तस्या गुणान् हृदि ॥५०४॥

इति सत्यसतीविषये [गगनधूलिवर्णिककथा] ।

अन्यदा विक्रमार्कस्याघटनामा महाभटः । वभूव सेवकः सत्त्वपराभूताग्निकासुरः ॥५०५॥ तथाहि—

आसीद्द्वीरपुरे भीमभूपस्य पद्मिनी प्रिया । रूपचन्द्राभिधः पुत्रो गुणवांश्चारुविक्रमः ॥५०६॥

चन्द्रसेलहतः शूरो भूयभवर्तकमानसः । पुरोधा गङ्गदासाढः पत्नी तस्य मृगाभिधा ॥५०७॥

विभागीर्कृतमन्येद्युः सेल्लहस्तः खलान् खले । गत्वा यावदुपाविष्टो भूरिलोकसमन्वितः ॥५०८॥

एकस्तावद्गात्तत्र गणको निःस्ववाडवः । सेल्लहस्तो जगौ त्वं मे भ्रात्रादिगणनां वद ॥५०९॥

लग्नवलात्तदा तेन प्रोक्तं च भ्रातरस्त्रयः । भगिन्येका प्रियाः पञ्च तवाभूवन् मनोरमाः ॥५१०॥ यतः—

“एकः पुत्रो रवौ छिद्रे चन्द्रे तत्र सुतद्वयम् । सोमे पुत्रास्त्रयो वाच्या बुधे पुत्रीचतुष्टयम् ॥५११॥

शुरौ गर्भे सुताः पञ्च षट् पुत्रास्तु सिते मताः । शनौ पुत्रा ध्रुवं सप्त तुङ्गे पुत्रा महर्दिकाः” ॥५१२॥ इत्यादि ।

संस्ये प्रोक्ते तदा तेन सेल्लहस्तः प्रमोदितः । ग्राहोत्पादयितुं मुद्गान् यावच्छक्नोऽसि बाडव ! ॥५१३॥

तावतः षोडलिं बद्ध्वा गच्छेत्युक्ते द्विजः स च । महान्तं षोडलं बद्ध्वा शीर्षे कृत्वाऽचलत्ततः ॥५१४॥

कस्मिन् देवकुले गत्वा सायं सुप्तो द्विजोत्तमः । तत्र सेल्लहतासक्ता पुरोधोऽष्टिहिणी ययौ ॥५१५॥

द्विजं सेल्लहतभ्रान्त्योत्थापयित्वा च मोदकैः । यथेष्टं भोजयामास पुरोधोऽष्टिहिणी मृगा ॥५१६॥

भूरिभक्षणतो देहल्लक्षदन्यं नरं तदा । मत्वा प्राह मृगा कस्त्वं सोऽहं विप्रोऽस्मि भामिनि ! ॥६१७॥

मृगा जगात्रहं पुंसा वाहिता केनचित्सफुटम् । विप्रः प्रोवाच रे मूढमानसे मृगलोचने ॥५१८॥

मया किमपि ते देहस्पर्शोऽपि विहितो न हि । भक्षिता मोदका दत्तास्त्वयैव मयका खलु ॥५१९॥

मोदकव्ययतश्चेत्ते विनष्टं किमपि स्फुटम् । तदा गृहाण मुद्गानां त्वं च षोडलकं मम ॥५२०॥

खिन्ना ततो मृगा पश्चादेत्य वातायनस्थितम्(ता) । दध्यौ च दीपिका यत्र सेल्लहस्तस्य यास्यति ॥५२१॥

तत्र सेल्लहतोऽद्यैव स्वापं स्थाने करिष्यति । अहं चापि गमिष्यामीति ध्यात्वाऽस्थात्मुगा तदा ॥ यतः “अक्स्वाण सणी०”

दिवा पश्यति नो घूकः काको नक्तं न पश्यति । अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवा नक्तं न पश्यति ॥५२३॥

इतः सेल्लहतो निभाधिष्ठिते स्थानके भ्रमन् । आगतो मानवं प्रेक्ष्य प्राहान्यत्र व्रज त्वक्कम् ॥५२४॥

द्विजः प्राह निशान्धोऽहं व्रजाम्यन्यत्र भो ! कथम् । जगौ सेल्लहतो भुत्स्यान् दीपिकोद्द्योतितो (द्व्योततः) द्विजः (जम्) ॥

भीमयक्षालये नीत्वा यूयं मुञ्चत साम्प्रतम् । ते च दीपिकया तं च मुमुक्षुर्यक्षसम्भानि ॥५२६॥

- ३ विद्यातदीपिकाः सर्वेऽभ्येत्य सेल्लहतान्तिके । ततस्तेनोदिते स्यने सुष्व(पु)पुर्निर्भरं निशि ॥५२७॥
 दीपिकोद्द्योततो ज्ञात्वा त च यशालयागतम् । मोदकान् पूर्ववल्लात्वा गता तत्र मृगा जगौ ॥५२८॥
 स्वार्मिस्त्य मोदकान् रवादोत्थायैत्युक्तो द्विजस्तदा । भुक्त्वैकं मोदकं तस्याविति दध्यौ मृगा तदा ॥५२९॥
 अल्पभक्षणतो देहस्पशदिन्यनरं तदा । मत्वा प्राह मृगा कस्त्वं सोऽवग् विप्रोऽस्मि भामिनि ! ॥५३०॥
 मृगा जगावह नूनं याहिता केनचिच्छलात् । विप्रः प्रोवाच रे मूढमानसे मृगलोचने ॥५३१॥
 मया किमपि देहस्य स्पशोऽपि विहितो नहि । भक्षिता मोदका दचास्त्वयैवं मयका खलु ॥५३२॥
 मोदरुच्यतश्चेत्ते विनष्टं किमपि स्फुटम् । तदा गृहाण मुद्गानां त्वं च पोटलक मम ॥५३३॥
 मम मद्गृहिणीं मुक्त्वा अन्याः सर्वो मृगेक्षणाः । भगिन्यः सन्ति तेन त्वं व्रजान्यत्रद्रुतं स्फुटम् ॥५३४॥
 ५ खित्रा मृगा ततः पश्चादेत्य गेहं निजे क्षणात् । सुष्राप कृतसन्तोषा कौतुकं तन्वती हृदि ॥५३५॥
 मृगाप्रदत्तामूलरक्तदन्तो द्विजः प्रगे । पृष्टः सेल्लहतेनेति त्वमभूरीदृशः कथम् ॥५३६॥
 विप्रः प्रोवाच भवतः प्रसादादीदृशोऽभवम् । सेल्लहतो जगौ राजपर्षद्यः त्वया पुनः ॥५३७॥
 १२ तत्रापि भवतो भूषणार्थोऽकिचिद्धनं पुनः । दापयिष्याम्यहं प्रोक्त्वेत्यगात्सेल्लहतस्तदा ॥५३८॥
 विप्रो हृष्टस्ततो राजसभायामेत्य तत्क्षणम् । प्रीणयामास भूपाल आशीर्वादप्रदानतः ॥५३९॥
 सेल्लहतो जगौ स्वामित्रय शास्त्रविचक्षणः । भूतभाविभवत्सर्वं जानाति लग्नयोगतः ॥५४०॥

राजा प्राह प्रगे ज्ञानिन् ! किं मे राज्ये भविष्यति । लग्नी(मे)क्ष्य द्विजन्माऽवक् पट्टहस्ती मरिष्यति ॥५४१॥
भूपः प्राहशुभं ज्ञानिन् ! कथं याति क्षयं वद । गणकोऽवग् भवन्नैवान्यथा भवति भावि यत् ॥५४२॥ यतः-

“प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्नि-रुदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायाम् ।

विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां, तदपि च न हि मिथ्या भाविनी कर्मरेखा” ॥५४३॥

ततो राज्ञा द्विजं पार्श्वे विधाय पट्टहस्तिनः । रक्षितुं सेवका मुक्तास्तत्र रात्रौ सहस्रशः ॥५४४॥
प्रातर्हस्ती मदोन्मत्त उन्मूल्यालानकं तदा । भञ्जयन् सदनाद्यादि चचाल सर्वतः पुरि ॥५४५॥
पुरं मेरुश्चाम्भोधि ध्यालोडयन् मतङ्गजः । लोकान् व्याकुलयांचक्रे क्षपनक्रानिव क्षणात् ॥५४६॥
रुरोध ग्रहिणीं कृष्णद्विजस्य कुञ्जरः पथि । न कोऽपि तं गजं धर्तुं समर्थोऽजनि मानवः ॥५४७॥
व्याकुलं वृषति लोकयुक्तं वीक्ष्य वृषाङ्गजः । रक्षितुं तां स्त्रियं तत्र गत्वा प्राहेति कर्कशम् ॥५४८॥
रे दुष्टेभावलां किं त्वं सवल्लो हन्तुमुद्यतः । मुक्तेवेमां मामपि क्षमापपुत्रमागच्छ संमुखम् ॥५४९॥

विमुच्य तां स्त्रियं राजपुत्रमेत्यासुरेक्षणः । हन्तुं प्रधावितः कुम्भी कृतान्त इव जङ्गमः ॥५५०॥

मुक्त्वा वण्टलिकां तस्य मुखेनैव वृषनन्दनः । जघान हस्तिनं पश्चाद्भूमयित्वा च मर्मणि ॥५५१॥

सुतं हस्तिवधान्मत्वा वलिष्ठं मेदिनीपतिः । तल्लिकातोरणादीनि कारयामास सर्वतः ॥५५२॥

अथर्धं सुघटं कार्यं चक्रेऽनेनेह मनुना । इति हेतोर्दृष्टो नामाऽघट इति व्यधावदा ॥५५३॥

- वर्द्धापनं प्रजाः सर्वास्तन्वान्ति स्म नृपाग्रतः । एको वर्द्धापनं कर्तुं नागात्सुगतिमन्त्रिराट् ॥५५४॥
 द्विजाय मुदितो भूपो ददौ लक्ष्मीं च भूयसीम् । अनागमाच्च मन्त्रीशो धर्षितो मेदिनीशुजा ॥५५५॥
 मन्त्री प्रोवाच भूपस्य कुमारस्य कदाचन । हन्तुं न युज्यते पट्टहस्तिनं राज्यरक्षकम् ॥५५६॥
 तव सर्वत्र शत्रूणा मङ्गलानि निकेतने । भविष्यत्यचिराद्राज्यं निर्वलं स्याद्वतेभतः ॥५५७॥
 अनेन स्रुतना पट्टकुञ्जरो मारितोऽधुना । ततो नैवोत्सवं कर्तुं युज्यते तव भूपते ! ॥५५८॥ यतः—
 “पितृ-मातृ-सुहृद्भातृ-सुता-भीष्टशरीरिणाम् । गजान्वादिगवां मृत्यौ दुःखं भवति देहिनाम्” ॥५५९॥
 श्रुत्वैतन्मन्त्रिणो वाच युक्तियुक्ता महीपतिः । रष्टोऽपमानयामास कुमारं वचनैः खरैः ॥५६०॥
 कुल कुपुत्रसयुक्तमन्यायोपाजितं धनम् । रोगाक्रान्तं शरीरं च दीर्यकालं न नन्दति ॥५६१॥
 भूपापमानितो रूपचन्द्रः पुत्रोऽस्ति दुःखितः । पत्नीयुक्तोऽचलद्रात्रो दूरदेशं प्रतिदुत्तम् ॥५६२॥ यतः—
 “माण पणद्वइ जइ न तणु तो देसडा चइज्ज । मा दुज्जणकरपल्लविहिं दंसिज्जतं भमिज्ज” ॥५६३॥
 अथानि व्रजतस्तस्य भार्योऽमृत सुतं वरम् । पूर्वेव तरणिं दीप्रभापुञ्जं शुभेऽहनि ॥५६४॥
 १२ चलन् क्रमाचदाऽवन्त्यां पुरि श्रीदापणे शनैः । रूपचन्द्रः प्रियां प्लुत्वा विभ्रेतुं प्रययावसिम् ॥५६५॥
 तदा तस्यापणे भूरिलोभोऽभूच्चन्माहात्म्यतः । उपविष्टां स्त्रियं वीक्ष्य श्रीदः श्रेष्ठी जगावदः ॥५६६॥
 त्वदीये खोलके शुनि ! किमस्ति वद सम्पति । दर्शयामास सा मृतुं श्रेष्ठिने विलसद्दृष्टिम् ॥५६७॥

- श्रेष्ठी दध्यौ शिशोरस्य भाग्याल्लभोऽभवद् बहुः । इतस्तत्रागतो रूपचन्द्रः प्राह प्रियां प्रति ॥५६८॥
उचिष्ठास्मिन् पुरे कोऽपि विक्रेतासेर्न विद्यते । गम्यतेऽन्यत्र नगरे निर्वाहो यत्र जायते ॥५६९॥
- ३ शुत्वा श्रेष्ठी जगौ पान्थ ! भुवत्वाऽद्य मम सद्मनि । रूपचन्द्रस्ततस्तत्र बुभुजे प्रियया सह ॥५७०॥
भुक्त्वा सुप्तं नरं तं च चिरं वीक्ष्य वणिग् जगौ । असौ च क्षत्रियो नूनं रात्रौ चौर्यं करिष्यति ॥५७१॥ यतः—
“नदा विटास्तथा चौराः परदारस्ताश्रवाः । दिवा सुप्त्वा निशीथिन्यां कुर्वते कार्यधीप्सितम्” ॥५७२॥
- ६ सा स्त्री माह प्रियो मे न चौर्यादि कुरुते क्वचित् । शूरवृत्त्याऽथ निर्वाहं करोति नान्यथा क्वचित् ॥५७३॥ यतः—
“क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कष्टां दशामाप्नोऽपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु गच्छस्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविशालकुम्भदलनव्यापारवद्धस्पृहः , किं जीर्णं तृणमचि मानमहतामप्रेसरः केसरी” ॥५७४॥
आकर्ण्यैतद्ददौ श्रेष्ठी तस्यै दीव्यां च शाटिकाम् । आरोहाय वरां रूपचन्द्राय घोडिकां तदा ॥५७५॥
रूपचन्द्रो जगौ राज्ञः सेवा च क्रियते कथम् । श्रेष्ठयवग् भट्टमात्रस्य पण्मासा यत्नतः सदा ॥५७६॥
पुंसां विधीयते येन सेवा विनयपूर्वकम् । भट्टमात्रस्तस्तुष्टो नयते तं तृपान्तिकम् ॥५७७॥
- १२ ततः श्रीविक्रमार्कस्य लभ्यते सेवनं मनाग् । श्रुत्वैतद्रूपचन्द्रोऽगाद् द्वारं भूपतिसम्पन्नः ॥५७८॥
मवेष्टुं न ददौ द्वास्थस्तस्य यावन्तृपालये । तावच्चेष्टया हत्वा तं ययावप्रतः स च ॥५७९॥
फलं दत्त्वा तृपोपान्तं गत्वा सद्यो महीपतिम् । कलाभी रञ्जयामास चातुर्यजल्पनादिभिः ॥५८०॥

- ३ भूपती रक्षितस्वान्तो रूपचन्द्राय तत्क्षणम् । हेन्त्रो दशायुतं दत्त्वा भट्टं प्रति जगावदः ॥५८१॥
 वसनाय त्वया गेहं देयमस्य महत्तरम् । ततो भट्टो व्रजन् द्वारि द्वास्थं प्रति जगावदः ॥५८२॥
 गेहं देयं निवासायास्येत्युत्साजगद् गृहे । द्वास्थो रुष्टः पुरा दध्यावनर्थे पातयाम्यहम् ॥५८३॥
 अनर्थे पातितुं रूपचन्द्रमधिकमन्दिरम् । दर्शयितुं तदाञ्चालीद् द्वास्थो वैरच्छिदे द्रुतम् ॥५८४॥
 अग्निवेतालसदन रूपचन्द्राय तत्क्षणम् । दर्शयित्वा निवासार्थं द्वास्थः स्वस्थानकं ययौ ॥५८५॥
 रूपचन्द्रो ददद् दानमर्थिभ्यश्च पदे पदे । श्रीदश्रेष्ठिगृहे गत्वा भार्ययै मिलितस्ततः ॥५८६॥
 ६ भूपालमिलनाग्निवेतालीकोऽर्पणान्तिरुम् । रूपचन्द्रो जगौ पत्न्याः पुरः श्रेष्ठिनि शृण्वति ॥५८७॥
 सौवर्णे द्वे स्थिते पत्न्यै रूपचन्द्रो ददौ ततः । तयौदार्याद्विणिवस्तुपत्न्योः सौवर्णिने ददे ॥५८८॥
 ९ श्रीदो जगावयं नूनमनर्थे पतितो हहा । रूपचन्द्रोऽवदत् श्रेष्ठिन् ! मातुल्यं मे भविष्यति ॥५८९॥
 आरुह्य घोटिका रूपचन्द्रः पत्नीसुतान्वितः । यावदग्निक्वेतालसदनं समुपेयितवान् ॥५९०॥
 तावदिभ्यादयो लोका गच्छन्त तं निरीक्ष्य च । अहा महामहानर्थे साधुरेप पतिष्यति ॥५९१॥
 १२ रूपचन्द्रं प्रति ग्राह प्रिया पुञ्जोऽत्र भूरिशः । आदौ दूरे विधीयेत पश्चाद्वासो विधीयते ॥५९२॥
 दूरीकृतं जनान् पुञ्जमानयामास यावता । तावदग्निक्वोहं ते दृष्ट्वा नेशुर्दिशोदिशम् ॥५९३॥
 गत्वा मध्ये गृहे रूपः पत्नीं म्रुत्वा गृहान्तरे । स्फोटयितुं जनान् पुञ्जमानेतुं स पुनर्ययौ ॥५९४॥

माता पालनके पुत्रं स्थापयित्वाऽन्तिके स्थिता । गायन्ती हल्लरं हिण्डोलयामासेति निर्भया ॥५९५॥

बलहेतोस्तवानीयानीय गलगलं सुत ! । दास्यामि तुभ्यमहाय मा त्वं रोदिषि बालक ! ॥५९६॥

इतो द्वारे समायातोऽग्निको दृष्ट्वा पदाष्टकम् । दध्यौ भक्ष्यं ममाद्याभूत् नृपाश्वाहिनिरीक्षणात् ॥५९७॥

दिनत्रयमभूद्भक्ष्यं मे नृपाश्वाहिनीक्षणात् । इत्युत्त्वा भूतभेतादीन् व्यसर्जद्वक्तिकोऽसुरः ॥५९८॥

अग्रेऽन्वाया मुखे बलां वीक्ष्य दध्यावियं ननु । लोहं च राक्षसी स्फाति तस्याः पुच्छेऽलगत्स च ॥५९९॥

तयाहिणा हतो भूमौ पतित्वा चोत्थितः क्षणात् । गायन्तीं हल्लरं नारीं श्रुत्वा तत्तादृशं सभीः ॥६००॥

पद्मा प्राह चिरं जीव मा भैषीस्त्वं मनामपि । अग्निकोऽवक् च काऽसि त्वं किमेवं ब्रूहि गायसि ॥६०१॥

साऽवक् त्वं कोऽसि पुरूप ! स प्राह राक्षसोऽस्म्यहम् । तयोक्तं भेषसी चास्मि राक्षसानां च भक्षिका ॥६०२॥

शुभे लये शुभे घस्ते मयाऽसावि सुतोऽनघः । तस्य मूर्ध्नोर्मुकुन्दाद्वा मुदा पित्रा ददे तदा ॥६०३॥

एकेन गणकेनोक्तं स्वसूनुोर्यदि दीयते । हत्वाऽग्निकं गलगलं जीवति स्म तदा चिरम् ॥६०४॥

तदर्थं मत्पियोऽत्रागात् विद्यंतंऽयं सुतो मम । द्रष्टुं तमाग्निकं कान्तो गतोऽस्ति नगरान्तरे ॥६०५॥

अग्निकोऽवक् त्वया प्रोक्तं चिरं जीवेति साम्प्रतम् । एवं तस्य कथं वक्षि वयवार्तो ममाग्रतः ॥६०६॥

साऽवक् किमाग्निकोऽसि त्वं स प्राहाहं ननु स्फुटम् । उत्तमाः स्वीदितं प्राणाल्येऽपि पालयन्ति हि ॥६०७॥ यतः-

“सकृज्जल्पन्ति राजानः” ॥६०८॥

- पद्मा प्राह कटाहस्याधस्ताच्चिष्टं रहोऽधुना । अभयं तव दास्याम मन्त्रियात् छलवाग्बलात् ॥६०९॥
 तथाकृत्य च तं तस्यौ यावत्पद्माऽग्निर्न कं तदा । तावच्चत्रागतः कान्तो रहः पत्न्येति जल्पितः ॥६१०॥
 सोऽग्रागतोऽधुना वह्निर्वेतालो राक्षसाधमः । रूपचन्द्रस्ततः प्राह पत्नीं प्रति छलादिदम् ॥६११॥
 अग्निक आगतोऽस्तीह स्थितोऽस्ति कुत्र साम्भतम् । पद्माऽवग् विद्यतेऽत्रैव गेहमभ्ये रहः स्थितः ॥६१२॥
 भुत्नैतदग्निर्को भीतो लल्ला जल्पन् पुनः पुनः । दध्यौ मयाऽधुना नैषां विघ्नं कर्तुं च शक्यते ॥६१३॥
 एतेषां पूर्वसत्पुण्यकर्मपुञ्जविधानतः । विद्यन्ते वलिनोऽधिष्ठायिका मत्तोऽग्निर्कात् स्फुटम् ॥६१४॥
 दीनरूप समालोक्याग्निर्वेतालं तदा पुनः । कर्पयित्वा तथा सद्यो वह्निर्दत्त्वाऽभयं ददे ॥६१५॥
 पद्मया मेलितः कम्पं दधव् व्याकुलमानसः । रूपचन्द्रो जगौ कस्त्वं स प्राह राक्षसोऽस्म्यहम् ॥६१६॥
 रूपोऽग्नौ भेषसोऽहं स्यां राक्षसानां निपूदने । रक्षोऽवग् भवतः पत्न्याऽभयदानं ददे मम ॥६१७॥
 एवं वसि कथं त्वं च रूपचन्द्रस्ततो जगौ । यद्यदहं वदाम्यत्र तत्तत्त्वं कुरुषे यदि ॥६१८॥
 तदा तवावधौ भूयान्नो चेत्त्वां हन्मि साम्भतम् । अरे पुरा मयाऽनेके निरस्ता वैरिणो रणे ॥६१९॥
 १२ विभ्यन्नग्निर्नवेतालो रूपचन्द्रोदितं तदा । प्रतिपद्याभवचस्य सेवको राक्षसः क्षणात् ॥६२०॥
 नासायामग्निरुस्याय रूपचन्द्रः कपर्दिकाम् । वन्धयित्वा तमारुह्य चचाल क्ष्मापसंनिधौ ॥६२१॥
 तथास्यमग्निकं दृष्ट्वा मार्गे लोका वदन्त्यदः । रेऽग्निकोऽपि दृष्ट्वा नीतोऽनेनेदृक्षां च दुस्सहाम् ॥६२२॥

- रूपचन्द्रो जगौ दिव्यवस्त्राणि भूरिशोऽग्निकः । आनयेत्युद्दिते तेनानिन्ये दौसिकहृदतः ॥६२३॥
लोका वदन्त्यदः को वा प्रोच्यतेऽस्य च किञ्चन । तदाऽसौ वदिको हन्ति यस्मादेतत्समन्वितः ॥६२४॥
- ३ भूतमेतादिभृत्यानां स्कन्धे चटति यः पुरा । सोऽधुनाऽधःकृतस्तेन नरेण बलिना हहा ॥६२५॥
एवं पृथक् पृथगिभ्यादिकास्सर्वे जनास्तदा । हृदं स्वं स्वं तदा मुक्त्वा नेशुः सद्यो दिशोदिशम् ॥६२६॥
तथाविधं नृपोपान्ते रूपचन्द्रं समागतम् । दृष्ट्वा चमत्कृता भूपमन्त्रिणो मिलितास्तदा ॥६२७॥
- ६ रूपचन्द्रोऽग्रिकोपान्ताद्वस्त्राणि यावता तदा । मन्त्रिभ्यो दापयामास तावन्नेशुश्च ते भयात् ॥६२८॥
रूपचन्द्रेण ते स्वस्थीकृता इत्यूषिरेऽखिलाः । भवद्भिर्न हि भेतव्यं वश्यो मेऽभूदयं यतः ॥६२९॥
ततः सर्वेऽम्बरै रूपचन्द्रेण परिधापिताः । राज्ञा विशेषतो रूपचन्द्रोऽसौ मानितस्तदा ॥६३०॥
- ९ अभूत्प्रीतिर्द्वयो रूपचन्द्रेवेतालयोरपि । रूपचन्द्रोऽपि भूपस्य भृत्योऽग्निक इवाभवत् ॥६३१॥
अघटं विहितं कार्यमनेन सुभटेन हि । इति हेतोर्नृपोऽप्यस्याघटेति नाम निर्ममे ॥६३२॥
प्रददे रूपचन्द्रायाग्निकः स्वं स्वं निकेतनम् । कथितं रूपचन्द्रस्य कुरुते भक्तिपूर्वकम् ॥६३३॥ यतः—
- १२ “नभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगैः । विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥६३४॥
उद्यमः साहसं धैर्यं वलं बुद्धिः पराक्रमः । पडेते यस्य विद्यन्ते तस्य देवः पराङ्मुखः” ॥६३५॥
भूपालाघटयो राज्यदेवी सत्त्वपरीक्षणम् । कर्तुं च यतते रात्रिदिवाभीष्टं विशेषतः ॥६३६॥

- भूगोहान्तिक्काम्बत्थद्वक्ष्यन्ते स्थिताऽबला । एका रात्रौ सदा रौति भूषेऽघटे च षण्वति ॥६३७॥
 रुदन्ती भूपतिर्नारी श्रुत्वा महाघटं प्रति । उचिष्ठ व्रज वीक्षस्य काऽसौ किं रौति साम्प्रतम् ॥६३८॥
 ३ आदेशं द्रुपतेः प्राप्य गत्वा तत्राघटो जगौ । काऽसि किं रोदिषि द्यूहि वत्से ! सम्प्रति कारणम् ॥६३९॥
 नारी माहास्य राज्यस्याधिष्ठात्री स्यामहं सुरि ! ! कल्ये मूर्तिं द्रुपो याता तेन रोदिमि भो नर ! ॥६४०॥
 अयदोऽवर्कं कथं शान्तिर्भूपालस्य भविष्यति । सुरी माहह यदि त्वं महां दत्से सुतं बलिम् ॥६४१॥
 ६ तदा भूपस्य कल्याणं पुरस्य च भविष्यति । ततोऽघटः प्रियापार्श्वे गत्वा देव्युदित जगौ ॥६४२॥
 पद्माऽवग् यदि भूपस्य विघ्नं शाम्यति पुत्रतः । ततः किं न शु(सि)द्वयेत कार्यं कान्ताधुनाऽविलम् ॥६४३॥
 ततस्तत्रेत्य दृहिणीहस्ताचं तनयं मुदा । खण्डीकृत्य बलिं देव्यै दत्त्वा स्वावासमीयिवान् ॥६४४॥
 ९ एतत्सर्वं महीपालस्तत्पृष्ठस्यस्तदा निशि । निरीक्ष्य देवतां स्मृत्वा तामेव स्वं शिरः स्रयम् ॥६४५॥
 यावच्छेतुमभूत्चावत्प्रादुर्भूता सुरी जगौ । भो भूप ! सात्त्विकोत्तंस दानवीरमहामते ॥६४६॥
 तुष्टाऽस्मि भवतः शीर्षं मा छिन्दि त्वं निजं क्षणात् । स्वार्भाष्टं मार्गयाहाय वर सात्त्विकेशेखर ! ॥६४७॥ यतः—
 १२ “विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिः ॥६४८॥
 श्रेयासि बहुविघ्नानि भवन्ति महतामपि । अथेयसि प्रवृत्ताना क्वापि यान्ति विनायकाः” ॥६४९॥
 भूपोऽवग् यदि तुष्टाऽसि तदाऽघटस्य नन्दनः । तत्कालं जीवतादेव स निर्जीव सुरीनिरात् ॥६५०॥

गोपयित्वा रहो रूपचन्द्रपुत्रं महीपतिः । आनिनाय प्रियायुक्तमघटं स्वगृहे प्रगे ॥६५१॥
 तदाऽन्ये सेवकाः प्रोत्तुर्षिथश्छन्नमिति स्फुटम् । स्तोकादिनागतो भृत्यो मान्योऽयमभवद् भृशम् ॥६५२॥
 जगौ भूमीपती रूपचन्द्र ! ते वद साम्प्रतम् । कियन्तस्तनयाः सन्ति रूपचन्द्रस्ततौ जगौ ॥६५३॥
 एको योऽभूत्सुतः पूर्वं सोऽस्माभिर्दृष्टशान्तये । ददे देव्यै च बल्यर्थं निशीथिन्यां नरेश्वर ! ॥६५४॥
 ततो नैशं नृपो वृत्तमुत्तवाऽऽनीय तमङ्गजम् । रूपचन्द्राय सन्मानपूर्वकं दत्तवान् गुदा ॥६५५॥
 ततो भूमीशुजा ग्रामपुरपचनदानतः । अघटो मानितोऽत्यन्तं लक्ष्मीवानजनि क्षणात् ॥६५६॥
 स्वमावृपितुसम्बन्धं पृष्टो भूमीशुजा तदा । रूपचन्द्रोऽखिलं सद्यः कथयामास सन्मतिः ॥६५७॥
 लात्वा बर्ही चमूं गत्वाऽघटो वीरपुरे रयात् । युद्धव्यतिकरेणैव मुदितो मिलितः पितुः ॥६५८॥
 पितैक्ष्य तादृशीं लक्ष्मीं सूनेर्बलपराक्रमम् । सदुत्सवं ददौ राज्यं हस्त्यभ्यपच्चिसुन्दरम् ॥६५९॥
 एवंविधमहासत्त्वसंयुतोऽघटभूपतिः । शशास न्यायमार्गेण पृथिवीं रामवत्सदा ॥६६०॥
 ज्ञापितं रूपचन्द्रेण राज्यप्राप्तिस्वरूपकम् । श्रुत्वा विक्रममार्तण्डो हर्षितोऽभूद्विशेषतः ॥६६१॥
 ततो विशेषतः प्रीतिर्विक्रमाघटभूपयोः । वभूव सत्त्वतोऽत्यन्तमभ्विनीदेवयोरिव ॥६६२॥
 अघटः प्रीतितोऽभ्येत्य विक्रमार्कस्य सन्निधौ । सूक्तैर्मनोहरैर्गोष्ठीं कुरुते भक्तिपूर्वकम् ॥६६३॥ यतः—
 “सुभाषितरसास्वादः संगतिः सुजने जने० ॥६६४॥

अन्येऽप्येवविधा भट्टमात्राद्या भूरितो भटाः । बलिनः सेवका जाता विक्रमार्कस्य भूपतेः ॥६६५॥

इति श्रीमत्पागच्छनायक—श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टात्रंकरण—श्रीसुनियुन्दरसूरिशिष्य—पं० शुभशील—
गणिविरचिते विक्रमादित्यचरित्रे सौभाग्यसुंदरीपरिणयन—तत्परीक्षाकरणाद्य-घटकुमारमिलन—

स्वरूपो दशमः सर्गः

अथैकादशः सर्गः ।

अथैकादशः
सर्गः

॥ २०६ ॥

अन्येषुविक्रमादित्यः सिद्धसेनान्तिके जगौ । केनाहं कर्मणा स्वामिन् ! प्राप एवंविधां रमाम् ॥१॥

सान्निध्यं कुरुते केन कर्मणाऽशिकदेवता । भट्टमात्रोऽभवत्प्रीतिपात्रं मम च कथ्यताम् ॥२॥

वली(ल्य)पि खर्वरस्तेनः सद्यो मया हतः कथम् । गुरुः प्राह शृणु क्षमाप ! सम्बन्धं पूर्वजन्मनः ॥३॥

आघाटके पुरे चन्द्रनामाऽजनिष्ट नैगमः । वयस्यौ रामभीमादौ तस्याभूतां सुभक्तिकौ ॥४॥

त्रयोऽपि प्रीतिसंयुक्ताः कुर्वाणा विहृतिं सदा । दरिद्रताजुपो द्रव्याभावाद् वभूवुरञ्जसा ॥५॥

विहृत्यर्थं वरे लक्ष्मीपुरे ते सुहृदस्त्रयः । गच्छन्तोऽध्वनि कस्यापि सरसः पालिमाययुः ॥६॥

यावत्ते शम्बलं भोक्तुं-मुषविशन्ति पल्वलम् । तावत्तत्रागतौ साधू द्वौ तपःकृशविग्रहौ ॥७॥

चन्द्रोऽवगात्मनो भाष्यादागादीदृग् यतिद्वयम् । तेनैतयोः प्रदीयेत दानं शुद्धं स्वभावतः ॥८॥ यतः—

“ज्ञानवान् ज्ञानदानेन निर्भयोऽभयदानतः । अन्नदानान्त्युखी नित्यं निर्व्याधिर्भेषजान्नवेत् ॥९॥

अभयं सुपत्तदानं अणुकंपा उचिअकिचिदानं च । दोहिं उ मुखो भणिओ तिन्नि उ भोगाइअं दिंति” ॥१०॥

उत्थाय तौ यती नत्वा चन्द्रो मित्रसमन्वितः । ददौ स्वशम्बलान्छुद्धमन्नं संयतयोस्तयोः ॥११॥

विक्रमस्य पू-
र्वभवसंबन्धः

॥ २०६ ॥

- ॥ २०७ ॥
- ३ श्रीरेण वणिजाऽन्येयुधन्द्रः कुर्वन् कलिं भृशम् । दृढमुष्टयाहतो मृत्वा दानाच्चं भूमिभागभूः ॥१२॥
 रासपभीमी क्रमान् मृत्वा भट्टमात्राग्निकाबुधौ । वभूस्तुर्भवन्मित्रवरौ सत्प्रीतिभाजनम् ॥१३॥
 अगानरुष्टपायाय वीरो वणिक् क्रमात्स्फुटम् । वभूव स्वर्परथौरो दुर्दमो द्युसदामपि ॥१४॥ यतः—
 “कृतकर्मक्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥१५॥
 द्रामा येन कुलालवन्नियपितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे, रुद्रो येन कपालपाणिषुटके भिसाटनं कारितः ।
 निष्पुन्येन दशारतारगहने सिंसो महासङ्कटे, सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥१६॥
 कर्मणो हि प्रमाणत्वं किं कुर्वन्ति शुभा ग्रहाः । वसिष्ठदचलग्नोऽपि रामः प्रव्रजितो वने” ॥१७॥
- ४ त्वया पूर्वमेव छागो हन्यमानश्च छागिभिः । रक्षितस्तेन ते वर्षशतमायुरभूत्ततः ॥१८॥
 ५ ध्रुत्वति श्रीगुरूपान्ते विक्रमार्कनरेभरः । विशेषतोऽभवज्जेनघर्मकर्मणि कर्मठः ॥१९॥
 सिद्धसेनगुरुः प्राह पापं यत्क्रियतेऽङ्गिभिः । आलोचना विना तस्मात्पापात्र छुटनं भवेत् ॥२०॥ यतः—
 “आलोअणापरिणओ सम्मं संपट्ठिओ गुरुसगासे । जइ अतरावि कालं करिज्ज आराहओ तहवि ॥२१॥
 १२ फापण फाइअस्स पट्ठिवक्खे वाइअस्स वायाए । मणसा माणसिअस्स सब्वस्स वयाइआरस्स ॥२२॥
 जो चालो मदभागो मायाक्खेइहे वचए नयणं । न य णस्स य वीसत्यो सो पुरिसो महिलिआ होइ ॥२३॥
 संतुठा गुणिणीआ अज्जअनुचा य जा धिरा निच । सचं जंपइ महिला सा पुरिसो होइ मरिऊणं ॥२४॥

सल्लं उद्धरिउमणो संवेगुव्वेअतिव्वसद्धाओ । जं कुणइ सुद्धहेउं सो तेणाराहओ होइ ॥२५॥
यद्यत्पापं कृतं गूढं प्रगूढं वा सुखप्रदम् । गुरुपान्ते गदंस्तत्तन्निष्पापो जायतेऽङ्गवान् ॥२६॥
एकभवकृतं पापमालोचयन् भवी जनः । अनन्तभवसंभूतं तमश्छिनत्ति हेलया” ॥२७॥
अलोचनाफलं मुक्तिसौख्यसन्ततिदायकम् । श्रुत्वा विक्रममार्तण्डः सम्यगालोचनां ललौ ॥२८॥
जिनालयाः शतं वर्याः कैलाशाचलसोदराः । काराण्या मयका सार्वविम्बानां च दशायुतम् ॥२९॥
वर्तमानजिनाधीशसिद्धान्तं निखिलं क्रमात् । लेखनीयं मया स्वर्णरूप्यमयाक्षरैर्युतम् ॥३०॥
साधर्मिकमनुष्याणां लक्षमेकं मनोहरम् । जेमनीयं मनोज्ञान्नपानवस्त्रादिदानतः ॥३१॥
कर्तव्या श्रीजिनेशार्चा त्रिकालं प्रतिवासरम् । मया वर्षत्रयं यावत्प्रायश्चित्ताच्छिदे पुनः ॥३२॥
प्रासुकं सलिलं नित्यं पातव्यं मयका खलु । परोपकार एवासौ विधातव्यो निरन्तरम् ॥३३॥
नमस्कारयुतं कार्यं प्रत्याख्यानं मया सदा । अष्टम्यादिषु घटेषु कार्यमेकाशनं तपः ॥३४॥
गुणनीयं नमस्कारशतत्रयं निरन्तरम् । सामग्र्यां गुरुपादानां प्रदेयं वन्दनं मया ॥३५॥
श्रीसिद्धसेनसूरीशः प्रोचुरेवं वृपं प्रति । कार्यं सम्यक् समं भूपाङ्गीकृतं भवता सदा ॥३६॥
कुर्वाणो मानवः सम्यग् धर्मं श्रीभज्जिनोदितम् । लभते स्वर्गकल्याणसुखानि क्रमतः स्फुटम् ॥३७॥ यतः—
“आधारो यस्त्रिलोकया जलधिजलधराकैन्दवो यन्नियोज्या, भुज्यन्ते यत्प्रसादादसुरसुरनराधीभरैः सम्पदस्ताः ।

आदेइया यस्य चिन्तामणि-सुर-सुरभी-कल्पवल्ग्यादयस्ते, श्रीमज्जैनेन्द्रधर्मः कुशलयतु स वः शश्वती शर्मलक्ष्मीम्” ॥

ततः श्रीविक्रमादित्यो धर्म जीवदयामयम् । कुर्वन् स्वयं जनानन्धात् कारयामास भूरिशः ॥३९॥

लोका अपि तदा धर्म कुर्वाणा वरभावतः । अर्जयामासुरानन्दयोग्यं कर्म शुभाग्रहम् ॥४०॥

इति श्रीविक्रमादित्यपथाद्भव-पुण्योपाजर्जन-भट्टयात्रादिमिलना-लोचनाङ्गीकरणसम्बन्धः समाप्तः ।

लक्ष्मीपुरेऽमरसोणीपतेः प्रेमवती मिया । पुत्रोऽभूच्छ्रीपरः पुत्री पद्मावत्यभिधाऽभवत् ॥४१॥

वर्धमाना क्रमात्पुत्री कीरेण सह सन्ततम् । पठन्ती पण्डितोपान्ते बभूवातीव कोविदा ॥४२॥ यतः-

“जले तैलं खले गुह्यं पात्रे दानं मनागपि । प्राज्ञे शस्त्रं स्वयं याति विस्तरं वस्तुशक्तितः ॥४३॥

पण्डितः क्षोणिभुक्पुत्रीं पाठयित्वा कलिन्दिकाः । आनीनाय दृषेपान्ते शुकराजसमन्विताम् ॥४४॥

निजोत्सङ्गे सुतां कृत्वा पमच्छेति महीपतिः । समस्या शुकं पृच्छ त्वं मदीयतनयान्तिके ॥४५॥

अत्र समस्या-व्याकरण-छन्दो-ऽलङ्कृत्यादीनां पृच्छा परस्परं भूपात्रे शुकराज-चन्द्रिन्योरभूत् ।

विज्ञाय तनयां विज्ञां भूपतिर्हिष्टहृज्जगौ । कस्मायियं कनी भूपुत्राय दास्यते शुक ! ॥४६॥

श्रुत्वेत्याह शुको ह्यस्याः समस्यानां चतुष्टयम् । यो ना पूरयिता तस्य करिष्यति करग्रहम् ॥४७॥

स्वार्मिस्तेन चतुष्टय्यो दिग्भ्यो भूपतिन्दनाः । आकार्यन्तेऽनुगान् प्रेष्य मुहूर्तं सुन्दरेऽचिरात् ॥४८॥

तेषां मध्ये समस्यानां योऽयं सपदि वक्ष्यति । तस्य पाणिग्रहं पुत्री करिष्यति ययारुचि ॥४९॥

- विचार्येति महीशेनाकारिता भूपनन्दनाः । शुभेऽहनि चतसृभ्यः ककुब्भ्य आययुः क्षणात् ॥५०॥
तेषां भूपतिपुत्राणां चतुर्दिक्षु पुराद् बहिः । उचारा ददिरे वर्या यथायोग्यं महीभुजाम् ॥५१॥
शुकोऽभ्येत्यासरोपान्ते जगविति कृताञ्जलिः । कथयिष्यति यः कन्यापृष्ठं भूपतिनन्दनः ॥५२॥
तस्यैव दास्यते पुत्री स्वकीया लसदुत्सवम् । राजा प्राह शुकेदानीं यथारुचि विधीयताम् ॥५३॥
ततः शुक्रः समुत्थाय पूर्वदिक्स्थनृपान्तिके । गत्वा प्राह कनीप्रोक्ताः समस्याः कथयिष्यति ॥५४॥
तदा तुभ्यमियं कन्या दास्यते रुचिरोत्सवम् । नो चेदन्यस्य दास्येत रुचितस्य मया स्फुटम् ॥५५॥
पूर्वाभायाः समायतो भूपपुत्रो जगावदः । भो कीर ! रोचते यत्ते तज्जल्प मे पुरोऽधुना ॥५६॥
तुर्यपादं समस्याया 'एकल्ली बहुएहि' । गीर्वाणभाषयाऽचष्ट कीर एककनीं स्फुटम् ॥५७॥
समस्यार्थमजानाने भूपपुत्रे शुको जगौ । उत्थाय व्रज नो कन्या दास्यते भवतः स्फुटम् ॥५८॥
ततः स भूमिभुक्पुत्रः खिन्नः स्वपुरमीयिवान् । शुकोऽभ्येत्य यमाशास्थभूपान्ते प्रोक्तवानिति ॥५९॥
कथयिष्यति वृष्ठं मे यदि त्वं भूपनन्दन ! । इयं तुभ्यं कनी राज्ञा दास्यते लसदुत्सवम् ॥६०॥
नो चेदन्योऽपि मत्पृष्ठं कथयिष्यति भूपभू । तस्मै प्रदास्यते कन्या भूरिरैदानपूर्वकम् ॥६१॥
हे कीर ! रोचते यत्ते समस्यादिपदं वद । ततः शुको जगावेतत् 'किं किज्जइ बहुएहि' ॥६२॥
समस्यार्थमजानाने तस्मिन् भूपतिनन्दने । शुकोऽवगृ व्रज भूपालपुत्र ! पश्चान्निजालये ॥६३॥

ततः स भूमिशुक्लपुत्रः खिन्नः स्वपुत्रीयिवान् । कीरोऽय पश्चिमाशास्थभूपार्थं जगावदः ॥६४॥

कथयिष्यासि मे पृष्ट यदि त्व भूपनन्दन ! । तदा तुभ्यमियं कन्या दास्यते नान्यथा पुनः ॥६५॥

यः कश्चिद्रूपतिः पृष्ठं मदीय कथयिष्यति । तस्मै च दास्यते कन्या भूरिदानपूर्वकम् ॥६६॥

भुत्वैतद्रूपभूः ग्राह कीर यद्रोचते तव । जल्प तत्स्वेच्छयेदानीं उत्तरो दास्यते मया ॥६७॥

ततः कीरो निजा स्फूर्तिं दर्शयन् देवभाषया । ग्राह पश्यत्सु लोकेषु 'तर्हि परिणी काह करोसि' ॥६८॥

समस्यार्थमजानाने तस्मिन् भूपतिनन्दने । कीरः ग्राह व्रज क्षमापसूनो ! पश्चात्स्वसन्नानि ॥६९॥

ततः सोऽवनिभुक्स्तुः खिन्नोऽगाग्ररे निजे । ततोऽभ्येत्योत्तराशास्थक्षमापान्ते प्रोक्तवान् शुक्रः ॥७०॥

कथयिष्यासि मे पृष्टेचर च त्वं यदि ध्रुवम् । तदा तुभ्यं मदास्येत कन्यकेयं वृषाङ्गजा ॥७१॥

भुत्वैतद्रूपभू० (६७) ततः कीरः० (६८) शुक्रोऽवक्- 'कवण पीआवुं खीर' ॥७२॥

समस्यार्थमजानाने तस्मिन् भूपालनन्दने । कीरः ग्राह व्रजाङ्गाय पश्चात्सौवानिकेतने ॥७३॥

तस्मिन् वृषाङ्गजे स्वीयोगेह याते वृषो जगौ । पश्चात्कीर ! कथं भूपनन्दना गमिता त्वया ॥७४॥

एतेषां वृषपुत्राणा मध्ये नैकस्य भूयुजः । कन्या दद्या भवेत्कस्य दास्यतेऽतो वदधुना ॥७५॥

शुक्रोऽवग् मा कुरुष्व त्वं खेदं सम्प्रति भूषते ! । चिन्ता न क्रियते चित्तेऽग्रेतनीया महात्मभिः ॥७६॥ यतः-

"अतीतं नैव शोचन्ते भविष्यं नैव चिन्तयेत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः" ॥७७॥

ततो भूपतिमापृच्छथ दीव्यसौख्यासने शुक्रः । आरोप्य भूमिशुक्लपुत्रीमवालीत्सपरिच्छदः ॥७८॥

अनेकेषु च देशेषु भूपालाङ्गजसन्निधौ । समस्या बहुशः पृष्ट्वोज्जयिन्यां शुक्र ईयिवान् ॥७९॥

अवन्तीनगरोद्याने कन्यकां सपरिच्छदाम् । सुतवैत्य विक्रमार्कान्ते कीरः सविनयं जगौ ॥८०॥

कन्योक्तानां समस्यानां नरेश्वर ! चतसृणाम् । न कैरर्थो मनाक् प्रोक्तः पृष्टोऽपि मेदिनीधवैः ॥८१॥

तेन तासां समस्यानामर्थं त्वं पूरयिष्यसि । प्रसरिष्यति लसत्कीर्तिस्तावकीनाऽवनौ तदा ॥८२॥

नो चेदर्थं समस्यानां तासां त्वं कथयिष्यसि । भविष्यत्ययशस्तावकीनं जगति सर्वतः ॥८३॥

राजाऽवगृह्णीषुपुत्री तावकीना स्वसा ध्रुवम् । समस्याः स्वकृताः सद्यः पृच्छतु मत्समीपतः ॥८४॥

ततः सा कन्यका कृत्वा वरमालां वरां करे । आजगाम स्वयं कीरभ्रातृयुक्ता नृपालये ॥८५॥

गोमयेन वरां गृहलिकां कृत्वा नृपाङ्गजा । आद्यगृहलिकोपान्ते स्थिता देवीव रूपभृत् ॥८६॥

तदाऽनेकाः स्त्रियः स्वं स्वं कार्यं सुक्त्वा कुतस्वराः । विलोकितुं समाजग्मुः कन्यका-मेदिनीपतेः ॥यतः 'तीहं तिन्नि०॥'

आगते भूपतौ तत्र स्थाने सारपरिच्छदे । कन्या प्राह समस्येति एकह्नी बहुएहिं ॥८८॥

आकर्ण्यैतत्समस्यायाः पदं तुर्यं मनोरमम् । पश्यत्सु भूरिवृत्वेन पूरयामास भूपतिः ॥८९॥

“करि कमलि सरि जनोई संज्जा जयइ ब्राह्मणा । कूंअर पोपट इम भणइ एकल्ली बहुएहिं” ॥९०॥

दितीयगृहलीपांश्च समेत्य भूपनन्दिनी । समस्यापदमित्याह ‘कां कीजइ बहुएहिं’ ॥९१॥

- ३ आरुण्यस्याः समस्यायाः पदं तुर्यं मनोहरम् । पश्यत्सु भूरिवृष्वेव पूरयामास भूपतिः ॥९२॥
 कृती पांडव जाइआ गांधारी सुपुत्र । पांचे सइ जि निरजिण्य (आ) किं जाए चहुएहिं ॥९३॥
 तृतीयगुह्लीपार्धे समेत्य नृपनन्दिनी । समस्यापदयेत्याह 'ते अ परिणी काह करेसि' ॥९४॥
- ६ आरुण्यतत्समस्यायाः पदं तुर्यं मनोहरम् । पश्यत्सु भूरिवृष्वेव जजल्य मेदिनीपतिः ॥९५॥
 पंचासचरिसवरपरिणावइ पाच वरसनी नारी । पोष्ट कुंअरि इम भणइ ते परिणी काह करेसि ॥९६॥
 ततश्चतुर्गुहल्याः पार्धेऽभ्येत्य नृपाङ्गजा । समस्यापदमित्याह 'कत्रण पीआहुं खीर' ॥९७॥
 आरुण्यतत्समस्यायाः पदं तुर्यं मनोहरम् । पश्यत्सु भूरिवृष्वेवं जजल्य सोणिनायकः ॥९८॥
 “जहीइं रावणजाईउ दइमुह एरुसरार । माइ वीअंभी चीतवइ रुवण पीआहुं खीर” ॥९९॥
- ९ तदा तासु समस्यासु पूरितासु महीधुजा । अग्रेऽभ्येत्य कनी भूपरुषे वरस्रजं व्यधात् ॥१००॥
 ततो लसन्महं भूरिलक्ष्मीव्ययविधानतः । परि णिन्ये नृपः पद्मावतीं भूपतिनन्दिनीम् ॥१०१॥
 देवदम्पादिकन्यानां विधाय करपीडनम् । शुद्धवंशजकन्यादिपत्नीभिरिति जल्पितम् ॥१०२॥
- १२ अशुद्धकुलजाः स्वामिन् ! त्वं च विद्धि कथं स्फुटम्, एषा शुद्धकुलेत्यत्रा कथं निश्चीयते त्वया ।
 एव न युज्यते कर्तुं भूपतीनां कदाचन ॥१०३॥ यतः—
 “विपादप्यमृतं ग्राह्यमभेयादपि काञ्चनम् । अधमादुत्तमं विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥१०४॥

- राजाऽवगु दुःशको लोकापवादः क्रियते कथम् । एवमुक्त्वा नृपो भुङ्क्ते तस्या एव करे सहा ॥१०५॥
तया पत्न्यैकदा सार्धं भोज्ये यावदुपाविशत् । तावच्च ज्ञापान् रक्षान् नृपकृत्यर्थेपयत् ॥१०६॥
पृथग् भूत्वा स्थिता राज्ञी यावत्तावन्नृपो जगौ । भोजनाच्च कथं कान्ते ! पृथग्भूय स्थिताऽसि भोः ॥१०७॥
राज्ञी जगावहं नान्यनरसङ्गं करोमि हि । श्रुत्वा राज्ञीवचो मत्स्यास्तदा हासं व्यधुश्च ते ॥१०८॥
राजाऽवगु भो प्रिये ! प्रोक्ते त्वयैते जहसुः कथम् । पत्न्योक्तं ज्ञायते नात्र कारणं कान्त ! सम्प्रतम् ॥१०९॥
तत आकार्य मन्त्रीशान् मत्स्यानां हासकारणम् । पृष्टास्ते भूयुजा प्रोचुरेवं विनयपूर्वकम् ॥११०॥
मन्त्रिणः प्रोचुरात्मीयप्राणेशानां विचेष्टितम् । पृच्छन्ते न परे लोकाः स्वस्मिन् हासादिहेतुतः ॥१११॥ यतः—
“अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वञ्चनं चापमानं च मतिभान्न प्रकाशयेत् ॥११२॥
पृच्छथतेऽस्मादृशां पार्श्वे विद्विषिर्विजयादिकम् । ततः पुरोहितः पृष्टो भूषेनेति जगावदः ॥११३॥
स्वामिन् ! जानाम्यहं नैव मत्स्यानां हास्यकारणम् । राज्ञोक्तं भक्षयन् ग्रासं त्वमेवं वाक्षि किं स्फुटम् ॥११४॥
न जल्पिष्यसि चेदेतं कारणं त्वं पुरोहित ! । तदाऽहं सकुटुम्बं त्वां हनिष्यामि न संशयः ॥११५॥
ततोऽतिदुःखितः स्वौक उत्थायागात् पुरोहितः । तातं श्यामास्यमालोक्य प्राहेति वाल्पण्डिता ॥११६॥
तातेदृक्षं कथं वक्त्रं दृश्यते साम्प्रतं तव । पुरोहितो जगौ पुत्रि ! तर्हि किं क्रियते मया ।
मीनानां हासहेतुं तं न जाने तेन मेऽसुखम् ॥११७॥

- पुत्री प्रोवाच भो तात ! मा त्व खेदं कुरुष्व हि । मत्स्याना हसने हेतुं वक्ष्येऽहं भूपतेः पुरः ॥११८॥
 ततः पुरोहितोऽभ्येत्य भूषोषान्ते जगावदः । कथयिष्यति मत्पुत्री मत्स्याना हासकारणम् ॥११९॥
 चित्रशालान्तरे कृत्वा स्फारा पङ्कुटीं नृपः । मत्स्याना हसनोदन्तं जल्य कन्या ततो जगौ ॥१२०॥
 स्वामिन्दुदन्तमीदृशं पृच्छयते गेहिनी स्वयम् । निषेधयति मां वक्तुं मन्दाक्षं तस्य सम्भ्रतम् ॥१२१॥
 राजाऽवगन् न म्रिया वसितं क्रियते किमु सम्भ्रतम् । त्वमेव जल्य मत्स्यानां हास्यकारणमञ्जसा ॥१२२॥
 कन्यका माह मत्स्याना हास्यकारणेऽधुना । प्रोक्ते मण्डकवत्पश्चात्पापं प्राप्नोषि भूपते ॥१२३॥ तथाहि—
 श्रीपुरे कमलो निःस्वो वनादेयासि भूरिशः । आनीयानीय विक्रीय निर्वाहं दुःखतो व्यधात् ॥१२४॥ यतः—
 “परीक्ष्य सत्कुलं विद्या शीलं शौर्यं सुरूपताम् । विविर्दिदति निपुणं कन्यामिव दरिद्रताम् ॥१२५॥
 वरं रेणुर्वरं भस्म नष्टश्रीर्न पुनर्नरः । मुक्त्वैनं दृश्यते पूजा क्वापि पर्वणि पूर्वयोः” ॥१२६॥
 वनेऽन्येद्युर्गतो पञ्चवक्त्रं दारुमयं पृथुम् । वीक्ष्य सुरालये दध्यवेवं कमलनिर्द्धनः ॥१२७॥
 अस्य कार्ष्णवर्धनं यस्मान् निर्वाहो मे भविष्यति । ध्यात्वेति कमलश्छेत्तुमुद्यतोऽजनि तत्क्षणात् ॥१२८॥
 प्रादुर्भूय च हेरम्बो भियति मोक्तवास्तदा । मा भाङ्क्षीर्मम मूर्तिं त्वं वरं मार्गय वाञ्छितम् ॥१२९॥
 तेनोक्तं यदि तुष्टोऽसि हेरम्ब ! मग सम्भ्रतम् । क्षुधा चिरंतनीं धान्यदानादपनय स्फुटम् ॥१३०॥
 विनायको जगौ मत्तो नित्यं मण्डकपञ्चकम् । गुडाज्यमिश्रितं ब्राह्म दीनारपञ्चकान्वितम् ॥१३१॥

यावत्त्वं मण्डकान्नात्सि द्रुष्टिष्यन्ति न ते तदा । भुक्ते त्वयि स्वयं यान्ति मण्डका विलयं क्षणात् ॥१३२॥
इयं वार्ता न कस्याग्रे वक्तव्या भवता क्वचित् । यदि वक्ष्यसि चेत्तुभ्यं न दास्ये मण्डकाद्यहम् ॥१३३॥
३ मण्डकादि समानीय स्वगृहे प्रतिवासरम् । निर्वहिं कुरुते स्वस्य सुखेन कमलः स्वयम् ॥१३४॥
तदा स्वजनगणेषु कुर्वाणो लम्भनं स च । भुञ्जानश्च क्रमाद् भूरिलक्ष्मीवान् कमलोऽजनि ॥१३५॥
सदैव स्वजनावासे मण्डकानां हि लम्भनम् । कुर्वतः कमलस्यासीन्मण्डकाद्वाऽखिले जने ॥१३६॥
६ अन्यदा प्रियया प्रोक्तं कान्त ! स्थानात्कुतस्सदा । आनीयन्ते त्वया मण्डकाश्च जल्प पुरो मम ॥१३७॥
कमलोऽवग् न शक्येत वक्तुमेतन्मम प्रिये ! । मण्डकानयनोदन्ते प्रोक्ते दुःखं भविष्यति ॥१३८॥
प्रिया प्रोवाच भवता यदि न कथयिष्यते । तदाऽहमात्मघातेन हत्यां दास्यामि तेऽधुना ॥१३९॥
९ “वज्रलेपस्य मूर्खस्य नारीणां मर्कटस्य च । एको ग्रहस्तु मीनानां नीली-मध्यपयोस्तथा ॥१४०॥
मण्डकानयनोदन्तं तदा प्रोक्त्वा प्रियाग्रतः । मण्डकोऽभ्येत्य हेरम्बपाण्डे प्रार्तर्जणावदः ॥१४१॥
त्वं विश्राणय हेरम्ब ! मण्डकाद्यधुना मम । गजास्योऽवग् मया प्रोक्तमन्यथा भवता कृतम् ॥१४२॥
१२ तेन ज्ञातः परं ह्यत्रागन्तव्यं भवता क्वचित् । यदीच्छसि तदाऽनर्थः प्राणहारी भविष्यति ॥१४३॥
पथात्तापं ततः कुर्वन् मण्डको दुःखितोऽजनि । प्रोक्ते मीनहसोदन्ते त्वमप्येवं भविष्यसि ॥१४४॥
एकस्मिन् दिवसेऽप्येवं गते द्वितीयके दिने । पृष्टा भूमीशुजा वाल्पण्डितेति जगौ स्फुटम् ॥१४५॥

अनुज्ञाणां मनुष्याणां पुत्रप्राप्तिः क्षणाद्भवेत् । जज्ञमं स्यावरं श्वेदं याति तस्याः पदोदकात् ॥३२२॥
तस्या दृष्ट्या वनं शुष्कमपि पललवितं भवेत् । सर्पः स्रग् दहनो धारि सिंहो जम्बुः प्रजायते ॥३२३॥
अतिदृष्टिरनादृष्टिर्मुषकाः शालभाः शुकाः । स्वचक्रं परचक्रं च सप्तैता ईतयः पराः ॥३२४॥

भवन्ति न हि सा यत्र देशे तिष्ठति भाभिनी । अन्यत् किं जलप्यते तस्या नार्या माहात्म्यमद्भुतम् ॥३२५॥
चतुःषष्टिकलोपेता शीललङ्कारधारिणी । सा रत्नमञ्जरी लक्ष्मीदेवतेवासि तद्गृहे ॥३२६॥ यतः—

६ “कासम्भासातिदाषक्षयकुटजकुटीकुष्ठकोष्ठप्रमेहाः , सूत्रग्राहेदरास्यभ्ययुगलतरकर्णनासाक्षिरेगाः ।
ये चान्ये वातपित्तक्षयकफकृता व्याधयः सन्ति लोके, दोषा अन्ये तदीयामलपदसलिलस्पृष्टमात्राः प्रयान्ति” ॥३२७॥

एवंविधैर्गुणैर्युक्ता त्यक्ता दोषैः स्वभावतः । विद्यते गेहिनी रत्नमञ्जरी तस्य साम्प्रतम् ॥३२८॥

९ धन्योऽपि धर्मकर्मकर्मठः प्रियया युतः । उद्गमास्तमने भानोर्न जानाति सुखी क्वचित् ॥३२९॥
सप्तक्षेत्र्यां धनं भूरि व्यपित्वाऽनशनग्रहात् । स प्रियः परलोकाय गमिष्यत्यल्पकालतः ॥३३०॥

अन्येषामपि धनिनां बहुनामपि संसदि । स्वरूपं भूपतिः शुत्वा चमचक्रे स्वचेतासि ॥३३१॥

१२ सभां विलज्ज्य भूपाख्यो दिनं नीत्वा यथोचितम् । स्वरूपं धन्यगेहिन्या ज्ञातुकामोऽभवन् निशि ॥३३२॥
पान्यवेपं विधायाय राज्ञावासिसखा नृपः । रुद्राक्षस्रक्करोऽवालीत् धन्यस्य सदनं पति ॥३३३॥

केदारमुद्राङ्कितमङ्गुलीयकं सद्योगपटं वरदण्डयुक्तम् । गङ्गाप्रदा चर्चितद्रादशङ्गं विधाय देहं नृपतिश्चाल ॥३३४॥

गतः। धन्यद्वारे महति पान्यभूयतिः । सुभगे ! गृहेऽत्रागमहं पुरेऽतिथिर्भूमन् ॥३३५॥

यस्यालयेऽतिथिर्भक्त लभते वसनं निशि । स एव श्लाघ्यते सद्भिर्मुक्तिनार्या च वाञ्छयते ॥३३६॥ यतः-

३ “दृष्ट्वा लघु दृष्ट्वा तुलं तुलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ मामपि मार्ययिष्यति” ॥३३७॥

“कर ऊपरि कराजि करि करतलि कर म करोसि । जिणि दिणि करतलि कर कीड ते लेखइ म गणिज्ज” ॥

“भस्मना शुद्धयते कास्य ताम्रमभ्येन शुद्धयति । रजस्वला च नीरेण गृही दानेन शुद्धयति” ॥३३९॥

६ तैनेत्युक्ते च सा रत्नमञ्जरी पथिक च तम् । सन्मानदानतः स्थानं तस्मै वासकृते ददौ ॥३४०॥

धन्यप्रिया जगौ पान्ध ! कृतं वैशालिकं क्रिमु । पान्धः प्राह मया रात्रौ क्रियते नैवादन कदा ॥३४१॥

९ याभिनयामदता भुसां भ्रष्ट्रे पातो भवेद् भुवम् । तेनात्महितकृद् रात्रौ भोजनं न करोति हि ॥३४२॥ यतः-

“अस्त गते दिवानाथे आपो रधिस्मुच्यते । अन्न मामसम्भं प्रोक्तं भार्गवेन महर्षिणा ॥३४३॥

ये रात्रौ सर्वदाऽऽहर वर्जयन्ति सुमेधसः । तेषा पक्षोपवासस्य फलं मासेन जायते ॥३४४॥

चरत्रारो नरकद्वाराः प्रथम रात्रिभोजनम् । परस्त्रीगमनं चैव सन्धानानन्तर्कायिके” ॥३४५॥

१२ धन्यवर्त्त्नी जगौ पान्ध ! वर्योऽसि त्व च पुण्यवान् । यस्येदृश मनो धर्मो वर्तते तेऽबुना दृढम् ॥३४६॥

नादन्ति निशि ये लोकास्ते स्युस्त्वविपगामिनः । ये च प्सान्ति नरास्ते तु जायन्ते भ्रष्टसेविनः ॥३४७॥

ततस्त्वया सुशय्याज्यास्तरणादि सुखमदम् । शयनाय ददे तस्मै चित्रशाला च मुन्दरा ॥३४८॥

स्मृत्वा पञ्च नमस्कारान् भूपः सुप्तोऽपि कैतवात् । द्रष्टुं स्त्रीचरितं तत्र जजागारातिकौतुकम् ॥३४९॥

अथ सा चरणौ पत्युः पक्षालयन्नुवारिणा । स्वाङ्गं पक्षालयामास गङ्गाम्बुनेव सादरम् ॥३५०॥

३ गङ्गापुलिनसत्तलकोमले शयने वरे । वासिते मद्यकर्पूरकस्तुरीगन्धदानतः ॥३५१॥

हस्तेन यत्नतः कान्तं गृहीत्वा शयनोपरि । शाययित्वा क्षणं तत्स्थौ तत्पार्श्वे रत्नमञ्जरी ॥३५२॥

अङ्घ्रिसंवाहनां वर्यां कुर्वाणा तदङ्गु चम्पनम् । तिष्ठति स्म पतिर्यावत्सुष्वाप सुखनिर्भरम् ॥३५३॥

६ निद्रायन्तं पतिं मत्त्रोत्थाय धन्यप्रिया शनैः । धर्मध्यानं विधातुं तु सोद्यमा समजायत ॥३५४॥

धर्मध्यानं विधायाथ घटीद्वयं च साऽञ्जला । पत्युः पार्श्वे समागत्य वातक्षेपं व्यधात्तदा ॥३५५॥

राजा श्रीविक्रमादित्यस्तां वीक्ष्य पतिभक्तिकाम् । दध्यावियं सतीरत्नं धन्यप्राणप्रिया प्रिया ॥३५६॥

९ या स्वीयकान्तमनुष्टा परमर्थपराङ्मुखा । गृहस्थापि सदाचारा श्लाघ्यते सा सुरैरपि ॥३५७॥

निशीथे कोऽपि द्रव्यार्थं स्तेनः क्षात्रप्रदानतः । प्रविवेश गृहस्यान्तर्धन्यस्य साहसी शनैः ॥३५८॥

निद्रायन्तं पतिं सत्त्वा दृष्ट्वा स्तेनं वराकृतिम् । धन्यप्रिया मनोजेपुग्रस्ता दध्याविदं हृदि ॥३५९॥

१० किमिन्द्रः किमु वा चन्द्रः किं सूर्यः किं नलो वृषः । किं मारो देहवानेप किं वा विद्याधरो वृषः ॥३६०॥

किमश्विनीकुमारः किं दोगन्दुक्युरः किमु । किं रामः किमु वा कर्णः किं पातालकुमारकः ॥३६१॥

ध्यात्वेति मारवाणालीघातविह्वलविग्रहा । तं तत्करं पति माह सा शनै रत्नमञ्जरी ॥३६२॥

इदं गृह धनं चैतत् देहमेतन्मदीयकम् । कृतार्थय त्वमेवाय भोगसुखप्रदानतः ॥३६३॥

मसीद परमानन्ददायकागणितस्मर ! । मदेहहन्त्रोपमहाय गृहाणानुगृहाण माम् ॥३६४॥

३ श्रुत्वा तस्या वचः स्तेनो विभ्यन्नेवं जगौ शनैः । ममास्ति जीविते वाञ्छा तेनैवं त्वं च मा वद ॥३६५॥ यतः-

“क्रीडस्य सुरनाथस्य निःस्वस्य मेदिनीपतेः । समाना जीविताकाङ्क्षा समं मृत्युभयं द्वयोः” ॥३६६॥
युक्तकार्यहकं चौर्यकारी न्यसनसेवकः । सत्यक्तो निखिलैर्लोभैर्मूर्खपित्रादिसज्जनैः ॥३६७॥

६ त्वं तु वर्यागरोविष्णुः कान्तशुक् शीलशालिनी । कथमेवंविध स्तेनं वाञ्छसीह विचारय ॥३६८॥

एकतः कुर्वतः स्तैन्य मम भीर्विद्यते हृदि । द्वितीया भीरभूत्सार्धं त्वया मम प्रजल्पतः ॥३६९॥

जाग्रत्या त्वयि मे स्तैन्य निष्फल समभूद् भुवम् । न गृह्णन्ति धनं स्तेना जने जाग्रति कुत्रचिद् ॥३७०॥

९ इति चैरोदित श्रुत्वा कामेप्रशरपीठिता । कुलमार्गे परित्यज्य धन्यपत्नी जगादिति ॥३७१॥

अहं तु पीठिता कामवाणैर्विद्वद्वपुष्टमा । त्वद्भोगाद्यमृतमृते मृता जानीहि साम्प्रतम् ॥३७२॥

मामकीनं मनोमीनं वसन्त रागसागरे । त्वमेव भीणयेदानीं भोगमृष्टान्नदानतः ॥३७३॥

१२ सक्तः स्वर्शे यथा नगो गन्धे भुङ्क्षो यथा भवेत् । शब्दे यथा मृगः सक्तः तथाऽहं त्वयि साम्प्रतम् ॥३७४॥

भुङ्क्ष्व भोगान् मया सार्धं फलं भानुपजन्मतः । गृहाण विबुलं मामकीनाङ्गाङ्गीकृतेः स्फुटम् ॥३७५॥

तां जलपत्नीं तथा कामं तत्र तं तस्कर मति । श्रीविक्रमदृष्टो दृष्ट्यौ स्वल्पं संश्लेशेरिति ॥३७६॥ [अकलाण सणी०॥

“विषयगणः काणुरधं करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम् । वध्नाति मशकमेव हि लहतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥३७७॥

न तर्जन्यङ्गुली येन सोढाऽन्यस्य कदाचन । सोऽपि स्त्रीपदयोर्वाढं पतन् भवति किङ्करः ॥३७८॥

३ नारीणां चपलं चेतो वर्ण्यमानं कवीश्वरैः । अधुना दृश्यते स्थाणु भोगसागरमज्जने ॥३७९॥

“यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकता । एकैकमप्यनर्थाय किं पुनस्तच्चतुष्टयम् ॥३८०॥

४ एते दुःखमया इमे विषमया एते हि मायामया, एतेभ्योऽपि किमस्ति निन्दितमर्थैतेभ्यो विरूपं किमु ।

इदं रे विषयेषु लोलुपतया तैस्तैः प्रकारैः सखे ! चेतस्त्वं विनिवार्यमाणमपि विग् वदस्पृहं धावति” ॥३८१॥

इतश्चौरो जगौ कान्ते ! त्वया न जल्यते वरम् । दृढं पतिं जराग्रस्तं त्यक्त्वा मामीहसे यतः ॥३८२॥

५ लोकद्वयविरुद्धेन तेन पापेन कर्मणा । परस्त्रीसङ्गदोषेण ममापि नरको भवेत् ॥३८३॥ यतः—

“गते मूर्ते प्रव्रजिते क्लीबे कान्ते विवैभवे । पञ्चस्त्रापस्तु नारीणां पतिरन्यो विधीयते” ॥३८४॥

तव भर्तारि जीवति सति नाहं त्वत्सङ्गमं करिष्यामि । सिंहे मन्देऽपि मृगाः न कुरुते हीलनं क्वापि ॥३८५॥

६ चौरैर्णोक्ते तयाऽप्युच्चैर् मृतोऽस्ति मेऽधुना पतिः । न प्रत्येपि तदागत्य मुखे श्वासं विलोकय ॥३८६॥

७ यावत्स्तेनः समायाति तं जीवितं विलोकितुम् । तावच्चया हतो कान्तो गलेऽङ्गुष्ठमुपदानतः ॥३८७॥

८ पत्न्या हतं पतिं मत्वा भूपतिर्ध्यातवानिति । अहो नारीचरित्रं तु विद्यते दुर्धटं खलु ॥३८८॥

९ यासामञ्चलातेन रोगो दृढिमुपैत्यलम् । तासामालिङ्गने पुंसां किं चित्रं मरणं न हि ॥३८९॥

- “जलमज्जे मच्छपय आगासे पंखिआण पयपती । महिलाण हिअयममो तिखि वि मग्गा अमग्गसि ॥३९०॥
 “सीअह तीअह पाणिअह एह तिखिह एग सहान । ऊंचा ऊंचा परिहरइ नीचा ऊपरि ठाक ॥३९१॥
 ३ मारइ पाप भत्तार हणइ सुअं तह विणासए सयणं । अप्पं चेव निहणइ नारी रागातुरा पाक्का ॥३९२॥
 त धन्य धरणी सिप्पवा सा माह तस्करं प्रति । देहि भोगसुखं मल्लं प्रसद्य त्व ममोपरि ॥३९३॥
 चौरः माह त्वया सार्धं नाद्य भोगसुख मया । लस्यतेजतः कुरुष्व त्वं सन्तोषं धन्यभामिनि । ॥३९४॥
 ६ तथा रुद्धोऽथ स स्तेनः माह मुञ्चाधुना च माम् । फल्ये यद्यत्त्वयोचे तत्तत्करोम्यहक समम् ॥३९५॥
 तौ जलपन्तौ तथा शुत्वा विक्रमादित्यभूषतिः । करवालकरो गंहद्वारेऽभूत्सज्ज आदरात् ॥३९६॥
 दूर्यो च भूषतिः किं मे हननेनावयोः खलु । पातकं जायतेऽत्यन्तं माणिनो मारणाद् भुवम् ॥३९७॥
 ९ खात्रद्वारेण निर्यान्त स्तेनं कष्टाचरा भुवम् । वीर्यावग् धन्यपत्नीति द्वारेऽस्मिन् सुखतो व्रज ॥३९८॥
 उद्धयादिते तथा मुख्यद्वारे निर्यन् मलिम्लुचः । अकस्मात्खलितेनैव कपाटेन हतस्तथा ॥३९९॥ उक्तं च—
 “द्रौपद्या वचनेन कौरवशतं निर्मूलमुन्मूलितम्, सुग्रीवस्य वधाय मोहमतुली वाली हतस्तारया ॥
 १२ सीतासक्तमनास्त्रिलोकविजयी मासो वधं रावणः, प्रायः स्त्रीवचनमपञ्चनिरतः सर्वं जय (भयं) यास्यति” (१) ॥४०१॥
 अन्य पश्यति नेत्रेण भापतेऽन्य गिराऽवला । आलिङ्गत्यपर चित्ते ध्यायत्यन्यं दुराशया ॥४०२॥
 न पिपं नामृत किञ्चिदेका मुक्त्वा नितम्बिनीम् । सैवामृतमयी रक्ता विरक्ता विपस्त्रिणी ॥४०३॥

- इन्दुलेखेव कुटिला सन्ध्येव क्षणराशिणी । निम्नगा निम्नगेव स्त्री राक्षसीव दुराशया” ॥४०४॥
ज्ञात्वा स्त्रीचरितं स्तेनं मृतं चैत्य निजालये । मुष्पाप शयने देवं स्मरन् श्रीविक्रमार्चमा ॥४०५॥
इति सा मृतचौरस्योपरि स्थित्वाऽश्रुशालिनी । प्रहेति किं पते ! मुक्त्वा मामिह ववाधुनाऽगमः ॥४०६॥
३ हा ! नाथ प्राणनाथ त्वं हा ! बल्लभ हितोत्तम । मां मुक्त्वाऽत्र क्व यातोऽसि विरहानलप्रीडिताम् ॥४०७॥
शदित्वैवं क्षणं सज्जीभूता साऽथ नितम्बिनी । दध्यावहो गतप्राणौ द्वौ पती भवतः स्म मे ॥४०८॥
४ लौकिकस्तु गतो भर्ता गतो लोकोत्तर परः । गतो धर्मोऽधुना मेऽभूत् बभूवायत्र एव तु ॥४०९॥
क्व कान्तहननादन्यनरालिङ्गनपापतः । भविष्यति मम भ्रष्ट्रे पातोऽनन्ताशुखप्रदः ॥४१०॥
पातः पतिं विनाऽहं तु भविष्यामि कथं हहा । परत्र भ्रष्ट्रपातेन सहिष्येऽहमशं कथम् ॥४११॥
५ कुबला गतनिःशेषालङ्कारा पतिवर्जिता । रणडाऽहं प्रापिनी काहं दर्शयिष्ये मुखं कथम् ॥४१२॥
यत्कृतं मयका पापं पतिहत्याविधानतः । तत्कस्याग्रे न शक्येत वक्तुं लज्जादिहेतुतः ॥४१३॥
६ कोटिकायां मुखं श्लिप्त्वा रुदते मयकाऽधुना । उच्चैश्चेदुच्यते राजा तदा लाति धनं समम् ॥४१४॥
७ ततो मे मरणं कथं पत्या सार्धमिहाधुना । तेन कोऽपि प्रपञ्चोऽत्र प्रातरेव करिष्यते ॥४१५॥ यतः—
वैश्वानरे जले झम्पादानं कथं ममाधुना । न पुनर्विधवात्वेन रथातुं युक्तं मनागपि ॥४१६॥
“आगासि सयन नह पाटल हलहाट नह घाटगिडं । हिवतां पेटह नाट करिवडं परधरि कर्मकरि ॥४१७॥

रचि तलारं रचि जल रतनिहिं तरु फलारं । रदह जुव्वण कण षण ए विहिं काइ कयइ” ॥४१८॥

रे कारिमो कभार पड्ड नीपारि मूकीड । हुड भरेवा वार भागड तीअ भागीतणओ ॥४१९॥

३ जइ वि हु सुद्धसभावा, जइ वि हु दाणाइ देइ विविहारं । तहवि हु पर्यआरहिआ वयणिज्जं पावए इत्थी” ॥४२०॥

ध्यात्वेति तत्क्षणं भूमिं कर्षयित्वा निज पतिम् । द्वावालाद्याभ्वरेणाशु माह यन्यप्रिया तदा ॥४२१॥

अथ राज्ञौ गृहस्थान्तः मविद्वस्तस्करोऽधमः । जयान मर्यातिं चैकमतिथिं पुण्यशालिनम् ॥४२२॥

४ चक्रेऽतिथिर्युद्धं सार्द्धं स्तेनेनैव दृढं तदा । मम कान्तस्य रक्षायै सत्पुण्यमपिहेतवे ॥४२३॥

तथा तेन दृढ मर्मस्थाने स चातिथिर्हतः । यथा प्राप क्षणानृत्यु परलोकमसाधयत् ॥४२४॥

यावताऽह द्रुत स्तेन हन्तुकामाऽभवद् दृढम् । तावन्नष्ट्वा ययौ क्वापि मृत्युर्मे शरण ततः ॥४२५॥

९ अतोऽह रमण तेनातिथिना सहित द्रुतम् । गृहीत्वा कानने प्राणांस्त्यक्ष्यामि वह्निना भुवम् ॥४२६॥

प्रत्यौ मृतिं गते काऽपि रौति काऽपि मृतिं व्रजेत् । काऽप्यन्यं रमणं कुर्यात् काऽपि तिष्ठति मन्दिरे ॥४२७॥

अह तु स्वपतिं नीत्वा चितायां लोकसाक्षिकम् । परलोक गप्त्रिष्यामि गृह्णामि रुचिरं यज्ञः ॥४२८॥ यतः—

१२ “साची सती स मानीइ पतिपण धोइ पिअंति । प्रिय परलोकपंथीइ दहइ देह जी दहंति ॥४२९॥

चावी चउपट चहुदइ चावरि चचारि ठवंति । नगरवीसामइ नर नमी नयणे नीर नयंति” ॥४३०॥

इत्युक्त्वा स्वपतेर्देह स्तेनदेहसमन्वितम् । शुद्धनीरेण सा सद्यः शुच्यकार्पाच्च साऽबला ॥४३१॥

- ३ प्रातर्धन्यप्रिया द्रव्यं व्ययित्वा धर्मकर्मणि । काष्ठभक्षाकृते सज्जाऽजनि सज्जनसाक्षिकम् ॥४३२॥
धन्यप्रियां सतीं काष्ठभक्षणैककृतोद्यमाम् । उज्जयिन्या जनः साशुः सतीं द्रष्टुं समागमत् ॥४३३॥
एवं तदा सतीं नत्वा जनाः प्रोचुः पुनः पुनः । हा मातस्त्वां विना कालः कथं यास्यति साम्प्रतम् ॥४३४॥
त्वां विना जगती शून्याऽवन्ती रण्डिताऽजनि । जनाश्रावलरी दग्धा दुःखं नः समुपागमत् ॥४३५॥
इतो गत्वा जनैः कौश्विद्विज्ञप्त इति भूयतिः । सती धन्यप्रिया याति स्वर्गे कान्तसमन्विता ॥४३६॥
४ मत्प्रक्षा कामधुक् कल्पवल्ली कामघटोऽधवा । कल्पवृक्ष इवाभ्रमाकं बभूव धन्यगोहिनी ॥४३७॥
पादप्रक्षालने यस्या वातापितकफोद्भवाः । कर्मजा निखिला दोषा यान्ति क्ष्वेडादिसम्भवाः ॥४३८॥
अपुत्रा स्त्री सपुत्रा स्यान्निर्धनाः सधनाः पुनः । दुर्भगा सुभगा च स्यात् कुरुषा रूपशालिनी ॥४३९॥
५ श्रुत्वेति वचनं लोकाद्वाही गृह्णारसुन्दरी । भूयं प्रति जगावेवं शीलरत्नविभूषिता ॥४४०॥
तस्याः पादोदकेनाहं क्षालयापि वपुर्निजम् । ततो मे याति बन्ध्यात्वं कुलद्वद्धिर्भवेत्ततः ॥४४१॥
अन्तर्हसन्वृषः प्राह तस्याः सत्याः विरोमणेः । आनयिष्याम्यहं पादोदकं तव सुतामये ॥४४२॥
६ गम्भीरमानसो भूषो दृश्य इत्युचरं ददौ । सतीविरोमणेस्तस्या उत्सवं कुरुत द्रुतम् ॥४४३॥
तत्रागच्छाम्यहं यावत्तावत्स्थेयं नदीतटे । सतीं गत्वाऽप्यहं किञ्चित्प्रश्यापि स्वमनोगतम् ॥४४४॥
एवंविधा सती काष्ठभक्षणं कुरुते यका । तया यज्जलभ्यते तत्र नान्यथा भवति क्वचित् ॥४४५॥

ततस्ते मनुजा धन्यगेहे सत्या महोत्सवम् । कर्तुं चैषुर्लसद्वागमादनाद्वैतपूर्वकम् ॥४४६॥
क्षीरयो रवण्डसमुक्ता वर्यामेकन भाजने । अर्तुं धन्यप्रिया सग उपविष्टा मुदा तदा ॥४४७॥

३ भुक्त्वा धन्यप्रिया समक्षेभ्या सर्व धन निजम् । व्ययित्वाऽऽराधना चक्रे दशधा गुरुसाक्षिकम् ॥४४८॥

प्रणम्य शीजिन लोकान् क्षमयित्वाऽध्वगेहिनीम् । आरुह्य चलिता राजमार्गे धन्यस्य गेहिनी ॥४४९॥
वाद्यमानेषु वाद्येषु कार्यं मुत्तया निज निजम् । नरा नार्यः समाजगुर्यन्यपत्नीं निरीक्षितुम् ॥४५०॥

६ अहमहमिकापूर्वं वितीर्णा अक्षतास्तया । दृष्टान्ते नरनारीभिरपत्यमालिहेतवे ॥४५१॥

क्रमात्प्राप्ता सती कुले रेवायाः सरितोपरि । यत्रास्ति माणिमद्रस्य चेदकन्य निकेतनम् ॥४५२॥

उत्तीर्य घोटिकायाः सा दत्त्वाऽर्धेभ्यो धन बहु । चितोपान्त समायाता धन्यस्य गेहिनी मुदा ॥४५३॥

९ इतस्तत्रागतो भूपो भूरिभृत्यसमन्वितः । सत्या महोत्सवं चार कारयामास मानवैः ॥४५४॥

तदा धन्यप्रियाऽऽचष्ट राजन् ! ग्रीव चिर जय । चिर पालय भूषीढ धर्मो कुरु रविं चिरम् ॥४५५॥

उपकार यथा पूर्वं कुरुषे सर्वदेहिनाम् । तथा कुर्वन् चिर पुत्रपौत्रपुक्तो भव क्रमात् ॥४५६॥

१२ शृङ्गारसुन्दरी राज्ञी तत्रैतय तां भवीतराम् । प्रणम्य याचते पादोदक पुत्रार्थमात्मनः ॥४५७॥

लाजमुष्टिं सती दत्त्वा भूषपत्नी जगाविति । पुत्रपौत्रैः प्रपौत्रैश्च पन्या युक्ता चिरं जय ॥४५८॥

ततो राजा रहः प्रष्टु सत्याः कर्णान्तिके स्थितः । जगौ त्रिकालवेगो त्व विद्याराजगतीहिता ॥४५९॥

- शीलप्रभावतो दत्से त्वमपत्यानि देहिनाम् । त्वदंशिक्षालनाभ्योभिर्यान्ति रोषा नृणां क्षयम् ॥४६०॥
राजावद्य पतिद्वी त्वं गलेऽङ्गुष्ठप्रदानतः । अन्यपुंभोगकर्तृत्वं वाञ्छन्तीति विचिन्तय ॥४६१॥
स्तेनभोगसुखाकाङ्क्षां भुक्त्वा तव सुखं कथम् । अग्निप्रवेगतो धन्यपत्नि ! मृत्युं कथं कुरु ॥४६२॥
नव्यं पतिं विधाय त्वं कृतार्थ्य स्वयौवनम् । मृतैर्जैवैर्न ह्रुदयेत कृतदुष्कर्मतः क्वचित् ॥४६३॥
अधुना क्रियते काष्ठभक्षणं भामिति ! त्वया । राज्ञी च परिणीतस्य कान्तस्य हननं कृतम् ॥४६४॥
स्त्रीवृत्तत्वं विमुच्यष्टु तथ्यं कथ्यं ममाग्रतः । मया न वक्ष्यते वृत्तं कस्याग्रे तव निश्चितम् ॥४६५॥
ततः स्वं चरितं राज्ञा ज्ञातं मत्वा निशाभवम् । धन्यपत्नी जगौ भूम् ! मा पृच्छ मम सन्निधौ ॥४६६॥
यथा च वर्तते कालो वर्तते च यथा जनतः । अग्रे वद्विं ज्वलन्तं न पश्यति क्षोणीभृत्स्थितम् ॥४६७॥ उत्कं च-
१ “राईसरिसवामिचाणि पराडिदाणि अ पाससे । अप्पणो विल्लमिन्नाणि पिच्छंतो न वि पाससे ॥४६८॥
हरिहरादयो देवा मुनयः कपिलादयः । मानवाश्चक्रवर्त्याद्या योषितां क्रिकरा इमे ॥४६९॥
अग्निन्या गुरवो गावः काञ्चनं सलिलं स्त्रियः । पृथिवीं च षडेतानि यो निन्दति स निन्दते ॥४७०॥ अभ्यप्लुतं०॥”
१२ यदीच्छसि नितश्चिन्यां ज्ञातुं चरितमत्र तु । सन्तापस्ते तदाऽत्यन्तं भविष्यत्यसुरवप्रदः ॥४७१॥
अग्रे विगोपितोऽसि त्वं गांढ्यादेशप्रदानतः । विपुण्यस्यधुना पृच्छन् स्त्रीवृत्तं मम पार्श्वतः ॥४७२॥
बिले बिले त्वया गोधा दष्टा गोणसमूषकाः । द्याविपोऽहिर्न दृष्टोऽस्ति यो दृष्टो जीवितापहः ॥४७३॥

- शुकिशङ्खकपर्दाश्च सागर भ्रमता त्वया । विजोकिता विभेपज्ञा न दष्टः कौस्तुभो मणिः ॥४७४॥
 कक्राह-ल्लिव-क्येरि-करीर-कनकद्रुमाः । त्वया दष्टा धना राजन् ! न दष्टाः कल्पपादपाः ॥४७५॥
 रि(ऋ)णधूर्विपधूः क्रूरा मरुभूमिर्विलोकिता । रत्नमुक्त्वान्विता भूमिर्न दष्टा भवता क्वचिद् ॥४७६॥
 नाथमाऽह जडा नाह नापि स्त्रीषु शिरोमणिः । स्वयशो भूतले भुक्त्वा गामिष्यामि सुरालये ॥४७७॥
 राजाऽऽचष्ट तथापि त्वं किञ्चित् स्त्रीचरित वद । धन्यमिया जगौ कोची कुन्दं पृच्छ पुरान्तरे ॥४७८॥
 ६ कोची कान्दविका वेत्ति ममान्यासा च योषिताम् । चरित तेन ता पृच्छावन्तीपुर्यान्तरस्थिताम् ॥४७९॥
 कल्याण भवताजुभ्य मिथ्या हुक्कृतमस्तु मे । इत्सुयत्वा सा चितामध्ये प्रविष्टा तद्वयान्विता ॥४८०॥
 ९ पुरीलोकादिसमुक्तो भूपोऽगात्स्वपुरान्तरे । भस्मीभूय ययौ धन्यपत्नी स्वर्गं स्वप्सुतः ॥४८१॥
 भूपोऽन्येष्टुः स्त्रिया वृत्त मष्टुकामः कृतत्वरः । कोचीकान्दविकापार्श्वं यातु मेहाद्विनिर्धयौ ॥४८२॥
 गत्वा चतुष्यथे कन्दुपाटकं लोकपार्श्वतः । पप्रच्छ भूषतिः क्वास्ति यत्रादन्ति च मार्गगाः ॥४८३॥ यतः-
 “वर्षयन्नाज्ञसमिश्रा शालिदालिघृतच्छता । शाकपाकादिसमुक्ता दधिदुग्धादिपूरिता ॥४८४॥
 १२ अस्ति रसवती प्रायो लभ्यते द्रव्यदानतः । निर्देव्यास्तु पुनः स्वल्पद्रव्यदानाच्च मध्यमाः ॥४८५॥ [शुभम्]
 ततां लोका जगुर्गच्छ यथाऽस्मिन् वामतः पथि । सत्रागारो वहन्नास्ति कोचीकान्दविकाग्रहे ॥४८६॥
 चन्द्रार्कमणिसयातनिर्भता गृहसन्तातिः । एक-द्वि-त्रि-चतुः-पञ्च-षट्-सप्तभूमिसुन्दरा ॥४८७॥

- गच्छन्ती विद्यते व्योम्नि मिलितुं चन्द्रसूर्ययोः । स्वमित्रयोर्मुदा तत्र पाटके चिचमाददे ॥४८८॥
पञ्चवर्णमणिवद्धे यत्र प्राङ्गणभूतले । आदर्श इव वीक्षन्ते लोकाः स्वं प्रतिविम्बितम् ॥४८९॥
तत्र द्राक्षसुधामृगवारिपूर्णा मनोहराः । वाप्यो गृहे गृहे सन्ति सुखसोपानसुन्दराः ॥४९०॥
सदापुष्पफलाश्वासभाकन्दार्दिकपादपाः । सन्ति गृहे गृहे यत्र भीणयन्तो जनत्रजम् ॥४९१॥
कोचीकान्दविकणेहं स्वर्णमणिवयतोरणम् । भाति ध्वजपताकाभिश्चलन्तीभिश्च लीलया ॥४९२॥
यत्रार्थिभ्योऽनिशं दानं ददाना मार्गितं खलु । प्रत्यक्षा कल्पवल्लीव कोचीकान्दुविकाऽस्ति च ॥४९३॥
भोगार्थी लभते भोगं भोज्यार्थी भोजनं पुनः । पुत्रार्थी लभते पुत्रं तत्र तस्याः समीपतः ॥४९४॥
विद्याधरैर्नरैरिद्वैः किन्नरैर्व्यन्तरापरैः । ज्योतिर्कर्मार्तवैर्नित्यं सेव्यते सा शुभंकरा ॥४९५॥
रुष्टा रौद्रोपमाकारा सन्तुष्टाऽभीष्टदायका । तस्या आस्वावलोक्य पुण्यरेव च लभ्यते ॥४९६॥
ततो रूपं परादृत्य चमत्कृतमना नृपः । कोचीकान्दुविकणेहद्धारदेशं समागमत् ॥४९७॥
अनेकद्वाररोचिणु नानालोकसमन्वितम् । पञ्चशब्दादितिर्वोषं वाङ्मयानमनोहरम् ॥४९८॥
१२ स्वर्गविमानसमं वर्ध नारीशतसमाकुलम् । कोचीकान्दुविकणेहं दृष्ट्वा भूपो मुदं दधौ ॥४९९॥ [युग्मम्]
अदृश्यरूपमुद् भूपो गत्वा सव्येणुहं तदा । कोचीं स्वर्णसनासीनां वीज्यमानां सुचारमरैः ॥५००॥
सेव्यमानां सखीद्वन्द्वैः सूर्यमानां च याचकैः । रतिभीतिसगराश्रिकां दृष्ट्वेति व्यातवान् हृदि ॥५०१॥ [युग्मम्]

- किं नची किं सुरी किं वा किन्नरी किं सुप्रिया । किं पातालकुमार्येषा समागान्ते पुरेऽधुना ॥५०२॥
 वैदेशिक समायान्त मत्सा दासी तदीयका । नीत्वा मञ्जनगेहान्तः स्नानपीठे न्यवीक्षितत् ॥५०३॥
 कोट्टिकादिभिस्त्वैर्लभेदितो गेदनीपतिः । कस्तूरीमुख्यपानीयैः स्नानं च कारितस्तथा ॥५०४॥
 ३ ततः श्रीविक्रमादित्यः कृत्वा वैदेशिकं वपुः । यावत्तस्यै तदा कोचीसखीभिर्वीक्षितो दृष्टः ॥५०५॥
 भोजनस्थानके नीत्वा दासीं माहादन कुरु । राजा जगौ मया राज्ञौ भोजनं क्रियते नहि ॥५०६॥ उक्तं च-
 ४ “न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं राजानं युधिष्ठिर ! । तपस्विना विशेषेण गृहिणा च विवेकिना ॥५०७॥
 ये राज्ञौ सर्वदाऽऽहारं वर्जयन्ति सुमेधसः । तेषां पक्षोपद्रासस्य फलं मासेन जायते” ॥५०८॥
 ५ इति ज्ञात्वा यया राज्ञौ भोजनं न विधीयते । मर्यादयान् द्विधाऽऽहारं कृतं सति दिवाकरे ॥५०९॥
 ताम्रदूल-चन्दनालेष-शुष्पमकरशोभितः । तथा नीतो महीपालः कोचीकान्दविकान्तिके ॥५१०॥
 नर्तिसं कुरुते यावत्तस्याः सुविनयं दृष्टः । तावत्तयोऽपि नास्ति विनमर्कं दृष्ट्वा राज्ञ ॥५११॥
 ६ ननः पालयतो न्यायमार्गाच्च निरन्तरम् । कुशलं विप्रतेऽन त्वं मिमर्थमागतो वद ॥५१२॥
 ७ यत्तु श्री सुन्दरी देवदमनी शीलशालिनी । विद्यते या प्रिया ते सा समास्ति शुभसमुत्ता ॥५१३॥
 स्वकार्यं सर्वलोकानामिष्टं नान्यस्य कस्यचित् । त्वमप्यगाः स्वकार्यार्थो छेत्तु वा सशयं स्वकम् ॥५१४॥
 यया पत्न्या सा वद्वा भवेद्यो विहितः स्त्रिया । सा रत्नमञ्जरी धन्या सतीरत्नमभूद्वरम् ॥५१५॥

- परं कल्ये कुकर्मोत्थपापरक्षोतिवाहिता । रेमे सार्धं च चौरेण हत्वाऽऽत्मीयं रहः पतिम् ॥५१६॥
रतेनकान्तौ मृतौ ज्ञात्वा पश्चात्तापसमन्विता । निन्दन्ती स्वं कृतं कर्म सा व्यथाद्वह्विवेशनम् ॥५१७॥ यतः—
३ “क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं कुक्कः क्षणं क्षमी । मोहाद्यैः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम्” ॥५१८॥
प्रविशन्त्या तया बह्वौ यदुक्तं भवतः पुरः । पश्यसि त्वं गिरौ वह्निं ज्वलन्तं न पदोस्तले ॥५१९॥
तत्सत्यं गदितं धन्यप्रियया तदिनीतदे । स्वयमेव न मञ्जर्या द्रष्टव्यं चरितं रहः ॥५२०॥ यतः—
४ “शास्त्रं सुनिश्चलधिया परिचिन्तनीय—माराधितोऽपि नृपतिः परिशङ्कनीयः ।
अङ्कस्थिताऽपि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कृतः स्थिरत्वम्” ॥५२१॥
प्राप्यते पारममभोधेः कदाचिच्चारकैरिह । न स्वभावो मुगाक्षीणां लभ्यते कौविदैरिह ॥५२२॥
५ स्त्रीवृत्तवीक्षणे वाञ्छा यद्यस्ति तव साम्प्रतम् । तदाऽस्यां च पेटयां मध्ये तिष्ठ रहः शनैः ॥५२३॥
रवा(का)स—भासौ त्वया नोच्यौ (च्चैः) मनाक् कार्थो नरेभ्यः । यत्रैतीयं तु मञ्जूषा गम्यं तत्र त्वया रहः ॥५२४॥
यदा च त्वां च पेटयाः कर्पयामि वहिः खलु । तदा त्वया महीपाल ! निर्गम्यं वाञ्छता हितम् ॥५२५॥
६ मञ्जूषान्तस्ततो भूयः प्रविष्टो यावता शनैः । तावत्त्रागतो बुद्धिसागरो मन्त्रिशेखरः ॥५२६॥
पञ्चमुद्गधरो देशस्वाक्षी भूपतिवल्लभः । सर्वकर्ता सर्वहर्ता सर्वच्छोदकबन्धकः ॥५२७॥ [शुभम्]
स्वर्णस्थालं पुरस्तस्या मुतवा नत्वा फलाञ्छितम् । पतित्वा पादयोः प्राह बुद्धिसागरमन्त्रिराह् ॥५२८॥

प्रसन्नीभूय मयेव चिन्तातीतफलपदे ! । भोग मदनमञ्जर्या सम कारय मेऽनुता ॥५२९॥

कोची कान्दविका माह लात्तैतां लेखनीं शुभ । ऊर्ध्व चास्या च पेटयाणुपाविश चित्रक्षण ॥५३०॥

३ पेटयाः परितश्चासुं लेखनीं स्फोरयेस्तदा । यथा व्योम्ना(न्ने)हित स्थानं गमिष्यसि न सशयः ॥५३१॥

कोचीभोक्त विधिं कृत्वा मन्त्री पेटोपरिस्थितः । ययौ मदनमञ्जर्याः समीपे व्योममर्त्मना ॥५३२॥

आगत मन्त्रिणं चित्तेहितमैस्य वृषप्रिया । अभ्युत्थायासन् दत्त्वोपवेशाय जगावदः ॥५३३॥

६ बहुभ्यो वासरेभ्यस्त्वमन्त्राणा मन्त्रिशेखर ! । मन्त्री जगौ मया नित्य नागन्तु शक्यते प्रिये ! ॥५३४॥

राइयवक् त्वद्वियोगाद्धि ज्वलित मम विग्रहम् । भोगामृतप्रदानेनोपशामयाशु बल्लभ ! ॥५३५॥

अह तवैकचित्ताऽस्मि दूरस्थाऽपि तवान्तिके । त्वत्सौख्ये सुखिता च स्या त्वहुःखे दुःखिता पुनः ॥५३६॥ यतः--

९ “सो दिवसो अप्पमाणो सो मासो मससेअसारिच्छो । वरिसो विसप्पमाणो घडिआ घडिययसारिच्छा ॥५३७॥

पहरो पहरणसरिसो सा वेला विसवल्लिगहणसमा । सापीअ तुज्ज वियोगे मह जायं एरिस जम्म ॥५३८॥

अज्ज कयत्थो जम्मो अज्ज कयत्थं च जीविअं मज्झ । अज्झ कयत्थो दिवसो सापी तुह संगमेणं मे” ॥५३९॥

१२ मन्त्रिणः कारयामास स्नान मदनमञ्जरी । लक्षकोट्यादिकैः पक्कैस्तैलैस्त्वक्सुखकारकैः ॥५४०॥

रसाढ्यैविविधैर्भोज्यैर्भोजयामास मन्त्रिणम् । तान्बुलादि वितरिष्य सुशय्यास्थानक व्यधात् ॥५४१॥

बहुशृङ्गारमङ्गीभिर्भोगामृतप्रदानतः । प्रीणयामास त राज्ञी कर्णाप्यायकया गिरा ॥५४२॥

- श्रुत्वा भोगान् निशाशेषे राज्ञी प्राहेति मन्त्रिणम् । विभाता रजनी स्वामिन् ! क्षणवच्चावयोरिह ॥५४३॥
ततोऽवग् मन्त्रिराट् स्वौके यास्यामि साम्प्रतं हुतम् । कदाचिदेष्यति क्षमापस्तदा का गतिरावयोः ॥५४४॥
इति मन्त्रीवचः श्रुत्वा राज्ञी प्राहेति तं प्रति । त्वं स्वं चेतोऽत्र मुक्त्वा मे स्वान्तं लात्वा ब्रजाधुना ॥५४५॥
यतोऽहमवला तावकीनस्थिरमनोवलात् । स्थातुं शक्नोमि नो चेच्च मृताऽहं भवता विना ॥५४६॥
आगम्यागम्य भवता त्वरितं त्वरितं निशि । उपशान्त्यो ममाङ्गस्थो विप्रयोगविभावसुः ॥५४७॥
त्वया वाच्यः प्रणामो मे लगित्वा पादयोर्हृदम् । कोचीकन्दुविकायास्तु कर्त्र्याः सुमुखमावयोः ॥५४८॥
श्रीविक्रमस्तदा चित्ते चिन्तयामासिवानिति । अहो मदनमञ्जर्याश्चरितं पापकारकम् ॥५४९॥ उक्तं च—
“न प्रतिष्ठा न सौजन्यं न दानं न च गौरवम् । न च स्वान्यहितं वामाः पश्यन्ति मदन्नान्धलाः ॥५५०॥
निरंकुशा नरे नारी तच्चत् करोत्यसमंजसम् । यत्कुद्धाः सिंहशार्दूला व्याला अपि न कुर्वते ॥५५१॥
दूरतस्ताः परित्याज्याः प्रादुर्भावितदुर्भदाः । विप्रोपतापकारिण्यः करिण्य इव योषितः ॥५५२॥
स कोऽपि स्मर्यतां मन्त्रः स कोऽप्युपास्यतां सुरः । न येन स्त्रीपिशाचे यं ग्रसते शीलजीवितम् ॥५५३॥
संपिण्डयेवाहिदंष्ट्राप्रियमंजिह्वाविषाङ्कुरान् । जगज्जिघांसुना नार्यः कृताः क्रूरेण वेधसा ॥५५४॥
यदि स्थिरा भवेद्विद्युत्तिष्ठन्ति यदि वायवः । दैवाचथापि नारीणां न हि स्थेम मनो भवेत् ॥५५५॥
तदा मन्त्रिभृतां पत्नीं उत्तिष्ठन् हन्तुमञ्जसा । भूपो दध्यौ किमेतौ तु हन्ति पापात्रयो हुतम् ॥५५६॥

अनयोर्हतयोर्लोकापवादो मे भविष्यति । ततो न सर्वथा पाप करोम्येतन्मनागपि ॥५५७॥

ध्यात्वेति दृषतिः स्वीये स्थाने शनैरुपाविशत् । यतो ज्ञाः कुरुते पाप मिमृश्यैव स्वमानसे ॥५५८॥

३ ततो मन्त्री निज कार्यं कृत्वा पेटाऽधिरौहणात् । कोचीकन्दुविनापार्श्वं समागाद् व्योमवर्त्मना ॥५५९॥

पेटा सलेखर्ना दत्त्वा मोक्तवा राज्ञीनति पुनः । कोचीपादौ प्रणम्याथ मन्त्र्यागाद्विजमन्दिरम् ॥५६०॥

कपितो भूपतिः पेटामध्यात्तदा तया पुनः । कोच्याः पादौ प्रणम्याथ प्रोवाच मधुरस्वरम् ॥५६१॥

६ त्वत्प्रसादान्मया ज्ञात राज्ञीदृचमशेषतः । पर खेदोऽस्ति मे चित्ते स्वपत्नीचरितेक्षणत् ॥५६२॥

कोची प्रोवाच भूप ! स्त्रीचरित विषम खलु । नरेणैकेन नो नारी सन्तोष कुरुते क्वचित् ॥५६३॥ यतः-

“निशिष्टसत्त्वेन विभूषिताङ्गी भ्रश्रूयता पञ्चवरैश्च द्रौपदी । वृत्ति परां नैव गता तदानी श्रीभारतोक्त शृणु राजशेखर ॥

९ उक्त च भारते शास्त्रे वाक्यपञ्चकमुत्तमम् । नारदेन यथा पृष्ट दुर्वासहस्रप्रेः पुरः ॥५६५॥

द्रौपदी पञ्चवाक्यानि सत्यानि वदते सदा । अकाले चाभ्रादशोऽय फलैश्च फलते सदा ॥५६६॥

भर्तारवल्लभत्व च पञ्चानमुपरि स्थितिः । नवनवेच्छासयोगः सतीत्व परदर्शनम् ॥५६७॥

१२ रर्पा कष्टतरः कालो जीवाना हेतुवल्लभः । तेन नारद ! नारीणा भर्ता भर्तति वल्लभः ॥५६८॥

पञ्चापि मम रोचन्ते पाण्डवाः स्नादसुन्दराः । तथा वली मनो हन्त पष्टे चेतः प्रजायते ? ॥५६९॥

दृष्ट्वा परान् भार्याभोगेच्छा जायते ध्रुवम् । गावस्तृणभिवारण्ये जिगीषति नव नवम् ॥५७०॥

रहो नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः । तेन नासद् नारीणां सतीत्वशुपजायते ॥५७१॥
सुखं पुरुषं दृष्ट्वा भ्रातरं पितरं सुतम् । योतिः क्लिद्यति नारीणां प्राक्कुम्भ इवाम्भसा ॥५७२॥

३ श्रुतकुलपुरुषाणां रक्षणं को विधत्ते, नृपवनवनितानां रक्षणे कोऽप्युपायः ।
अतिविपुलमतित्वं चेतसः पाण्डुदेवः, कथयत तदशेषं प्राज्ञ वः प्राज्ञकीर्ते (?) ॥५७३॥

श्रुतस्य रक्षा सतताभियोगः कुलस्य रक्षा पुरुषस्य धर्मः । दानं नृपाणां कुसुमं वनानां स्त्रीणां तु रक्षा नाहि जातु जाने ॥

६ स्पर्शोन्द्रियमहाव्यालग्रस्ता नार्यो नरा अपि । किं न हि कुर्वते कान्तमातृपित्रादिवञ्चकम् ॥५७५॥
स्पर्शोन्द्रियविषव्याप्तो देवः श्रीदेवकीश्रुतः । गोपिकागर्दभीप्लुख्यस्त्रीषु किं रमते स्म न ॥५७६॥

ईश्वरोऽपि ब्रह्मदेवः कामेष्टुविषविह्वलः । तपस्विनीं न किं कामं सिषेवे भेदिनीपतिः ॥५७७॥

९ ब्रह्माऽपि कामतीवेषुविद्धो विह्वलयानसः । ब्राह्म्या स्वयुतया सार्धं न किं रमितवान् नृप ! ॥५७८॥
अहल्यां सेवते भस्मेन्द्रो न किं भद्रनविह्वलः । पराशरादयः किं न ग्रस्ताः कामेन तापसाः ॥५७९॥

नारीणां तु विशेषेण कामो नृभ्योऽधिको भवेत् । तेन नार्यः कथं पत्यैरेन तिष्ठन्ति भूयते ! ॥५८०॥ यतः—
“आहारो द्विगुणः स्त्रीणां लज्जा तासां चतुर्गुणा । षड्गुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः” ॥५८१॥

१२ कोचीप्रोक्तं निशब्देति शान्तस्वान्तो नृपो जगौ । यदि स्त्री कामप्रस्तैव कुरुते क्रियते किमु ॥५८२॥
आवर्तः संशयानाम्प्रविनयभयं पत्न्यं साहसनाम्, दोषाणां सान्निधानं कपटशतग्रहं क्षेत्रमपत्ययानाम् ।

अप्राज्ञं यन्महद्भिर्नरवरष्टपभैः सर्वमायामरण्ड, स्त्रीयन्त्र केन लोके विषममृतमय धर्मनाशाय स्रष्टम् ॥५८३॥

तदा हृष्टमना राजा नत्वा कोचीपदाम्बुजम् । आजगाम निजावास विक्रमार्कमहीपतिः ॥५८४॥

३ ततस्तां वृषती राज्ञी मन्त्रीभ्वरसमन्विताम् । विससर्ज निजाद् देशाद् दूरे भवस्थिति स्मरन् ॥५८५॥

इति स्त्रीचरित्रवीक्षणसम्बन्धः ॥

प्राप्यते वारिधेः पार कदाचिद्विदुर्धैर्जनैः । न चेष्टितस्य नारीणा लभ्यते कोविदैः क्वचित् ॥५८६॥

६ श्रीपुरे छाहडो नाम कौटुम्बिकशिशरोमाणिः । परिणीन्ये धरापुर्या पत्नीं रमा धनाङ्गजाम् ॥५८७॥

एकदा छाहडो वर्णवेषो रुचिरयानयुग्म् । अन्यनाथ गेहिन्या धरापुर्या समीयिवान् ॥५८८॥

तत्र भ्रश्रूलसञ्जालिदालिपकवात्रसर्पिणः । मीणयामास सद्गत्या पुत्रीपति स्वपुत्रवत् ॥५८९॥

९ सद्गत्तभूषणैस्तत्र छाहडो मानितो भृशम् । प्रिया लब्ध्वा यदा यातुं सज्जोऽभूत्स्वपुरं प्रति ॥५९०॥

परिधाय तदा चारु वस्त्राभरणसञ्चयम् । निर्यया स्वजनान् मुक्तलपयितुं रमा गृहत् ॥५९१॥

येन सार्धं सदा भोगान् भुङ्क्ते तत्र पुरे रमा । स जनो मिलितो मार्गे प्राहेति तां प्रिया प्रति ॥५९२॥

१२ त्व तु यास्यासि कान्तेन सार्धं भ्रसुरसन्निहि । आवयोरेकदा वार्तालापादि स्यात्तदा वरम् ॥५९३॥

रमा प्राह यदीच्छा ते वार्ता कर्तुं भया सह । तदाऽहं पूरयिष्यामि सद्यस्तव मनोरथम् ॥५९४॥

जनो जगो कथ वाञ्छा मे त्वया पूरयिष्यते । रमाऽवगं यदि तेऽस्तीच्छा विद्यते मिलितुं मम ॥५९५॥

स्त्रीचरित्र-
विषये छाहड
पत्नी कथा॥

- तदा भिन्नयुतोऽज्ञायास्व स्यन्दनमद्भुतम् । गच्छ गव्यूतमेकं त्वमस्मद्गगनवत्पनि ॥५९६॥
- तत्र तुङ्गशुटीं कृत्वा स्थापयित्वैकतो रथम् । भिन्नं तुङ्गशुटीपार्श्वे स्थापय त्वं सुयुक्तितः ॥५९७॥
- ३ त्वं तिष्ठैर्मध्यतस्तस्याः प्रोक्तवति सुहृदः पुरः । तदेत्य छाहडस्तत्र भिन्नान्ते मध्यति ध्रुवम् ॥५९८॥
- कस्मादत्र स्थितस्त्वं तु तदा सुहृद् वदिष्यति । प्रसूतिसमयोऽकस्मात्पत्न्या ममभक्त्यधि ॥५९९॥
- तेनाधुना भृशं शूलमगच्छद्विद्यते खलु । अहं तु प्रक्रियां तस्य न जानेऽस्यां ततोऽत्र हि ॥६००॥
- ६ इत्यादि शिक्षयित्वा तं रमा स्वजनसङ्घसु । चिरं भ्रान्त्वा पितुर्गोहं समागान्मुदितशया ॥६०१॥
- उपावेश्य मियां तस्मिन् स्यन्दने छाहडस्तदा । प्रणम्य भ्रसुरं भ्रश्रूं चचाल स्वपुरं प्रति ॥६०२॥
- मार्गे तुङ्गशुटीं दृष्ट्वा छाहडो मुग्धधीर्जगौ । कथमत्र स्थितोऽरण्ये छोटयित्वा रथं वद ॥६०३॥
- ९ स प्राहेह मियाया मे शूलं मसूतिकालजंम् । अगच्छद्विद्यते तेन स्थितोऽहमत्र सापन्नतम् ॥६०४॥
- स्त्रियं विना स्त्रियास्तादृक् शूलं स्फेदयते न हि । ततोऽवक् छाहडः पत्नीं गच्छात्र योषिताऽनितके ॥६०५॥
- तस्याः शूलं त्वकं सद्यः स्फेदयान्नमर्दनात् । रमा प्राहाधुना मार्गे न स्थितिः शोभनाऽऽवयोः ॥६०६॥
- १२ छाहडोऽवक् कथं मार्गे वनितां शूलपीडिताम् । वियुच्य गम्यते स्वीयग्रामे जल्प प्रियोत्तमे ! ॥६०७॥
- तत उत्तीर्य शकटात् तुङ्गशुट्यन्तरे रयात् । रमा ययौ स्त्रियास्तस्याः पार्श्वे मायानिकेतनम् ॥६०८॥
- तस्याश्च पूरयित्वाऽऽशां पूर्वोक्तां सुखदानतः । उत्स्थलं कञ्चुकं शीघ्रं परिधत्ते रस सा तदा ॥६०९॥

- तुङ्गशुटया वहि. सयां निर्गता पूरिताशया । एतय प्रियानितके वामे भागे सये जपाभिधत् ॥६१०॥ [तदा पत्न्युः पुरः-
छाहदोञ्चस् फय पत्ति । फञ्चुनस्त्वन्यथाऽजनि । शरी म्लाना कय ह्येषा शरीर चेदश फयम् ॥६११॥ तयोक्तमिति
३ अणत्तुली परिहरीश्र फावली सादी सल भरिआइ । हु तउ पूछउ माणमिये । ए नयणा काइ मिलई” ॥६१२॥
तया वनितयेदानीमपत्य जनितं किमु । वैदग्ध्यगविता साऽह रमेति रमणाग्रतः ॥६१३॥
“छाहट छइत्ता ते भला जेह नामिइ छइल्ल । रन्नि सिउ आवइ दीकरा खेडितउं मूढ वइल्ल” ॥६१४॥
६ ततो मत्ता प्रियादृच तादृग्जल्पनतः स च । अभिधास करन् पत्न्याः स्वकीयपुरमाणमत ॥६१५॥
श्रुतधोत्सिद्धपुरुषात् सम्भाष्यामृतकुम्भिराप् । वहिर्याति प्रिया दग्ध्वा वद्भ्या पोद्लके रजः ॥६१६॥
आगतः स्वपुहं कृत्वा जीमन्तो मुयया स च । कारयापास गेहस्य क्रार्याणि छाहडस्तदा ॥६१७॥
९ गयातीर्थे गमिष्यामि यागार्थं पत्ति ! साम्प्रतद् । पणमासान्ते समेष्ट्यामि त्वया स्थेय समाधिना ॥६१८॥
चचयेति छाहडां पर्णा कृत्वा तन्नस्म पोद्ले । सुधाकुम्भिरुपा युक्ता मययौ निषमे वने ॥६१९॥
महद्वटस्य शालाया विवरे पोद्ल तफम् । छन्न न्यस्य ययौ यात्राकृते स दीपपर्वाणि ॥६२०॥
१२ इतस्तन छागोपाश्रस्तस्य छायाभाधिरस्थितः । शालायाः शुक्लपत्राणि दृष्ट्वा तत्राययौ स च ॥६२१॥
रसापोद्लक दृष्टोत्तार्याय धरणीतले । तम्य छोटयतो रक्षा मध्येऽमृतचञ्चैकिका ॥६२२॥
पविता यावता वानत्सङ्गद्वारा पुरोक्षणा । वभूव भस्म चालोवय छागपद्माकितोऽजनि ॥६२३॥

- विभ्यन्नयति यावत्स तावत्साऽऽवष्ट बालिका । अत्रागच्छ कुरुष्व त्वं मां प्रियां भोगदानतः ॥६२४॥
ततः पश्चात्समागत्य छगीपोऽवग्नं मृगेषणे ! । काऽत्र त्वं हेतुना केन संजातैर्विधा वद ॥६२५॥
३ रमाऽवग्नं मे प्रियो भस्म कृत्वाऽन्नैवं विष्टुच्य भाव् । यात्रार्थं छाहडो यातो दीपपर्वदिने भुवम् ॥६२६॥
षण्मासान्ते विधायाशु यात्रां स च सपेभ्यति । तेन तावन्मया सार्धं त्वं तिष्ठ पतिवद् भुवम् ॥६२७॥
ततो हृष्टश्छगीपालः कारयन् स्वयमृहक्रियाम् । तां ह्रियं तस्थियान् स्वेच्छं स च छाहडवत् सदा ॥६२८॥
४ पृष्ट्वा छगीपतिं दीपोत्सवं वसन्त गतांश्च सा । जगौ कल्येऽथ वा कान्तो ममात्रैष्यति सत्वरम् ॥६२९॥
तेन मां भस्म कृत्वाऽथ पूर्ववद् वदपादये । भुक्त्वा गच्छ निजे स्थाने प्रीतिं च मायि मा भुवः ॥६३०॥
छगीपो भस्म तां कृत्वा वद्ध्वा पोह्लके ददाम् । पूर्ववद्दशाखायाः कोटरेऽमुचदञ्जसा ॥६३१॥
५ ततः स्वस्थानके तस्याश्चरित्रं स्वहृदि स्मरन् । छगीपालश्छगीश्चैव चारयामास कानने ॥६३२॥
इतः स छाहडो यात्रां कृत्वा तत्रैत्य पादये । उत्तार्य भस्म तां चक्रे जीवन्तीं सुधया श्रिया ॥६३३॥
तस्या देहेऽध्वरे चापि गन्धं छागादिसम्भवम् । मत्वा दध्यौ स किं नारी भुवतैषा छागपेन तु ॥६३४॥
६ विमृश्येति हृदि स्थाने तत्र भुक्त्वा वनान्तरे । छाहडोऽथ छगीपालमेकं भ्रमन् ददर्श च ॥६३५॥
पमच्छ छगीपालं कस्त्वं किमर्थमागतः । छगीपोऽवग्नं भ्रमन् यावद्विपिनेऽन्नाहमागमम् ॥६३६॥
तावदेकाऽवलाऽकस्माद्दृष्टसमीपतः । दृष्टा मया ततो भीतो नष्ट्वा लज्जामं द्रुतम् ॥६३७॥

- छगीपालो जगौ नारी भुवनेका मयका पनम् । भस्म कृत्वाऽथ शालाया वटस्य सुमुचे मया ॥६३८॥
 मात्वाऽथ छाहदः पत्नीचरित विषमं खलु । मियान्तिके समागत्य प्राहेति मर्मगर्भितम् ॥६३९॥
 ३ मई गई पलाइणी छापरि छरपण । छाहड भणइ ते दाढ नर जे रचा तीअणुणेण' ॥६४०॥
 रमाऽऽचष्ट फथ फान्त ! भवतेवं मजल्यते । अहं तु त्वद्वहणे रक्ता तिष्ठामि प्रतिवासरम् ॥६४१॥
 छाहडोडवग् मया शाला रता त्वं नृप भूरिष्टु । वदस्येवं कथं फान्ते ! ममाग्रे कूटमत्र तु ॥६४२॥
 ६ जट्यन्तीमिति तां पत्नीं सुपत्वा वैराग्यवासितः । मद्यज्यां तापसीं प्राप तापसस्यान्तिके स च ॥६४३॥
 छाहडो निरतिचार तापसम्रतमादरात् । पालयित्वा ययौ स्वर्गं जीवितव्यस्ये क्रमात् ॥६४४॥
 ९ सेवमाना कुमारी तु रमा शीलविलगटनात् । मृत्वा प्रान्ते ययौ भ्रष्टे भूयिष्ठुःखदायके ॥६४५॥
 एता कथा युयोपान्ते निशम्य विक्रमार्पमा । ददौ कोटिमितं द्रव्यं भाण्डगारिकपार्श्वतः ॥६४६॥
 इति वदन्त्यत्वे कुशीलिनीक्षीविषये छाहडभार्यासम्बन्धः, विक्रमार्कभूषसम्बन्धश्च ॥
 एकदा विप्रमादित्यो यावत्सप्तदि तस्मिन् । तावत्कश्चिन्नरोऽभ्येत्य मोवाचेति प्रगल्भवाग् ॥६४७॥
 १२ लोहाभिधे पुरे लोकाः सर्वे धूर्तधुरन्धराः । वसन्तो वञ्चयन्त्येव युवानपि जटानपि ॥६४८॥
 भुत्वेति विक्रमादित्यो दान दत्त्वा ययोचितम् । तस्मै तां नगरीं द्रष्टुमुत्सुकोऽजनि सत्वरम् ॥६४९॥
 ततस्तां नगरीं द्रष्टु भट्टमानं धुरि भुवम् । पूर्वस्या दिशि भूपालः मजिधाय शुभेऽहनि ॥६५०॥

विक्रमस्य
 धूर्तजनवी-
 श्णाप लोह
 पुरं प्रति ग-
 नमन् ।
 ॥ २५३ ॥

- स्वयं स्मृतनमस्कारो विक्रमार्कमहीधवः । अचालीदुचराभायां द्रष्टुं तां नगरीं क्रमात् ॥६५१॥ यतः—
“सीअह सउण न चंदवल न वि जोइ धणरिद्धि । एकलल लविवहिं भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि” ॥
- ३ राजा चलन्वने कुण्डद्वयं शीतोष्णवारिभृत् । दृष्ट्वा यावत्स्थितस्तावत्कपियूथं समागमत् ॥६५३॥
कुण्डे शीतजले स्नात्वा भूत्वा विमलविग्रहाः । दुक्कलान्यनितकाइ दृक्षात्कोटरत्पललुर्नराः ॥६५४॥
परिधाय दुक्कलानि नरास्ते कुसुमैर्वरैः । तत्रस्थार्हद्ग्रहोपान्ते जिनेन्द्रमार्चयन् मुदा ॥६५५॥
- ६ स्तुत्वा स्तौत्रैर्जिनेन्द्रं ते ध्यात्वा नत्वा पुनः पुनः । चिक्षिपुः पापसङ्ख्यातमार्जयन् पुण्यमूर्जितम् ॥६५६॥ यतः—
“एकमपि येन कुसुमं भगवत्पुण्यज्यते सवहुमानम् । तस्य नरामरशिवसुखफलानि करपण्डवस्थानि” ॥६५७॥
तत उष्णपयःपूर्णं कुण्डे स्नात्वा नराः द्रुतम् । वानरीभूय सर्वज्ञं नत्वा स्वं स्थानकं जग्मुः ॥६५८॥
९ चमस्कृतो नृपः पार्श्वे जिनमभ्यर्च्य स्तुभिः । स्तुत्वाऽपश्यत् चलत् चौरपञ्चकं वादतत्परम् ॥६५९॥
राजा जगौ कथं वादं यूयं कुर्विध्वमीदृशम् । विवादेन तु लभ्यन्ते दृपदो न हि भोदकाः ॥६६०॥ यतः—
“वैरं वैश्वानरो व्याधिर्वादव्यसनलक्षणाः । महानर्थाय जायन्ते वकाराः पञ्च वर्धिताः” ॥६६१॥
- १२ चौरा जगुर्वने योगिपार्श्वं वस्तुचतुष्टयम् । अपूर्वं दृष्टमस्माभिस्ततो न सुमनोऽभवत् ॥६६२॥ तथाहि—
“खादिकालिखितसत्पार्श्वः सजीवो जायते क्षणात् । तोत्रेण ताडितो व्योम्नि चलत्येव समीरवत् ॥६६३॥
विक्रीतो लभते द्रव्यं लक्षमेकं तुरङ्गमः । खट्वा स्पृष्टा सती व्योम्नि याति दीव्यप्रभावतः ॥६६४॥

एकादशः
सर्गः ।

विक्रमस्य
धूर्तजनवी-
क्षणाय लोह-
पुरं प्रति ग-
मनम् ।
॥ २५४ ॥

- प्रातः कन्या हता दत्ते दीनारशतपञ्चकम् । स्याली धृताऽग्रतो भोज्य पुभ्यो दत्ते मनोहितम् ॥ ६६५ ॥
 वस्तुचतुष्टय वर्यं दृष्ट्वा नश्चलितं मनः । लोभः किं नरं नारी कारयत्यशुभं न हि ॥ ६६६ ॥
 शरीरं श्लथते नाशा रूप याति न पापधीः । जरा स्फुरति न ज्ञान धिग् स्वरूपं शरीरिणः ॥ ६६७ ॥
 राजाऽच्चष्टार्प्यता वस्तुचतुष्कं मल्लभेव भोः । ततो विचार्य युष्मभ्य दास्ये कृत्यानुसारतः ॥ ६६८ ॥
 वस्तुचतुष्टय तेभ्यः प्राप्य भूमिपतिर्जगौ । युष्माभिर्योगिहृन्नाकृतं पापं फलिष्यति ॥ ६६९ ॥
 प्रोवत्वेति नृपतिः सद्द्वाऽऽदृतो गगनवर्त्तिनि । ययौ लोहपुरे ऋद्ध्या स्वर्गपुर्या मनोहरे ॥ ६७० ॥
 तत्रैक नैगमं मित्रं कृत्वा स्याली न (ली च) खट्विकाम् । दत्त्वा तस्मै ययौ भूयः पुरीचरित्रमीक्षितुम् ॥ ६७१ ॥
 तत्र कामलतापार्श्वे स एकवासरं नरः । तिष्ठेद्यो ददते लक्षमितं द्रव्य सुभक्तितः ॥ ६७२ ॥
 कृत्वा खट्विकया ताड्यं विक्रीय द्रविणेन तु । वेदयायाः सद्ने तस्यौ विक्रमादित्यभूमिभृग् ॥ ६७३ ॥
 कन्यातः प्राप्य दीनारान् सद्यः पञ्चशती प्रगे । वर्यवेपथरो दान दत्तेऽर्थिभ्यो नृपो बहू ॥ ६७४ ॥
 ज्ञात्वाऽङ्का खट्विका-कन्ये तार्क्षद्रविणदायके । छलाज्जग्राह छन्न सा विक्रमार्कतमीपतः ॥ ६७५ ॥
 १२ धनाभावात् पुरीनार्या तथा गच्छन् दृपस्तदा । निषिद्धः खिन्नचेतस्को ध्यातवानिति चेवसि ॥ ६७६ ॥
 यादृशा गणिताः शास्त्रमध्ये वर्ण्यन्त एव तु । तादृशाः सामप्रत ज्ञाताः कूटछद्मपरा मया ॥ ६७७ ॥
 इतस्तत्रागतो भट्टो जज्ञौ भूषणसोद्विगम् । शीतोष्णजलकुण्डादि वेदयकृतछलान्तिकम् ॥ ६७८ ॥

- विचार्य भूप-भट्टाभ्यां शीतोष्णजलकुण्डयोः । नीरद्वयं समानीय भूपोऽगाद् गणिकाख्ये ॥६७९॥
कुर्वत्याः सवनं पण्याङ्गनाया भूपती रहः । उष्णाम्बुक्षेपतः कामलतिकां वानरीं व्यधात् ॥६८०॥
३ तनयां वानरीभूतां दृष्ट्वाऽस्का हृदयं दृढम् । कुट्टयन्ती जनान् भूरीन् रोदयामास सकृपम् ॥६८१॥
वैद्यान् ज्योतिषिकान् विप्रान् मन्त्रतन्त्रादिकोविदान् । ज्ञात्वा दत्त्वा धनं पुत्रीं सज्जीकर्तुं प्रयच्छ(स्य)ति ॥६८२॥
इतः श्रीविक्रमादित्यं योगिवेषमनोहरम् । कारयित्वा वने मुक्त्वा भट्टोऽगाद् गणिकान्तिके ॥६८३॥
६ अक्काऽवग् मे सुता कस्माद्धानरी समजायत । तेनाहकं ध्रिये प्राणत्यागाद्वैदेहिकोत्तम ! ॥६८४॥
वेश्याऽवग् यः सुतां मामकीनां सज्जां करिष्यति । तदा तस्मै प्रदास्यामि मुखेन मार्गितं धनम् ॥६८५॥
भट्टोऽवक् क्रियते पुण्यं यादृक् पापं शरीरिभिः । आसद्यते फलं तादृक् परत्राष्ट्रज निश्चितम् ॥६८६॥
९ ततो भट्टो जगावेको योग्युद्याने मयोक्षितः । स वेत्ति सकलां विद्यां नूनार्यादिककारकात् ॥६८७॥
वेश्याऽवग् योगिनं तं मे यदि त्वं दर्शयिष्यसि । तदा तुभ्यं धनं भूरि दास्येऽहं जीविकाकृते ॥६८८॥
ततो भट्टो वने गत्वा योगिनं विष्टरस्थितम् । दर्शयामास वेश्यायै ततोऽस्का प्रणनाम तम् ॥६८९॥
१२ अथावग् सकृपं वेश्या योगिनं ध्यानगं प्रति । जगद्वन्द्य कृपागार परोपकृतिकारक ॥६९०॥
प्रसद्य योगिराट् ! पुत्रीं सज्जां कुरु मम भ्रुवम् । तुभ्यं मुखोदितं दास्ये तव च स्याद् द्रुपं बहु ॥६९१॥
नाटयित्वा क्षणं ध्यानं धूनयित्वा क्षणं शिरः । योग्यवग् वञ्चितो ह्येकः पुमान् वैदेहिकस्त्वया ॥६९२॥

तेन पापेन ते पुत्री वानर्यजनि साम्प्रतम् । हत पाप लगत्येवमुत्राप्यथ परत्र च ॥६९३॥

यदि त्व खटिकाकन्ये हृते वैदेशिकस्य ये । ते ममाग्रयोः पुरो मुञ्चोपदादभ्यात्पणाङ्गने । ॥६९४॥

३ तदाऽन ते सुता सज्जा कुर्वेऽर्के मन्त्रयोगतः । अथ त्वं कथितं मे न करिष्यसि तदा मृता ॥६९५॥

ततोऽक्रया भयात् खट्यादिकं सर्वं सुयोगिने । त्रितीर्य जगदे पुत्रीं सज्जा कुरु मम द्रुतम् ॥६९६॥

शीतान्धुस्नानपानीये क्षिप्ते मन्त्रपुरःसरम् । योगिना कारिता स्नान वानरी सा शुभेऽहनि ॥६९७॥

६ क्षणात्तदाऽभवन्नारी वानरीत्वं विहाय च । योगी जगौ त्वया नैकौ वञ्चनीयो नरः क्वचित् ॥६९८॥

अनायय (व्य) भोज्यमप्राज्य विमयोगः प्रियैस्सह । अप्रियैः सम्प्रयोगश्च सर्वं पापविजृम्भितम् ॥६९९॥

परस्य वञ्चन वेदया निषिध्य मेदिनीपतिः । भट्टमात्रयुतोऽचालीदवन्ती नगरी प्रति ॥७००॥

९ उपकार वितन्वानो लोकेभ्यो विक्रमार्थमा । पृथक् पृथग् ददौ वस्तुचतुर्कं हेलया भुक्त्वा ॥७०१॥

एव श्रीविक्रमादित्यः कृत्वापकृतिमादरात् । आययौ स्वपुरे स्वर्गपुरीसहोदरे क्रमात् ॥७०२॥

एकदा विक्रमादित्यो मन्दिराहं पुरे ययौ । तत्र श्रीदस्य तनयो मृतः क्षिप्तश्चितान्तरे ॥७०३॥

१२ यावद्द्विं ददत्येव श्रेष्ठी तावत्स नन्दनः । मृतेऽपि दिव्यभावेन समेति श्रेष्ठिनो मृहे ॥७०४॥

द्वितीयेऽपि दिने क्षिप्तश्चिताया स सुतः पुनः । श्रेष्ठिनः सद्नेऽप्यागादेवं जातं दिनाष्टकम् ॥७०५॥

ततो विभ्यत् स च श्रेष्ठी सूनोः स्वत्पमाग्रहात् । जगाद वृषतेः पार्श्वे स्वपुर्योः शुभहेतवे ॥७०६॥

- ततः शवस्य वृत्तान्तं पृष्ट्वा गणकपार्श्वतः । भाव्यश्रेयः क्रमाद्राजा श्रेष्ठी च जज्ञतुस्तदा ॥७०७॥
ततो भूपेन पटहोऽवादीत्यनुगपार्श्वतः । यः कश्चिद्वहते देहं शवस्यास्याग्निदानतः ॥७०८॥
तस्मै कोटिमितं द्रव्यं दास्येऽहं बहुमानतः । श्रुत्वेति पटहं वाद्यमानं परस्पर्शं विक्रमः ॥७०९॥
ततो भूपतिमापृच्छय लत्वा शवं स विक्रमः । निशायां प्रथमे यामे श्मशाने समुपागमत् ॥७१०॥
यावदत्र स्थितस्तावद् भूपः स्त्रीखदितं भृशम् । श्रुत्वा गत्वा च पप्रच्छ भो नारि ! रूढते किमु ॥७११॥
नारी जगौ पतिर्मेऽद्य नृपभृत्यैर्विनागसा । शूलायां रोपितो जीवन्निव्यते साम्प्रतं स च ॥७१२॥
आनीतं भोजनं दातुं मया पत्युरिहाधुना । उच्चत्वाच्च हि शक्येत तेन रोदिमि भूरिञ्चः ॥७१३॥
ततो भूपो जगौ मेऽसे चाटित्वा भोजनं त्वकम् । देहि पत्ये यथा स्वस्थः पतिस्ते स्वर्गभाग भवेत् ॥७१४॥
भूयस्यांसे ततो दत्त्वा क्रमौ क्रविक्रया च सा । छेदं छेदं तनुं पत्युर्मांसमत्ति निजेच्छया ॥७१५॥
स्कन्धस्योर्ध्वं पतद्रक्तमम्बुभ्रान्त्याऽवगम्य तु । दग्धौ भूपोऽगमन्मेघो वर्षितुं साम्प्रतं किमु ॥७१६॥
अकृत्यं तादृशं पापं कुर्वाणां तां नितिविनीम् । दृष्ट्वा भूमीपतिर्बाढं हृक्कयामास निर्दयम् ॥७१७॥
१२ अशक्ता छलितुं भूपं सद्यो नारी तिस्रोदधे । ततो भूपो ययौ यामे द्वितीयेऽन्यत्र कानने ॥७१८॥
मुक्त्वा पार्श्वं शवं यावत्सुप्तो भूमीपतिः सुखम् । तावच्छव्युतं क्षमापं रक्षोऽनैषीद्वनन्तरे ॥७१९॥
तस्मिन् कटाहिकां स्फारां मध्ये ज्वलद्वनंजयाम् । कृत्वाऽऽनीय नरान् बाढं चिक्षिपू राक्षसा बहून् ॥७२०॥

- भूय लेप्तुं यदा चक्रुश्चम राक्षसाधमाः । तावत् धीविक्रमादित्यो हन्तु तावुत्थितो द्रुतम् ॥७२१॥
 हतास्त ॥ महीशेन राक्षसा यष्टि-मुष्टिभिः । यथाऽभ्येत्य नृपोपान्ते जगुर्धृत्या वयं तव ॥७२२॥
- ३ राक्षसास्तान् दृष्ट जीवदयामूल नरेभ्यः । ग्राहयित्वाऽगमयामे वृदीये वाणिकान्तिके ॥७२३॥
 तत्रस्थो नृपतिर्नारीं स्वदीर्घां करुणस्वरम् । श्रुत्वा दूरे च तत्रेत्य माह किं नारि ! रोदिति ॥७२४॥
 नारी जगामह भीमभूषणवती मनोरमा । हताऽष्टवक्ष्येन द्रुष्टेन मच्छीलं छेजुमद्य तु ॥७२५॥
- ४ अथ को दृश्यते नैव नरोऽत्र जगतीतले । मोचयत्यथमातुण्यजनान्मां यो जगद्धितः ॥७२६॥
 राक्षोक्त विद्यते कुत्र सोऽद्याह्युल्लासः प्रयोगतः । कौणपो दर्शितो नार्या स्थितो दूरवने सदा ॥७२७॥
 ततस्ता रसितु नारीं साहसी निरुभार्पमा । युद्धव्यतिकरेणात्र जघान राक्षसं तप्तम् ॥७२८॥
- ५ चतुर्थे महरे राजा जर्गा शव मति स्फुटम् । शवोत्तिष्ठ कुरुष्व त्वं धूतं सार्व मयाऽधुना ॥७२९॥
 शयः माह नर ! त्व भो यत्र न हाराधिप्यसि । तदा तव शिरः सद्यो ग्राहीष्येऽभ्युज्जनालवत् ॥७३०॥
 राजाऽऽवष्ट यदि त्व भो ! हाराधिप्यसि साम्प्रतम् । तदा त्वया चितामथ्ये ज्वलितव्य वृणौषवत् ॥७३१॥
- ६ शनैर्न रममाणेन दारित भूषणार्चतः । ततश्चित्तन्तरे भस्मीकृतं स्वं तेन सत्वरम् ॥७३२॥
 ततः ॥ इह पुरे गत्वा शवसन्धन्वमादितः । विक्रमाङ्गो नृपोपान्ते ततो द्रुष्टो नृपोऽभवत् ॥७३३॥
 भूपालः श्रेष्ठिनः पार्श्वालज्वा पूर्वोदित धनम् । याचकेभ्यो ददौ सद्यो विक्रमः पार्थभूषवत् ॥७३४॥

एकदा विक्रमादित्यो विलोकयन् महीतलम् । स्त्रीराज्ये जनिमवान् सन्ति यत्रातिशचिराः स्त्रियः ॥७३५॥
शंखिनी-पद्मिनी शुल्बया नार्यो भीतिरतिप्रभाः । भोगाय प्रार्थयन्ति स्म हावभावविधानतः ॥७३६॥

३ राजा जगौ न हि प्राणात्पयेऽप्यहं कदाचन । परिणीतां प्रियां भुक्त्वा नेच्छामि वनितां पराम् ॥७३७॥ यतः-

“अलसो होइ अकज्जे पाणिवहे पंगुलो सया होइ । परतचीसु अ वहिरो जक्खंथो परकलत्तेसु” ॥७३८॥

सुशीलं विक्रमादित्यं मन्वाना योषितस्तदा । माहात्म्ययुक्तरत्नानि ददुर्चतुर्दश भुवम् ॥७३९॥

६ स्यादेकेनानलस्तम्भ एकेन जायते रमा । एकेन प्राप्यते नीरमेकेन वाहनं पुनः ॥७४०॥

एकेन खड्गघातो न लगात्यङ्गे मन्नागपि । एकेन वरागा नार्यो नरा भूषा भवन्ति च ॥७४१॥

वर्या रसवतीं दत्ते रत्नमेकं तु याचितम् । एकेन वर्धते सर्वं कुटुम्बं धनसञ्चयम् ॥७४२॥

९ उत्तीर्यतेऽब्धिरेकेन विद्यैकेन वरा भवंत् । एकेन वरागा भूतादयः स्युर्न ललन्ति च ॥७४३॥

दशत्येकेन नो सर्प एकेन शिविरं भवेत् । एकेन गमयते व्योममार्गेषु सातपूर्वकम् ॥७४४॥

रत्नान्येतानि भूषाणो लब्ध्वा चलन् पुरं प्रति । ददौ पृथक् पृथग् मार्गे याचकेभ्यो मुदा क्रमात् ॥७४५॥

१२ औदार्यं स्त्रीराज्यगमनसम्बन्धः ॥

स्वोपाजितश्रियं सप्तक्षेत्रेषु विक्रमार्थमा । व्ययन् शश्वन्निजं जन्म सफलीकुरुते स्म सः ॥७४६॥

शत-सहस्र-लक्षेभ्यो बुद्धिः कोटिमतिस्तथा । एतेऽभूवन् भटा अङ्गरक्षका विक्रमोऽप्यगोः ॥७४७॥

एकादशः
सर्गः

विक्रमस्य
स्त्रीराज्ये
गमनम् ।

॥ २६० ॥
विक्रमस्य
शतमत्यादि
भटानां सं-
वन्धः ।

यामे यामे निशीथिन्यामेनैकः सेवकः क्रमात् । अन्नरक्षा व्यवायन्तादिक्रमाङ्कस्य सन्ततम् ॥७४८॥ यतः—
“हीनमतिः पुरो याति निशि जागर्ति चादुमान् । द्वारे लिप्यति शूरात्मा खट्वाणाणिश्च सेवकः” ॥७४९॥

३ अन्यद्युर्विक्रमादित्यः सुप्तो रात्रौ पुराद् वहिः । रुद्ध्वा द्वियमाकर्ण्य जगौ शतमर्तिं प्रति ॥७५०॥

शतमते ! वहिः पुर्यां व्रज रोदनकारणम् । पृष्ट्वा द्वियं समागच्छेत्सुके शतमर्तिर्जगौ ॥७५१॥

स्वामिब्रूयति ते निद्रा भूरिशः सन्ति वैरिणः । तेन गन्तु मनो नैव दत्ते मम मनगपि ॥७५२॥ यतः—

४ “जेण कुल आयच्च तं पुरिसं आचरेण रक्खहेह । न हु तुभ्वंमि विण्हे अस्या साहारया हुंति” ॥७५३॥

राज्यं कुर्वति भूपाले शिष्टे धर्मपरायणे । जायन्ते निखिला लोकाः सुखिनो निर्जरा इव ॥७५४॥

राजा प्राह व्रज स्वस्थः जागरिष्याम्यहं पुनः । त्व चादेशममुं कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः ॥७५५॥ यतः—

५ “उद्यमे नास्ति दारिद्र्य पठने नास्ति मूर्खता । मौनेन कलहो नास्ति नास्ति जागरतो भयम्” ॥७५६॥

गते शतमतौ शूरे पत्राणि भक्षयन् क्षणम् । नीत्वा पत्न्या समं राजा तत्र सुष्याप निर्भरम् ॥७५७॥

माप्यादेश शतधिया गत्वा स्त्रीसन्निधौ द्रुतम् । रोदने कारणं पृष्ट्वा जगवेवं नितम्बिनी ॥७५८॥

६ भारपट्टादयः कृष्णसर्प उर्चीर्य वेगतः । भूपाल प्रहरस्यान्ते सद्यः सम्पति दद्म्यति ॥७५९॥

अवन्तीभूयते राज्यपद्माधिष्ठायिका सुरी । उत्पन्नमानविघ्नौघं भिनदयहं सदा द्रुतम् ॥७६०॥

भेत्तु विघ्नोच्चयं नैव शक्काऽस्मि साम्प्रतं मनाम् । तेनात्र रघते धीर वीर वीर मया स्फुटम् ॥७६१॥

- शतबुद्धिर्जगौ स्वस्थीभव सम्प्रति देवते ! । सर्व समीहितं तावकीनं च करवाण्यहम् ॥७६२॥
एवमाश्वास्य तां युक्त्या शतधीस्त्वारितं तदा । पश्चादेत्य नृपं सुप्तं दृष्ट्वा दध्याविदं हृदि ॥७६३॥
अवसरोऽधुना नास्ति गन्तुं भूयान्तिके मम । यान्ति यत्न्यः क्षणात्सर्पः समेज्यति न संशयः ॥७६४॥
इत्यादि भूरिशः कल्पान् शतबुद्धौ वितन्वति । आगाह भूयोपरि श्यामवर्णाहिर्भारपट्टके ॥७६५॥
तमायान्तमहि वीक्ष्योत्थाय शतमतिस्तदा । द्विधा त्रिधा विधायानु रहश्चिक्षेप भार्जनं ॥७६६॥
पतितं गरलविन्दुं वीक्ष्य राज्ञ्या हृदि स्फुटम् । विद्रोच्छित्यै शतमतिरपासार्णोच्छनैस्तदा ॥७६७॥
राज्ञीहृदि स्थितं हस्तं शतबुद्धेस्तदा नृपः । जागरितो निरीक्ष्याथारुप्रकोपं शतबुद्धये ॥७६८॥
दध्या भूयोऽधुना किं हन्मीमं सेवकं हुतम् । पुनर्ध्यातं महीशेन कथं हन्मि स्वयं स्फुटम् ॥७६९॥
विद्यतेऽस्य मनः क्रूरं सेवकस्य दुरात्मनः । तेनान्यसेवकश्चायान्मारयिष्याम्यहं रहः ॥७७०॥ यतः—“षट्कर्णो” ॥
शतबुद्धिं हुतं हन्तुकामोऽपि नृपपुङ्गवः । गोपयित्वाऽऽकृतिं स्वीयां विससर्ज गृहं मति ॥७७१॥
शतबुद्धिर्गृहे गत्वा हृष्ट आकार्यं गायनात् । नृपशान्त्यै ददद् दानं मण्डयाभास नाटकम् ॥७७२॥
१२ द्वितीयमहरे पत्नीं विसर्ज्य नृपपुङ्गवः । सहस्रबुद्धिमाकार्यं जगौ शतमतिं जहि ॥७७३॥
श्रुत्वा सहस्रधीरेतज्जागद नृपतेः पुरः । स्वाभिनेष्यति ते निद्रा कदाचित्सम्प्रतं भुवम् ॥७७४॥
पूर्वापराधिताः सन्ति भूरिशो विद्विषस्तव । तेन गन्तुं मनो नैव दत्ते मम मनगपि ॥७७५॥

एकादशः
सर्गः ।

विक्रमस्य
शतमत्यानि
भटानां सं-
वन्धः ।
॥ २६२ ॥

राजा माह ब्रज स्वस्यो जागरिष्याम्यह स्फुटम् । त्व चादेशमिप कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः” ॥७७६॥ यतः—
 “उद्यमे नास्ति दारिद्र्यं जपतो नेति पातकम् । मेघघट्टो न दुर्भिक्षं नास्ति जागरतो भयम्” ॥७७७॥

३ सहस्रधीर्द्रिषादेशं प्राप्य चिन्तातुरो द्रुतम् । ययौ शतमतेः पार्श्वे नृत्य कारयतस्तदा ॥७७८॥

हृष्टं शतमतिं दानपरं वीक्ष्य सहस्रधीः । दद्यावस्य न कोऽप्यस्य पराधो विस्मितास्यतः ॥७७९॥ यतः—

“विपदि परेषा सन्तः समाधिकतरयेव दद्याति सौजन्यम् । ग्रीष्मे भवन्ति तरवो घनकोमलपल्लवच्छायाः” ॥७८०॥

४ अकार्यकर्तुरन्यत्कीरितस्य तस्करस्य च । जायते न मुख हृष्ट भयव्याप्तमनस्त्वतः ॥७८१॥

महतलुदय सन्तो दूरस्थितयोऽपि दयति सन्तोषम् । नभासि समुद्रत इन्दौ मुदित भुवि सिन्धुनयेन ॥७८२॥

शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो नहि सर्वत्र चन्दन न वने वने” ॥७८३॥

९ एवंविधे मुदा गीतव्रत्यादि सुन्दर स्फुटम् । निःशब्दानो नरा धीराः कारयन्ति पुनः परे ॥७८४॥

शतधीः माह कस्यायं त्वमागा अधुना सुहृत् । विमुच्यैकाकिनं भूय वैरिणः सन्ति भूरिज्ञाः ॥७८५॥

विद्वामय महीशस्य दुःशर्कं हि समागतम् । दलित भाग्ययोगेन लोकानामावयोः पुनः ॥७८६॥

१० नृज पश्चाद् द्रुत तावकीना वेला विनश्यति । पालयन्ति नरा धीराः प्रपन्नपात्मानः सदा ॥७८७॥ यतः—

“चलति कुलाचलचक्र मर्यादापतिपतन्ति जलनिवधः । प्रतिपन्नमपलमनसा न चलति पुंसा युगान्तेऽपि ॥७८८॥

पटिवन्न दिणपर—वासराण दोणह पि अरवडिअ होइ । सरो न दिणेण विणा दिणो अ न हु सूरविरहंमि ॥७८९॥

- अलसंतेण वि सज्जणेण जे अयवरा समुल्लविआ । ते पत्थर टंकुकीरिअव्व न अन्नहा हुंति' ॥७९०॥
 शतवुल्लुखकारक्रियाजल्पादिभिरुत्तदा । यत्वा निर्दोषतां ग्राह सहस्रधीरिति स्फुटम् ॥७९१॥
 ३ गीतवृत्त्योत्सवं प्राज्यं निराश्रय भवदालये । द्रष्टुमाणाग्रहं हृष्टोऽधुना शतभते ! हुतम् ॥७९२॥ यतः-
 तुष्यन्ति तापसा भोज्यैर्मयूरा यनगर्जितैः । साधवः परस्परपत्न्या खलाः परविपत्तितः ॥७९३॥
 ततः सन्मानितस्तेन ताम्बूलेन सहस्रधीः । भूषणार्थं हुतं रक्षां कर्तुं पश्चात्समीयिष्यान् ॥७९४॥
 ६ भूपोऽवगं किं ममादेशः कृतः सहस्राधि (धीः) ! त्वया । श्रुत्वैतन्मौनमाधाय तस्थौ सहस्रधीस्तदा ॥७९५॥
 अजल्पन्तं च तं दृष्ट्वा भूषः ग्राह सहस्राधि (धीः) ! । त्वमपि शतधीतुल्यो जातोऽसि साम्प्रतं मम ॥७९६॥
 ततः स्वस्थं नृपं कर्तुं सद्राक्ष्येन सहस्रधीः । पश्चात्तापोपरि ग्राह ब्राह्मणीनकुलं यथा ॥७९७॥ तथाहि-
 ९ अपरीक्षितं न कर्तव्यं कर्तव्यं सुपरीक्षितम् । पश्चाद् भवति सन्तापो ब्राह्मणीनकुलं यथा ॥७९८॥
 श्रीष्टहे कृष्णविप्रस्य गृहोपान्तेऽन्यदा करे । प्राप्तुं नकुली पुत्रं कर्माकारं मनोहरम् ॥८९९॥
 १२ पुत्रवन्नकुलं पालयन्ती रूपवती क्रमात् । स्रते स्म तनयं दिव्यरूपं चन्द्राभिधं तदा ॥८००॥
 अन्येहुर्बाह्मणीसूनो रिङ्खलतः प्राङ्गणे सतः । विमुच्य नकुलं रक्षाकृते प्राहेति रङ्गवतः ॥८०१॥
 जलाय साभ्रतं यामि रक्षणीयस्तवया सुतः । एवमुक्त्वा गता नीरानयनार्थं द्विजप्रिया ॥८०२॥
 आगच्छन्तमहिं दृष्ट्वा कृष्णं बालकसन्निधौ । नकुलः सस्मुखं गत्वा व्यधाद् सुहृदं भृशं स्वयम् ॥८०३॥

- हत्वाऽहिं बालकोपान्ते खण्डयो नकुलो मुदा । रक्तविलम्बमुखः प्रोक्तुं जनीसम्मुखोऽचलत् ॥८०४॥
 तादृश नकुल दृष्ट्वा दध्यावेवं द्विजमिया । नृतं हत्वा सुतं पापी नकुलोऽयं समागतः ॥८०५॥ यतः—
 ३ “जटराग्निः पचस्यन्नं फल कालेन पच्यते । कुम्भन्यैः पच्यते राजा पापी पापेन पच्यते ॥८०६॥
 ब्राह्मणी नकुल हत्वा रूष्टा यावदगाद् मुहम् । तावद्दर्शं तनय रिङ्खन्त माङ्गणेऽभितः ॥८०७॥
 पतितानिव सर्पस्य खण्डन्येस्य द्विजमिया । पश्चात्तापपरा यावज्जीवं पुत्रवधादभूत् ॥८०८॥ यतः—
 ४ “प्रमादः परमद्वेषी प्रमादः परम विषम् । प्रमादो मुक्तिपुर्दस्युः प्रमादो नरकानयम् ॥८०९॥
 प्रमादस्य महाहेश्व दृश्यते महदन्तरम् । आत्राद्भवे भवे मृत्युः परस्माज्जायते न वा” ॥८१०॥
 एवं स्वाभिन्नविचार्य कार्यकर्तुर्नरस्य हि । पश्चात्तापो भवेत्तेन प्रतीक्षस्वायुना क्षणम् ॥८११॥
 १ श्रुत्वैतद् भूषतिर्दध्यावयं सहस्रधीः पुनः । शतधीसोदरः कार्याकरणादयुनाऽजानि ॥८१२॥
 द्वितीयमहरस्यान्ते विसृज्य सेवक च तम् । लक्षगुर्द्धिं समाकार्य पूर्ववन्वृषतिर्जगौ ॥८१३॥
 श्रुत्वैतल्लक्षधरितज्जगाद् वृषतेः पुरः । स्वाभिन्नेष्यति ते निद्रा कदाचित्साम्प्रत हुतम् ॥८१४॥
 १२ पूर्वं विरोधितास्सन्ति भूरिशो विद्विपस्तव । तेन गन्तुं मनो नैव दत्ते मम मनगपि ॥८१५॥
 राजा प्राह ब्रज स्वस्थो जागरिष्याम्यहं स्फुटम् । त्वं चादेशमिमं कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः ॥८१६॥ यतः—
 “वृणां जागरतां नैव भयं भवति कर्हिचित् । सबद्धवद्धवमुवाधवस्येव रणाद्भूणे” ॥८१७॥

शुत्वैतल्लक्षणीर्धयौ नूनमेव महीषतिः । विपरीतमतिजार्त ईदृक्षजल्पनात् स्फुटम् ॥८१८॥

प्रतीक्षस्व क्षणं स्वामिन् ! करिष्यामि वचस्तव । आदावेकां कथां कथयमानां सन्त्यग् मया शृणु ॥८१९॥

३ भूयोऽव्ग लक्षबुद्धे ! त्वं कथयादौ कथां वराम् । ततः समीहितं मे हि भवान् करोतु तत्क्षणम् ॥८२०॥

लक्षबुद्धिस्ततो भूमीनाथस्य पुरतस्तदा । स्थिरीकर्तुं नृपं सद्यः कथामेवं जगौ स्फुटम् ॥८२१॥

लक्ष्मीपुरेऽभवद् भीमश्रेष्ठिनः सुन्दरः सुतः । रूप-लावण्य-सौभाग्य-विनयादिगुणाम्बुधिः ॥८२२॥

६ मातापित्रोः स्वजनस्य रिङ्ग्वन् सुन्दरनन्दनः । प्राङ्गणं तनुते मोदं बालेन्दुरिव वारिधेः ॥८२३॥ यतः—

“उत्पतन् निपतन् रिङ्ग्वन् हसन् लालावलीर्वमन् । ज(अ)त्रत्यन् व्यक्तमादत्ते मातापित्रोर्मुदं भृशम् ॥८२४॥

वर्धमानः क्रमात् पित्रा पाठितः पण्डितान्तिके । धर्मकर्मकलाः कल्याः सुन्दरः सुन्दराकृतिः ॥ यतः—“आहार०”

९ “सकलाऽपि कलावतां कला विकला पुण्यकलां विना किल । सकलावयवा वृथा यथा तनुभाजापकनीनिकं(का)तनुः” ॥

मातापित्रोश्च चित्तेन प्रयाति सुन्दरः सदा । देवगुरुरात्मभोजं सेवतेऽवसरे पुनः ॥८२७॥ यतः—

योऽवश्यं पितुरादेशं कुरुते मुदितः सदा । स एव लभते कीर्तिप्रतिष्ठाक्रमलाः पुनः ॥८२८॥

१२ एकेन चन्दनक्षोणिग्रहेण निखिलं वनम् । वारयते स्रुतनेवाशु सद्यशो गन्धशालिना ॥८२९॥

अन्येद्युः पितरं पृष्ट्वा क्रयाणकानि भूरिशः । पृहीत्वा बाह्नाखटोऽञ्जालीद्वादौ शुभेऽहनि ॥८३०॥

शुभवातप्रयोगेण रस्नद्वीपे रमापुरे । गत्वा बर्ही रमां सद्योऽर्जयापासं स सुन्दरः ॥८३१॥

एकदशः
सर्गः ।

अविचारित-
कार्ये धन-
कथा ।

॥ २६६ ॥

स्वकीयपुरवारतत्त्वं पूर्वायातं धनं श्रिये । गच्छन्तं स्वपुरे प्राप्तभीकं वीर्याह सुन्दरः ॥८३२॥

कोटिमूल्यापिद रत्नमर्पणीयं पितुर्मम । गतेन नगरे स्वीये भवता धननेगम् ॥८३३॥

३ जगिष्यन्ति धना धत्ताः कुर्वन्तः क्रयविक्रयम् । ममात्र नगरे भूरिक्रयणाङ्गीकरणतः ॥८३४॥

एवमुक्त्वा मणिं तस्मै दत्त्वाऽस्याचन सुन्दरः । धनो भूरिधनोऽभ्योधिपया स्वपुरमाययौ ॥८३५॥
मिलितोऽपि धनो भीमश्रेष्ठिनोऽभ्येत्य सद्यति । माणिक्यं न ददौ लोभशिवावश्रसिताश्रयः ॥८३६॥ यतः-

६ “लोभभूताभिभूतः सन् जनः सुकुलजः पुनः । कृत्याकृत्यं न जानाति न देवं न गुरुं स्फुटम् ॥८३७॥

लोभमूलानि प्रापानि रसमूलाश्च व्यापयः । स्नेहमूलानि दुःखानि त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥८३८॥
धनहीनः शतमेकं सहस्रं शतवानपि । सहस्राधिपतिर्लेश कोटिं लक्षेश्वरोऽपि च” ॥८३९॥-इत्यादि योगशास्त्रे ।

९ अन्येदुरजितासख्यधनोऽभ्योधिपया क्रमात् । आययौ स्वपुरं नानोत्सव सुन्दरनेगम् ॥८४०॥

क्रयाणकानि सर्वाणि समुत्तार्य शनैः शनैः । सुन्दरः पितरं रत्नार्पणोदन्तं पप्रच्छ च ॥८४१॥

मपार्थितं न तेनेति पित्रोक्ते सुन्दरस्तदा । ययाचे च धनं रत्नं कोटिमूल्यं मनोहरम् ॥८४२॥

१२ धनः प्राह मया दत्तं रत्नं पित्रे तव स्फुटम् । सुन्दरोऽवक् च कः साक्षी विद्यतेऽज्ञाशुना वद ॥८४३॥

धनो जगौ द्विजः साक्षी ममास्ति श्रीधराधिपः । पिता तव कथंकारं ह्रजते मदर्थितं मणिम् ॥८४४॥ यतः-

“अहं गलितं पलितं मुष्टं दशनविहीनं जातं तुण्डम् । वृद्धो याति मुहीत्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्यात्मा पिण्डम् ॥

- ३ दन्तैरुच्चलितं धिया तरलितं पाण्यंहिणा कभिपतम् , दृग्भ्यां कुड्मलितं वलेन गलितं रूपश्रिया मोषितम् ।
प्राप्ताया यमभूषतेरिह महाधाट्यां जरायामियम् , दृग्णा केवलमेककैव सुभटी हृत्पत्तने नर्त्यते” ॥८४६॥
धनोऽभ्येत्याशु सद्ने आकार्य श्रीधरद्विजम् । दत्त्वा दीनारदशकं प्रोवाचेति रहस्रतदा ॥८४७॥
- ४ सुन्दरेणैकमाणिक्यं पुरा दत्तं ममानधम् । अवल्लसं मया लोभात्क्लृप्तजल्पनतोऽशुना ॥८४८॥
भीमस्यानेन माणिक्यमर्पितं मम पश्यतः । भवतेत्यत्र वक्तव्यं भूषतेरग्रतः स्फुटम् ॥८४९॥
- ५ पुनर्दीनारदशकं तुभ्यं दास्याम्यहं रहः । सिद्धे कार्ये मदीयेऽस्मिश्चित्तिते श्रीधर द्विज ॥८५०॥
अग्रतोऽप्यावयोः प्रीतिर्भविष्यति च निश्चला । ओषिति श्रीधरेणोक्ते हृष्टोऽभूद्धननैगमः ॥८५१॥
- ६ पिता माह सुतेदानीं वक्तुं नैव वरं तव । परस्वहरणे दुःखं भवत्यत्र परत्र च ॥८५२॥
“दौर्भाग्यं प्रेष्यतां दास्यमंगच्छेदं ददित्ताम् । अदत्तात्तफलं ज्ञात्वा सखलस्तेयं विवर्जयेत् ॥८५३॥
पतितं विस्मृतं नष्टं स्थितं स्थापितमाहितम् । अथ तं नाददीत स्वं परकीयं क्वचित् सुधीः ॥८५४॥
अयं लोकः परलोको० ॥ एकस्यैकं क्षणं दुःखं मार्यमाणस्य” ० ॥ इत्यादि योगवाख्ये ॥८५५॥
- ७ एवमुक्तोऽपि च धनोऽवगणय्य पितुर्वचः । आकार्य श्रीधरं राज्ञः पार्श्वेऽगात्सुन्दरान्वितः ॥८५६॥
सुन्दरोऽवगं मया स्वामिद्वेकं माणिक्यमर्पितम् । अनेनापह्नतं लोभात् धनेनेह कुबुद्धिना ॥८५७॥
आकार्य भूषतिर्बुद्धिसागरं मत्तिसागरम् । प्रोवाचेत्यनयोर्वादं भिद्धि बुद्धिविधानतः ॥८५८॥

- युद्धं विना नरो नैव प्रतिष्ठा लभते तथा । लक्ष्मीं विना नरो नैव प्रतिष्ठा लभते यथा ॥८५९॥ यतः—
 परं युद्धिर्न सा विद्या विद्यतो युद्धिरुत्तमा । युद्धिर्हीना मिनइस्यन्ति यथा ते सिंहकारकाः ॥८६०॥ तथाहि—
 सिद्धेयं मतिं यत्तान्दोर्वेशा रमापुरात् । चलन्तोऽध्वनि जल्पन्ति स्मेति तत्र त्रयः स्फुटम् ॥८६१॥
 क्षेप्यतोऽधिका विद्या विद्यते नात्र सशयः । विद्यामान् मान्यते भूर्पुर्मेभ्येसपि सर्वतः ॥८६२॥ यतः—
 “विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते” ॥८६३॥
 ६ एकोऽयं युद्धिमान् युद्धिविद्यतो विद्यतेऽधिका । यथ्यन्ते श्री(धी)मता भूषाः शूरा दुर्गेगता अपि ॥८६४॥ यतः—
 “यस्य युद्धिर्बलं तस्य निर्बुद्धस्तु कुतो धलम् । धने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः” ॥ अत्र शशकस्य कथा ।
 मार्गे सिंहं प्लुतमाय दृष्ट्वा शाययते जगो । वरानोऽयं भ्यसन् सज्जीक्रियते मासदानतः ॥८६६॥ यतः—
 ८ “ज्ञानवान् ज्ञानदानेन निर्धयोऽभयदानतः । अन्नदानात्सुखी नित्यं निर्व्याधिर्भेषजान्नवेत्” ॥८६७॥
 युद्धिमान् मारु सिंहोऽस्मिन् द्रष्टुं सज्जीकृते स्फुटम् । भविष्यति महानयो मरणान्तोऽथ वो द्रुतम् ॥८६८॥ यतः—
 “देवपाश्या दृषतिर्धरो नीरमानार्तदग्निः । जातमेदाः कलादाश्रयं न विश्वास्या इमे क्वचित्” ॥८६९॥
 १२ ततो युद्धिमतः भूयः शायन्ना यातिश्रयः । अस्थिमासादिना सिंहं सज्जं कुर्वन्ति यावता ॥८७०॥
 यास्तदूर्ध्वं मदानयं विज्ञाय युद्धिमान् द्रुतम् । दूरदेशं ययो नष्ट्वा हितं वाञ्छन् निजात्मनः ॥८७१॥
 तेभ्यः सज्जीकृतः सिंहः द्युधितः शारु चपेटया । शायन्नार्क्षस्त्वदा हत्वा वृक्षोऽभूद् बहुकालतः ॥८७२॥ “वरं युद्धि० ॥”

- मन्त्री धनं प्रति प्राह साक्षी रत्नार्पणेऽस्ति कः । धनोऽकम् द्विजः साक्षी श्रीधरोऽयं पुरो मम ॥८७३॥
मन्त्री मत्पन्त्रुधिः प्राह भो भो श्रीधर ! वाडव । क्रियत्प्रमाणं माणिक्यं त्वया द्रुष्टं पुरा वद ॥८७४॥
३ श्रीधरो वाडवो दध्यौ कोटिसूत्यो मणिः स्फुटम् । यदप्रमाण एवैह भविष्यति न संशयः ॥८७५॥
यदप्रमाणमाणिक्यमित्युक्ते श्रीधरेण च । मन्त्री प्रोवाच माणिक्यं बध्यते क्व वद द्विज ॥८७६॥
विमृश्य वाडवः प्राह बध्यते कर्णकण्ठयोः । मन्त्री प्राह त्वया सत्यं मनाग् नैव प्रजल्पितम् ॥८७७॥
६ यदप्रमाणमाणिक्यं कर्णे कण्ठे कदापि न । केनचिद् बध्यते पुंसा ततस्ते कूटसाक्षिता ॥८७८॥
कुट्टापितो द्विजोऽत्यन्तं कशाघातैर्महीश्रुजा । असत्यवचनाद्यावज्जीवं दुःख्यभवद् भृशम् ॥८७९॥ यतः—
“असत्यवचनाद्वैर-विषादाप्रत्ययादयम् ॥ निर्गोदेष्वथ तिर्यक्षु तथा ॥ ब्रूयाद् भियोपरोधाद्वा नासत्यं ॥८८०॥
९ ततो रूष्टो नृपो हत्वा धनस्य निखिलां श्रियम् । माणिक्यं दापयामास सुन्दराय स्फुरद्भ्रुति ॥८८१॥
ततो धनो वणिक् पश्चात्तापतप्ततनुर्धृशम् । मरणवाधि दारिद्र्यपूरितोऽजानि दुःखितः ॥८८२॥
एवं कुर्वन्ति येऽकार्यं अविमृश्य जना नृप ! । ते तावद् दुःखिनो लोके जायन्ते नात्र संशयः ॥८८३॥
१२ प्रतीक्षस्व क्षणं स्वामिन् ! करिष्येऽहं तवोदितम् । भूयो दद्यावयमपि सहस्रधीरसमोऽजानि ॥८८४॥
तृतीयमहरमान्ते विस्मज्य सेवकं च तम् । कोटिबुद्धिं समाकार्य भूपालः प्राह पूर्ववत् ॥८८५॥
श्रुत्वैतत्कोटिधीरेतज्जगाद् भूपतेः पुरः । स्वामिन्नेष्यति ते निद्रा कदाचित्साभ्रतं द्रुतम् ॥८८६॥

पूर्वं विरोधिताः सन्ति श्रुतिशो विद्विपस्तन । तेन गन्तुं मनो नैव दत्ते मम मनागपि ॥८८७॥

राजा प्राह नञ स्वस्थो जागर्षियाम्यहं स्फुटम् । त्व चादेशमपि कृत्वा ममगाण्ड्य वेगतः ॥८८८॥ यतः-

३ “एकाग्निनोऽपि सिंहस्य कानने विमुले स्फुटम् । जायते किं भयं विद्वं परतः आपदाजरात् ॥८८९॥

शुत्वेतरकोटिर्धीर्द्वयावय नून महीपतिः । विपरीतमतिर्जात ईदृक्षजल्पनादिह ॥८९०॥

शतशुद्धिर्यतो वर्षगुणपाणिवयरोहणः । मतिक्लं न कस्यापि कुरुते स्म कदाचन ॥८९१॥

४ मतीक्षस्य क्षण स्यामिन् ! करिष्यामि वचस्तव । आदवेकां कथा कथ्यमाना सम्यग् मया शृणु ॥८९२॥

भूमीपतिर्जगौ जल्प कथां कार्यं ततः कुरु । कोटिशुद्धिस्ततः सद्यः प्रोवाचेति कथाप्रिमाम् ॥८९३॥

आसीद्विस्मीपुरे निमः केशवाहो रमाकृते । कुर्वन्नुपक्रम भूयोऽभवद् दारिद्र्यवान् भृशम् ॥८९४॥

५ आरोहतु गिरिशिखर समुद्रमल्लङ्घ्य याति (तु) पातालम् ॥

अन्येद्युष्टिहिणी प्राह कान्त ! धान्यं निना भृशम् । सीदावस्तेन लक्ष्म्यर्थं गम्यते दूरदेशतः ॥८९५॥ यतः-

“यस्यास्ति विच स नरः कुलीनः, स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।

६ स एव वक्ता जनमानर्नायः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥८९६॥

सुभीताः परदेशस्य वहालस्याः प्रपादतः । स्वदेशे निधन यान्ति काकाः काणुरया भृगाः” ॥८९७॥

यो न निर्गत्य निःशेषामवलोकयति भेदिनीम् । अनेकाश्चर्यसम्पूर्णा स नरः कृपदर्दुरः” ॥८९८॥

अविमृश्य
कार्यं केशव-
कथा ।

विपुश्येति प्रियां पृष्ट्वा वार्द्धिमाग्रेण केशवः । ययौ श्रौतनगरं लक्ष्मीकृतं कष्टेन पीडितः ॥८९९॥

परगेहेषु कर्माणि कुर्वन् तत्रापि नित्यशः । पूर्वभाग्योदयाद् दुःखी जातोऽत्यन्तं च केशवः ॥९००॥

३ दुःखं स्त्रीकुक्षिमध्ये पथमपिह भवे गर्भवासं नराणाम्, बालत्वे चापि दुःखं मलकलिततनुः स्त्रीपथःपानमिश्रम् ।

तारुण्ये चापि दुःखं भवति विरहजं वृद्धभावेऽपि दुःखम्, संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किञ्चित् ॥

जाते वर्षत्रये भ्रातृपुत्रं ययौ चण्डीनिकेतने । स्फुरं प्राणममादाय जज्जहते पुनः पुनः ॥९०२॥

६ मह्यं देहि श्रियं देवि नो हि चेदश्मनाऽभुना । मूर्तिं चूर्णोकरिष्येऽहं तावकीनामिमां हुतम् ॥९०३॥

विभ्यती निर्जरी प्राह भाग्यं नास्ति मनाक् तव । दत्तं स्यास्यति नो तावकीने हस्ते मनागपि ॥९०४॥

द्विजः प्राह स्रुतं देवि ! तव चैतैर्वचोभरैः । देहि श्रियं न चेन्मूर्तिं करिष्यामि द्विधाऽभुना ॥९०५॥

९ विभ्यती निर्जरी तस्मै कोटिमूल्यं मणिं ददौ । द्विजोऽपि मुदितोऽभ्योषिमार्गेण वाहनेऽवदत् ॥९०६॥

चञ्चलप्रभोदयं पूर्णं चन्द्रं वीक्ष्य द्विजस्तदा । हस्ते कृत्य मणिं दीपदीयिति ध्यातवानिति ॥९०७॥

माणिक्यचन्द्रयोर्मध्ये कोऽस्ति भास्वरदीप्तिमान् । एवं पुनः पुनः कुर्वन् यावत्तिष्ठति बाहवः ॥९०८॥

१२ तावच्छयान्माणिवार्द्धौ पण्यताभाग्ययोगतः । ततस्तत्राद् द्विजः पश्चात्प्रापभागजनिष्ठ सः ॥९०९॥

एवं कुर्वन्ति ये कार्यमविमृश्य जना मनान् । तेऽतीव दुःखिनो लोके जायन्ते नात्र संशयः ॥९१०॥

प्रतीक्षस्व क्षणं स्थापित् ! करिष्येऽहं तवोदितम् । भूपो दध्यावयमपि लक्षवृद्धिसमोऽजनि ॥९११॥

प्रगे तलारमाकार्य प्रोवाचेति क्षमापतिः । शूलाया शेषण कार्यं त्वया शतमतेर्हुतम् ॥९१२॥

सहस्रलक्षकोटिभ्यो मतीना तत्सणात्तदा । देशत्याग ददौ प्रातः क्रुद्धो विक्रमभूषतिः ॥९१३॥ यतः-

३ “प्राता यदि विष दद्यात् पिता विक्रयते सुतम् । राजा हरति सर्वस्वं का तत्र परिदेवना ॥९१४॥

दुर्द्धरा भूपतेराज्ञा दुर्धर वह्निवेदानम् । सिंहस्यास्ये करसेषो दुर्द्धरो देहिना भवेत्” ॥९१५॥

शतबुद्धिं तलारक्षः शूलाया क्षेपुमञ्जसा । राजादेशाद् वहिर्देशं यावद् गच्छति निर्दयः ॥९१६॥

६ तावच्छतमतिः माह भो तलारसशिरोमणे ! । मया विनाशितं भूमीपतेः किमपि नाधुना ॥९१७॥

अनिचार्ययमुर्वीशो यदि मां मारयेज्यति । तथापि भूपतेः पार्श्वे नेतव्योऽहं त्वयैकशः ॥९१८॥

शतबुद्धिर्द्वेषोपान्ते गत्वा खण्डानि भोगिनः । आनीय रात्रिदत्तान्तं निखिलं प्रोक्तवान् स्फुटम् ॥९१९॥

९ ततः शतमतेर्वीर्यं चातुर्यं स्वामिभक्तताम् । सर्वो नृपो ददौ देशान् शूरिशस्तोपिताशयः ॥९२०॥

त्रयाणा सहस्रबुद्ध्यादिकाना मन्त्रिणा तदा । वर्षयामास भूषाब्जो ब्राह्म पुर्यादिदत्ततः ॥९२१॥ यतः-

“धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः । सदा मत्ताश्च मातङ्गाः प्रसन्ने भूपतौ सति ॥९२२॥

१२ राजा लुष्टोऽपि भृत्यानामर्थमात्र मयच्छति । तेऽपि सन्मानमात्रेण प्रार्णैरप्युपकुर्वते” ॥९२३॥

ततः श्रीविक्रमादित्यो भट्टभात्रादिसेवकैः । सेव्यमानो नयाद् भूमिं पालयामास नित्यश्वः ॥९२४॥ यतः-

“दुष्टानां दमन नयानुगमन स्वीयप्रजापालनम्, नित्यं देवमहर्षिपादनमनं षट्दर्शनीमाननम् ।

- औचित्याचरणं परोपकरणं त्यागं सभोगं श्रियाः, कुर्वाणो नृपतिः श्रिया निजपतिः सत्यैव सेवा मता” (१) ॥९२५॥
अन्येद्युर्विक्रमादित्यः सभायां यावदासितः । तावत्कोऽपि द्विजोऽभ्येत्य काव्यमेकं जगौ स्फुटम् ॥९२६॥
३ “मरुत्तदिन्याः किल बाहुकानां, सरित्पतेर्वारिपृष्मणीनाम् । नभस्यङ्गनां च शरीरिणां च, विज्ञायते नैव बुधेन संख्या” ॥
तस्मिन्नवसरे कश्चिदन्यो वा पण्डितो जगौ । स्वामित्रेकं स्फुटं काव्यं श्रूयतां भवतायुऽना ॥९२८॥
विक्रमार्कनृपः प्राह जल्य पण्डितशेखर ! । उच्चैः स्वरं जगौ काव्यमिदं संसादि कोविदः ॥९२९॥
६ “अश्वद्युतं माधवगार्जितं च, स्त्रीणां चरित्रं भवितव्यता च । अवर्षणं चापि सर्वर्षणं च, देवान् जानन्ति कुतो मनुष्याः” ॥
विक्रमार्को जगौ विद्वन् ! नेदृगं युक्तं वचस्तव । नारीणां ज्ञायते पारश्चित्रस्य हि कोविदैः ॥९३१॥
ततस्तं पण्डितं कारणारे क्षिपन्नाऽथ विक्रमः । उत्तराभिमुखोऽचालीद्व ज्ञातुं स्त्रीचरितं तदा ॥९३२॥
क्रामता तेन भूमीढं शिखरे कस्यचिद्गिरेः । कायोत्सर्गस्थितो नासान्यस्तदह् साधुरीक्षितः ॥९३३॥ यतः—
“आयावयति गिरिहेसु हेमतेसु अं वाडडा । वासासु षड्संलीणा संजया सुसमाहिता” ॥९३४॥
विक्रमादित्यभूमीशं विज्ञाय ज्ञानतो यतिः । तन्नाम्ना लापयामास स धर्माशीर्वादपूर्वकम् ॥९३५॥
१२ उपदेशे सुनीन्द्रेण दत्ते प्राहेति भूयतिः । ग्राहं विद्यामपूर्वा त्वं प्रसद्य देहि सत्तम ! ॥९३६॥
मनःक्रामनया शुद्धया रञ्जितः साधुना नृपः । नत्वा स्तुत्वाऽग्रतोऽचालीत् तत्परीक्षणहेतवे ॥९३७॥
पश्यन् बहून् पुर-ग्रामा-कर-स्ति-धु-न्गान् नृपः । जगाम वसुधाभूषामणिं लक्ष्मीपुरं परम् ॥९३८॥

एकदशः
सर्गः ।

स्त्रीचरितंवी
क्षितुं विक्रम-
स्य लक्ष्मी-
पुरं प्रति ग-
मनम् ।
॥ २७४ ॥

विलोकयन् पुरच्छाया द्यूतकस्त्यानर्केऽगमत् । स्थित्तैक महर्ं यावदचलदग्रतो द्रुपः ॥९३९॥

द्यूतकृद् क्षत्रियो ज्ञात्वा सदाकार च तं नरम् । गच्छन्त स्वबलात् सद्यो भोजनाय न्यमन्त्रयत् ॥९४०॥

३ अतिथेरात्मनश्चापि भोजन प्रवर तदा । प्रेष्य स्व सेवक गेहे तेन रथापितं स्फुटम् ॥९४१॥

दीव्यतो द्यूतकृत्सुसो भोजन विस्मृत पुनः । भार्याया मेपितः प्रेष्यः पत्सुः पार्श्वेऽदनाय च ॥९४२॥

रममाणेन तेनाथ मेपितोऽभ्यागतो ग्रहे । तत्प्रिया तं नर प्रैश्य पञ्चवाणेन पीडिता ॥९४३॥ यतः—

६ “जर्जरिते सति हृदये स्मरकौमुभशरसयातसन्तापैः । जलमिव गलति विवेकः कृत्याकृत्येव लोकेऽस्य” ॥९४४॥

प्रसाल्य चरणौ भोक्तुमुपविष्टोऽतिथिरतदा । शालिदालिघृतं पर्य(रि)त्रेष्य दध्याविति प्रिया ॥९४५॥

यद्यप्य पुरुषो भर्ता मम नून भविष्यति । गोत्रदेव्यैर्वाल्ले सद्यः तदा दत्सेऽहमद्भुतम् ॥९४६॥

९ तदा तं पुरुष वीक्ष्य रूपवन्तं च तत्क्षणात् । क्षत्रियदृहिणी मोहपिशाचग्रसिताऽभवत् ॥९४७॥ यतः—

“दिवा पश्यति नो घ्नः कामो नक्तं न पश्यति । अपूर्वः कोऽपि कामान्यो दिवा नक्तं न पश्यति ॥९४८॥

धत्तूरितो जनो यद्वत्पश्येत्कावनमज्जगत् । तथा कामान्धितो जीवोऽखिलं नारीमयं जगत् ॥९४९॥

१२ मनःकामनया शुद्धया ज्ञात्वा तस्या मनोगतम् । माहेति भूषतिनीरि ! कुरुष्व त्वं यथास्वचि ॥९५०॥

मां विगोषयिता ह्येष नरो ध्यात्विति भाषिनी । बुभकारवं चकाराशु जल्पन्ती च यथा तथा ॥९५१॥

जातशङ्कोऽथ तं हन्तुं यावदायाति द्यूतकृत् । तावच्च तत्प्रिया दध्यावतिथेर्मरणं द्रुया ॥९५२॥ यतः—

- “क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं कुब्जः क्षणं क्षमी । मोहाद्वैः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम्” ॥९५३॥
 जुह्वीतोऽलतमादाय तीव्रं मज्जालितं तथा । ततो जजलय भो लोका गृहं ज्वलति धावत ॥९५४॥
 ३ ज्वलन्तं सदनं विध्यापयन्तातिथिं तदा । निरीक्ष्य द्यूतकृतवङ्गं कोशमभ्येऽक्षिपत्तदा ॥९५५॥
 तथेति हक्कितो भर्ता यद्ययं पुरुषोत्तमः । नागमिष्यत्तदा सर्वं गृहं भस्मयमवन्ननु ॥९५६॥
 ततः स्त्रीचरितं ज्ञात्वा गत्वा निजनिक्तेने । भूरिद्रव्यप्रदानेन मानयापास पाण्डितम् ॥९५७॥
 ४ एकां कोटिं सुवर्णस्य कोषाभ्यक्षसमीपतः । दापयामास भूपालस्तस्मै विक्रमभानुमान् ॥९५८॥
 विक्रमादित्यभूमीशस्तं काव्यार्थं हृदि स्मरन् । मुखेन गमयामास कालं दानं ददद् दृणाम् ॥९५९॥
 इतोऽजनि पतिष्ठानपुरे श्रीशालिवाहनः । बलिष्ठेभतुरङ्गादिवर्यलक्ष्म्या बलीं क्रमात् ॥९६०॥
 ९ द्विपंचाशच्छयस्फारशिलोत्पादयिता बली । भूपस्य सेवकोऽनर्घ्यो वभूव शूद्रकाभिधः ॥९६१॥
 अन्येऽप्येवंविधाः शूरा बलिनः सेवकाः क्रमात् । जाता एकोनपञ्चाशत् तस्य भूमीपतेः पुनः ॥९६२॥
 अत्र शालिवाहनसम्बन्धः क्रियान् वाच्यः ।
 १२ अन्यदा विक्रमार्कस्य शालिवाहनभूपतिः । ग्रामाणि कतिचिद् हत्वा जगाम नगरं निजम् ॥९६३॥
 भट्टमात्रो जगौ स्वामिन ! शालिवाहनभूपतिः । निहत्यारभीयग्रामाणि याति यत्तत्र सुन्दरम् ॥९६४॥
 चलयेत कटकं कृत्वा विजेतुं शालिवाहनम् । सामर्थ्ये सति को मर्त्यः सहतेऽन्यपराभवम् ॥९६५॥

- न्यत्कारं सहते सिद्धोऽन्येषां नैव कदाचन । पराभवं सहन्ते हि शुगालाः कातराशयाः ॥९६६॥
 भूयः ग्राह त्वया सत्यं प्रोक्तं मन्त्रीश ! साम्प्रतम् । उपायानां चतुष्केण कार्यं कुर्वन्ति भूभुजः ॥९६७॥
- ३ साम्ना च यदि सिद्धयेत कार्यं भूणीषतेर्हुतम् । तदा किं क्रियते दामो जीवकष्टविधायकः ॥९६८॥
 दामेन यदि सिद्धयेत कार्यं भेदेन किं तदा । भेदेन यदि सिद्धयेत कार्यं दडेन किं तदा ॥९६९॥
 ततोऽवग् मन्त्रिराद् दूतः प्रेष्यते मयमं वरः । न मन्यते यदा दूतवचनं सालवाहनः ॥९७०॥
- ६ तदा च क्रियते सत्यस्त्वं विभ्रेतुमुपक्रमः । विमृश्येति महीशेन दूतोऽचालि रितु प्रति ॥९७१॥
 प्रतिष्ठानपुरे गत्वा सालवाहनसमादि । दूतः स्फुट जगादेति विक्रमार्कद्वयोदितम् ॥९७२॥
 विक्रमार्कद्वयप्राप्ता भग्नाश्च यत्त्वयाऽधुना । वरं तत्र कृतं सालवाहनक्षोणनायक ! ॥९७३॥
- ९ आगत्य तस्य भूपस्य विक्रमार्कस्य साम्प्रतम् । मिलित्वा क्षम्यतां सौवापराय विमृशं विना ॥९७४॥
 नो चेद् श्रीविक्रमादित्यः सन्नद्ध कटकं हुतम् । एष्यत्यत्र भवन्तं च विजेतुं सालवाहन ! ॥९७५॥
 श्रुत्वैतद् भृकुटीं कृत्वा सालवाहनभूषतिः । ग्राह दूत ! किमुक्तेनानेनैव भवतोऽधुना ॥९७६॥
- १२ भवतः सपदि स्वामी समागच्छतु सम्भुत्सवम् । शुद्धाय कटकं लब्ध्वाऽहकमेव्यामि वेगतः ॥९७७॥
 ततो दूतो हुतं गत्वा विक्रमार्कद्वयान्तिके । ग्राहेति कटकं कृत्वा चलयता साम्प्रतं प्रभो ! ॥९७८॥
 सालवाहनभूपालस्त्वर्णमन्यो जगद्ययम् । न मन्यते दूणाय त्वां विक्रमार्कद्वयप्राधुना ॥९७९॥

श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः सन्नह्य तरक्षणात्तदा । भूरिसैन्ययुतोऽज्जालीत् प्रविष्टानपुरं प्रति ॥९८०॥

३ सेवकेभ्यो लहीशेन दत्ता लक्ष्मीश्च भूयसी । भृत्या भूपतिसन्मानं लब्ध्वाऽभूवन् प्रमोदितः ॥९८१॥ यतः—
“विग्रहमिच्छन्ति भटा दैव्याश्च द्याविधीदितं लोकम् । मृतकचतुलं च विमाः क्षेमयुधिसं च निर्दयः” ॥९८२॥

अनेकवत्समातङ्ग-वाजि-वीरविराजितम् । अन्तरा स्थितं सैन्यं द्वयोर्भूमीशुजोस्तदा ॥९८३॥

रथो च रथिना सार्व सादी च सादिना सह । पदिकाः पदिकैः सार्व निपादी च निपादिना ॥९८४॥

६ खड्गी च खड्गिना सार्व कुन्ती च कुन्तिना सह । वधिता वधितैः सार्व तूणी च तूणिना समम् ॥९८५॥

शाक्तिकेन च शाक्तिकः पत्नी च पत्निणा समम् । वाणिको वाणिना सार्व दण्डिकेन च दण्डिकः ॥९८६॥

इत्यादि विग्रहो वाढं वभूव वलयोर्द्वयोः । दारुणश्च तदा देवा अपि द्रुमुं सम्यागमन् ॥९८७॥

९ एवं च कुर्वतोर्दुद्धं विक्रमार्कस्य वक्षसि । तीक्ष्णो लघ्नः शरो मुक्तः सालवाहनभूहुजा ॥९८८॥

तदानीं च चमूमध्ये श्रीविक्रमार्कनरेभ्वरम् । भट्टमात्रादयः प्रोचुर्भन्त्रीशा इति तत्क्षणम् ॥९८९॥

आर्तध्यानं न कर्तव्यं स्वाश्लिन्नत्र त्वया मनाम् । दुर्व्यानेन यतां जीवा लभन्ते कुगतिं दुत्तम् ॥९९०॥ उक्तं च—

१२ “अर्ते तिर्यगिति तथा गतिरथो ध्याने च रौद्रे सदा । धर्म देवगतिः” ॥९९१॥

श्रीविक्रमचरित्रं तु भवन्तमिव सन्ततम् । वयं हि वरिवस्यागः कल्याणीभक्तिपूर्वकम् ॥९९२॥

ततः श्रीविक्रमादित्यः शुभध्यानपरायणः । ध्यायन् पञ्चनमस्कारं पाप स्वर्गासुरं तदा ॥९९३॥ यतः—

“तामचन्द्रमल ततो ग्रहवलं तारामलं भूवलम् ०” ॥१९४॥

३ श्रीनिकमचरित्रोऽय द्वितीयवासरे प्रगे । सालवाहनभूपतेः । क्षणमात्राचमूर्धना नष्टाः सर्वे दिशोदिशम् ॥१९५॥

मेल कृत्वा ततः सालवाहनो मेदिनीपतिः । जगाम नगर सौवं विक्रमादित्यमनुना ॥१९६॥

श्रीविक्रमचरित्रोऽय निजपुर्या समागतः । न ह्यञ्जलि मनाः शोकं पितुर्मरणदुःखितः ॥१९७॥

६ सिद्धसेनगुरुस्तत्रागत्य शोकच्छिदे तदा । उपदेशं ददावेवं विक्रमार्कसुतं प्रति ॥१९८॥

धर्म-शोक-भया-हार-निद्रा-काम-कलि-क्रुधः । यावन्मात्रा निधीयन्ते तावन्मात्रा भवन्त्यमी ॥१९९॥

“तितयरा गणहारी सुरवदणो चाक्षि-कैसवा रामा । सहरिञ्चा हयमिहिणा सेसेसु जीएसु का गणणा” ॥२००॥

९ शत्रुञ्जयादितीर्थेषु येन यात्रा कृता यताः । अन्वणा विहिता भूध तस्य शोकः कथं भवेत् ॥२००१॥

शक्त्या स्वर्गसुख द्युत्तमा ततो विक्रमभानुमान् । स्तोत्रैरेव भवैर्योऽसौख्यमादर्शयिष्यति ॥२००३॥ पाठान्तरम्-

अन्येऽपि क्रमादित्यः सम सालमहीशुजा । कुर्वाणः समर भग्नः खिन्नः स्वपुरमीयिवान् ॥२००४॥

१२ निपादेनोदरव्याधिविक्रमस्य तथाऽजनि । यथा नैक क्षणं स्यात्स्थये लभते कर्मयोगतः ॥२००५॥

स्मृतेऽपि वह्निवेतालं नागते भियजो जगुः । यत्रास्मि कामभासं त्वं तदा रोगः प्रयात्परम् ॥२००६॥

भक्षिते का क्रमासेऽपि जीवितव्यकृते तदा । नागाद्रोगः भयं भूमीपतेर्दुर्कर्मयोगतः ॥२००७॥ उक्तं च लोकैः-

३

“खट्वो काथो मुक्कं च साहसं विनडिअं अप्पणं । अज्जरामरं न हूअं हा विक्कम ! हारिओ जम्मो” ॥१००८॥
सिद्धसेनगुरुस्तत्राभ्येत्य भूषात्तिके जगौ । राजन्न क्रियते खेद उत्तमैरापदि स्थितैः ॥१००९॥

धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु चाहारकर्म्मसु । अटुप्ताः पाणिनः सर्वे याता यास्यन्ति यान्ति च ॥१०१०॥

श्रुत्वोति विक्रमादित्यः सिद्धसेनार्थसंनिधौ । आराधनां विधायान्ते मृत्वा स्वर्गं समीपिवात् ॥१०११॥

श्रीविक्रमचरित्रस्य पितृमृत्युसमुद्भवम् । शोकं धर्मोपदेशेनोच्चारयामास स्वरिराट् ॥१०१२॥

४

श्रुत्वेत्यादि गुरोर्वाक्यं विक्रमचरितस्तदा । मुत्तवा शोकं द्रुतं मृत्युकृत्यं तस्य पितुर्वर्षधात् ॥१०१३॥

इति श्रीमत्तपागच्छनायक—श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालंकरण—श्रीमुनिसुन्दरसूरि—शिष्यपण्डितशुभशीलगणिविरचिते
श्रीविक्रमादित्य—विक्रमचरित्रचरित्रे श्रीविक्रमादित्यस्वर्गगमनो नागैकादशः सर्गः समाप्तः ॥

अथ द्वादशः सर्गः ।

॥ २८१ ॥

- श्रीविक्रमचरित्रं तु मन्त्रिणो भूषमिष्टरे । न्यस्यन्ति यावता तावत्प्रोचुस्ता पुत्रिका इति ॥१॥
 अस्यारिमन् योग्यता नास्त्युपवेपुं सिंहविष्टरे । विक्रमादित्यभूषालतुल्यत्वाद्भावतः खलु ॥२॥
 ३ झुत्वा तासा वचः प्रोचुरिति मन्त्रीभ्यरा मिथः । एताः सिंहसनाधिष्ठायिका देव्यो वदन्ति च ॥३॥ यतः--“अपन्नमक्षरं” ० ॥
 तेः पृष्ट पुत्रिका ! द्यूत विष्टस्य च का गतिः । ताः प्रोचुरधुना भूमा विष्ट न्यापयन्तु च ॥४॥
 देवताधिष्ठितं वाजप श्रत्सा मन्त्रिभ्यरास्तथा । पुत्रिकासहित सिंहसनमस्थापयन् शितौ ॥५॥
 ६ ततोऽन्यरिमन् महासिंहविष्टरे न्यस्य मन्त्रिणः । श्रीविक्रमचरित्रं तु नमस्कृष्टुः प्रमोदिताः ॥६॥
 [* विक्रमादित्यभगिनी समेत्य भ्रातृज तदा । लज्जेर्वर्थाप्य मुदिता प्रोवाचेति च मंगलम्] ॥७॥
 विनयादित्यभूषालतुल्यस्त्वं भवताचिरम् । औदार्यैर्धैर्यगामभीर्यैर्यैर्महत्त्वसद्गुणैः ॥८॥
 ९ श्रुत्वा तचाणरधराक्षसो जहसुस्तदा । राजा प्राह भवन्तीभिर्द्वैत किं हसितं मनाम् ॥९॥
 आयाऽन्तम् निरुभार्कस्यैकेन चरित्रमद्भुतम् । वर्णितुं शक्यते नैव तजुल्यं त्व कथं भवेः ॥१०॥

* अथ श्लोकः क-अपुस्तके नास्ति ।

- राज्ञोक्तं विक्रमार्कस्य चरित्रं द्रुत किञ्चन । सा पोवाचैकदा यावद्विक्रमः पर्षदि स्थितः ॥११॥
तावत् शुक्रयुगं तस्यास्तोरणे समुपागमत् । नृभाषया शुकी पाह स्वाभिज्ञेषा पुरी वरा ॥१२॥
- ३ शुकोऽब्रू यत्र यास्याव आवां तत्र पुरे महम् । रण्डाया अपि भूपस्यास्य गेहादस्ति सुन्दरम् ॥१३॥
एवमुक्त्वा शुक्रद्वन्द्वमुड्ढियाशु गतं ववचित् । श्रुत्वैतद् भूपतिर्द्रष्टुं तत्पुरं त्वरितोऽजनि ॥१४॥
भट्टभान्नाप्रिवेतालौ पाप्यादेशं महीपतेः । भ्रमन्तौ नगरं मत्वा भवद्भ्यां कथ्यतां मम ॥१५॥
- ६ भट्टभान्नाप्रिवेतालौ पाप्यादेशं महीपतेः । भ्रमन्तौ सर्वतः शब्दत् गतौ तिलङ्गासिमनि ॥१६॥
तिलङ्गादेशभूभागभालैकभूषणेऽनये । श्रीपुरे सप्तमासान्ते भ्रमन्तौ ययतुश्च तौ ॥१७॥
- ९ तत्रासीद् भूपतिर्भीमनामा न्यायपरो वली । पत्नी पद्माऽभिधा पुत्री तस्याभूत् सुरसुन्दरी ॥१८॥
सर्वकलाधिपरीणा चतुरा शीलशालिनी । चारुबुद्धिर्लसद्रूपजितस्वर्णिपुराङ्गना ॥१९॥
- १२ स्वर्गलुह्ये पुरे तस्मिन् स्थाने स्थाने पुराश्रियम् । पश्यन्तौ तोरणासीनं शुक्रयुगमं ददर्शतुः ॥२०॥
शुकोऽब्रू भो प्रियेऽवन्त्यां या पुरी वर्णिता मया । सैवेयं नगरी स्वर्गविधानादतिसुन्दरा ॥२१॥
श्रुत्वैतन्मुदितौ भट्टभान्नाप्रिकौ हुतं तदा । दृष्ट्वा पुरीं गतौ चक्रेभ्यां देव्या निकेतने ॥२२॥
क्षणैकेन कनी काचिद् रूपाजितसुराङ्गना । सुरवासनसमासीना सखीजनयुता ययौ ॥२३॥
तत्रागत्य सुरीं नत्वा यान्ती सख्यन्तिकात्कनी । भट्टभान्नाप्रिवेतालवानिन्ये स्वयुहे च तौ ॥२४॥

- सतीभिः स्नपयामास भोजयापास चादरात् । भट्टमाशानिनेतालीं सा कन्या सुरसुन्दरी ॥२५॥
 एहापवरकस्यान्तः शय्याया कन्यका निशि । उपविष्टा कृतोपान्तदीपिका पत्रभक्षिका ॥२६॥
 तस्या उभयतः पार्श्वे वद्धावेदकयोदकौ । अग्रे भद्रासन्तं मुक्तं रूप्यस्वर्णभण्डिपयम् ॥२७॥
 ३ उपविष्टस्तदा द्वारे भट्टः प्राश्नानिक मति । सर्वं समीहितं सिद्धं विक्रमार्कमिहानय ॥२८॥
 ततोऽगाढनिवेताल आनेतुं विक्रमं हुत्वा । भट्टो दध्यवहं जात एकाकीं करवै क्रिमु ॥२९॥
 ४ एदकः प्राह भो भट्ट ! क्रियर्थमागतो वद । अस्मिन् स्थाने विना शक्तिं कोऽप्युपैति नरो न हि ॥३०॥
 शङ्कितो भट्टमात्रो न यावद् वक्ति च त मति । एदकेनाहिणा वाढमाहतस्तावता तथा ॥३१॥
 क्षणेनोज्जयिनीपुर्या गोपुरं पतितो यया । दध्यावादां मया मौढ्याद्वेतालः प्रेषितः पुरि ॥३२॥
 ५ क्षणेन सुस्थितो भूत्वा यावरपश्यति सर्वतः । तावदुज्जयिनीं जज्ञौ गोपुरद्वारवीक्षणत् ॥३३॥
 चमत्कृतस्ततो गत्वा विक्रमार्कस्य सन्निधौ । एदकादिक्कृतोदन्तं भट्टमात्रो जगौ तदा ॥३४॥
 ६ त्रिमृश्य भूपतिर्भट्टमात्र रत्नाकृतं पुरः । मुक्त्वा दहनवेतालमुक्तस्तां नगरीं ययौ ॥३५॥
 ७ त्रिलोचन नगरी भूयोऽदृश्यरूपोऽनिकान्वितः । चक्रेभर्यालये गत्वा नत्वा देवीं स्थितः क्षणम् ॥३६॥
 ८ आनन्दो दयाप्रलां छाया वीक्ष्य प्रोवाच विक्रमः । वर्षाक्रालोऽधुना यातो चल्पते तेन शीघ्रतः ॥३७॥
 ९ वेतालोऽनगं ततः सैव कन्यकेति च पदिनी । तत्सच्छरीरसौरभ्याकर्षिता अभरावली ॥३८॥

- ३ इयमलं कुर्वती व्योममण्डलं सर्वतोऽधितः । समगताऽस्ति कस्तूरीकज्जलोज्ज्वलविग्रहा ॥ ३९ ॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः तां कन्यां मातुकात्मकः । उत्सुकोऽभून्मयूरौघ इव वर्षामुद्रावर्लीप्त ॥ ४० ॥
धणैर्लैकेन सा कन्या रूपश्रीजितनिर्जरी । सुखात्मनसमासीना तत्रायता सखीयुता ॥ ४१ ॥
विमानदुत्तारन्ती सा वीक्ष्य विक्रमभूषतिम् । हृन्त्यचिचा तदा पद्भ्यां स्वालिता सुरसुन्दरी ॥ यतः—“अक्वण ०” ॥
दध्यौ चेति स्वचिचे सा क्रियेप वासवः सुरः । नागेजः किन्नरः किं वा क्रिया विद्याधरो हयम् ॥ ४३ ॥
४ भक्तिपूर्वं सुरीं नत्वा मोहति सुरसुन्दरी । एष चेन्मानवो भर्ता भविष्यति ममानघः ॥ ४४ ॥
तदा सपादलक्षस्य वसोर्वर्द्धपिनं मया । कर्तव्यमिति जल्पित्वा गृहेऽगात्सुरसुन्दरी ॥ ४५ ॥
विक्रमार्कद्वपस्तस्या रूपं देवाङ्गनाधिकम् । निरीक्ष्य तां तदा मातुं कामोऽजनि भृशं हृदि ॥ ४६ ॥
५ मध्येदेवकुलं गत्वा विक्रमार्कद्वपो हुतम् । भक्तिपूर्वं सुरीं नत्वा जगादिति कृताञ्जलिः ॥ ४७ ॥
एषा चेत्कन्यका मे हि भविष्यति प्रिया प्रिया । पूजा सपादलक्षस्य कर्तव्या मयका तदा ॥ ४८ ॥
६ भक्तिपूर्वं सुरीं नत्वा गत्वोक्तः सुरसुन्दरी । मोहिता स्वसखीं प्रेक्षानिनाय भूषति गृहम् ॥ ४९ ॥
७ सखीभिः स्नपयामास भोजयामास चादरात् । विक्रमार्कं द्वपं कन्या सद्गन्धानदानतः ॥ ५० ॥ यतः—
“पानीयस्य रसः शैत्यं पराङ्गस्यदरो रसः । आहुहृत्यं रसः स्त्रीणां मित्राणां वचनं रसः” ॥ ५१ ॥
आदरेण च यद्वत् भोजनं तत्सुधापयते । अनादरेण यद्वत् भोजनं तद्विषापयते ॥ ५२ ॥

कन्या दध्यावयं कीदृक् सस्त्रीदार्पणान्वितः । विधत्ते च पुमानेप परीक्षाविति सा ज्यमात् ॥५३॥

गृहोपवरकस्यान्तः शय्यायाः कन्यका निशि । जपविष्टा कृतोपान्तदीपिका पत्रभक्षिका ॥५४॥

३ तस्या उपपत्त. पार्श्वे वद्धावेदकयोदकौ । अग्रे भद्रासनं रत्नभयं स्थापितं तदा ॥५५॥

जपविष्टो दृपो द्वारे साहसी विक्रमार्थमा । एदकः प्राह भो कस्त्वमाणाः कस्य बलादिह ॥५६॥

राजाज्वक् स्वबलेनेति श्रुत्वा प्राहैदकस्तदा । एवं चेत्स्वामिनीं मेज्ज पत्युंके संरिपतामिमाम् ॥५७॥

६ जल्पयिष्यति यो वारोधतुरस्तं वरिष्यति । श्रुततो राजा जगौ दीपमधिष्टायामिकाशुना ॥५८॥

कथां मे जल्पतो देहि त्वकं मत्सुचरं स्फुटम् । अग्निकोडक् तव स्वामिन् ! प्रमाण वचनं मम ॥५९॥

अवतीर्णोऽग्निने दीपे मद्दत्सुचरं तदा । मृण्वत्स्यां राजनन्दिन्यां विक्रमार्को जगाविति ॥६०॥

९ कौशाम्ब्यां वामनो विप्रः सावित्री तस्य मेहिनी । पुत्रो नारायणः पुत्री गावित्री मातृज्योऽच्युतः ॥६१॥

वरयोग्यां सुतां वीक्ष्य चत्वारो जननादयः । आशासु चतस्रश्चासु गत्वा दृष्ट्वा वरान् वरान् ॥६२॥

× “राजा प्राहैदक ! इदि कथा भेऽस्त्यशुना निशि(दा) । अजल्पत्येदके राजा प्राह वेतालकं प्रति ॥

दीपेऽयतीर्य वदतो कथा देहि त्वसुचरम् । अवतार्य ततो दीपेऽग्निक विनम्रभाशुमान् ॥

जगौ प्रदीप ! किं वत्से उत्तरं मम सप्रति । दीप प्राह कथा नैव वक्तुं जानामि भूपते ! ।

उत्तरं तु प्रदास्यामि । भवतोऽहं प्रयत्नत ” ॥ × इति ग-पुस्तकेऽधिक पाठः ॥

- विवाहं मेलयित्वा च मुहूर्तं शोभने तथा । लयं लात्वाऽऽनयामासुः वरान् स्वस्वजनान्वितान् ॥६३॥ [युग्मम्]
- आगता युगपत्तत्र गाविर्गौ वरितुं कनीम् । वदन्त्येवं वराः सर्वे क्रोधाधमाताः पृथक् पृथग् ॥६४॥
- अहमेनां ग्रीह्यभीत्येवं वादं द्विजन्मसु । कुर्वन्तु तेषु सर्पेण दष्टा कन्या मृता क्षणात् ॥६५॥
- ३ एको वरस्तथा सार्धं चितायां मृत्युभीयिवान् । द्वितीयोऽस्थीनि लात्वाऽगात् तीर्थे क्षेप्तुं तदा हुतम् ॥६६॥
- कृत्वाऽजं तृतीयस्तु भ्रमशानस्योपरि स्फुटम् । भिक्षान्नतत्परः पिण्डं दत्त्वा तस्मै च ख्यादति ॥६७॥
- चतुर्थो भूतले आभयन् वसन्तपत्तने गतः । मुकुन्दद्विजगोहिन्या भोजनार्थं निषन्त्रितः ॥६८॥
- ६ भोजनयोपविष्टाय द्विजाय द्विजयोषिता । तस्याः स्रून् रुदन् दत्ते न कर्तुं परिवेषणम् ॥६९॥
- मात्राऽग्नौ तनयं क्षिप्त्वा विहितं परिवेषणम् । द्विजो दध्यौ पुरा कन्याहृत्या लम्बा मम स्फुटम् ॥७०॥
- ९ अधुना बालकस्यास्य हृत्या लम्बा पुनर्मम । तेन मे नरकं मुत्तवाऽन्यत्र स्थानं न विद्यते ॥७१॥
- धिग् धिग् मे जीवितं भूरि मेदिनीप्रपणं तथा । धिग् भोजनमिदं कुक्षिपूर्तये बालहृत्यया ॥७२॥
- स्वार्थो जीवो न किं पापं कुरुते दुर्गातिमदम् । मातृ-पितृ-सुता-पुत्र-मित्रादिकवयादिह ॥७३॥
- १२ किं किं न कथं को को न पत्थिञ्चो '० ॥७४॥

विलक्षस्यं द्विजं वीक्ष्य ब्राह्मणी माह भो द्विज ! । भोजनं कुरु या खेदं गच्छ जीवन् सुतोऽस्ति मे ॥७५॥

भोजनानन्तरं किञ्चिच्छूर्णं लात्वा मुहान्तरात् । मक्षिष्यामौ सुतो जीवन् कृतो मात्रा तदा क्षणात् ॥७६॥ यतः—

- “मृन्म-तन्म-मणि-चूर्ण-महोष-यादिवस्तुनः । अचिन्त्यो विद्यते लोके मयवोऽभीष्टदायकः ॥७७॥
तस्याः पार्श्वे च याचित्वा चूर्णं तद्वाडवस्तदा । आगत्य स्थण्डिले कन्या जीवयामास चूर्णतः ॥७८॥
कन्यासहस्रतो विमो जीवितः सोऽपि तत्क्षणात् । तीर्थगतोऽपि तत्रागात्तदानीं वाडवो द्रुतम् ॥७९॥
कन्यका जीविता दृष्ट्वा दिव्यरूपा तदा क्षणात् । अजनिष्ट कलिस्तेषा वराणा पूर्वेद् भुशम् ॥८०॥
भो दीप ! कथय त्व सा कन्या कस्य भविष्यति । दीपः माह न जानेऽह कस्य कन्या भविष्यति ॥८१॥
६ विक्रमार्को जगौ योऽत्र जानन्नापि वदिष्यति । तस्य हत्या भवेत्सप्तग्रासज्वालनिता द्रुतम् ॥८२॥
हत्याभयाच्या नार्या सुप्तया कथित द्रुतम् । तीर्थेऽस्थिषेपकः स्रुजूर्जोऽनाज्जनकः स च ॥८३॥
सार्द्धोत्पन्नः स्मृतो भ्राता पिण्डदस्तु पतिः स्मृतः । एव कन्यैकवारं सा विक्रमार्केण जलित्वा ॥८४॥
९ अवतार्य ततस्तार्शेऽनिक विक्रमभानुमात् । जगौ घोटक ! किं दत्से उत्तर मम सम्प्रति ॥८५॥
तार्शेः माह कथा नैव वक्तुं जानामि भूपते ! । उत्तर तु प्रदास्यामि भवतोऽह मयव्रतः ॥८६॥
ततोऽवतीर्णं वेतालै तार्शे ददति पुचरम् । शृण्वत्या भूपनन्दिन्या विक्रमार्को जगाविति ॥८७॥
१२ शेषात् पुरात् पुरा तक्ष-दौसिक-स्वर्णकण्ड-द्विजाः । मित्रा देशान्तरे यान्तो महादव्या ययुर्निशि ॥८८॥
वने जागरतो भीतिः पुंसो नो जायते मनाम् । ध्यात्विति तेऽखिलाः स्वस्य वारे जाग्रति यामतः ॥८९॥ यतः-
“उद्यमे नास्ति दरिद्र्य पठने नास्ति मूर्खता । मोनेन कलहो नास्ति नास्ति जागरतो भयम्” ॥९०॥

प्रथमप्रहरे स्त्रक्कृता जागरता सता । कष्टैः पीडशवर्षीया घटिता कन्यकाऽद्भुता ॥११॥

द्वितीयप्रहरे दोसिकेन जागरता निशि । वस्त्रैः शृङ्गारिता सद्यः चालभिः पुत्रिका च सा ॥१२॥

तृतीयप्रहरे स्वर्णकृता जागरता निशि । घटित्वाऽऽभरणैर्वैभूषिता पुत्रिका तदा ॥१३॥

चतुर्थप्रहरे मन्त्रैरन्विद्रेण द्विजन्मना । सजीवा विहिता सद्यः पुत्रिका चारुरपभूत् ॥१४॥

मातः सर्वेऽपि तां चारुरूपां स्त्रक्कृतादयः । वीक्ष्य कन्याकृते वादं मिथश्चक्रुस्तदाऽरिवत् ॥१५॥

भो वक्षि घोटक ! त्वं सा कन्या कस्य भविष्यति । घोटकोऽवग्नं न जानेऽहं कस्य कन्या भविष्यति ॥१६॥

विक्रमार्को जगौ योऽत्र जानन्नैव वदिव्यति । तस्य हत्या भवेत्सप्तग्रामज्वालनिका हुतम् ॥१७॥

हत्याभयात्तया शययास्थितया कथितं हुतम् । स पिता घटिता येनानीय काष्ठाणि पुत्रिका ॥१८॥

वसनैर्भूषिता येन जायते मातुलः स च । सजीवा विहिता येन स गुरुर्भवति हुतम् ॥१९॥

भूषिता भूषणैर्येन भर्ताऽसौ भविष्यति । एवं द्वितीयवारं सा जलपता विक्रमशृङ्गना ॥१००॥

अवतार्याग्निर्कं भद्रासने विक्रमभाजुमान् । जगौ विष्टर ! किं दत्से उत्तरं मम सम्प्रति ॥१०१॥

भद्रासनं जगौ वक्तुं नैव जानामि किञ्चन । उत्तरं तु मदास्यामि भवतोऽहं प्रयत्नतः ॥१०२॥

ततोऽवतीर्य वेताले विष्टरे हुं च कुर्वति । शृण्वत्यां राजनन्दिन्यां विक्रमार्को जगावदः ॥१०३॥

विक्रमगृहपुरे सोम-भीमाहौ द्वौ सुहृदौ । वसतः सोऽन्यदा सोमः परिणीतोऽध्यरापुरे ॥१०४॥

अनेतुं बहुशः सोमः प्रियां भूसुरसन्नि । प्रययौ सा मिया नैव समायाति स्म सुगन्धीः ॥१०५॥
 दूनेन तेन सोमेन मित्राय कथितं तदा । प्रिया मे नैति मद्गोहे द्यूहे किं क्रियतेऽयुना ॥१०६॥ यतः—
 ३ “ददाति पतिमृहणाति शुभमाख्याति जल्पति । अहंके भोजयते चैव पद्धविधं भीतिलक्षणम्” ॥१०७॥

आकारणाय मित्रस्य पत्न्या भीमोऽन्यदा स्वयम् । सोमयुक्तश्चलन्मार्गे ययौ भट्टारकालये ॥१०८॥
 भीमो सुक्त्वा रथे मित्रं देवीपणातिदम्भतः । गत्वा सुरीनिकाव्यानर्तदेव्यग्रे प्रोक्तवानिति ॥१०९॥
 ६ यदि मद्बचनान्मित्रमिषैव्यति मुहद्दृष्टे । तदा पूजाकृते तुभ्यमहं दास्ये निज शिरः ॥११०॥

यदा तौ च गतौ तत्र दृष्टा मित्रमिया तदा । भीमस्य वचनान्मित्रपत्न्या गानितमानकम् ॥१११॥
 कृत्वाऽऽनकं ततस्तस्याः सोम-भीमौ तदा हुतम् । चलन्तौ दृष्टचेतस्कौ स्वकीयनगरं प्रति ॥११२॥

९ रज्जुं मित्रशये दत्त्वा भीमो देवीनतिच्छलात् । गत्वा देव्याः पुरः शीर्षं छित्त्वा पूजाप्रचीकरत् ॥११३॥

रज्जुं सोमोऽपि भार्याया दत्त्वा देवीष्टहे ययौ । मित्र कीर्य शिरभ्छेदादेव्याः पूजाप्रचीकरत् ॥११४॥

क्षणाद्गत्वा वयूस्तत्र दृष्ट्वाऽग्रे पतिदेवरौ । पतितौ छिन्नशीर्षौ च दध्यावेव दृष्टा दृष्टि ॥११५॥

२१ भूसुरस्य शृहे यामि ययहं भूतभर्तृका । तदा लोका वदिव्यन्ति हत्वाऽऽगात्पतिदेवरौ ॥११६॥

गताया पितृसदने गदिव्यन्ति जना इति । तस्मान्मृत्युर्वरं देव्याः पुरतो भर्तृवन्मम ॥११७॥

ध्यात्वेति क्षुरिका यावत्तवे कण्ठे निजे च सा । तवदेवी जगौ पाऽत्र साहसं कुरु भाषिति ॥११८॥

- साऽवक् तर्हि इमौ देवि ! जीवय त्वं स्वसेवकौ । देवी ग्राह गले शीर्षो योजयाद्यु मिलिष्यतः ॥११९॥
तथोत्सुकतया शीर्षो परावर्तेन योजितौ । भो विष्टर ! वद त्वं सा कस्य कन्या भविष्यति ॥१२०॥
विष्टरः ग्राह जानेऽहं न सा कस्य भविष्यति । विक्रमार्को जगौ योऽत्र जानन्नैव गदिष्यति ॥१२१॥
तस्य हत्या भवेत्सप्तप्रापज्वालनिका द्रुतम् । हत्याभयात्तया शय्यास्थितया कथितं द्रुतम् ॥१२२॥
यस्मिन्नाले शिरो भर्तुर्योजितं प्रियया तया । घटः स एव कान्तोऽभूच्चस्याः शीर्षप्रधानतः ॥१२३॥
दुद्धिप्रपञ्चतः श्रीमद्विक्रमार्कमहीशुजा । जलपापिता तदा सद्यस्त्वतीयं चारमेव सा ॥१२४॥
अवतार्यामिकं शय्यासने विक्रमभानुमान् । जगौ शय्येऽधुना दत्से ममेह किं त्वमुत्तरम् ॥१२५॥
शय्यासनं जगौ वक्तुं नैव जानासि किञ्चन । उत्तरं तु मदास्यामि भवतोऽहं प्रयत्नतः ॥१२६॥
वेतालधाषिष्ठिता शय्या हुंकारं ददते ततः । शृण्वत्यां राजनदिन्यां विक्रमार्को जगावदः ॥१२७॥
वेज्जातटनगरे विश्वरूपाभिधमहीपतेः । शूरो भूत्यः प्रिया तस्मै कमला शीलशालिनी ॥१२८॥
वीरनारायणो नाम्ना हुजः शौर्यगुणान्वितः । तस्याभूद्वेहिनी पद्मावती विनयशालिनी ॥१२९॥
विशिष्टं सुभटं वीरनारायणमिलापतिः । ज्ञात्वा तस्मै ददौ द्रव्यलक्षोत्पत्तिपुरं तदा ॥१३०॥
वीरनारायणो देहरक्षां कुर्वन् महीशितुः । रात्रौ तस्यो गृहद्वारे जाग्रत् स्वङ्गासहायकः ॥१३१॥ यतः—
“इङ्गिताकारतत्त्वज्ञः प्रियवाक् प्रियदर्शनः । सकुटुम्बप्रही दक्षः प्रतीहारः मयास्यते” ॥१३२॥

द्रादयः
सर्गः ।

आयचामर-
हारिणी-
मोक्त कथा ।
॥ २९० ॥

राज्ञा स्त्रीरदनं श्रुत्वा राज्ञो कलणनिस्वनम् । धीरनारायणो ब्रूतु मेधितो नगराद्वहिः ॥१३३॥

फालया वपमुल्लङ्घ्य गीरः खड्गमसत्वा हुतम् । रुदत्या योषितः पार्श्वे श्मशाने निर्भयो ययौ ॥१३४॥

३ राजाऽपि नममुल्लङ्घ्य कौतुकी हेलया तदा । श्मशानमेत्य भृत्यस्य वचः शृण्वन् रहः स्थितः ॥१३५॥

वीरः प्राहात्तले माता ! स्वयते केन हेतुना । तयोक्तमस्य राज्यस्याधिष्ठात्री देवताऽस्म्यहम् ॥१३६॥

४ अस्मिन् कुण्डे ज्वलद्द्विषये आनीय भूषतिम् । प्रसेप्यन्ति चतुःपट्टिगोन्योऽद्य स्वतृप्तये ॥१३७॥
तस्मिन् भूषे हुते तामी राज्यं शून्यं भविष्यति । ततोऽहं च निराधारा दुःखिता भविताऽस्मि हा ॥१३८॥

अस्य भूमीपतेः कोऽपि साहसी सेवको न हि । यो रक्षा निजदेहस्य दानेन कुरुते हुतम् ॥१३९॥

५ वीरः प्राहादमेवास्य भूषस्य सेवकाग्रणीः । भूषरक्षाविधिं वक्षि देवि ! कुर्वे त्वयोदितम् ॥१४०॥
देवी प्राह च तत्कार्यं केन कर्तुं न शक्यते । वीरो जगौ वदाश्वयशक्याभ्या किं प्रयोजनम् ॥१४१॥ यतः—

“पारभ्यते न खलु विद्वामयेन नीचैः, पारभ्य विद्वान्विद्वता विरमानि मध्याः ।

विद्वैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः, पारब्धगुत्तमगुणा न परित्यजन्ति” ॥१४२॥

६ देवी प्रोवाच भो वीर ! द्वात्रिंशलक्षणौ नरौ । विना कार्यं न शु(स्ति)द्वयेत योगिनीना मनागपि ॥१४३॥

द्वात्रिंशलक्षणौ राजा त्वं च सधः पुरुषोत्तमौ । वीरः प्राह द्रुपो विश्वविध्वानरोऽस्ति भूतले ॥१४४॥ यतः—

“येन पुंसां कुलं सौख्यभागं जायेत धराऽयथा । रक्षितव्यो नरः सोऽपि शरीरेण श्रियाऽपि वा ॥१४५॥

- भये च दुम्बके चक्रे न तिष्ठन्त्यरका यथा । तथा कुलाधिपे वर्णे नरेऽन्ये मनुजाः स्मृताः ॥१४६॥ ज्वलं चागमे-
“ज्जेण कुलं आयत्तं तं पुरिसं आयरेण रक्खेह । न ह्नु तुंभमि विण्णे अरया साहारया हुंति” ॥१४७॥
- अहं भृत्योऽस्मि तस्यैव मया मृतेन किं भवेत् । तेन तिष्ठ क्षणं देवि ! क्षिपाम्यग्नौ निजां तनुम् ॥१४८॥
- ३ इत्युदीर्य द्रुतं गत्वा मातापित्रोश्च सन्निधौ । देव्युक्तमखिलं प्रोवत्वा चालितः सुभद्रस्तदा ॥१४९॥
पुत्रं विनेह जीवन्तावप्यावां च मृतौ ननु । ध्यात्वेति तस्मिन्प्राप्तौ पुत्रपुष्टौ दयावतुः ॥१५०॥
- ४ तत्रैव देवता पृष्टा वीरेण किं करोम्यहम् । देव्योक्तं सवनं कृत्वा वह्निक्वण्डे तनुं क्षिप ॥१५१॥
इति तस्या वचः प्राप्य चिक्षेपग्नौ तनुं भद्रः । अम्बाजनकगोहिन्यस्तत्पुष्टौ च तथा व्यग्रुः ॥१५२॥
एतत्सर्वं नृपो दृष्ट्वा दग्ध्यौ मे जीवितेन किम् । ज्ञम्पां दातुं बृहन्नानुकुण्डकण्डे समानमत् ॥१५३॥
- ५ ददानो भूपतिर्ज्ञम्पां देव्या दोर्भ्या धृतस्तदा । उक्तं च साहसं माऽत्र कुरु ज्ञम्पाप्रदानतः ॥१५४॥
राजा पप्रच्छ काऽसि त्वमन्तरायीभवान्न मा । सा प्रोवाचास्य राज्यस्याधिष्ठायिका देवताऽस्म्यहम् ॥१५५॥
राजाऽवग्रा देवि ! यद्येतान् सुभद्रान् जीवयिष्यसि । तदाऽहं जीवयिष्यामि नान्यथा विद्धि कर्हिचित् ॥१५६॥
- ६ देव्या क्षिप्त्वा लट्ठां सर्वे सर्वावा विहिताः क्षणात् । राजाऽप्राक्षीत्त्वया देवि ! शक्रजालं कृतं बहु ॥१५७॥
देवी प्रोवाच सर्वेषां त्वदादीनां नृणामिह । परीक्षायाः कृते सर्वं विहितं भूपते ! मया ॥१५८॥
ततश्चमत्कृतो देवीं नत्वा राजाऽगमत् गृहम् । प्राप्नुय्यादिदनेन मानयापास सेवकम् ॥१५९॥

- विक्रमार्को जगौ शय्ये । तेषु राजादिषु भुरगम् । साहसी विद्यते को हि विभोचाणुणाग्रणीः ॥१६०॥
 दाय्या माह न जानेऽह साहसी विद्यतेऽन कः । विक्रमार्को जगौ यो न जानन्नेव गदिष्यति ॥१६१॥
- ३ तस्य हत्या भवेत्सप्तप्रापञ्चालनिम्न द्रुतम् । हत्याभयाचया तत्र सुप्तयेति प्रजल्पितम् ॥१६२॥
 सेवकभ्यो दृषः सत्ताधिकोऽन विद्यते ननु । यतो राजा धराऽऽधारः सेवकाश्च तथा न हि ॥ १६३॥
 एव फन्या चतुर्वारं जलययित्वा दृषो निशि । परिणिन्ये प्रगे चारुमहोत्सवपुरस्सरम् ॥१६४॥
 ततस्तिलज्जभूषणलः मोहेश्वर्यायता वर ! । कुरुष्व भोजनं भूषो जगौ च विक्रमार्कमा ॥१६५॥
 चक्रोभर्या मयाऽमानि सपादलक्षवैभवः । तद्वानं न विना मोक्ष्ये कन्यकैवं जगौ तदा ॥१६६॥
 भैरीभद्रलवचादिनखानपूरितट्टिमुखः । विक्रमार्कः प्रियाशुक्तश्चक्रोभर्यालय ययौ ॥१६७॥
- ४ सपादलक्षद्विविणं विक्रमार्कः प्रियाऽपि च । पृथक् पृथग् हुढाँके च फल्याणीभक्तिपूर्वकम् ॥१६८॥
 स्तुत्वा नत्वा गुरुन् भवत्या नानोत्सवपुरस्सरम् । पश्चादेत्य निजे स्थाने द्रुमुजे समिधः स च ॥१६९॥
 फन्याभादाय भूषालो विक्रमार्कः पुरी निजाम् । आययावश्वेतालसहितः समहोत्सवम् ॥१७०॥
- १२ कारयित्वा महावास तस्या वासकृते दृषः । सुखेन नयते काल न्यायमार्गस्थितोऽनिशम् ॥१७१॥
 एव श्रीविक्रमार्कस्य दृचं चाभरयारिणी । मोक्त्वाऽऽद्याऽनर्क्यं तस्य तुल्योऽसि विक्रमद्वज ! ॥१७२॥
 श्रीविक्रमचरितस्य पुरश्चाभरयारिणी । दृच श्रीविक्रमार्कस्य तस्यौ चाद्या सुभाषया ॥१७३॥

इति प्रथमचामरहारिणीप्रोक्तकथाचतुष्टयम् ॥

द्वारः
सर्गः ।

- ३ अन्यदा विक्रमादित्यसभायां कोऽपि पण्डितः । वक्तुं प्रवर्तितोऽपूर्वा कथां भूषणजल्पतः ॥१७५॥ तथाहि-
चम्पकाद्वपुरे राजाऽभवच्चम्पकनामतः । चम्पका ग्रहिणी शीलशालिनी वनितोत्तमा ॥१७६॥
देवशर्माहविप्रस्य प्रिया प्रीतिमती प्रिया । असूत तनयां चारुलपां पूर्वैव रोहिणीम् ॥१७७॥
४ रविमणीति कृता तस्या आह्ला पित्रादिभिस्तदा । ददते च मुदं पित्रोर्लल्लादिशब्दजल्पनैः ॥१७८॥
वर्धमाना क्रमाद्यावद्भूदष्टाद्विका सुता । तावदैवान्मूर्तिं प्रीतिमती माता तदा क्षणात् ॥१७९॥
५ देवशर्मा द्विजस्तस्या मृत्युञ्जत्यशेषतः । चकार विधिवत्त्राकार्यं निखिलसज्जनान् ॥१८०॥
भक्तिमन्नादिदानेनावसरे तन्वती पितुः । अतीव बल्लभा ज्ञाता विनयादिगुणैः सदा ॥१८१॥
विधवैका द्विजा पार्श्वगृहस्था कमलाऽभिधा । वक्तीति देवशर्माणं पतिं कर्तुमनाः स्थिता ॥१८२॥
६ भो विप्र ! ब्राह्मणी मृत्युमेता त्वं तु सुस्वादुगृह्ण । लब्ध्वायं तनया व्यक्ता राखुं जानाति नो मनाम् ॥१८३॥
७ तेन पाणिग्रहं कस्याश्चित्त्रियाः कुरु साभ्यतम् । भविष्यति ततस्ते शं नव्यपत्नीसमीपतः ॥१८४॥
लघुत्वादधुना तुभ्यं दत्तै कश्चिद् द्विजः सुताम् । दृढत्वे तव को दाता तनयाभात्मनो मनान् ॥१८५॥
यदा वराय कस्मैचित्पुत्री विश्राणिता त्वया । भविष्यति तदा ते का गतिरत्र वद द्विज ! ॥१८६॥

द्वितीयचाम-
रहारिणी-
प्रोक्तकथा ।

॥ २९४ ॥

मदीय वचन ऐतदग्रे सुखकर तव । भविष्यति द्विजातीव जानीहीति स्वय स्फुटम् ॥१८७॥

हित भित च सुखद वचो ग्राहं स्त्रियामपि । त्याज्यं दुःखपदं वाम्यं बान्धवानामपि द्रुतम् ॥१८८॥

३ विप्रः प्रोवाच गेहिन्या अन्यस्याः सग्रहात् स्रतम् । पूर्वप्रियासमा पत्नी न भविष्यति कहिचिद् ॥१८९॥

अतीवेय सुता भर्किं कुरुतेऽन्नादिदानतः । तथा मम यथा पूर्वप्रियाऽपि विस्मृताऽभवत् ॥१९०॥

ततः सा कमला दध्यावह कुर्वे तथा यथा । पुत्र्या उपरि विमस्यानुराग उत्तरिष्यति ॥१९१॥

६ अन्नमध्ये रद्वोऽभ्येत्य लवणं भूरि नित्यशः । प्रसिष्य कमला याति जलादात्मनिकेतने ॥१९२॥

कदाचित्कचरं क्षार सिप्त्वा याति रहः पुनः । विमः प्रोवाच भो पुत्रि ! क्षारमन्न कथं कुरु ॥१९३॥

पुत्री ग्राह पितः ! क्षारमन्न कुर्वे मनाम् न हि । एवंविध सदैवात्र दुःखी भुञ्जन् द्विजोऽभवत् ॥१९४॥

९ उत्तार द्विजस्यानुरागः पुत्र्या तदा स्फुटम् । ब्राह्मण्यग्रे जगौ विमो दत्तेऽन्नं क्षारमञ्जसा ॥१९५॥

कमलाऽवग् मया पूर्वं भवतः कथित पुरा । द्विजोऽवग् गृहिणीमन्या त्वं विलोक्य मत्कृते ॥१९६॥

विलोकिता तया कन्या चटिता नैव कुत्रचित् । ततोऽतिदूतचिचोऽभूद्विमो गृहिण्यलन्धितः ॥१९७॥

१२ ब्राह्मणी ग्राह भो विम ! रोचते तव चेद्यदि । तदाऽहं च भविष्यामि भवतो गृहिणी द्रुतम् ॥१९८॥

द्विजोऽवक् त्व प्रिया चेन्मे भविष्यसि तदा वरम् । इष्टं वैद्योपदिष्टं च वाञ्छयते किं न रोगिणो ॥१९९॥

ततस्तस्याः कृत्स्नेन द्विजेन सहग्रहस्तदा । स्नानान्नापातदनेन विमोऽपि रञ्जितस्तथा ॥२००॥ यतः—

“इत्थी दम्पह संवच्छरेण मासेण दम्पह तुरगो । महिलाए किर पुरिसो दम्पह एणेण दिवसेण” ॥२०१॥
कमलाडवह् पतेऽन्येषामपत्त्यादि बहिः सदा । याति चारयितुं धेनुर्नत्मीया तनया पुनः ॥२०२॥
ततः कान्तावचःसक्तो देवशर्मा द्विजस्तदा । बहिश्चारयितुं धेनुः प्रेषयापास नन्दिनीम् ॥२०३॥

३ ददते भोजनं यत्तद् रुक्मिण्या द्विजगोहिनी । कठोरवचसाऽत्यन्तं दत्ते दुःखं च भूरिशः ॥२०४॥
सहमाना वचस्तस्यास्तादृशं दुःखभदं तदा । चारयन्ती भृशं धेनुर्दुःखिन्यजनि रुक्मिणी ॥२०५॥

६ “बालस्स मायमरणं भजामरणं च लुक्वणासमए । धेरस्स पुत्तमरणं तिल्लिवि गल्लाहं हुक्खाहं” ॥२०६॥
चारयन्ती सदा धेनु रुक्मिणी खिन्नमानसा । लाति विश्राम्येकरूप करीरस्य तरोरथः ॥२०७॥

इतः स्वर्गे हरेः स्नानोपेयनादस्य गोहिनी । मेघवती व्यधात्तत्राभ्युत्थानं नारदस्य न ॥२०८॥
रुष्टश्च नारदो दध्यावियं गर्ध वहत्यलम् । उत्तार्यतेऽभिमानोऽस्याः कथं बुद्ध्या मयाऽधुना ॥यतः—“जातिकुलरूप-०”॥

ये भवन्ति शठाचारा मानवा अभिमानिनः । ते पात्यन्ते महानर्थं स्वकृतेः कर्मभिर्ननु ॥२१०॥
ध्यायाञ्जति महीपीठमेतय दृष्ट्वा च रुक्मिणीम् । करीरस्यां ययो रज्जो कथितं हरिसन्ने ॥२११॥

१२ नारदः ग्राह भो मेघनाद ! भूमीतले मया । दृष्टेया कन्यकाऽतीव सुखया द्विजनन्दिनी ॥२१२॥

तस्यास्तुलयाऽस्ति नो देवाङ्गनापि त्रिदालये । रोचते यदि चेत्ते सा तदा तत्रैव गमयते ॥२१३॥
मेघनादो जगौ तत्र गमयते कन्यकाकृते । विचार्येति ययौ पर्यलोके च नारदान्वितः ॥२१४॥

- गान्धर्वेण विवाहेन परिणीता च रुक्मिणी । आनीय च पृथक् स्थानेऽभुञ्चत् स्वर्गे हरेः सुतः ॥२१५॥
 नारदो मेघनदेन मानितः मीणितः पुनः । मर्त्यलोके ययौ सद्यस्तपस्तप्तु नभोऽञ्चना ॥२१६॥
 मेघनादोऽजनिश सौख्य चातुभवस्तया समम् । प्रियां मेघवतीं चित्ते न सस्मार मनागपि ॥२१७॥
 ३ सखीं प्रति जगौ मेघवतीति रमणोऽभुन । नायात्पत्र कटा कुत्र तिष्ठति ज्ञायते न हि ॥२१८॥
 विलोभयता प्रतिः कुत्र तिष्ठतीत्युदिते तया । सखीं शक्रसुतं नरीयुतं वीक्ष्यगता जगौ ॥२१९॥
 ४ स्वामिति । त्वत्पतिः सारिषाश्वक्रीडापरः सुखम् । विमानेऽन्यत्र निर्भया सार्धं तिष्ठति सन्ततम् ॥२२०॥
 मेघवत्या ततः कान्तः स्वयमाकारितो भृशम् । नायाति स्वयहे यावतावचयेति चिन्तितम् ॥२२१॥ यतः—
 अय नून यतिर्मे हि नारदेन कुप्या पुरा । ग्राहितो वनितामन्या ज्ञायते इति बुद्धित ॥२२२॥ यतः—
 ५ “कलिकारभ्यो वि जणमारभ्यो नि सावज्जजोगनिरर्थो वि । ज नारभ्यो वि सिञ्जइ तं खलु सीलस्य माहर्ष्यं” ॥२२३॥
 मया पूर्वं समायातो नारदो ह्यपमानितः । तेनेदं विहितं सर्वं मम दुःखकृते ननु ॥२२४॥
 नारदो मान्यते चेद्धि तदा सोऽपि ऋषिस्तदा । करोति स्म यया कान्तं वश्यां चापि सन्ततम् ॥२२५॥
 १२ आगतो नारदोऽन्येष्टुः सादरं स्वागतादिना । प्रपृच्छथ रञ्जितो मेघवत्या प्राहेति तां प्रति ॥२२६॥
 मानितो न त्वया पूर्वं मनान् लोचनवीक्षणत् । विधीयतेऽभुना कस्मादादरश्च मायि त्वया ॥२२७॥
 मेघवती जगौ किञ्चित्कार्यसंसक्तया मया । उपास्तिर्न कृता यत्ते क्षम्यता तत्प्रसद्य मे ॥२२८॥

नारदः प्राह सर्वत्र पूज्यपूजाव्यतिक्रमः । कृतो भवति दुःखाय परब्राम्भ्र देहिनाम् ॥ २२९ ॥ यतः—
“देवानां प्रतिपामङ्गे गुल्णामवहीलने । लभन्ते दुर्गतौ दुःखसन्ततिं देहिनो भृशम् ॥ २३० ॥
३ सीहा हु सीसेण गिरिं पि भिंदे सीहा हु सीहो कुविओ न भक्खे” ॥

जगौ मेववती चक्रे मयाऽवज्ञा तव प्रभो । मयि प्रसादमाधाय तत्त्वं क्षमस्व साभ्यतय् ॥ २३१ ॥

नारदः प्राह ते कार्यं विद्यते चेद् यथा स्नानम् । कथनीयं तदा महं तत्करोमि यथा हुतम् ॥ २३२ ॥
प्राह मेववती कान्तं सपत्नीं त्याज्य हुतम् । ओषित्युक्त्वा गतो मेवनादपार्श्वं जगाद्विधिः ॥ २३३ ॥

मातुष्यो मरुतां भोगो युज्यते न मनगपि । रसा—सृग्—मांस—भेदो—स्थि—मज्जादिमयदेहतः ॥ २३४ ॥
इत्यादि बहुशो युक्त्या मातुष्यां विमुखीकृतः । मेवनादो जगौ कुत्र मुच्यते भामिनी ऋषे ! ॥ २३५ ॥
२ नारदोऽवग् तरोर्यस्मादानीतेयं नितम्बिनी । तत्रैव मोचनं युक्तमस्या एव तवानघ ! ॥ २३६ ॥
नारदेनोदिते मेवनादस्तां ग्रहिणीं तदा । गत्वा तस्मिंस्तरोर्य सद्योऽपुञ्चद् भूषणसंयुताम् ॥ २३७ ॥

मेवनादस्ततः स्वर्गं गत्वा पूर्वप्रियायुतः । सौख्यमनुभवन् कालं नयते सन्ततं हुदा ॥ इति एकवारपरिणयनस्वरूपम्]
१२ रुक्मिण्याः पाणितोऽकस्मात्पातितं कङ्कणं क्षितौ । तादृग्नेयपुतोत्थाय ययौ गेहे पितुश्च सा ॥ २३९ ॥
ब्राह्मण्यवक् सुते ! कालक्षियन्तं कुत्र तस्थुपी । पुत्री जगौ न जानेऽहं स्थाननामादिकं मनगम् ॥ २४० ॥
सूर्यविमानवद्गमे गेहे मां च समाददे । स्थिताऽहं क्षणवन्मातस्यित्कालं सुखाच्चिता ॥ २४१ ॥

तत्र सन्ति नरा दिव्यदेहरूपश्रियोऽनयाः । चञ्चद्वक्ष्यमा हारिहारकेतूरयालिनः ॥ २४२॥

ब्राह्मणी माह लोभेन भूषणानामिति स्फुटम् । भो पुत्रि ! त्व समायाता यदत्र तदभूद्वरम् ॥ २४३॥

३ विलोकिता मया भूरिस्थानेषु दुःखपूर्ण्या । अद्य जात वरं भाग्यान्मम त्व यत्समागता ॥ २४४॥

दध्यौ विममिया लक्ष्म्या मम पुत्र्याः कृते ननु । भूषणानि छलादस्या अह लास्यापि मायया ॥ २४५॥

६ भूषणान्यङ्गजादेहदुचार्य द्विजगहिनी । स्वपुत्र्यर्प रदःस्थाने स्थापयामास दुष्टधीः ॥ २४७॥

राजाऽन्यदा बहिर्गमात् स्वेत्यर्थस्तुरगान् वरान् । मादुर्भूत खुरापाताद् ददर्श दिव्यनूपुरम् ॥ २४८॥

९ तदादाय ददौ पद्महार्यं भूमीपतिस्ततः । राक्षी प्रोवाच भो कान्त ! द्वितीयं त्व समानय ॥ २४९॥

राजाऽऽहैक मिये ! लब्ध ततः पत्नी जगत्पदः । द्वितीयमन्यगोहिन्यै दत्त संभाव्यते मया ॥ २५०॥

द्वितीयं नूपुर कान्त ! यद्यानयसि सान्प्रतम् । तदा जीवान्मह नो चेत्यवेशोऽगोर्भवेन्मम ॥ २५१॥ यतः—

१२ “वज्रलेपस्म सूर्यस्य नारीणा भर्कटस्य च । एकोऽग्रहस्तु भीनाना नीली मलययोस्तथा” ॥ २५२॥

गादित मन्त्रिभी राजनीदृशं दिव्यनूपुरम् । द्वितीय विद्यते ह्यस्या पुर्या कस्यापि सञ्चानि ॥ २५३॥

प्रियाकदाग्रह मत्वा विचार्य मन्त्रिभिस्समम् । भूषालो मण्डयामास सन्नगारं महत्पुरे ॥ २५४॥

क्रोधित च नरा नार्यः स्वस्वाभरणभूषिताः । आगच्छन्ति यके भोक्तु सन्नेऽस्मिन् सकुटुम्बकाः ॥ २५५॥

भूरिद्रव्यमदानेन दृषस्तात् मालयिष्यति । तथा कृते जनाश्चार्हवेषा भोक्तुष्टुपातमन् ॥ २५६ ॥ [शुष्मम्]
ब्राह्मणी स्वं सुतां लक्ष्मीं नृपुत्रादिविभूषिताम् । त्रिषाय लोभतो भोक्तुमगात्सत्रालये हुतम् ॥ २५७ ॥
ब्राह्मणीतनयां कानां तां दृष्ट्वा मन्त्रिणो जगुः । भूषणानीदृशान्यस्या घटन्ते न हि कर्हिचित् ॥ २५८ ॥

३

ध्यात्वेति मन्त्रिभिर्यार्वाचिञ्छा दत्ता कथादिभिः । उक्तं च क्रस्य विद्यन्ते भूषणानि कदाचुना ॥ २५९ ॥
सत्यं चेद् वाक्षि नो बाले ! तदा त्वं हन्यसे भृशम् । विभ्यती सा जगौ सन्ति मणिन्या भूषणानि मे ॥ २६० ॥

४

आकार्य रुक्मिणीं दृष्ट्वा भूपतिर्भोहितो भृशम् । सन्मान्य पितरं तस्याः परिणीन्ये सदुत्सवम् ॥ २६१ ॥
द्वितीयं नृपुत्रं पूर्वगृहिणीपार्श्वतश्छलात् । समानीयार्पयामास नव्यपत्न्या महीपातिः ॥ २६२ ॥
तस्यां सक्तो द्रुपोऽन्यस्या नाम लाति कदापि न । नृपुत्रे मणिते पूर्वरादया भूपो जगावदः ॥ २६३ ॥

५

विनाऽन्यनृपुत्रं काष्ठभक्षणं त्वं करिष्यसि । ततः किं विद्यते तत्र नृपुत्रेण प्रयोजनम् ॥ २६४ ॥
ज्ञात्वा तन्नृपूरापाक्षि पूर्वसङ्गी तदा ततः । तस्यो तयन्त्वा हुतं काष्ठभक्षणोदन्तमात्मनः ॥ २६५ ॥

सत्स्वमसूचिते पुत्रे रुक्मिण्या जनिते सति । जन्मोत्सर्गं दृष्यन्क्रे सन्मान्य सज्जनान् निजान् ॥ २६६ ॥

६

इतोऽवगं ब्राह्मणी कान्तानीयते तनयाऽधुना । जातोऽस्ति तनयः पुत्र्याः क्रियते स्वायत्तासकः ॥ २६७ ॥
यदा न कुरुते पुत्र्या आनकं जनको गृहे । तदा च दूषणं लोका ददन्ते सततं पितुः ॥ २६८ ॥
आनेतुं तनयां कान्तो ब्राह्मण्या प्रेषितस्तदा । गत्वा भूपान्तिके सद्यः प्रोवाचेति स्फुटाक्षरम् ॥ २६९ ॥

- घातपुत्रा मिया राजन् ! मेपय स्वाख्ये मम । राजा न मन्यते यावत्तावन्मर्तुं समुद्यतः ॥२७०॥
 कुर्वाण मरणं विम दृष्ट्वा भूयेन गेहिनीम् । मेधितां ब्राह्मणः पुत्रीप्रातिनाय निजं गृहम् ॥२७१॥
- ३ अपमाता छलत्प्राह भो पुत्रि ! या सुता सुतम् । सूते स्म सा जलं कूपे जीर्णवस्त्रा मपश्यति ॥२७२॥
 तदा पुनः सुत सूते श्रुतमेतन्मया पुरा । ततो जीर्णवस्त्रां पुत्रीं कृत्वा कूपान्तिके ययौ ॥२७३॥
 मपश्यन्तीं जलं कूपे चिक्षेप ब्राह्मणी सुताम् । मपतन्तीं रुक्मिणीं मेक्ष्याकस्माज्जग्राह तक्षकः ॥२७४॥
- ४ गत्वा स्वस्थानके पत्नीं कृत्वा ता रुक्मिणीं क्षणात् । चिक्रीड तक्षकः कूपतटाकोपवनादिषु ॥२७५॥
 इति द्वितीय (तृतीय) चारपरिणयनसम्बन्धः ।
- इतश्च क्रूरया विमपत्न्या पुत्री निजा तदा । रुक्मिण्या भूपणैर्वस्त्रैर्भूषिता विहिता रहः ॥२७६॥
 धाज्येका तनय स्तन्यं कारयितुं कृता पुनः । यतो राज्ञां सुतं स्तन्यं कारयन्ति स्म न मियाः ॥२७७॥
- ५ मेधिता सद्ने पत्युर्ब्राह्मण्या तनया ततः । तादृसां वीक्ष्य भूपाब्जो दध्यौ जातमिदं किमु ॥२७८॥
 पृष्ट्वा च भूभुजा प्राह स्वाभिन् ! विषमस्थानके । पतिताऽहमभूत् तेन नयने फुल्लकं मम ॥२७९॥
- ६ राजा द्रव्यावियं मायाविनी मम मिया न हि । केन त्वं मेधितेत्युक्ते भूभुजा वक्ति नो कन्ती ॥२८०॥
 ततः सा कुट्टिताऽत्यन्त कशाघातैर्बहीभुजा । प्राह मातुः कृतं सर्वं भूपतेः पुरतस्तदा ॥२८१॥
 ततो भूपो जगौ कूपे तस्मिन्नेव पताप्यहम् । मोचुर्भन्त्रीभरा मासान् षट् मतीक्षस्व भूपते ! ॥२८२॥

इति

- ततो विप्रमिया देशात्कर्षिता भूभुजा तदा । राजा जन्मोत्सवं सूतोः कारयागास तरसणात् ॥२८३॥
सूनोर्जनोत्सवं श्रुत्वा तक्षकस्य मुखात्तदा । प्रोवाच खविमणी कान्त ! द्रष्टुमीहेऽहमङ्गजम् ॥२८४॥
३ सा च तक्षकसावित्र्याद्रात्रावेव वृणालये । कारयित्वा सुतं सत्तन्यं भूषणान्यमुचद्वहः ॥२८५॥
मातर्भूषः सुतोपान्ते ज्ञात्वा पत्न्याः समागमम् । सावधानः प्रियां धर्तुं तिष्ठति स्म रहो निशि ॥२८६॥
कारयित्वा सुतं सत्तन्यपानं यान्ती प्रियां वृणः । दृष्ट्वा धर्तुं न शक्नोति गच्छन्ती लघुलाघवात् ॥२८७॥
४ वृणोऽन्यदा स्थितः सावधानीभूय विशेषतः । कारयन्ती सुतं सत्तन्यपानं पत्नी स्म पश्यति ॥२८८॥
उपलक्ष्य प्रियां सम्यग् चलन्तीमञ्चले वृणः । धृत्वा तस्यां च शय्यायां यावन्मुदितमानसः ॥२८९॥
अवविज्ञानतो ज्ञात्वा स्वपत्नीगमनं स्फुटम् । तक्षकः स्वप्रियां नेतुमागात्तावन्वृणालये ॥२९०॥
५ रोषेण वृणति पृष्ट्वा दृष्ट्वा निर्याति यावता । तावताऽऽरुफालितो भित्तौ भूभुजा तक्षको मृतः ॥२९१॥
विषव्याप्ततनुर्भूषः क्षणेन मरणं गतः । मृतौ द्वौ रात्रौ दृष्ट्वा खविमणी दुःखिताऽभवत् ॥२९२॥
प्रातः पत्नी समादाय खविमणी काष्ठभक्षणम् । कर्तुं यावद्ययौ प्रेतगृहे दुःखेन पूरिता ॥२९३॥
६ मेघनादो द्विजोऽकस्मात्तावत्त्रागतो जगौ । पत्यौ जीवति भो पति ! पावके किं प्रवेक्ष्यसि ॥२९४॥
तया पृष्टो जगौ मेघनादः सम्बन्धमात्मानः । खविमण्यवगन् यदि त्वं मे समग्रो जीवयिष्यसि ॥२९५॥
तदाऽहं जीवयिष्यामि मरिष्याम्यन्यथा पुनः । श्लिष्टाऽऽमृतच्छद्यां मेघनादस्त्वद्विजिवयत् ॥२९६॥

ममेव गृहिणीत्येव जल्पन्तस्ते जग्यो नराः । विवादं कुर्वते स्म आग्नं मरणान्तं परस्परम् ॥२९७॥

कस्येवा मध्यतः कन्या पुरुष स्यामवचदा । सभासत्राः मजल्पन्तु विचार्य निजबुद्धिना ॥२९८॥

३ यदा कोऽपि न जानाति कस्य कन्याऽभवत् स्फुटम् । तदा भूषो जगौ पत्नी मनुष्यत्वाच्च भूषतेः ॥२९९॥

कथामेता तदा श्रुत्वा तस्मै पण्डितमौलये । दशकोटीर्ददौ हेम्नो विक्रमार्कमहीपतिः ॥३००॥

४ अन्योऽपि यो नरो वार्ता महाधर्याविधार्थिनेषु । जगौ श्रीविक्रमार्कस्य पुरतः कोविदोऽनघाम् ॥३०१॥

श्रीविक्रमार्कस्यौदार्यं चापरहारिणी । प्रोक्त्वा माह कथं तस्य तुल्योऽसि विक्रमाङ्गज ! ॥३०२॥

एव श्रीविक्रमार्कस्यौदार्यं चापरहारिणी । प्रोक्त्वा माह कथं तस्य तुल्योऽसि विक्रमाङ्गज ! ॥३०३॥

५ शुद्धयौदार्यं भवेता ते ईदृशे विक्रमाङ्गज ! । न दृश्यतेऽधुना कस्य तेनैवं जहसे मया ॥३०४॥

श्रीविक्रमचरित्रस्य पुरश्चामरहारिणी । द्वितीया विक्रमार्कस्य वृत्तमेव जगौ तदा ॥३०५॥

तृतीयाऽवगृह्णादिष्टा तत्र चापरहारिणी । श्रीविक्रमचरित्रस्य पुरो गीर्वाणभाषया ॥३०६॥

६ अनेकमन्त्रि सामन्तपूर्णायामन्यदा मणे । सभाया विक्रमादित्यमहीपतिरुपाविशत् ॥३०७॥

वैतालिकस्तदा कोऽपि प्रतीहारनिवेदितः । ब्रह्माद्युर्भवताद्देवेत्युच्चरन्नागतो जगौ ॥३०८॥

राजन् ! किञ्चित्कलाधर्यं दर्शयिष्याम्यहं । तव । भवान् यदि स्वयं सावधानीभूयेह पश्यति ॥३०९॥

भूषोऽग्रे दर्शय त्वं मे कलाशालिन् ! निज्जाः कलाः । ततः स्मेरगुहाः सर्वे पश्यन्ति परिषज्जनाः ॥३१०॥

ततो वैतालिकोऽदृश्यीभूतरूपः क्वचिद्वयौ । यात्रचमत्कुला लोका दग्धुः स्तब्धजानसे ॥३११॥

तावत्कोऽपि शुमान् हस्ते बाधे नारीं वरां दधद् । दक्षिणे करबालं च समायां न्युपाययौ ॥३१२॥

३ प्रणम्यावग् नृपं स्वामिन् । असारोऽस्मिन् भवे स्फुटम् । सारद्वयहं एन्ये काला-वन्ति ह्युभे ॥३१३॥ यतः—

“आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्यमुद्योगिताम् , मूकत्वं मितभाषितां विततुते मौढ्यं भवेदर्जवयम् ।
पात्रापात्रविचारभाविबिरहो यच्छत्युदात्तमताम् , मातर्लहिम् ! तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्युर्गुणाः ॥३१४॥

६ सा सद्धर्मता विवेककलिता ज्ञान्ता सती सार्जवा, सोत्साहा प्रियभाषिणी सुनिपुणा सलक्षणा सद्गुणा ।

सद्गुणा गृहनीतिविरिमितमुखी दानान्मुखी सन्मतिः , सन्तुष्टा विनयान्विताऽतिसुभगा श्रीरेव सा स्त्रीर्तनु ॥३१५॥

९ केऽपि सरस्वतीं सारां मन्यन्ते विबुधा जनाः । प्रतिभाति परं सा मे मानसे नो यनागपि ॥३१६॥ यतः—

“सोहृद् सुहृदे इवभुञ्जते लवोवि लच्छीर् । एसा सरस्वर्द्द पुण असमगा किं न निवदेइ” ॥३१७॥

अतः सत्पुरुषैरन्यवानिताविषये सदा । दातव्ये न दशौ रागाश्रिते स्वहितमिच्छुभिः ॥३१८॥ यतः—

१२ परनारीपरद्रव्यापहारे मानसं निजम् । कर्तव्यं न मनान् स्वस्य हितैषिभिर्विचक्षणैः ॥३१९॥

“विरला जाणंति गुणा विरला पालंति निद्वणे नेहा । विरल चित्र निअदोसे पिच्छंति सभावगुणकलिआ ॥३२१॥

हुंति परकज्जनिरया निअकज्जपरम्मुहा फुटं सुअणा । चंदो धवलेइ पहीं न कलंकं अचणो फुसइ” ॥३२२॥

॥ ३०५ ॥

- देवदानवयोरेष स्वर्गे पुद्ग भविष्यति । अहंमिन्द्रस्य भृत्योऽस्मि तत्र यास्यामि तेन च ॥ ३२३ ॥
इय मम प्रिया स्वर्गे गतस्य समराङ्गणे । सङ्ग्राम कुर्वतो विघ्नकारिणी भवति द्रुतम् ॥ ३२४ ॥
३ अन्यस्य सनिधौ पुंसो मुच्यते चेदियं यदि । ततो मम मनो नैव मन्यते विघ्नहेतुतः ॥ ३२५ ॥
मुक्तंमा दृहिर्णा भूय ! तवोपान्तेऽधुना द्रुतम् । गच्छन्नास्मि शुलोकेऽह युद्धार्थमिन्द्रसन्निधौ ॥ ३२६ ॥
यावत्कार्यं सुरेन्द्रस्य कृत्वंभ्याम्यहं द्रुतम् । तावच्चया नृप ! स्यान्तःपुरे रस्या सुयत्नतः ॥ ३२७ ॥
६ जतवा वैतालिको श्लेव सभ्याना पश्यता तदा । खड्गमादाय शक्रस्य कार्यं कर्तुं ययौ दिवि ॥ ३२८ ॥
क्षणाद् व्योम्नि रणध्यान रौद्रं श्रुत्वा सभाजनाः । मोचुर्मियोऽधुना देव-दैत्ययोर्जायते रणः ॥ ३२९ ॥
तदा वैतालिकस्याशु करावंह्रीं शिरो वधुः । क्रमात्पेतुर्दृषास्यायां वीक्ष्य सभ्याश्चमत्कृताः ॥ ३३० ॥
९ पद्मी पत्सुः शरीरस्यावयवान् पतितान् तदा । सभाया निखिलान् वीक्ष्य मोवाचेति नृप प्रति ॥ ३३१ ॥
राजन् ! त्वमसि मे भ्राता हतः स्वर्गे पतिर्मेम । तथा कुरु यथा वद्वौ पत्या सह विशाम्यहम् ॥ ३३२ ॥
निवारिताऽपि भूपेन सा भृशं हेतुश्रुक्तिभिः । साध्यमय लोकेषु पश्यत्सु प्रकटं तदा ॥ ३३३ ॥
१२ काल्वा पत्सुः शरीरस्यावयवान् निखिलानपि । वैतालिकप्रिया वद्वौ प्रविवेच कृतत्वर ॥ ३३४ ॥ [युष्मद्]
तच्छोकसङ्कुलो राजा यावचिष्टति ससदि । तावद्वैतालिको व्योम्न एत्य ग्राह नृपं प्रति ॥ ३३५ ॥
राजन् ! तव प्रसादेन मया स्वर्गे जितं क्षणात् । हारितं दानवैर्द्वौजितं युद्धाङ्गणे क्षणात् ॥ ३३६ ॥

- ततोऽहं मानितः स्वर्गिनाथेन प्रेषितः पुनः । मोदं प्रकुर मे पत्नीं प्रदानेन महीपते ॥ ३३७ ॥
- राजा समय-विषादाभ्यां विवशो दीनमानसः । तद्भार्याऽग्निप्रवेशादिवृत्तान्तं निखिलं जगौ ॥ ३३८ ॥
- ३ प्राह वैतालिको राजन् ! क्वटं किं जल्यते त्वया । मम प्राणप्रिया भार्याऽन्तःपुरेऽस्ति तवाधुना ॥ ३३९ ॥
- भूपामात्ययुतो राज्ञोऽन्तःपुराचां नितम्बिनीम् । वैतालिकः समानीय जगादिति नृपं प्रति ॥ ३४० ॥
- राजन् ! पुरा मयाऽन्यद्वीपराष्ट्रमुखः श्रुतो भुवि । अधुनैवंविधं कृत्यं त्वयाऽकार्ष्यत्पक्वते कथम् ॥ ३४१ ॥
- ६ भूपालोऽयोमुखो भूत्वा यावन्नैन्यं स्थितस्तदा । तावद्वैतालिकेनाशु संहता सा नितम्बिनी ॥ ३३२ ॥
- सोऽवग् मा कुर भूपाल ! विषादं मानसेऽधुना । मयेदं निखिलं चक्रे इन्द्रजालं पुरस्तव ॥ ३४३ ॥
- ततस्तुष्टेन भूमेन पाण्डयदेशागतं तदा । प्राप्यतं दापितं तस्मै इदं वैतालिकाय वै ॥ ३४४ ॥
- ९ अष्टौ हाटकरोट्यास्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः , पञ्चाशन्मधुगन्धलुब्धमधुपक्रोधोद्भूताः सिन्धुराः ।
- लावण्योपचयप्रपञ्चितदशां वाराहजनानां शतम् , दण्डे पाण्डयद्वयेन दौकितमिदं वैतालिकस्यार्पितम् ॥ ३४५ ॥
- प्रोक्तवैवं विक्रमार्कस्य वृत्तं चाभरहारिणी । तृतीयाऽवक् कथं तस्य तुल्यस्त्वं च भविष्यसि ॥ ३४६ ॥
- १२ चतुर्थाऽवग् नृपादिष्टा तत्र चाभरहारिणी । सभायां विक्रमार्कोर्वोपालोऽन्येष्टरुपाविशत् ॥ ३४७ ॥
- राज्यं कुर्वन् नृपोऽन्येष्टुर्विदेशादागतं द्विजम् । पप्रच्छ किं त्वया दृष्टं कौतुकं वसुधातले ! ॥ ३४८ ॥
- द्विजोऽवक् श्रीगिरावासीदेको योगी हराधिपः । पराकायप्रवेशाद्विषावान् विशादाश्रयः ॥ ३४९ ॥

तस्य सेना मयाऽकारि पष्मासावधि भक्तिः । विद्या दत्ता न मे तेन योगिना तत्र पर्वते ॥३५०॥
तत्रेत्य योगिनः पार्श्वद् विद्या दापय मे त्वक्मम् । उपकारपरोऽशेषलोभाना त्वं श्रुतो मया ॥३५१॥
३ कृपया विक्रमादित्यो गत्वा श्रीपर्वते स्यात् । ननाम योगिन सग्नो भक्त्या विप्रसमन्वितः ॥३५२॥
विनयेन महीक्षेण प्रीणितो योगिराट् जगौ । परकायमवेशाहं विद्या लाहि नरोत्तम ! ॥३५३॥
राजा माहास्य विप्रस्य देहि विद्या त्वमुत्तमः । भवतश्चरणान्भोजनसादात्सर्वमस्ति मे ॥३५४॥

६ योगी माहास्ययोगोऽय कृतघ्नः स्वामिवञ्चकः । अनर्थो जायते विद्यादापनादस्य ते नृप ! ॥३५५॥ यतः—
“यथा गजपतिः श्रान्तः छायाधीं वृक्षमाश्रितः । विश्रम्य तं गजो हन्ति तथा नीचः स्वमाश्रयम्” ॥३५६॥
ततो राजोपरोधेन विप्राय योगिराट् तदा । परकायमवेशाहा ददौ विद्या नृपाय च ॥३५७॥

९ विद्या भूष-द्विजौ लत्वा नत्वा योगिपदान्बुजम् । अवन्त्या बहिरुद्याने देशे यावत् समीपतुः ॥३५८॥
इतो दृष्ट्वा मृत पद्मगज मन्त्रीभरदयः । कारयन्ति तदा गतां गजक्षेपणहेतवे ॥३५९॥

१० ब्राह्मैतद्विक्रमादित्यः प्रोवाचेति द्विज प्रति । रक्षणीयं त्वया मेऽङ्गं जीवयिष्याम्यह गजम् ॥३६०॥
१२ द्विजापच वपुः कृत्वा गत्वा पुर्यां नरेश्वरः । प्रविश्य मृतनागाङ्गे जीवयामास कुञ्जरम् ॥३६१॥

मङ्गलानि पुरीमध्ये स्थाने स्थाने व्ययुर्जनाः । इतो द्विजो निज देहं मुक्त्वा भूपततुं ललौ ॥३६२॥
विक्रमार्कवपूरूपो विप्रो मध्येपुर ततः । अभ्येत्य मिलितोऽभ्येयान्तःपुराणा च मन्त्रिणाम् ॥३६३॥

- अलसं सखरहितमन्यादृग्जलनपथम् । भूपं निरीक्ष्य मन्त्रीना दधुर्मेधं परस्परम् ॥३६४॥
अयं न द्यते भूपो विक्रमार्कः कदाचन । एवं च पट्टराज्ञादिजना दध्युः रघुदं हृदि ॥३६५॥
गत्वा पुर्या वहिर्यावद्वाजा स्वाङ्गं निरीक्षते । तावद्विपततुं पक्षिभक्षितं वीक्ष्य व्यातवान् ॥३६६॥
नूनं विप्रः कृतज्ञः सोऽधिष्ठयास्तु ततुं यम् । ललौ राज्यं मदीयं च क्रियते साम्प्रतं किमु ॥३६७॥ यतः—
“कोऽर्थान् प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्माद्भदोऽरं गताः, स्त्रीभिः अस्य न खण्डितं शुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।
कः कालस्य न गोचरान्तरगतः कोऽर्थी गतो गौरपद्, को वा दुर्जनवागुरास्तु पतितः क्षेमेण यातः पुमान्” ॥
आगत्य कस्यचिदस्ते पुंसः कीरो जगौ वनं । गच्छ त्वं मां समादायोज्ञयिन्यां पुरि वेगतः ॥३७०॥
तत्र भूपगृहेष्वन्ते स्थित्वा त्वं ज्यहेतवे । देहि मां क्लृप्तदेव्या लप्स्ये दीनारपटशतम् ॥३७१॥
लात्वा शुक्रं नरः सोऽपि देव्यै दीनारपटशतैः । अर्पयामास पश्यन्ती तं राज्ञी मुमुद्रेतराम् ॥३७२॥
पमच्छ कमलादेवी शुक्रं यद्यत्तदा रघुपद्म् । मर्शोत्तरादिकं तत्तत्कीरो जहपति नित्यशः ॥३७३॥
कीरो दध्यात्तदं ज्ञापयिष्ये देव्यै यदि स्वकम् । तदाऽविचार्य राशयेषा मारयिष्यति भूपतिम् ॥३७४॥
यद्यनेन मर्हसेन ज्ञातोऽहं कीरदेहगः । तदाऽसौ मां मय्येन मानयिष्यति ह्युप्रीः ॥३७५॥
सौभाग्यवान् शुक्रो देव्या पौष्यते भोजनादिभिः । शुक्रं विना क्षणं नास्या रतिर्भवति यद्विचित्रं ॥३७६॥

